

Ketabton.com

محمد اسمعيل يون

۱۳۸۲ ل

افغانستان په سياسي

کړلېچ کې

(د سياسي او ټولنيزو ليکنو ټولگه)

محمد اسمعيل يون

۱۳۸۷ ل کال

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	افغانستان په سياسي کرليچ کې
ليکوال:	محمد اسماعيل يون
خپرنډوی:	يون کلتوري يون
چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپ کال:	۱۳۸۷ ل کال
د ليکوال پرله پسې نومره:	(۲۸)
د خپرنډوی پرله پسې نومره:	(۲۸)
کمپوزر:	ضياء الرحمن ضياء

نيوليك

مخ	سرليک	گڼه
۱	افغانستان په سياسي کړلېچ کې...	۱
۱۱	سريزه: سياسي ليکنې اود ليکوال شخصيت	۲
۲۰	د هېواد رنځور سياست	۳
۲۲	پښتو او د پښتنو مضر احتياط	۴
۳۷	مدرسه او ښوونځی	۵
۴۲	په ډيره کې گير ولس	۶
۵۷	طالبان، بتان او بټپالان	۷
۶۸	که طالبان سقوط شي؟	۸
۷۸	چې طالبان سقوط شول	۹
۸۸	ايا ټول پښتانه طالبان دي؟	۱۰
۹۵	القاعده که الفايده؟	۱۱
۱۰۰	غوړه مالي په سياست کې	۱۲
۱۱۴	په افغانستان کې د نوې سرشمېرنې...	۱۳
۱۲۳	ايله جاري جنرالان او مارشالان	۱۴
۱۲۸	څوک د اساسي پوستونو لپاره وړ دي؟	۱۵
۱۳۳	«لوڅې د خپل قام بد غوښتل سريې...»	۱۶
۱۳۹	يو څو انتقادونه او څو وړاندیزونه	۱۷
۱۴۷	حاجي عبدالقدير او بېړنۍ لويه جرگه	۱۸
۱۶۱	افغانستان ملت دی که افغان؟	۱۹
۱۶۹	ايا له نظار شورا نه د ښاغلي کرزي د...	۲۰

۱۷۲	خوک جنگسالار، پاتکسالار او ټوپکسالار دی؟	۲۱
۱۸۱	د افغانستان د راتلونکي ولسمشر د...	۲۲
۱۹۱	راتلونکې لویه جرگه، انتخابات...	۲۳
۲۰۲	په راتلونکي اساسي قانون کې درې مهم ټکي	۲۴
۲۲۱	راتلونکې عمومي ټاکنې، خو خطرونه او...	۲۵
۲۳۱	د خدمت معیار	۲۶
۲۳۲	فکري خلا	۲۷
۲۳۹	مجاهد او جنگسالار	۲۸
۲۴۵	سرشمېرنه که سر غوڅونه؟	۲۹
۲۶۳	راړوانې ټاکنې، غره توب، تدبیر او...	۳۰
۲۷۵	محمد گل خان مومند (د خوشال د دستار سپی)	۳۱
۲۸۰	د استاد رشاد سياسي شخصیت	۳۲
۲۸۸	د ښځو حقوق شعار دی که ضرورت؟	۳۳
۲۹۱	تهران په کابل کې	۳۴
۲۹۸	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۳۵

((افغانستان په سياسي کړلېچ کې))

او يو څو نورې خبرې

((افغانستان په سياسي کړلېچ کې)) د يون د سياسي او ټولنيزو ليکنو يوه مجموعه ده، خو د ټولو سياسي ليکنو نه، بلکې د نږدې يوې لسيزې د يو شمېر سياسي او ټولنيزو ليکنو. ديارلس کاله کېږي چې تقدير زما او د يون ژوند سره تړلی دی، په دې تېرو ديارلسو کلونو کې زموږ فردي ژوند څه ناڅه سوکاله و، خو اجتماعي او سياسي غمونه دومره زيات وو، چې موږ يې د فردي ژوند په خوشالي پوه کېږي نه يو. په دې تېرو ديارلسو کلونو کې موږ تر يوويشت څلو زياته کوچ کشي کېږي او له يوه ځايه مو بل ځای ته کډه وړې ده. زموږ دا کوچ کشي که له يوې خوا د جگړو او نورو ستونزو له امله وه، نو يوه زياته برخه يې د يون د سياسي مشکلاتو له امله هم وه، هر نظام چې په تېرو کلونو کې راغلی، نو يون يې له چارواکو سره تر خپلې وسې ټکر کېږي او مخالفت يې ورسره څرگند کېږي دی. د ډاکټر نجيب الله په واکمنۍ کې سره له دې چې هغه وخت يون محصل و، خو په اخبارونو کې يې ځينې سياسي او ټولنيزې ليکنې راتلې، د هغه وخت نظام سره يې هم چندان جوړه نه وه، بيا چې کله د مجاهدينو په نامه د ځينو پروتوکوليانو تش په نامه

اسلامي حکومت راغی، نو هغه خو هېچاته هم د منلو وړ نه و، نو یون یې هم مخالف و، دې حکومت سره خويي مخالفت دې حالت ته ورسېد، چې خبره نوره تر زغم ووته، یون مجبور شو کابل پرېږدي، دا مهال به کله په کابل او زیات وخت به په پېښور کې پر فرهنگي چارو بوخت و. کله چې د طالبانو واکمني راغله، نو ټولو فکر کاوه چې د پخوانیو جگړه مارانو له غضبه خلاص شو، خو طالبانو سره نور نور مرضونه ملگري وو، یون او په کابل کې هغه وخت یو زیات شمېر لیکوالو طالبانو ته ډېر وویل، چې د تېرو حکومتونو اشتباه گانې مه تکراروئ او له دې ولس سره گوزاره وکړئ، یو وخت چې د طالبانو قهر دومره زیات شو چې یو نسبتاً لوړ پوړي لیکوال طالب چارواکي یون ته وویل: «که ژوند غواړې، نور نو کابل نه ووځه، کله چې حالت ښه شول بیا به راشي او که نه اوس پېښور ته ځه، میاشت دوو کې یو ځل کابل ته راځه د چا به درته ډېر پام نه کېږي.» دا وخت د ښځو پر ټولنیزو فعالیتونو او کار تینګ بندیز و. زه چې کله پر ۱۳۷۰ ل کال له پوهنتونه فارغه شوم، نو بیا د کابل ښار په آمنه فدوي لېسه کې د ښوونکې په توګه مقرر شوم او د طالبانو تر واکمنۍ یو کال دمخه، په کابل کې د امهات المومنین پوهنتون په پښتو څانګه کې استاد شوم، خو کله چې طالبان واک ته ورسېدل، د هېواد ټول ښځینه قشر خپلې دندې له لاسه ورکړې، پر کور کېناستې، په لومړیو څو میاشتو کې یې

معاشونه ورکول، وروسته هغه هم بند شول، په کابل کې چې دا مهال د فرهنګي کار ټولې دروازي بندې شوې، نو یون مجبور شو بیا پېښور ته مخه کړي، هلته یې ورو ورو د خپلو هغو فرهنګي ملګرو په مرسته چې پخوا ځینو غربي هېوادونو ته تللي وو، د فرهنګي کار یوه سلسله پیل کړه، لومړی یې هیله مجله چاپ او بیا یې د نورو کتابونو د چاپ لارې چارې ولټولې، دا وخت به یون یوه اوونۍ په کابل او یوه اوونۍ په پېښور کې و، ماته به یې ویل چې تر لښي موټروانانو زه په دې لاره کې ډېر بلد یم، خو کله چې له پېښور څخه کابل ته د کتابونو د رارسېدو لړۍ پیل شوه، نو دا کار هم پر طالبانو چندان ښه ونه لګېده، ستونزې نورې هم زیاتې شوې، نور نو د یو چا تګ او راتګ اسانه نه و، (هیله) او (سمسور)، (زما مشر لور او مشر زوی) هم دا وخت دومره شوي و، چې د ګرځېدو وو او پلرني مینې ته یې سخت ضرورت وو، پلار چې به یې کله راغی، نو دواړه اولادونه، یو به یې پر یوه اوږه او بل به یې پر بله اوږه سپاره شول، هغه به هم د لوبو او خوراک دومره شیان ورته راوړي وو، چې دوی به پرې زیات خوشاله شول، بیا به یې له لاسه ونيول او د پوهنتون په ساحه کې به یې وګرځول او وګرځول، هغه وخت پوهنتون کې داسې و، لکه ترلې چې وي، د نجونو پر تعلیم بندیز و او د هلکانو شمېر هم په کې د اوس په اندول ډېر کم و، کله چې به یون بېرته پېښور ته، ته نوزموږ په کور کې به

غم خور و، هیلې او سمسور به دومره ژړل چې ما به هم خپله ژړا نه شوه ټینګولای.

یوه ورځ سمسور ډېر مریض شو، ډاکتر ته مې بوتله، ډاکتر معاینه کړ، ویې ویل، دا مریضې نه لري، خودا ډېر خفه معلومېږي، ما ویل پلار پسې یې خفه دی. بیا چې کله یون کابل ته راغی، نو دواړو ورته وویل چې نور دې پېښور ته نه پرېږدو. یون ورته وویل نور تاسې هم بیا یم، ځای مې پیدا کړی دی. بیا یې ما سره مشوره کړه، نو پر ډېرو سختو لارو پېښور ته لاړو، د یون ملګري دې خدای ټول اباد او سوکال لري، یون یې هېڅکله اقتصادي مشکل ته پرې ایښی نه دی، خو یون په پېښور کې هم په فرهنگي کار کې دومره سرگردانه وو، چې د شپې به یې هم دومره کاغذونه کور ته راوړل چې اکثره وخت به د همغو پر لوستلو او کتلو ویده شوی و، درې ژمي مو په پېښور کې همداسې تېر کړل، چې د امریکایانو او طالبانو دښمني اوج ته ورسېده او طالبانو په کې خپل حکومت له لاسه ورکړ. دا وخت سره له دې چې یون په پېښور کې ډېره ښه دنده لرله او لوړ معاش یې درلود او ماته هم په خپله مسلکي برخه کې په لوړ معاش کار پیدا کېده، خو د ښاغلي کاوون کاکې په غوښتنه یون دا ټول کارونه او امتیازونه پرېښودل، هغه سره جلال اباد ته راغی او دلته د ختیزو ولایتونو لپاره د بېړنۍ لویې جرګې د انتخاباتي چارو کارونه وروسپارل شول، څوموده وروسته مو

کور راوړ او زه د تنګرهار د یوناما په دفتر کې د ښځو چارو د مسوولي په توګه مقرره شوم، دا داسې مهال و چې په ټول تنګرهار کې یوه ښځه ماموره هم پر کار مصروفه نه وه، یوازې د مخابراتو ریاست کې یو دوه ښځینه مامورینې نوې مقرري شوې وې، ما د څو میاشتو په بهیر کې «د ښځو د سوکالۍ ټولنه» جوړه کړه، بیا مې «ناهید» مجله ورته چاپ کړه او د ښځو د ودې لپاره مې په لسګونو غونډې، ورکشاپونه او سیمینارونه جوړ کړل او همدارنګه مې ګڼ شمېر ښځو ته په دولت کې د کار او تقرر زمینه برابره کړه. د یو دوو کلونو په بهیر کې په تنګرهار کې د ښځو یو غورځنګ په توګه وپېژندل شو، بیا په بېړنۍ لویه جرګه او د اساسي قانون په لویه جرګه کې د تنګرهار د خلکو استازې شوم او وروسته بیا په ولسي جرګه کې هم د تنګرهار د خلکو له خوا د خپلې استازې په توګه انتخاب شوم. یون د بېړنۍ لویې جرګې د غړي او بیا د لومړي منشي، د اساسي قانون د دارالانشا غړي او د افغانستان او پاکستان د امن د ګډې جرګې د منشي په توګه، ټول هغه څه چې له لاسه یې کېدل، د خپل ولس د خدمت لپاره یې ترسره کړل، خو ایا دا ټولې منډې ترې او هلې ځلې په ارام زړه او بې خطرې وې که نه د ستونزو له پیچومو تېرېدلې؟ هغه چاته چې د خپل هېواد تېر تاریخ او په تېره بیا تېر دېرش کلن تاریخ معلوم وي، هغو ته ښه

څرگند ده چې له کوم بهرني او کورني پوځي ملاتړ پرته د هر سياسي گام پورته کول د سرد خطر په بيه تمامېدې شي. موږ دا خطرونه د سر په سترگو ليدلي، دا چې لوی رب په خپله لور بېنه ساتلي يو، دا نو د هغه ذات مهرباني ده او موږ يوازې پر هغه ذات تکیه لرو: «د خوشال خټک تکیه پر ذوالجلال ده». د افغانستان د مخالفينوله لوري ددې ټولو خطرونو او گواښونو تر څنگ، زموږ په ټولنه کې يو شمېر نور عيبنه هم شته، هغه سره له دې چې له فزيکي پلوه ډېر خطرناک نه دي، خو په ټولنه کې د يوه مثبت شخصيت د تبارز پر وړاندې ودرېږي او سالم شخصيتونه ودې ته نه پرېږدي، دا مرض تر هر چا په پښتنو کې ډېر دی، په پښتنو کې داسې خلک هم پيدا کېږي چې تر هر چا به ورته ستا له خوا ډېره گټه رسېدلې وي، خو تر ټولو دمخه به ستا د بربادۍ سبب گرځي او تاته به کوهي کني، زه او يون په جلال اباد کې عملاً له دې ډول ډېرو ستونزو سره مخامخ شوي يو، د يون پر وړاندې هم عملاً هغه چا پر ډول ډول منفي تبليغاتو لاس پورې کړ چې د يون په لاس، په پنځو کې ياد شوی او مطرح شوی و، ان د ادبياتو الفبي يې هم له ده زده کړې ده، دومره خدمت چې يون ورته کړی و، کېدای شي خپل پلار او نږدې خپلوانو هم ورته نه وي کړی، خو هغه د لوړتيا غوښتنې عقدې دومره پسې اخيستی و چې د افغانستان ټولې ستونزې پاتې شوې، د يون پر ضد يې داسې

شفاهي او تحريري کمپاين پيل کړ چې دا ښاغلی کله يوازې له ځان سره سوچ وکړي، نو خپله به هم په خپلو الفاظو وشرمېږي. يوه بله اغلې مېرمن بيا داسې وه چې ځان يې داسې پښتو پاله او ملتپاله معرفي کاوه، چې موږ ويلې څه شی چې په کور کې لرو، ټول ترې قربان کړو، په ډېرو غونډو او ورکشاپونو کې يې ځان د افغان ملت گوند د مهمې غړې په توگه معرفي کاوه، موږ چې د خدای په فضل په هېڅ تنظيم کې نه وو، نو هر چا چې به، که به هغه کوم تنظيمي شخص و که خپلواک، خو چې د ملت خبره به يې کوله، موږ به ورته احترام درلود، دې ته مو هم ډېر احترام درلود، دا مو د ښځو د يوې ټولنې مشره کړه، يون ورته ډېر زيات مالي امکانات پيدا کړل، د ورکشاپونو او غونډو په جوړولو کې يې ورسره مرسته وکړه، ما هم تر خپله وسه زياته مرسته ورسره وکړه، کله چې ښځه په پښو ودرېدلې او پنځو کې ياده شوه، نو دې محترمې يوه ورځ د يوناما په دفتر کې زما پر ضد يوې امريکايي مېرمنې (گارمينډ يارقسانې) ته عريضه وکړه، چې اړين يون پښتو او پښتنو ته کار کوي، د افغان ملت غړې ده، نو بايد له کاره گوښه شي. زه هغه وخت هم د هېڅ گوند غړې نه وم او اوس هم نه يم. دا بېلگه مې ځکه راوړه چې زموږ په ټولنه کې کار کول له ډېرو ستونزو سره مل دي، نو چې يوه افغان ملتۍ تا د افغان ملتۍ په تور مجرمه وگڼي، نو دې حالت ته به څه نوم ورکړې؟ له هغې ورځې چې

پارلمان کې یم، یوه ورځ به هم موږ په کور کې ارامه ډوډۍ نه وي خوړلي، ځکه هلته داسې جنجالونه دي چې ارامي درڅخه اخلي. په کابل کې اوس هم داسې څوک حاکم دي چې اساساً د افغانستان د ملي گټو مخالف دي. پیسې او وسلې هم لري، بهرنۍ نړۍ او گاونډي هېوادونه یې هم تر شا ولاړ دي، د سیاسي او نورو قتلونو اوږد پس منظر هم لري. ددې ډول خلکو د سیاسي هیلو خلاف حرکت په اوس وخت کې د خودکشی په مانا دی. خو که په کابل کې ددې ډول عناصرو پروړاندې د منطقي مبارزې په برخه کې د څو تنو نوم یادېږي، نو یو به په کې یون وي، که د قدرمن استاد حبیب الله رفیع نوم لومړی وي، نو د یون به ورپسې دویم وي. زه دلته د یون نوم د ستاینې او تائیدونې په خاطر نه راوړم او نه هم د هغه سپاهي په شان فکر لرم چې خپل ځان خپله ستایي، زه خپله د یون له ځینو فعالیتونو، ځینو مرکو او ځینو نظرونو سره مخالفه یم، ځکه چې نه غواړم خدای مه کړه اولادونه مې په دې تنکیتوب او ماشومتوب کې د خپل پلار د مینې او سیوري په ارمان شي، ما څو ځله یون ته ویلي، چې نه دې زر شته نه دې زور او د زرو زور خاوندانو سره ډغره وهي، دا ډول مبارزه د ځان له سپړلو پرته بله مانا نه لري. استاد سیاف څو ځله په پارلمان کې ماته ویلي دي: «یون چې کله مرکه کوي، نو په کلاشینکوف ډزې نه کوي، چې یو یو ډز وکړي او خپل هدف وولي، هغه سره همېشه چریز

ټوپک وي، يو ډز وکړي نو چې ساچمې يې پر هر چا برابري
شوي...»

يون ته چې دا خبرې کوم هغه وايي: «ژوند ډېر لنډ او تنگ
دی، کارونه ډېر دي، موږ بايد لاره خلاصه کړو، يو ځل چې لاره
خلاصه شي، بيا نور خلک شته چې د هېواد د خاينينو پر ضد
مبارزه وکړي، خو په پيل کې بايد يو يا څو تنه قرباني ورکړي،
چې نورو ته د جرئت لاره پرانيزي.»

دا ليکنې د يون د تېرو لس دولسو کلونو ليکنې دي، چې يو
مستقيم خط تعقيبوي، په تېرو وختونو کې يې په خپل او بدل
نامه چاپ کړې دي، کېدای شي د بيا چاپ پر وخت د ډېرو
خلکو خوښې شي، خو ځينې به يې ضرور مخالفت هم وکړي.
که چېرې دا ليکنې د هېواد لپاره گټورې تمامې شي او
خلک ترې ښه گټه پورته کړي، نو زه يې ځکه په ثواب کې ځان
شريک گڼم، چې که زما مرسته او همکاري نه وای، نو يون
دومره گڼو ليکنو ته نه وزگارېده، د کور د ټولې سودا غم پر ما
دی، د ماشومانو روزنه او پالنه هم پر ما ده، د خپلو خپلوانو د
غم او بنادې پوښتنه هم زه کوم، هم د کور کار کوم، هم د
پارلمان او ولس چارو ته ځان رسوم، خو يون مې يوازې خپلو
علمي، فرهنگي او سياسي کارونو ته پرې ايښی دی، خودی
بلمقابل له ما سره زما د ځينو ليکنو په اصلاح، د ځينو بيانو
په ليکلو، سياسي مشورو، راډيويي او ټلويزيوني مرکو او نورو

ټولنيزو او علمي مسايلو کې مرسته کوي او ژوند همداسې په
گډه پر مخ بيايو، کورنۍ ژوند مو ډېر سوکال، خوتولنيز او
سياسي ژوند مې ډېر سرگردان دی. ددې خو کرښو ليکل مې
ځکه مناسب وگڼل، چې د شرم هغه حاکم دود مات کړم، چې
يوه مېرمن د خپل کور ودان پر اثر څه نه شي ليکلای او يا لږ تر
لږه په پښتنو کې دا دود نه شته او ما داسې بېلگې تراوسه نه
دي ليدلي. د منفي کلتور د زنځيرونو شلول د هر متمدن افغان
دنده ده.

خدای (ج) دې افغانستان اباد او زموږ ملت سر لورې او
سوکال لري.

په ډېر درناوي
ارين يون
په ولسي جرگه کې د تنگړهار
د خلکو استازې
کابل- افغانستان

د سريزي په توگه:

سياسي ليکنې او د ليکوال شخصيت

دا ټولگه چې اوس ستاسو مخې ته پرته ده، دا زما د هغو سياسي او ټولنيزو ليکنو يوه مجموعه ده، چې د تېرو پنځه لسو کلونو په بهير کې مې ليکلې دي. دا ليکنې اکثره تر تنظيمواکۍ وروسته پېر يانې د طالبانو واکمني او تر هغه راوروسته ځينې سياسي پېښې او بدلونونه په خپله لمن کې رانغاړي.

دا ليکنې اکثره په هيله مجله، گوربت مجله، وفا جريدې او ځينو نورو مجلو او خپرونو کې چاپ شوي دي. دا ليکنې که څه هم اکثره زما په خپل نامه چاپ شوي، خو ځينې په کې داسې هم دي، چې د هغه وخت له غوښتنو سره لزمه وه، چې په بدل يا مستعار نامه چاپ شي، سياسي ليکنو ته کله کله د بدل يا مستعار نامه د کارونې اړتيا ځکه پېښېږي، چې دې سره ليکوال خپل فزيکي ژوند هم خوندي کوي او د فکر او پيغام د انتقال ضرورت هم پوره کوي. سياسي ليکنې طبعاً جانبي عوارض لري، سياسي ليکنې داسې نه دي چې پر ټولو يو شان ولگي، ضرور به پر چا ښه او پر چا به بده لگي، سياست اصلاً د گټو جنګ دی، د گټو په جگړه کې زياتره وخت اخلاقي نور مونه او يو شمېر انساني ارزښتونه تر پښو لاندې کېږي، کله چې ليکوال د سياسي مسايلو په اړه ليکنه کوي، که څه هم دا ليکنه يې د ناپېيلتوب پر اصل ولاړه وي، خو له دې ليکنې

څخه بيا د حاکم او محکوم، ظالم او مظلوم، گټندوی او متضرر،
 تعبير او اتباع يو شان نه وي. په تېره بيا په هغو ټولنو کې چې
 سياست له عقيدې سره موبنل شوی وي او يوله بله متاثر شوي
 وي، دلته نو سياسي ارزښتونه هم د عقیده يي او کله هم عقیده يي
 د سياسي هغو په تله تلل کېږي. په داسې حالاتو کې نو سياسي
 قضاوت هم اسانه کار نه دی. ما اصلاً له سياسي ليکنو سره
 لېوالتيا نه درلودله او لکه د نورو ليکوالو په شان پر ما هم
 احساسات او عواطف ډېر غالب وو، که همدا اوس هم راته څوک
 وسله، واک و ځواک په لاس راکړي، نو کېدی شي د خپل سرقاتل
 ته هم څه ونه وایم، په همدې خاطر مې د خپلې نږدې لس کلنې
 ليکوالۍ په ترڅ کې له څرگندو سياسي ليکنو ډډه کړې وه، خو يو
 وخت حالات داسې راغلل، چې هر څه د زغم تر کچې پورته شول،
 ځينې داسې پېښې هم وې، چې د شعر او هنر په نورو څانگو کې يې
 ځايول اسانه کار نه و، د يوه نېغ او مستقيم ځواب غوښتونکې
 وې، پښتنو کې د سياسي ليکنو د ليکوالو کمی له ورايه
 احساسېده. اصلي خبره دا وه چې پر افغانستان باندې د پخواني
 شوروي تر مستقيم يرغل او د حفيظ الله امين پر ځای د ببرک
 کارمل تر نصبولو وروسته، په پښتنو کې په عام ډول او په ليکوالو
 کې په خاص ډول هغه پخوانۍ روحیه ماته شوه، د غرور او روحيې
 دا ماتېدا ان تراوسه هم دوام لري. د بهرني يرغل د پيل په کلونو کې
 چې په افغانستان کې د سياسي واک طبيعي جوړښتونه ويجاړ
 کړای شول او پر ځای يې د قدرت مصنوعي سرچينې راوتوکول

شوي او دا مصنوعي سرچينې د بهرنيو منابعو په مرسته په واک او سياست کې دخپلې شوې، نو پښتانه ليکوال په پيل کې په دفاعي او بيا د وخت په تېرېدو سره له دفاعي حالت څخه هم راوغورځېدل. د بهرنيو په مرسته د قدرت د نويو سرچينو مدعيانو او پلويانو لومړی د افغانستان پر ځينو خاصو ملي شخصيتونو، بيا تاريخي پېښو او ارزښتونو پسې قلمونه راواخيستل او بيا ان تر دې حده وړاندې لاړل، چې د ټول هېواد هویت، تېر تاريخي برم او د ملت جوړښت ته گواښونه متوجه کړي. دغسې سختو او اغزنو حالاتو موږ د پته اړ کړو، چې د قلم څوکه يو څه د سياست خواته هم راواړوو. دې کار ورو ورو له سياسي ليکنو، عملي سياست ته راتېبله کړو او د تېرو څو کلونو په بهير کې، چې کومې سياسي پروسې په هېواد کې پيل شوي، د يوه فرد په توگه په هغو کې راتاله شوم، دا چې په تېرو سياسي بهيرونو کې مې څه کړي؟ د يو فرد په توگه مې څه له لاسه کېدل؟ او بيا مې په هغه کچه څه کړي؟ دا کېدی شي ځينو ته څرگند وي او ځينو ته نه، خو زه دومره وایم، چې داسې څه مې نه دي کړي، چې وجدان مې پرې نا ارام شي، خو داسې مې ډېر څه کړي چې روح مې پرې تر دې دمه ارام دی، په دې برخه کې قضاوت لوستونکو او هغو کسانو ته پرېږدم، چې دا تېر حالت يې څارلی وي، خو زه دومره وایم، چې په دې تېرو پروسو کې مې هېڅکله هم فرهنگ د سياست لپاره نه دی استخدام کړی، بلکې له سياسته مې يو څه راشلولي او فرهنگ ته مې ورکړي،

سياست مې د قدرت لپاره نه دی کړی، بلکې غوښتي مې دي چې واک د فرهنگ په خدمت کې شي.

په تېرو څو کلونو کې مې چې هر څه کړي د همدې مقصد لپاره مې کړي، که هغه لیکنې دي او که عملي سیاست. خپلو لیکنو هم د خطر پر لومړنۍ کرښه ودرولای يم او عملي سیاست هم، څومره خوندي دي، هغه خلک چې د جبهې تر شا موقعیت لري، په سیاسي امتیاز کې شریک دي، خو په سیاسي دښمنۍ کې نه، که سیاسي روغه جوړه هم کېږي، نو دوی اتومات د امتیاز لومړۍ کرښې ته راځي. د سیاست د همدغه ډول خطرونو په پام کې نیولو سره یو شمېر ځیرمنو لیکوالو او شعوري سیاستوالو ماته مشوره راکړه، چې که څه هم د ژوند او مرګ مالک لوی څښتن تعالی دی، خو دنيایي اسبابو ته هم پام په کار دی، که موږ غواړو، خپلې ژبې، کلتور، ملت او هېواد ته لازيات خدمت وکړو، نو په کار دي، چې په حکومت کې د خپل ظرفیت مطابق دندې واخلو، ځینو خو به لادا هم ویل چې پښتو ته له همدې ارګه زیان رسېدلی، خو چې ارګ خپل نه کړو، نو پښتو ته د هغې خپل استحقاق نه شو ورښلای...

جمهور رئیس حامد کرزي چې د دې تېرو څو کلونو په سیاسي او کلتوري بهیرونو کې زه ښه پېژندلم، نو څو ځله یې له ما څخه وغوښتل چې په حکومت کې کار وکړم، خو ما ښه نه وغوښته، بل ځل یې راته بیا د دندې وویل، د دوو مهمو وزارتونو معینیتونه، خو ما ویل رئیس صاحب اداري کار نه کوم، بېسواده کېږم، هغه په ټینګار وویل چې یو ښه اجرائیوي پوست به درکړم، چې خلک دې

تر لاس لاندې وي او څوک مقرر کړای شي، ما ويل نه، يوازې فرهنگي برخه کې کار کوم، بيا يې راته وويل، چې خير نو په کلتوري او تعليمي وزارتونو کې معينيتونه وغواړه، ما ويل نه هغه هم دروند کار دی، نه يې شم کولای، بيا يې وويل خير نو څه غواړې؟ خپل وړاندیز او نظر دې ووايه! ما ويل، يا د جمهور رئيس په مطبوعاتي دفتر او يا هم ملي امنيت شورا کې فرهنگي دفتر، جمهور رئيس وويل، ددې ځای مطبوعاتي دفتر ته که راشی، دا دفتر چندان دفتر نه دی، خو نوم يې زيات دی، ټلواله به داسې سخت تبليغات درېسې وکړي، ټولې دنيا ته به چغې ورسوي او ملي امنيت شورا کې خو فرهنگي دفتر نه شته، ما ويل خير دی هم نوی پوست يا بست جوړ کړه او هم زما تقرر وکړ، بيا يې ډاکتر صاحب فاروق وردگ ته مخ راواړاوه، ويې ويل: څه چې يون صاحب وايي همغسې وکړه، امنيت شورا کې يې ابراهيم جان هسې هم انډيوال دی، ساعت به يې تېر وي، ما خو ويل چې دی فعال او د منډو تړپو سپړی دی، يو اجرائيوي پوست ته بايد تللای وای، دلته به يې زړه ډېر تنگ شي، دا ډېر قيد دفتر دی، خودی چې خوشاله دی همداسې وکړی، ژر يې فرمان جوړ کړی چې امضا يې کړم.

په څو ورځو کې زما کار خلاص شو او زه د جمهوري رياست د ملي امنيت شورا دفتر کې د فرهنگي چارو د رئيس په توگه مقرر شوم، دا چې تر تقرر وروسته مې څه کړي؟ او هلته څه کېدل ممکن وو؟ د ارگ فضا او هوا څنگه وه؟ چا کوم ځای کې څومره صلاحيت درلود؟ دا يو بېل بحث دی، چې بيا به يې بل وخت انشا الله

لوستونکي داستان ولولي او قضاوت به پرې وکړي، خو کوم څه چې زه د يوې بېلگې په توگه وړاندې کولای شم، هغه دادي چې له پخوانه دا دود و چې د ارگ په چاپېريال څوک فرهنگي کار ته نه وزگارېږي، په تېره بيا ليکوالۍ ته! خوماته خدای پاک ددې مجال راځي، چې زه نه يوازې خپلې تېرې ليکنې له سره راټولې او خپل کړی کار منظم کړم، بلکې يو شمېر نوې ليکنې هم وکړم، دا اشار چې اوس درنو لوستونکو ته وړاندې کېږي، زما د دندې د همدغه مهال کار دی. له دې پورته خبرو څخه مې هدف دا دی، چې يو شمېر تنگنظره اشخاص چې زموږ په قوم کې دي، خو زموږ د قوم نه دي، کله دلته او کله هلته په ناسمو او بدلو نومونو د ځينو ملتپالو افغان ليکوالو داسې بې منطقه غندنه کوي، چې په خپل نامه يې هېڅکله هم نه کولای اونه يې سپينولای شي. ددې غندنو په ترڅ کې لايو بناغلي د يوې جلی په مستعار نامه دا ادعا هم کړې وه، چې زه په خوشال خان لېسه کې د يون همصنفي وم او څه سپکې چې يې په خوله راغلي هغه يې ما پسې ليکلي، خو دېته يې پام نه و، چې خوشال خان لېسه کې قطعاً جونې نه وې، وايي دروغجن حافظه نه لري، بيا که احياناً دا بناغلی يا اغلې زما همصنفي يا همصنفي هم وي، نو ما خو په تېر عمر کې دغه څو ماتې گوډې ليکنې کړي دي، نو دا بناغلی يا اغلې دې هم زما د يو همصنفي يا همصنفي په توگه خپلې يو څو گلالۍ ليکنې په خپل نامه (په هغه نامه چې په حاضري کې ليکل شوی وي)، ټولنې ته وړاندې کړي. همداسې يو څو لنډ پارې او لنډ فکري نور هم شته، چې بېچاره گان پر رواني

ناروغی اخته دي او په پښتنو کې يې هر مطرح ليکوال پسې اور لږوني را اخیستي دي. له ټولو تنگنظرو او پراخنظرو ليکوالو څخه زما هیله ده، چې خپلې ماضي ته یو ځل نظر وکړي، خپلې ټولې لیکنې بیا له سره راټولې کړي، د لوستونکو مخې ته یې کېږدي او بیا تر هغه وروسته که پر بل چا نیوکه کوي، نو د خپلو اثارو د مصداق له مخې به یې کوي. دا سیاسي او ټولنیزې لیکنې چې تاسې گورئ، د نږدې درې څلور نظامونو تصویرونه کارې. ما په دې لیکنو کې کوم خاص تغیر نه دی راوړی، یوازې ځینو ځایونو کې مې املایي، انشایي تېروتنې سمې کړي او کوم ځای کې که کومه کلمه، سپوره او یا بې ځایه راغلې، یا هم کوم نوم بې ضرورته راغلی او یا هم کومه نېټه او یا ارقام غلط شوي، په هغو کې ډېر کم جزیي بدلون او سمون راوستل شوی، نور هر څه ددې لیکنو د تاریخي اصالت له مخې پر ځای ساتل شوي دي، د یو چا چې ماضي صفا وي، پر حال په خپله ډاډه کېږي او پر راتلونکي یې باور زیاتېږي. نو ځکه زه له لیکوالو څخه بیا بیا هیله کوم، چې په خپلو لیکنو، په تېره بیا په سیاسي لیکنو کې ډېر احتیاط وکړي، لیکنه توکړي لاړې دي، چې یو ځل تو شوې بیا نه راپورته کېږي، لیکنه چې یو ځل خپره شوه، هغه نوره د ولس مال شو او د لیکوال له انحصاره ووته، نو ځکه خو سیاسي لیکنې همېشه له خطر سره ملګرې وي او بې احتیاطي یې د لیکوال شخصیت ته ډېر زیان رسوي. په سیاسي لیکنو کې ډېره سخته ده، چې لیکوال د بېلابېلو سیاسي پېښو په بهیر کې پر یوه مستقیم خط حرکت وکړي او که

خوک له دې ازموينې بريمن راووتل، نو پوه شه چې د فکر د پوخوالي پړاو ته رسېدلی او نور تيند کونه نه خوري. ددې ليکنو ټولگې ته مې «افغانستان په سياسي کړلېچ کې» نوم ورکړ، ددې علت دا دی چې افغانستان له تېرو دېرشو کلونو، په سخت سياسي بحران کې راگير دی. کورنيو او بهرنيو سياستوالو په تېرو دريو لسيزو کې زموږ هېواد په داسې کړکېچنو او کړلېچونو سياسي لارو روان کړی، چې ډېر ځله ترې هېواد ته سخت زيانونه ورسېدل او لا رسېږي. په دې ليکنو کې د ځينو دا ډول خطرونو، گواښونو، پېچومو او کړلېچونو يادونه شوې او حل لارې يې هم په گوته شوي دي. زموږ د ټولو ملتپالو افغان ليکوالو دنده ده، خپل هېواد يوازې د سياستوالو «ترحم» ته پرې نږدې، چې د هغوی څه زړه وغواړي هغه ترسره کړي. ددې سياسي او ټولنيزو ليکنو ترڅنگ زما يو شمېر نورې دا ډول ليکنې هم شته، چې هغه ددې وروستيو درې څلورو کلونو په سياسي پېښو پورې اړه پيدا کوي، هغه په يوه بله ځانگړې ټولگه کې راټول شوې دي، خو دې اوسنۍ ټولگه کې زما د هغه وخت ځينې ليکنې چې لازمه وه، بايد په دې ټولگه کې خوندي شوی وی، تر دې دمه لاسته راغلې، لکه د واک طبيعي او مصنوعي سرچينې، د افغانستان دفاعي سيټمونه او ځينې نورې... خو خير په هر ډول دا زما د هغو سياسي او ټولنيزو ليکنو ټولگه ده، چې په تېرې نږدې يوې نيمې لسيزې کې مې کړي او تر دې دمه مې لاسته راغلي دي. په دې هيله چې زموږ ليکوال په سياسي ليکنو کې احتياط وکړي، د شخصي گټو پر ځای ملي گټې وپالي، د

ځاني عقدو له جاله رابهر شي او په يوه لويه دايره کې ځان او نور
وگوري، خپلې ليکنې خپله راټولې کړي، خپل کار خپله وکړي، نه
خپل کار پر نورو بار کړي او نه د نورو د کارونو خنډ شي، خپلې دې
ليکنې ته د پای ټکی ږدم.

په فرهنگي مينه
محمد اسمعيل يون
کابل-افغانستان
د ۱۳۸۷ ل کال د مرغومي ۲۳ مه

د هېواد رنځور سياست

دا ليکنه د وفا جريدې د پنځم کال په ۴۷-۴۸ کچه کې چې د ۱۳۷۵ ل کال د مرغومي له ۱۱ نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده.

سياست د ټولنې د پرمختيا، سمون، خوځون، د ژوند د ورځنيو چارو د پرمخ بيولو او اوډنې لپاره، د يوه اساسي سمبالوونکي په توگه اساسي رول لري. نېکمرغه ټولنې هغه دي چې د سياست سمبالوونکي يې په پوهه، گروهه، دود، کلتور او د ټولنې له عيني او ذهني شرايطو، غوښتنو او اړتياوو سره سم گام پورته کړي، قهر، زغم، وينا او عمل يې متناسب او متوازن وي.

کله کله د سياست دې آرونو ته د نه ځيرتيا او يا نه پاملرنې له کبله يوه ټولنه له سختو بدمرغيو سره مخامخېدې شي، چې بيا يې سمون او رغونه نه يوازې د همغو سياستوالو له واکه وتلې وي، بلکې د ټولنې زيات وگړي، هم د هغې د بيا رغونې جوگه کېدې نه شي. افغاني ټولنه هم يوه داسې ټولنه ده چې له څه کم دوو لسيزو راپدېخوا له داسې رنځ سره مخامخ ده. سياست د يوې ساري ناروغۍ په توگه او د داسې يو عنصر په توگه چې زموږ د ټولنې د هر وگړي د ژوند چارې په هغه پورې تړلې گڼل کېږي، زموږ د ولس د هر فرد ذهن ان د ويناو او تن رگونو ته ورننوتی او هر تن د خپل ذهن د اخیستنې او شننې تر بريده هره ورځ پر سياسي خبرو او

مشاجرو بوخت وي، ځينو خو خبره تر خبرو هم پورته کړې او د همدې سياسي گروهو او اندونو له کبله يې وسله پر اوږو کړې او دا اوولس کاله يې ډزولې هم ده او ځينې نور يې په ډېره زياته کچه د همدې مختلفو گروهو د ټکر په وجه قرباني شوي هم دي.

اوس نو که له پنځه لس مليونه اټکليز نفوس څخه لس مليونه (له پنځو مليونو ډېرو ورو او زرو پرته) چې هغوی هم د خپل ذهن په کچه په خپلمنځي يا عام سياسي بحث او مشاجرو کې برخه اخلي، خو بيا هم که دوی په پام کې ونه نيسو او يوازې (لس مليونه) تنه په نظر کې ونيسو، نو که دوی لږ تر لږه د ورځې (يوساعت) پر سياسي خبرو او مشاجرو تېر کړي، نو افغانانو به يوازې او يوازې د ورځې (لس مليونه ساعتونه) وخت پر بې نتيجې سياسي خبرو تېر کړي وي. په دې بحثونو کې له عادي بحثونو څخه نيولې تر ترڅو، تروو او سختو خوا بدوونکو بحثونو او فزيکي گوزارونو پورې شامل دي. که د يوې ورځې تلف شوي وخت په يوه کال (۳۲۵) ورځو کې ضرب کړو (لس مليونه* درې سوه پنځه شپېته) نو مساوي کېږي له (درې ملياده او شپږ سوه پنځوس مليونه ساعته) او که دا په دې تېرو شلو کلونو کې چې د افغانستان د سياسي رنځ ډېرې سختې گرمې شپې ورځې دي ضرب کړو: (درې مليارده شپږ سوه پنځوس مليونه ساعتونه ضرب شل کلونه) مساوي کېږي له (درې اويا مليارده) ساعتونو سره.

دا وخت مو يوازې او يوازې پر دې تېر کړ چې گڼې دا گروهه او يا دا شخص تر هغې بلې عقيدې او شخص څخه لوړتيا لري. (درې

اویا ملیارده ساعته) هغه وخت دی چې په یاده موده کې به د نړۍ هېڅ قوم پر دې موضوعگانو نه وي تېر کړی، ځکه هغوی پوهېږي چې: «وخت لکه سره زر دی»

د افغاني ټولنې د اوسني پېر د ډېرو سیاستوالو او سیاست لوبېدونکو یوه لویه نیمګړتیا داده، چې: «دوی سیاست د عقیدې تر پولې اوچت کړی» او چې څوک د چا سیاسي تګلارې ته تړوي وګوري، ګڼې د هغه عقیدې ته یې په سپکه کتلي. څرنگه چې ځینې عقیده یې ذهنونه د هېڅ ډول نیوکې تاب نه لري، نو په دې ډول فزیکي عمل ته د لاس غځونې هڅه کوي. په اکثر ټولنو کې سیاست د ژوند د تخنیکي چارو د برابرولو لپاره یوه اغېزمنه وسیله ګڼل کېږي او له گروهو (عقایدو) سره یې لوی واټن وي، اکثره تلپاتې گروهې په خپل ذات کې سپېڅلې وي او د ډېر وخت لپاره پایږي، خو سیاست د ورځې له غوښتنو سره سم بدلون مومي. هغه څه چې په ځینو گروهو کې جایز نه وي، په سیاست کې عملاً جایز ګڼل کېږي. له همدې کبله ځینې کسان سیاست ته «ښه لوبه» نه وایي.

زموږ په ټولنه کې هم ددې لوبې لوبغاړي ورځ پر ورځ خپل ځان څرګندوي، پروني سپېڅلي نن سپېڅلي نه دي او د نن سپېڅلو نه به سبا ته پرده اوچته شي. د افغاني ټولنې په تېر شل کلن او په تېره بیا په پنځه لس کلن سیاسي ډګر کې د فکري او سیاسي ناروغیو ښه لوی کتاب غوړېدلی دی. ددې کتاب په پاڼو کې لولو چې څنګه یو شمېر «لویان» لکه د ماشومانو په څېر سهار پر جګړو اخته وي

او ماښام بيا د ملگرتوب او پخلاينې خبرې کوي. د ماشومانو په جگړو کې خويوازي (د هغود لاس جوړې کوډلې) وړانږي، خود دوی په دښمنۍ کې ښارونه او هېوادونه، د ماشومانو په دوستۍ کې خو بېرته مينه او محبت راشي، خود دوی په دوستۍ کې بيا هم د يوې بلې دښمنۍ او دسيسې توپان پروت وي. له دې کبله خود نړۍ نامتو ليکوال ویکتور هوگو دوی ته د کرکې په سترگه گوري او وايي: «دا هغه خلک دي چې لومړی موږ پخپل منځ کې وجنگوي وجنگوي او ټول موقتل کړي، خو بيا وروسته راشي او زموږ پر قبرونو کېني، د سولې تړون لاسليک او د جگړې پای اعلان کړي». د ویکتور هوگو ددې خبرې ژوندۍ بېلگې موږ په خپل هېواد کې لرو. په مسجدونو کې سوگندونه، په ښارونو کې قسمونه، د هېواد په دننه او بهر کې قسمونه وشول، لوزونه وشول او مات شول، هديرې جوړې شوې او ښارونه وران شول، خو لوبه روانه ده لا.

د همدې سياسي لوبو په بهير کې د هېواد يوزيات شمېر مخور، پوهان، ليکوال او د ليد څښتنان له دغه او هغه گوند سره د اړيکو، اوډلتيا او ددغې او هغې گروهې د پاللو په نوم د مړينې ښکار شول. هېواد په ذهني ډول پر بېلابېلو ډلو ووېشل شو او ملي شتمني يې د مخالفو لورو په ټکولو کې وشيندل شوه. کله چې سياسي آرونه تر پښو لاندې شول، نو د برچې منطق پر ټول هېواد حاکم شو، ټول هېواد د اور په لمبو ولېږل شو. ددې جگړې دروندوالی دومره زيات و، چې د نړۍ ډېرې لويې جگړې هم ورسره

پرتله کېدی نه شي. د ساري په توګه د امریکا متحده ایالتونو له ویتنام سره د جګړې په ټول بهیر کې (څوارلس نیم ملیونه ټنه) چاودېدونکي مواد استعمال کړي دي، خو د افغانستان د یوه زون (ختیزې سیمې) د جګړې د ټولو کلونو د ټولو غاړو له خوا استعمال شوي چاودېدونکي مواد په اټکلیز ډول تر دې رقم زیاتېږي. پاتې لا د ټول افغانستان د جګړې اندازه.

مذهبي کړکېچ، عقیده یي بحران، د باور محوه کول، د ټولنیزو ارزښتونو بې ارزښته کول، د روان شل کلن سیاست بله پایله ده. د قومي، ژبنیو او سیمه ییزو کینو راتوکول هم د یو واحد ولس پر وجود یو کرغېړن ګوزار دی، له نامشروع سیاسي لارو او د ټوپک د میل په واسطه د ژوند د خړوبولو امکانات هم د همدغه عصر د سیاست زېږندنه ده. د روغ، ناوړه چالاکۍ د ګروهو غلط کارول، لوټ، زندۍ کول، وژنه او نور ددې مهال د سیاست د رغنده توکو په توګه د عمل په ډګر کې لوبېږي. ځینې سیاسي ډلې او ګوندونه د دغې او هغې ګروهي تر پردې لاندې د خپلو کړنو د توجیه لپاره وسایل او دلایل لټوي او د یوه ښه کار لپاره د یو بد عمل پر سرته رسولو باندې سترګې پټوي، خو په اکثر او بیا هم په ډېرو ګروهو کې به هېڅکله هم څوک دا (آر) ونه مومي چې د کوم نېک کار لپاره دې یو کرغېړن کار د پیلامې په توګه وکارول شي، هغه هم داسې ناوړه کار چې بېخي د راتلونکي نېک اند او کار رینسې هم له بېخه وباسي.

د یاد وړ خبره داده چې په سیاست او تاریخ کې معمولاً پر نتیجه یې بحث کېږي. د ښې کړنې نتیجه، ښکته او مثبتته او د بدو بده ارزول کېږي.

لنډه دا چې زموږ ولس په تېر شل کلن سیاسي بهیر کې د زهرو په هر ګوټ پسې بل ګوټ تېر کړی او همدې منفي سیاست د یو طاعون، نري رنځ او سرطان په څېر زموږ د ولس، ټولنیزو، فرهنګي او د ژوند د نورو ډګرونو رګونو ته لاره کړې او هغه یې زېږېدلي او مړولي دي. دا رنځ لادوام لري، خو اوس دا پوښتنه رامنځته کېږي، چې دا رنځ به همداسې دوام لري او که نور زموږ د ولس له ستوني د دې خپسې جګول په کار دي؟ او هم د حل د لارې دا لعل د کوم ښامار په خوله کې دی؟

په لنډیز سره ویلای شو، ټولې هغه منفي هڅې چې په تېر شل کلن سیاسي بهیر کې ترسره شوي او پورته مو په لنډیز سره یادونه وکړه، د هغو معکوسې (مثبتې هڅې) ترسره کول، د ټولنې د فرهنګي کچې اوچتول، د ټوپک د منطق ختمول، له گروهو نه د گروهو خلاف کار نه اخیستل، له ولس، وطن او عقیدې سره رښتینې مینه، په واک کې د مسلکي معیارو پر بنسټ د اشخاصو ټاکنه، د مشر لپاره د مشرتوب آرکانو پوره کول، ولسواکۍ ته په درنه سترګه کتل او یو لړ نور لاملونه (عوامل) په ګډه سره کولای شي، زموږ د ټولنې د روانې سیاسي ناروغۍ د علاج لپاره یوه نسخه شي.

پښتو او د پښتو مضر احتیاط

دا لیکنه له نن څخه یوولس کاله دمخه لیکل شوې وه او د پښتو یوه مداوم رنځ ته په کې اشاره شوې ده. دا لیکنه بیا همغه مهال ((د پښتو ژبې د ودې اړتیا او لارې چارې)) په هغه کتاب کې چاپ شوه، چې د پښتني فرهنگ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا چاپ شوی و. په دې اثر کې د بیلایلو افغان لیکوالو هغه لیکنې راټولې شوي، چې د پښتو ژبې د ودې او اړتیا پر محور راڅرخي او د همدې ضرورت پر بنسټ لیکل شوي دي.

پر هره ټولنه چې افراط او تفريط واکمن شي، ټولنه له خپل انډوله وځي او د استاد الفت په اند د یوه پرځای دوه تنه تلفات ورکوي. مضر احتیاط هم د تفريط یو ډول دی، چې زیان یې له افراط سره خپل انډول برابروي، ځکه خود اسلام سپېڅلي دین د افراط او تفريط دواړه حالتونه مردود کړي او منځنۍ حد یې غوره بللی دی. مضر احتیاط نه یوازې یوه ټولنیزه ناروغي ده، بلکې د یو شخص د ځاني ژوند د ښېرازی او ودې پر وړاندې خنډ اچوونکې ناروغي هم ده. استاد الفت په ټولنیز ژوندانه کې د مضر احتیاط پر ناروغۍ د یوه اخته کس حالت بیانوي، چې مضر احتیاط یې د جرئت وزرونه تړلي او داوهامو سیوري یې ورته پر ذهن خور کړي دي. دا کار ددې سبب شوی چې دا کس د ژوند له ډېرو نعمتونو بې

برخې شي. استاد الفت وايي: «شمی اکا زموږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښیاری، مشهور و او هر چا چې به کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل. د ده د هوښیاری او احتیاط یوه نښه دا وه چې ده تر اخره پورې خپل کور ته برق راونه ووست او ویل به یې که کله برق شارپ شي نو حریق به واقع شي او کور به مې وسوزي. د ده دا عادت و چې په موټر کې به نه سوړېده او ډېر لرې ځای ته به هم پیاده روان و ځکه چې د موټر له چپه کېدلو وېرېده او احتیاط یې کاوه. هو! دی له ډېره عقله پیاده گرځېده او کور کې به یې رڼا هم ډېره لږه وه.»

د پښتو ژبې د خدمت او پالنې په باب هم د ځینو پښتنو چلند دې مضر احتیاط ته ورته دی. یو شمېر روڼ اندي، سیاستوال او نوم خرگندي پښتانه ددې لپاره له پښتو پالنې او ان پښتو یادونې او گړنې څخه ډډه کوي، چې څوک ورته ژبپال او ملتپال (نشنلیست) ونه وایي. دوی داسې فکر کوي چې که یو ځل چا ورته نشنلیست او فاشیست ووايه، دا تور خونو بیا تر (کفره) هم بد تر دی، بیا خو چې هر څومره ځان سپین کړي، سپینېدی نه شي. د پښتو ژبې دښمنانو له ډېرې پخوانه د یو منظم او سنجول شوي پلان له مخې پښتو ضد چارې اوډلي دي. په دې پښتو ضد هڅو کې یوه هڅه همدا یرغلز تبلیغ او چلند دی چې دوی یې د یوې اساسي وسیلې په توګه کاروي، دوی ټول عمر د پښتو د ښېرازی رګونه زبېښلي، د پرمختګ په لار کې یې ورته خنډونه جوړ کړي او جوړوي یې، خو چې کوم انډیال (شعوري پښتون) ورته ووايي چې ولې؟ نو بیا پرې

سم له لاسه د نشنليست او فاشيست تور پورې کړي. زموږ ځينې په زړه سپېڅلي پښتانه يې د مکاری په همدغه جېل کې راگير کړي او ان تر دې وخت يې د خلاصون لار نه ده پيدا کړې. که کوم هڅاند پښتانه له دغه ژبني زبېښاک نه د وتلو رپي رپولای، نو بيا زياتو پښتنو او نا پښتنو پرې په دې پلمه د ملامتۍ اور پورې کړی چې د هېواد د ورونو قومونو او «ملیتونو» ترمنځ بې اتفاقی او ژبني تضاد ته لمن وهي. په افغانستان کې د پښتنو او د هغوی د ژبنيو حقوقو د غصبوونکو ترمنځ د ورورۍ مثال هغه د اوښ او لېوه د ورورۍ مثال لري: «وايي يو وخت د اوښ او لېوه ترمنځ د ورورۍ يو تړون شوی و، دواړه په يوه کور کې اوسېدل، له خپلو اولادونو سره يې گډ ژوند کاوه، ټول به د يوې کورنۍ د غړو په څېر اوسېدل، د دوی ترمنځ دا تړون هم شوی و چې د يو بل اولادونه به خپل اولادونه گڼي او توپير به يې نه کوي، هر چا چې د دواړو ترمنځ توپير وکړ هغه به ملامت وي. ژوند څو موده همداسې تېر شو، يوه ورځ لېوه او اوښ دواړه د سارا پر لوري له کوره بهر شول، څرنگه چې د دواړو لاس ته څه ورنه غلل، نو وخت پرې ډېر تېر شو، نو هم د اوښ بچيان او هم د لېوه هغه ښه وږي شول، د لېوه د بچيانو نور تاب رانغی، نو ټوپ يې کړ د اوښ د يوه بچي اورمېږ يې ورتاو کړ، وينه يې وڅښله او غوښه يې خوړه، کله چې اوښ او لېوه دواړه کور ته راستانه شول، نو گوري چې د اوښ د بچي يوازې پوتکۍ پاتې دي او بس. اوښ چې دا حالت وليد نو له ډېر خفگانه يې چيغه کړه: (هله زما بچی). لېوه چې د اوښ (زما بچی) غږ واورېد نو

فوراً يې پرې نيوکه وکړه او ورته يې وويل چې ته ملامت يې، ته د ورورۍ پر اصولو نه پوهېږې، تا ولې زما او د خپلو اولادونو ترمنځ توپير وکړ، تا ولې وويل: (زما بچۍ) ايا زما بچي ستا بچي نه دي؟ په افغانستان کې له ژبني پلوه د پښتنو او پښتو ضد کسانو وروري همدغه مثال لري، په دې هېواد کې پښتو او پښتانه تل په خپل حاکميت کې هم محکوم وو، هم محروم، خود ملامتۍ گوته هم دوی ته نيول کېږي، هم يې ژبه زبېښل کېږي او هم فاشيستان گڼل کېږي. که يو ناپښتون ټول عمر د پښتنو ژبني حقوق زبېښي او يو پښتون هسې وويل چې ولې پښتو؟ نو بيا سم له لاسه ورته وايي چې ته ولې پښتو يادوې دا خو نيشنليستي او «مليتي» مسايل دي.

د پښتو ضد ډلو ټپلو دغو هڅو، اغزن چاپېريال او نورو نادودو، له فرهنگي او ژبني پلوه پښتانه پر څو ډلو وېشلي دي:

۱- يو هغه ډله پښتانه دي چې خپله ژبه، خپل کلتوري، ملي او هېوادنۍ مسووليت پېژني، د ملت جوړونې په بهير کې د ژبې پر ارزښت هم پوهېږي او د افغانستان د ملي يووالي او خاورې د بشپړتيا لپاره د پښتو پر ستر اهميت او رول هم پوهېږي. دوی د انديالو هېوادپالو او ملت رغاندو پښتنو افغانانو په توگه د پښتو ژبې پالنه، بډاينه، وده او پرمختگ خپله دنده بولي او په دې لاره کې له هېڅ ډول هاند و هڅې ډډه نه کوي. دوی په دې برخه کې دومره منډې تررې کړي او کوي يې چې ان خبره يې د ځاني ژوند د بلهاري (قربانۍ) تر بريده هم رسېدلې ده. په حقيقت کې د همدغې

ډلې د بې سارې قربانۍ، اند و هڅو برکت دی چې پښتو د پردیو له یرغلیزو هڅو او د خپلو پښتنو د بې تفاوتۍ له چلندونو سره سره تراوسه ژوندۍ پاتې ده او لاوده کوي.

۲- دویمه ډله هغه پښتانه دي چې نه یوازې پښتو نه پالي، نه یې وایي او نه یې لیکي، بلکې پر ضد یې هم دي. دا ډول پښتانه اکثره په پښتو ضد مورچل کې ناست دي او نورو پښتو ضد ډلو سره یو ځای پر پښتو ډزې کوي.

دې ډلې اکثره پښتو هېره کړې، لیک او وینا په بله ژبه کوي، د همغې ژبې له لوست، وینا، موسیقۍ او خبرو خوند اخلي، خپلې شخصي، اقتصادي او نورې گټې هم په هماغه ژبه کې گوري. پښتو ضد ډلو ټپلو لپاره دا ډول پښتانه د پښتو خپلو ډېره بڼه وسیله ده. دارنگ پښتانه په پښتو دښمنۍ کې له اصلي ((ستمیانو)) نه هم څو څپکه تېر دي، هر پښتون به یې ډېرې بېلگې لیدلي وي. دا ډله کېدی شي ((ستمی پښتانه)) وگڼل شي.

۳- درېیمه ډله هغه پښتانه دي، چې د بې تفاوتۍ پر غوندې ناست دي، د نړۍ له بڼه او بده خبر نه دي او هر څه اسماني پېښې گڼي، په دې ډله کې اکثره نالوستي کسان راځي. مضر احتیاط کاري هم په همدې ډله کې راځي، چې د ډېر احتیاط له کبله ځاته د بې تفاوتۍ حق ورکوي او دا لاهم پرې سرباري کوي چې، والله نو موږ ته خودا او هغه ژبه یو شی دي. بې تفاوتانو کې د پښتني ټولنې یوه غټه برخه راځي، چې نالوستي، ناشعوري، یو شمېر

روحانيون او نور په کې رابښکېل دي. په ټوليز ډول د پښتو په باب
پښتانه پر همدغو دريو کټگوريو وېشل کېدې شي:
شعوري پښتانه، پښتو ضد پښتانه او بې تفاوتان.
اوس راځو دېته چې د ژبني فعاليت له مخې پښتانه په کومه کچه
دي؟

د شعوري پښتنو ټول ځواک پر دې برخه اوبه کېږي، چې له پښتو
ضد پښتنو سره مقابله وکړي. د خپل ځواک يوه برخه له پښتو ضد
پښتنو سره ليکنې او گړنې مقابله ته بېله کړي او خپل وخت هغو
ته پر قناعت ورکولو تېر کړي او بله برخه يې د ستمي پښتنو له خوا
پښتو ته د وړاړول شوي زيان جبران ته بېله کړي. نو که شعوري
پښتنو ډېره توره هم کړې وي، ايله به يې دومره کړي وي چې د
پښتو ضد پښتنو د هڅو مخنيوی وکړي. بې تفاوتان خو هسې هم
وايي چې ژبه موږ ته بې تفاوته ده او موږ پرې کوم کار نه لرو، که
چېرې موږ د ژبني فعاليت له مخې د پښتون قوم هڅې وازوو
کېدې شي ووايو چې دوه متضاد او متخاصم ځواکونه يو د بل پر
وړاندې مبارزه کوي او په پايله کې يو بل دفع کوي. يانې د دواړو
وروستی حاصل صفر دی. په حقيقت کې د ژبني فعاليت له مخې د
پښتنو فعاليت خنثی دی، ځکه چې يو مت د بل مت زور اوبه کوي
او د درېيم گړي د گوزار د مخنيوي لپاره ورته کوم ځواک نه پاتې
کېږي. د ژبني فعاليت له مخې کېدې شي، پښتانه او پښتو ضد
ډلې ټپلې په اعدادو کې هم افاده کړو:

د ساري په توگه دا خبره ټولو ته څرگنده ده چې په هېواد کې د پښتنو نفوس د نورو ټولو قومونو د مجموعي شمېر دوه برابر دی، يانې په هرو پنځه لسو تنو کې لس پښتانه او پنځه ناپښتانه دي. اوس نو که موږ پښتانه يانې د ټول نفوس له پنځه لس برخې نه لس برخې پر دريو برخو وويشو، نو هره برخه به درې تنه شي (د يوه تن له محاسبې پرته) که چېرې په لسو پښتنو کې درې تنه پښتو ضد پښتانه او درې بې تفاوتان له دې شمېره وباسو نو ټول به څلور تنه پاتې شي. که چېرې موږ درې پښتو ضد پښتانه له ناپښتنو سره يوځای کړو نو د هغوی شمېر به اتو تنو ته ورسېږي.

د بې تفاوتانو رول به هېڅ نه محاسبه کوو، خو که چېرې هغه هم محاسبه کړو نو د ناپښتنو شمېر به تر دې هم زيات شي، ځکه چې بې تفاوتان او مضر احتياط کاري اکثره د تلې پلې ته گوري، هره خوا چې درنه وي همغې خواته ځان اچوي.

د شمېر له پلوه اته له څلورو سره مقابل دي، د ژبني فعاليت له مخې دا انډول ښيي چې په فرهنگي برخه کې د پښتنو تلفات بايد درې ځله زيات محاسبه شي، ځکه چې: يو کس له تا بېل شو (لومړی تلف) دويم ستا له مقابل لوري سره يوځای شو (دويم تلف)، بېرته ستا په مقابل کې استعمال شو (درېيم تلف).

که چېرې په فزيکي جگړه کې د يو لښکر يو عسکر ووژل شي او د جگړې له ډگره ووځي، نو هغه په هماغه يوه تلف کې حسابېږي، ځکه چې د هغه رول نور د ابد لپاره ختم شي. خو د همخنگو ژبو او کلتورونو تلفات داسې نه دي، هغه لکه د پښتنو په شان هم ځان

وژني، هم خپل قوم وژني او هم بل ژوندی ساتي. نو دا تلفات خو
ځلي (درې چنده) او ډېر درانه دي.

د پښتو ضد پښتنو ترڅنگ بې تفاوتان او مضر احتیاط کاري هم
د مقابل لوري په ګټه دي. څرنگه چې زموږ په ټولنه کې ژبنی انډول
د پښتو او پښتنو په ګټه نه و، نو دا ډله کسان تل هڅه کوي چې
واکمن بهیر سره ملګري شي، ځکه چې د راحت احساس وکړي.
پښتانه احتیاط کاري بیا په خپل کار کې د مضر احتیاط تر
وروستي بریده ځان رسوي. ان که چېرې په یو ژبني او فرهنګي
چاپېریال کې د ناپښتنو شتوالی اصلاً هېڅ مطرح نه وي او یا په
هغه محیط کې هغوی بېخي وي نه، نو احتیاط کاري یې ددې
لپاره ګټې خوندی کوي، چې څوک ورته بیا نشلیست او فاشیست
ونه وایي. د ناپښتنو یو چلند دا هم دی چې دوی په ځینو حساسو
وختونو او مسایلو کې له همدې ډول احتیاط کارو پښتنو څخه د
پښتنو د استازو^(۱) په توګه ګټه اخلي. ځکه هغوی پوهېږي چې که
دوی د پښتنو پر ضد هر ډول هڅه وکړي دا ډول اشخاص کوم
غبرګون نه ښيي، د شعوري پښتنو مخه هم د افراطینو او
فاشیستانو په تور د دغو احتیاط کارو، معتدلو او ورځپاڼو په
واسطه په ډېر ښه ډول نیول کېدی شي. په دې ډول په ژبنيو او
فرهنګي مسایلو کې ژبنی فعالیت، اکثره د دوی په ګټه پای ته
رسېده.

د احتیاط کارو یوه بېلګه به هم وړاندې کړو: زموږ یو دوست
لیکوال و، ګڼ شمېر کتابونه یې لیکلي وو، ده چې څومره مینه

پښتو سره لرله، همدومره ان تر دې زیاته یې فارسي سره هم لرله، ده دا استدلال کاوه چې پښتو باید د فارسي په غېږه کې وده وکړي او له فارسي پرته یې وده ناممکنه برېښي. ده فارسي ژبې ته د دري ژبو او پښتنو خدمت د افغانستان د ملي وحدت په ګټه کار پاله، خود پښتو پروړاندې یې دري ژبې پر خدمت مکلف نه ګڼل. نو ده ځکه د خپلې ذهني او فزیکي انرژۍ یوه درنه برخه د فارسي ژبې خدمت ته بېله کړې وه. ده ان په پېښور کې چې یو بشپړ پښتني چاپیریال دی، د خپلې خپرونکې جریدې ژبنۍ برخه په سلو کې (۶۰) فارسي او (۴۰) پښتو ټاکلې وه او د جریدې په سلو کې (۹۰) سرمقالې یې هم په فارسي ژبه وې. د پښتنو له خوا پر ده باندې ډېرې اصولي نیوکې وشوې، چې دا کار پر هېڅ معیار برابر نه دی. خود ده د زړه له کومي دا غوښتل چې زموږ دري ژبې وروڼه خوشاله کړي، ځکه یې نو ان په یو بشپړ پښتني چاپیریال کې هم د دوی ژبنيو حقوقو ته په دومره درنه سترګه کتل.

ده په داسې یو چاپیریال کې کار کاوه چې که ان دري ژبی هم د اخبار مدیر وای، دري به یې دې کچې ته نه وای لوړه کړې، ځکه چې د چاپیریال غبرګون ته به یې طبعاً پام و، خو زموږ دې لیکوال خپل دا چلند که څه هم په څرګنده یوه بې انصافي او نا انډولۍ وه، خو بیا هم «د افغانستان د ملي یووالي او د وروڼو قومونو په ګټه باله» او تر وروستي حده خپل دې اند او چلند ته رښتیني هم و. خو دومره تېرېدنې، زغم، صداقت، پر خپله ژبه ظلم او د بلې غورځونې بیا هم پښتو ضد اشخاص قانع نه کړای شول، د همدې شخص په

باب مې په کابل کې د یوه تن دري ژبي ورور له خولې واورېدل:
 «او... هم افغان ملتې است چندين کتابش به پښتو چاپ شده.» دې
 سره سړي ته هغه متل را یاد شي، چې «هندو سترې او خدای
 ناراضه» د دا ډول اشخاصو شمېر په لسگونو، په سلگونو ان په
 زرگونو وو، چې له پښتنو نه یې دري ته ډېر خدمت کړی دی، خو
 هغوی بیا هم د نشنلېزم له توره پاک نه شول. که موږ په افغانستان
 کې دري ژبې ته د شوي خدمت او کار جاج واخلو، نو که د
 افغانستان له تاجکو نه د پښتنو ونډه په کې زیاته نه وي، نو کمه
 خوپه هېڅ وجه نه ده. ایا بلې ژبې ته دومره ستر خدمت او خپلې ته
 دومره خیانت او له هغې سره د بې تفاوتۍ چلند به موږ د فاشیزم له
 لامنطقه تور څخه خلاص کړي؟ نه هېڅکله نه!

نو څه باید وشي؟ ښه خبره داده چې موږ باید خپل ځان وپېژنو،
 خپله حافظه ترلاسه کړو، نه خپل حق نورو ته وېښو او نه د نورو
 حقوق تر پېښو لاندې کړو. ښه کار دادی چې پښتانه دې پښتو ته
 خدمت وکړي او دري ژبي دري ته، که ټول پښتانه لکه د دنیا د
 نورو قومونو او یا زموږ د دري ژبو ورونو په شان د خپلې ژبې
 خدمت ته ور ودانګي، نو بیا به پر څو برخو د پښتنو د وېش خبره
 هم له منځه لاړشي. بیا به نو موږ هم نه په نورو ژبو کې مسخه
 کېږو، نه به له خپلې ژبې سره د خیانت په بیه د بلې ژبې د خدمت
 بار اوچتوو، نه به پر سلو ذهني او رواني ناروغیو اخته کېږو او نه
 به څوک رانه گیلله کوي. ځکه چې نورو ته د خدمت معیار به د
 هغوی د خدمت په معیار پورې تړلی وي، که هغوی زموږ ژبې ته په

درنه سترگه کتل او د هغې خدمت يې خپله دنده بلله، موږ به هم د هغوی ژبې ته خدمت خپله دنده بولو او که نورو زموږ ژبه زبېښله او غوڅوله، نو زموږ ښه سریتوب به دا وي چې خپله ژبه وژغورو خو د بل ژبه هم غوڅه نه کړو.

زموږ وروري او دوستي بايد پر انساني اصولو ولاړه وي، راکړه ورکړه مو بايد پر عدل او انډول ولاړه وي، نه د اوښ او د لېوه وروري چې هم يې بچيان له منځه لاړشي او هم په وروري کې ملامت شي!؟

مدرسه او ښوونځی

دا لیکنه د طالبانو د قدرت په اوج کې، هغه مهال لیکل شوې وه، چې طالبانو د ښوونځي نوم پر مدرسي بدل کړ، ښوونځي یې هم پر مدرسو واړول او د ښوونځیو پر ضد عام کمپاین پیل شو. دا لیکنه هماغه مهال په بدل نامه په هیله مجله کې چاپ شوې ده.

له هغه وخته چې افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دین وړانګې رارسېدلي، نو زموږ ولس پرې خپل زړونه او ذهنونه روښانه کړي دي، د څوارلس سوو کلونو په بهیر کې په ټوله اسلامي نړۍ کې هېڅ هېواد او قوم د اسلام لپاره دومره قرباني نه ده ورکړې، چې زموږ هېواد او افغان ملت دومره بلهاري ورکړې ده، ځکه خود تاریخ په اوږدو کې د زیاترو نا اسلامي هېوادونو له خوا، افغانستان او افغان ولس د یو متعصب اسلامي هېواد او یو متعصب ملت په توګه یاد شوی او ګڼل شوی دی، خود اسلام لپاره د افغانانو له دومره سترې قربانۍ سره سره، دوی د اسلامي هېوادونو په ډله کې کوم خاص امتیاز نه دی ترلاسه کړی، ان افغانستان د اسلامي کنفرانس له غړیتوبه هم وکښل شو، د اسلام تر راتګ وروسته بیا تردې دمه ان د پردیو یرغلګرو د اشغال او واکمنۍ پر وخت د افغانستان روحاني قشر په افغاني ټولنه کې

خپل زیات اغېز لرلی او دا اغېز یې د ټولنې تر بل هر پارکي زیات واولا دی.

زموږ ټولنې هر وخت د ملا، پیر او مرشد په غېږ، لارښوونه او لمسونه د پردیو یرغلګرو او د وخت د واکمنو پر ضد پاڅونونه پیل کړي او هغه یې له واک و ځواکه را پرې ایستي دي. یانې دا چې تر اسلام وروسته په افغاني ټولنه کې د واک د انډول په ټینګولو او نړولو کې د ملایي او روحاني قشر اغېز خورا زیات و، خود روحاني قشر دا اغېز او مهم رول د تاریخ په اوږدو کې تل مثبت نه و، کله کله له سپېڅلو مذهبي ولولو سره سیاسي تدبیر اود واک کنترول همغاړي شوي، خو تر عمل وروسته حالات له کنترول نه وتي او واک و ځواک هم بیا د ملا او روحاني له ګوتو وتی دی.

د افغاني ټولنې د روحاني قشر له خوا د ټولنې د نورو رغنده خواوو او روحانیت تر منځ توپیر او د نورو خواوو د بې ارزښته بنودلو یو اوږد بهیر هم د ملایي او نا ملایي پارکو تر منځ یو ډول ښکاره او څرګند بېلوالی او تضاد رامنځته کړی و، دغه راز په ټولنه کې د ټولنې د عامو وګړو له خوا د ملایي او روحاني قشر عام اقتصادي سپورټ او ملاتړ هم د هغو پروړاندې د ملا او پیر رښتیني اسلامي ژبه او دهغې کارونه پخه کړې وه، ځکه خود ملا ځاني ګټو، زېښتلي اقتصادي حالت، د خلکو له خوا د ملا د ژوند خړوب اود ځانساتي کلتور د ګډ امتزاج له کبله د اسلام داسې بڼه رامنځته شوه، چې د نړۍ اسلام وړانګې د خلکو ذهنونو ته ونه رسېدې او په نتیجه کې د مذهب، کلتور او سیمه ییز دود ځینې

روایتونه یو ځای کړای شول او د اسلام شفافه او رڼه بڼه د خلکو له نظره پټه شوه.

همدغه حالت او همدغه بهیر له نورو اسلامي ټولنو څخه د افغاني ټولنې اسلام رابیل کړ او زموږ ملایي قشر یې پر خپله خبره د افراط تر بریده ټینګار ته ورساوه، ان دا چې د تاریخ په اوږدو کې یې نور اسلامي ټولنپوهان چلنج کړل، هغوی یې په نا اسلامي عقیده تورن کړل او یا یې داسې وانګېرله چې د هغوی عقیده سسته شوې او یا تر اسلامه په خپل ځانګړي تعبیر ځانساتي (محافظه کار) شوي، په دې ډول زموږ ټولنې په ډېرو علمي خواوو کې پرمختګ ونه کړ، یوازې د ملایانو او روحانیونو شمېر په کې زیات شو.

د نورو ټولو اسلامي ټولنو په انډول په افغانستان کې د روحانیونو او ملایانو شمېر ځکه زیات شو چې دلته د روحانیت په انډول د ټولنې نورو برخو متوازن پرمختګ ونه کړ. د دې لمرېزې پیړۍ په پیل کې په ټول افغانستان کې د روحانیونو شمېر اټکل دوه نیم لکونو ته ورسېده، چې د وخت د افغاني ټولنې د نارینه وګړو تقریباً په سلو کې ۳-۴ تنه جوړوي، په افغانستان کې د بزګرانو شمېر هم تقریباً همدې حد ته رسېده، له بزګرانو پرته د ټولنې بل هېڅ پارکي له شمېر یز پلوه له روحاني قشر سره سیالي نه شوه کولای. څرنګه چې افغانستان یو زراعتي هېواد و، نو تقریباً همدغو دوه دوه نیم لکو بزګرانو د هېواد ټوله ځمکه کرله، د روحاني قشر په ګډون یې د هېواد ټولو وګړو ته ډوډۍ برابروله، خو

کله چې په هېواد کې د عصري ژوند اړتیاوې زیاتېدلې، نو ټولنه اړه وه چې د عصري علومو له لارې خپلې نوې اړتیاوې پوره کړي او په نویو علومو سمبال کدرونه وروزي. په ټولنه کې د عصري علومو د تبلیغ او دودولو په برخه کې چټک او ګړندي حرکت، د ځانساتي روحاني قشر د نظري مخالفت له امله، فزیکي ټکر او یو نا مطلوب بحران ته لاره اواره شوه، د هېواد په معاصر تاریخ کې دا ټکر لومړی ځل پر ۱۳۰۷ ل کال پېښ شو او یو نوی متمدن دولت او دنوې ترقۍ کاروان د تورې ارتجاع ښکار شو. تر هغه لنډه موده وروسته بیا کله چې حالات بېرته نورمال بهیر ته راوګرځول شول او یو داسې نظام جوړ شو چې د روحانیت د تائید ټاپه هم پرې لګېدلې وه او د ټولنې د ترقۍ لپاره یې هم یوه ستراتیژي لرله، نو د سلګونو عصري ښوونځیو د جوړولو کاري پیل کړ، خو بیا هم د ښوونځي او مدرسې تر منځ یو څرګند توپیر او تضاد لیدل کېده، هر څومره چې د ښوونځیو شمېر ډېرېده او خلک په عصري پوهه سمبالېدل، همدومره په ټولنه کې د مدرسې او ملا رول محدودېده او تنګېده، ان تر دې بریده چې په ټولنه کې د روحاني او ملایي پارکي رول ته په نه سترګه کتل کېدل او خبره د هغوی د سپکاوي برید ته ورسېدله، د پنځوسمو کلونو په ترڅ کې په ټول افغانستان کې تر (۳۰۰۰) پورې بېلابېل عصري ښوونځي اود لوړو زده کړو څو پوهنتونونه جوړ شول او تر څنګ یې څو رسمي ديني مدرسې، د شرعياتو پوهنځي او د اسلامي څېړنو څو مرکزونه جوړ شول. سره له دې چې د افغانستان د ښوونې او روزنې په نصاب کې ديني

مضامين هم ځای شوي وو ، خو لکه څنگه چې ښکاره وه دې مضامينو ته ډېره پاملرنه نه کېده اود ملايي پارکي د قناعت وړ نه وو ، د دولت په چوکاټ کې د ديني مدرسو په انډول د عصري ښوونځيو شمېر ځکه زيات وو ، چې د خپلې ټولنې اړتياوې پوره کړي او پر عام و خاصو ټولو زده کړې وکړي ، ملايانو ددې انډول دمخنيوي او پر سيمه د خپل اغېز د ساتنې لپاره پر کليوالي سيمو او مسجدونو ډډه لگوله او په سلگونو مدرسو يې په کې فعالې کړې وې ، چې د خړوب چارې يې پر ولس حواله شوې وې ، نتيجه دا شوه چې هغه څوک چې به له مدرسو فارغ شو ، پر عصري علومو به نه پوهېده او هغه څوک چې به له عصري ښوونځيو فارغ شو ، هغه به پر ديني علومو چندان نه پوهېده او ان بې تفاوتې به يې ورسره کوله ، په نتيجه کې د دوی تر منځ تضاد نور هم زيات شو ، يانې د مدرسو فارغ ملا او له ښوونځيو څخه فارغ (روشنفکر) و او ملا بيا پر روښنفکر د الحاد او کفر تورونه پورې کول ، روښنفکر پر ملا د مرتجع او پرمختگ ضد تورونه يو شمېر روښنفکران بيا په خپلو هڅو او چلند کې دومره افراطي شول چې ټولې ملي ، هېوادنۍ او ان اسلامي پولې يې ونړولې ، د پرديو ايډيالوژيو ښکار شول او پردي يرغلگر يې هېواد ته راوبلل ، له بده مرغه چې دا هېواد پلورونکي د روښنفکرانو په نومونو ياد شول ، نو د ټول افغان ولس په تېره بيا د روحاني قشر ولولې يې راوپارولې ، روسي جنرال الکساندر مايوروف ليکي چې : موږ يو سخت چلنج سره مخامخ وو ، او هغه موږ محاسبه کړې نه و ، هغه دا چې موږ د افغانستان له

روحاني قشر سره پر جگړه اخته شو. دی ليکي چې: دا وخت په افغانستان کې د ټولو مسجدونو شمېر تر څلوېښت زرو زيات وو. دا څلوېښت زره ملايان او له هغو هر يوه سره اټکل لس لس طالبان او نور په لسگونو مقتديان د اټول زموږ پر ضد راپاڅېدل چې ټول شمېر يې ميلونونو تنو ته رسېده.

د افغانستان روحاني قشر ته چې د روسانو پر ضد د روان جهاد بڼه وسيله لاس ته ورغلې وه او ټول ولس يې په خوله پاڅون او عمل ته تيار ولاړ و، نو د پردیو پر ضد يې پر گرمې مبارزې سربېره د (بنوونځيو) پر ضد هم جهاد اعلان کړ او څه کم درې نيم زره بنوونځي يې دوږه کړل او په دې ډول يې له بنوونځي او (روښنفکر) څخه خپل تاريخي غچ واخيست.

د افغانستان د بنوونځيو د سيزلو له کبله د افغانستان په جگړه ييزه بهير کې اټکل اووه ميلونه افغانان نالوستي پاتې شول. اوس يو ځل بيا د مدرسې طالب او ملا داسې بېشانه ډول واک ته رسېدلي چې نه يوازې د افغاني ټولنې په تاريخ کې يې ساری نه ليدل کېږي، بلکې د ټولې اسلامي نړۍ په څوارلس سوه کلن تاريخ کې هم د ملا او طالب د داسې ټولواکمنۍ بېلگه نه شته، ملا او طالب اوس يو ځل بيا په بنوونځي، پوهنځي او مکتب پسې اورلړونۍ را اخيستی او داسې توندې هڅې يې پيل کړي چې که چېرې همدا شان دوام ومومي يو وخت به د چاودنې او غبرگون سختې مرحلې ته ورسېږي او د مدرسې برخليک به هم هغه حالت ته ورسوي چې نن د بنوونځي او مکتب دی.

دوی له ښوونځي او مکتب سره دومره حساسیت وښود چې ان نوم یې هم ورته له منځه یوړ، لومړی یې نوم ورته ختم کړ او بیا یې په نصاب کې ورته دومره بدلون راوست چې هسې نوم یې د عصري مدرسې پاتې دی، د عصري علومو په برخه کې په سلو کې (۲۰) هم څه په کې نه شته، نور ټول دیني علوم دي. ددې خبرې منطق دا دی چې افغاني ټولنه له ملا او طالب پرته بل چاته اړتیا نه لري.

د طالبانو د رسمي خپرونو پر استناد اوس په افغانستان کې د ټولو مدرسو شمېر (عصري او دیني) (۳۴۰۰) ته رسېږي، چې د دوی په وینا له دې جملې څخه یوازې (۱۱۰۰) مدرسې تراوسه پورې ټولې (نړه دیني) مدرسې او پاتې لاوس هم عصري دي، د نړه مدرسې مانا داده چې په سلو کې سل باید دیني مضامین په کې تدریس شي اود عصري مدرسې مانا دا ده چې عصري او دیني مضامین دې دواړه په کې تدریس شي، خو په عملي ډول داسې ده چې اوس رښتیا هم په دیني مدرسو کې سل په سلو کې مضامین دیني دي، خو په عصري هغو کې اتیا په سلو کې مضامین دیني دي، یو څوک چې په سلو کې اتیا برخې دیني مضامین ولولي هغه څخه بیا ملا جوړېږي او که انجنیر یا ډاکټر؟

طالبان وايي د هغو مدرسو شمېر چې د ښوونې او روزنې وزارت له خوا تمویلېږي (یوولس سو) ته رسېږي، که په هره مدرسه کې د طالبانو شمېر (۵۰۰) تنه وگڼو نو دا به پنځه نیم لکه طالبان شي او که د نارسمي دیني مدرسو شمېر هم همدومره اټکل کړو، نو خبره به یو ملیون طالبانو ته ورسېږي، که په پاکستان او ایران کې د

روزل شويو طالبانو شمېر هم همدومره محاسبه کړو نو په خو راتلونکو کلونو کې به په افغانستان کې د ټولو ملایانو شمېر اټکل دوه ملیونه تنه شي او که د افغانستان ټول اوسنی نفوس، په (بهر او داخل کې) شل ملیونه تنه محاسبه کړو (لس ملیونه بنځې) نو په راتلونکو کلونو کې به په هرو لسو تنو نارینه و کې دوه تنه ملایان وي. په سلو کې (لس تنه). که دوه ملیونه ملایان د خپلو دیني زده کړو تر څنګ یو بل کار او کسب زده نه کړي او د عصري علومو په برکت ځانته کار او کسب پیدا نه کړي، نو فکر نه کېږي، جګړه خپلې افغاني ټولنه به د دومره کسانو چې په تولیدي او اقتصادي کار کې یې اغېز ناڅرګند دی، د خړوب ظرفیت ولري.

خدای (ج) دې وکړي چې داسې ونه انګېرل شي، چې دا لیکنه د هېواد د ملایي پارکي چې تل یې د هېواد او ولس په ژغورنه او لارښوونه کې تر هر چا زیاته ونډه اخیستې او د قربانۍ میدان ته وتلی دی، د بل رنګ ښودلو لپاره شوې ده، بلکې دا لیکنه ددې لپاره ده چې اوس د هېواد د ټولو دیني، سیاسي، اقتصادي، پوځي او نورو چارو لارښوونه د ملایانو پر غاړه ده، که دوی د ټولنې د ټولو خواوو تر منځ او دهغوی د ودې لپاره متوازن ګامونه پورته نه کړي، نو کېدی شي د ټولنې یوه خوا کېږه شي، انارشي رامنځته شي، انډول خراب شي او ټولنه د تباهي خواته لاړه شي، چې بیا به یې نه ملا تنستې راتینګولای شي، نه امي او نه هم روښن فکر. لکه څنګه چې خدا پاک (ج) خپل نظام (ټولو کایناتو) کې داسې یو انډول ټینګ کړی چې د هغه په برکت د ټولې نړۍ او

کایناتو ژوند دوام لري. داسې د خدای (ج) خلیفه (حضرت انسان) ته هم په کار ده چې د ټولو خواوو توازن وساتي، له واکمنو ملایانو نه هم دا هیله کېږي چې د اعتدال لاره خپله کړي، افراط او تفریط ونه کړي ځکه چې همدې افراط او تفریط زموږ ټولنه تباہ کړې او تباہ کوي یې.

په ډیره کې گیر ولس

چې څښتن یې په خپل فضل ږمنځ نه کړي
نبې نبې ږیرې به شي سپکې لکه درب
(حمیدبابا)

دا لیکه د طالبانود واکمنۍ پر مهال په مستعار نامه لیکل شوې وه او د هغو
تر سقوط څه موده وروسته په هیله مجله کې چاپ شوې ده.

موږ هم عجیبه خلک یو، کله ځان تر عقیدې قربان کړو او کله
بیا عقاید تر ځان څارکړو، کله د وطن دساتنې او دفاع لپاره
وجنگېږو او کله بیا هم له خپل هېواده دخپلو ځاني گټو لپاره
وسيله جوړه کړو او یو بل ته په کې مورچلې ونیسو. کله نور پر
خپلو اوږو واك ته ورسوو او کله بیا هم دنورو د راپرځولو لپاره
پنې اړم کړو او له تخته وبخته سره یې پوښه کړو، کله دیوې نا
اشنا ایډیالوژۍ دحاکمیت لپاره له خپل سر و مال نه تېر شو او
کله بیا هم د همدې ایډیالوژۍ دنسکورولو لپاره معکوس حرکت
پیل کړو. کله بیا یو سیاسي فکر او تگلاره دعقیدې تر بریده
اوچت کړو او په هغه کې بیا دومره افراطي حرکت وکړو، چې نه
یوازې دهمغې تگلارې د ړنگېدو او ناکامۍ سبب شي، بلکې

دهغې دشرمېدو علت هم شي. ددې ټولو خبرو اصلي علت دادی چې موږ لا تر اوسه پورې دیوه واحد ملت د ملي شعور اوچتې کچې ته نه یو رسېدلي. واحد ملتونه دخپل ژوند دپرمختګ او پایښت لپاره یوه واحده ملي ستراتیژي لري، چې دهغه ملت ټول وګړي که هغه هر ډول سیاسي او فکري تګلاره ولري، خو یو ملي ارمان او ستراتیژي ته ژمن وي. ملي ګټې دبېلابېلو عقایدو او نظریو تر شعارونو نه قربانوي، بلکې بېلابېلې گروهې دخپل ملت دښېرازی و سېلې ګڼي.

دتاریخ په اوږدو کې زموږ واکمنو په سلګونو ډوله افراطي حرکتونه کړي، چې دهغو زیان او جبران بیا دملت غاړې ته پرېوتی دی. خلقیانو، اخوانیانو او د طالبانو افراطي حرکتونو زموږ ملت د اور په لمبو وکړاوه او تر اوسه یې لا هم برخلیک معلوم نه دی. پر دې ټولو حرکتونو وخت پر وخت لیکنې شوي او نورې به هم پرې کېږي، خو موږ به دلته یوازې د طالبانو د اسلامي تحریک د سلګونو افراطي حرکتونو له جملې څخه دداسې یو افراطي کار یادونه وکړو، چې تر اوسه یې په ګرده نړۍ کې ساری نه دی لیدل شوی او نه په اسلام او نه هم په نورو ادیانو کې دداسې افراطي چلندونو بېلګه چا ثبت کړې ده، دا افراطي حرکت د ډیرې د پریښودلو او اوږدولو په باب د طالبانو زیات ټینګار دی.

ډیره تر ټولو اوچت معیار: د طالبانو د تحریک له پیله په تېره بیا دهغوی د واکمنۍ پر مهال په افغانستان کې هېڅ شی هم

دومره ارزښت نه درلود، لکه ږيرې، د ژوند ټول ارزښتونه د ږيرې د کچ او مېچ د څرنگوالي له مخې تلل کېدل او ارزول کېدل، که يو چا به هرڅومره پوهه او اخلاق درلودل خو چې ږيره به يې نه وه، هېڅ به و او که به د طالبانو لاس ته ورغی، نو توهين، تحقير، سپکاوی، وهل، ټکول او ان زنداني کول يې حتمي او باوري وو. د کابل د څرخي پله زندان، چې په بېلابېلو واکمنيو کې له سياسي زندانيانو ډک وو، د طالبانو پر وخت له لنډ ږيرو او ږير خريلو افغانانو ډک وو.

د جبري ږيرو کدري زيان: د طالبانو پر وخت ږيره داسې يو جبري امر وگڼل شو، چې د دولت د يو مامور لپاره تر ټولو ستر معيار گڼل کېده، ان شل کلن تحصيل، کار، تقوا، تجربې او نورو ښېگڼو ورسره هم سيالي نه شوه کولای، نوځکه د لوړ مقام له خوا داسې حکم صادر شو: "هغه مامورين چې ږيرې يې خړبلي او يا لنډې کړي دي بايد له دولتي ادارو څخه وکښل شي". ددې امر له مخې هغه مامورين او پاتې کدرونه چې ويې نه شو کړای په لنډ وخت کې د ږيرې پر ارزښت ځان پوه کړي او خپلې ږيرې اوږدې کړي له خپلو دندو گوښه شول، چې شمېر يې زرگونو کاري علمي او فني کدرونو ته رسېږي. له "شريعت غږ راډيو" نه به ډېر ځله دا خبرونه خپرېدل چې "نن د عدليې وزير الحاج ملا نورالدين ترابي د (...) وزارت ليدنه وکړه او په هغه کې يې يو شمېر هغه کسان چې ږيرې يې له اسلامي شريعت سره سمې نه وې پرې ايښې نا مطلوب وگڼل شول او له خپلې دندې گوښه کړای شول".

اقتصادي زیان: دې کې شک نه شته چې د ډیرې خرېښې هغه وسایل چې له بهر نه افغانستان ته واردېدل، د ډیر خرېښې د بندیز له وجې به دا واردات ډېر کم شوي وي او له دې وجې به د مملکت په عمومي لگښت کې یوڅه سپما شوې وي، خو په دې اړخ کې کېدای شي د ډیرپاکونې او پرېمنځلو لگښت دا انډول بېرته برابر کړي وي، دلویو ډیرو پرېمنځل او پاکول، شامپو، وخت او د صابون لگښت غواړي، خو که فرضاً د لگښت او سپما دا انډول برابر هم وکړل شي، دا وخت ډیرې نور لگښت درلود چې هغه په افغانستان کې د ډیرې د پرېښودلو، پاللو، ساتلو او څارنې اساسي لگښتونه وو، چې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په شان د یو ځواکمن او هر کاره وزارت جوړېدو غوښتنه یې کوله، دې وزارت د ډیرو کنترول لپاره په سلگونو ګاډو او هم په زرګونو محتسبینو ته اړتیا لرله او طالبانو د بشپړ شریعت د تطبیق او د پوره ډیرو د مظاهرو لپاره دا تشکیل پوره کړی هم و، هر ولایت کې یې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر ریاستونه او په ولسوالیو کې یې څانګې وې، چې د ولایتونو ریاستونو به څو ګاډي درلودل او د ځینو ولسوالیو ریسانو هم څانګې ګاډي درلودل. له دې پرته په کلیو او ښاري ناحیو کې هم د دې ریاستونو څانګې وې، چې پر بایسکلونو او نورو وسایلو به سپاره ګرځېدل او د ډیرو د څارنې چارې به یې ترسره کولې. د امر بالمعروف او نهی عن المنکر وزارت معاش د طالبانو په حکومت کې تر بل هر ارګانه زیات و، چې د میاشتې په ټولیز ډول تر (درې ملیارده

افغانیو) څخه زیاتېده او که د موټرو او نورو چارو اړتیا وړ لگښت یې په پام کې ونیول شي، نو تر پورتنیو ارقامو څخه هم ډېر لوړېږي. خو ددې ټول لگښت مرکزي ټکي د ږیرې کنترول و.

اروایي زیان: طالبانو په خلکو کې د ږیرې له امله دومره وېره او ډار خپاره کړي وو، چې ان که چاپه خوب کې هم ږیره خربلې وای، نو وېرېدلای به و، تر ډېره وخته به هر چا په خپله ږیره لاس وهه چې لویه ده که وږه؟ له امر بالمعروف نه به پرې خلاص شم او که نه؟ ډېرو خلکو کې به لومړی څو ځله ځان په هنداره کې معاینه کړ او بیا به له کوره بهر شو. د چاچې به ږیره لږ لنډه وه نو له لاندې خوا به یې لږ پورته کړه چې لږ بېر معلوم شي او بیا به له کوره بهر شو.

د ډېرو خلکو ږیرې سپینې وې، خو دا چې خریلې یې نو ځوانان ښکارېدل، کورني ژوند او ټولنه کې د ځوانانو په ډله کې حسابېدل، ذوق او شوق یې هم د ځوانانو وو، خو کله چې ږیرې جبرې شوې، نو دوی ږیرې اوږدې کړې، نو ټول سپینږیري ښکاره شول، بیا ددې لپاره چې په کورني نظام کې د کورودانې تر رواني اغیز لاندې را نه شي او یا په ټولنه کې بېرته دخپلې ځوانۍ هویت افاده کړي له لرې، لرې هېوادونو یې د ږیرې تورولو رنګونه را وغوښتل، خو هغو هم دومره اوږدو ږیرو ته چندانې کار ورنه کړ. د کابل پوهنتون یو استاد چې د طالبانو تر راتګ دمخه یې واده کړی و، په طالبې پړاو کې یې خپله ږیره رنګوله، یو ځل یې په نکرېزو رنګ کړه، سره شوله، خو لاندې ورپسې بیا سپینه رالویه

شوه، سره او سپينه شوه، سپينه يې بيا په تور رنگ رنگ کړه، سره او توره شوه، خو موده پس بيا سپينه ورسره را ووتله، بيا سره، توره او سپينه (دري رنگه) شوه، چا چې به ورته ويلې چې استاد! دا څنگه چل دی، يو رنگ او دوه رنگه ږيري مو ډېري ليدلې وې، خو درې رنگه مو لا تر اوسه نه وه ليدلې، ستاسو ږيره بېخي داسې ده لکه بېرغ درې رنگه ده، هغه به په يوه مالگينه خدا وخنډل او وبه يې ويل: «تاسو خو په دې نه پوهېږئ، تاسې خو بايد افغانستان تجربه کړی وای، دلته بيرغونه او نظامونه څومره ژر بدلېږي، داسې زما ږيره هم درواخله، زما ږيره د افغانستان د سياسي نظامونو بنکارندويه ده، څو موده وروسته يې زه دا سره برخه غوڅوم يوازې دا توره او سپينه پاتې کېږي، بيا سپينه ورپسې زياتېږي او توره کمېږي، بيا يو وخت توره هم ورپسې غوڅوم او کله چې يوازې سپينه برخه پاتې شوه، کېدی شي هغه بيا زه خپله چاره راواخلم يا هم ډم او يا هم کوم زورور چاره راواخلي او له بېخه يې غوڅه کړي او بېرته لوڅ مخ لکه څنگه چې وم همغسې راووځم او خلکو ته ځان بنکاره کړم، دې استاد به دا ټوکې هم کولې چې زما ږيره د افغانستان د درېو پړاوونو بنکارندويي کوي، لومړۍ برخه يې چې سره ده هغه دخلکيانو پړاو، دويمه برخه يې چې توره ده هغه دمجاهدينو دوره ده، ځکه چې تره کي به مجاهدينو ته (توره ارتجاع) ويله او درېيمه برخه يې چې سپينه ده هغه د (طلبه کرامو) پړاو دی، نو زما ږيره ددې هېواد د سياسي پېښو او پړاوونو هنداره ده.»

يو تن بيا دا سې و چې خپله ږيره يې نه اوږدوله، مقصد دومره وه چې څه په ښکاره او زيات په پټه به ښار کې پرې گرځېدی شو، له هغه نه چې به دې پوښتنه وکړه، ولې ږيره نه اوږدوې، هغه به ويل! «خپل گرېوان ته گورم»، کله چې به دې ورته وويل: د ږيرې له گرېوان سره څه؟ هغه به هم مالگينه خندا وکړه، «ږيره خو گرېوان ته دکتلو مخنيوی کوي، تاسو وگورئ، استاد سياف خپل گرېوان ته کتلاي شي؟ رباني او حکمتيار خپل گرېوان ته کتلاي شي؟ او که دوی خپل گرېوان ته سرکښته کړي واي او دخپل وجدان په هنداره کې يې خپل اعمال تللي واي نو هېڅکله يې دا کارونه نه کول، زه نه غواړم چې د زياترو مجاهدينو په شان زما ږيره زما او زما دگرېوان ترمنځ يو حایل او دېوال شي، زه انسان یم، زه هر وخت خپل گرېوان ته سر کوزوم او دخپل ضمير په هنداره کې خپله څېره گورم».

دا تېر پنځه کاله چې به هر چېرته لاړې، که دوه کسه به هم سره کېناستل نو ضرور خو به يو ځل د ږيرې بحث کېده، چا به ويل بايد پرېښودل شي، ځکه چې دپيغمبر (ص) سنت دي، چا به ويل پرېښودل يې ځکه ضروري دي چې موکد سنت دي. طالبانو په پای کې د درېيمو ټولگيو دپښتو او دري لوست په کتابونو کې وليکل "ږيره پرېښودل واجب دي" ځينو به لا په کې دا هم ويل ږيره سنت دي خو اوس وخت يې پرېښودل فرض دي، زموږ دکلي ملا بيا په کې د ږيرې د فرضيت په باب دا دليل هم راوړ: "ږيره خو اصلاً يو سنت ده، په سنتو کې بيا هم سنت موکد ده، هر چا چې

پرېښودل دا سنت، نو دی گرځي تارك د سنتو او چې شو څوك تارك د سنتو، نو كېږي په ده اطلاق د كفر او دا خبره واضحه ده په ډېرو كتابونو "د ډيرې بحث همداسې له افرادو نيولې تر كورنيو، خېلونو، قومونو او بيا دټول ملت كچې ته غږېده، هر چا هر وخت دخپل ذهن تر كچې د ډيرې په باب خپله انرژي لگوله، په حقيقت كې دټول ملت ذهني انرژي د ډيرې بحث ته راټوله شوه او په يوه يوه ډول له رواني پلوه له ډيرې سره وتړل شول.

ټولنيز زيان: د امربالمعروف او نهې عن المنكر كسانو د ډيرې په اړه دومره افراط وكړ چې ټولنيزه او ډله ييزه كركه يې هم راوپاروله، دا كار زياتره په ښاري سيمو كې تر سره شو. د ۱۳۷۶ل كال په بهير كې په داسې حال كې چې له طالبانو سره عامه خواخوږي زياته وه، طالبان لومړی ځل په مزار شريف كې دتوطيې ښكار شول او سخت تلفات ورته ورسېدل، په دې وخت كې دهبواد په نورو سيمو كې دطالبانو خواخوږي نوره هم زياته شوه او خلك هم پرې سخت خواشينې وو، خو الحاج نورالدين ترابي په ميدان ښار كې له كندهاره راروان دسورليو لوی كاروان ودراره او څلور سوه تنه ډير خريلي او لنډ ډيري يې كوز كړل، په دې كې داسې كسان هم وو، چې خپل ماشومان او تور سرې يې ترې په موټر كې پاتې شول او دوی يې د ډيرې د لنډون په ((جرم)) يوې لرې دښتې ته په موټرو كې يوړل او هلته يې خوشې كړل او د سورلي موټرو ته يې امروكړ چې كابل ته لاړشي، دا هغه ستر ټولنيز او ډله ييز ظلم و چې د اسلام له پيله بيا تر ننه پورې

هېڅکله هم هېڅ مسلمان واکمن پر چا نه و کړی. ترابي نه يوازې په میدان ښار، بلکې دماهیپر په لویه لاره، جلال اباد، کابل، کندهار، غزني او د هېواد په نورو ولایتونو کې هم دا ډول کارونه تر سره کړي دي. په حقیقت کې همدا ترابي، ترابان او نور ترابي خېل وو، چې د زرگونو معصومو طالبانو هېواد گټلی او اسلام گټلی نوم یې په سیند لاهو کړ او دخلکو په ذهن کې یې وتکول. په کابل ښار کې د یوې مخورې افغان کورنۍ د واده جشن جوړ و، د واده هلك (شاه) چې نن یې په ټول ژوند کې دخوشالۍ د اوج ټکی و، پر ځان او مخ گوتې وهلې وې، طبعاً ږیرې ته به یې هم گوتې ور رسېدلې وې، دې کې د نهی عن المنکر کسان خبر شول، واده ته دمېلمنو بهیر لا روان وو، چې دوی ټول کورمحاصره کړ، (شاه) یې ونيو او ځان سره یې بوت، خلکو ورته ډېرې عذر وزاری وکړې چې را خوشې یې کړي، خو هغوی ونه منله، خلکو خو غوریه وریجې او نوره ډوډۍ هم د امر بالمعروف ریاست ته یوړه، چې په دې ډول د واده تصدیق او رښتینولي وشي، هغوی هغه ډوډۍ هم وخوړه خو هلك یې پرې نښود، واده والا ناوې پسې لاړل، مازیگر مابښام یې بې (شاه) ناوې کورته راوړله، یو ځل بیا دهلك پلار او خوتنه سپینږيري د امر بالمعروف دخصوصي زندان مشر ته ورغلل، دهلك پلار ورته وویل چې خیر دی دده پرځای به زه دلته نن شپه تېره کړم او نورې هرخوشې چې تاسو غواړئ، زه به یې دلته تېرې کړم، خو زوی مې نن شپه پرېږدئ چې ناوې مو راوستې ده، دهلك پلار دا هم وویل چې خیر دی يوازې نن شپه یې

پرېږده، سبا سهار هرڅو بجې چې تاسو يې غواړئ بېرته به يې په تضمين سره درته حاضر کړم، خو د امر بالمعروف مشر ددې سپينږيو يوه خبره هم ونه منله او خلك بېنوا کورته ستانه شول. همداسې په لغمان کې د امر بالمعروف د وزير کسانو پر يو ځوان پسې چې ږيره يې دوی ته له لرې لنډه ښکاره شوې وه، غږ کړی و چې ودرېږي، ښايي هغه ځوان به ددوی غږ نه و اورېدلی، خو مولوی سلیم خپلو کسانو ته امر کړی و، چې درنه ونه تښتي، ترهغه چې هلك دلغمان دصرافي مارکيت ته رسېده، د امر بالمعروف کسان هم ورپسې ورسېدل، پرته له دې چې ددې هلك ږيره وگوري چې رښتيا هم لنډه ده او که په سنتو برابرې، خو ددې هلك پر وهلو يې پيل وکړ، دا وهل دومره بې رحمانه وهل و چې هلك پر همغه ځای بې هوښه شو او د امر بالمعروف کسان ترې ولاړل، هلك دکاندارانو روغتون ته يوږ، تر ډېرې درملنې وروسته معلومه شوه چې د مولوي سلیم د ډېرو لغتو له امله يې يو پښتورگي له کاره لوېدلی و. څه فکر کوئ چې د اسلام په نامه دا ځورونه به دخلکو په زړونو کې د طالبانو پر وړاندې څومره کرکه را پارولې وي؟ داسې په سلگونو پېښې شوي چې ټولنيز او ډله ييز دردونه او کرکې يې را پارولي دي.

ددې سلگونو پېښو له منځه موږ دلته يوازې دا څو بېلگې يادې کړې.

سوداگريز زيان: ډېر هغه افغانان چې دپانگو څښتنان وو هغه تر هېواد بهراوسي او طبيعي وه چې زياترو ږيري هم نه لرلې،

هيله يې وه چې د طالبانو په واکمنۍ کې د سوله ييزې فضا له رامنځته کېدو سره سم وخت پر وخت هېواد ته لارښي او خپل سوداگريز کارونه هلته پيل کړي، خو د بېرې او نورو ذوقي بنديزونو له امله يې ونه کړای شول، هېواد ته زړه ښه کړي، نو په دې وجه هېواد ته زيات اقتصادي او سوداگريز زيان واوښت.

اکثرو لويديځمېشتو او بهر مېشتو افغانانو هم د همدې وېرې له امله هېواد ته زړه نه ښه کاوه او په دې ډول يو څه نور اقتصادي زيان هم هېواد ته واوښت او دا ټول د بېرې د لندون او اوږدوالي له وجې، طالبان په پنځو کلونو کې پر دې بريالي نه شول چې د بېرې له حريمه او د اېرې را ووځي او پراخې ذهني نړۍ ته مخه کړي.

پايله او ټوليزه ارزونه: که د طالبانو پنځه کلنې واکمنۍ ته نظر وکړو نو په رسمي پاليسۍ کې هېڅ شی دومره زيات مطرح نه و، لکه بېرې چې د طالبانو د ذهن مرکزي ټکۍ او تفکر جوړاوه. سره له دې چې طالبانو په سلگونو او زرگونو پاتکيان ختم کړل، دواک مختلفې سرچينې او پاچاهۍ يې ړنگې کړې، ديوه مرکزي دولت د جوړېدو لپاره يې هيلې راوټوکولې، بېلتونپالې يې وځپل او خپله يې په لسگونو زره تنه قرباني شول، خو دا ټول ارزښتونه د بېرې او حجاب جزئياتو داسې رانيولي او پټ کړي وو، چې دچا سترگې پرې گرد سره نه خوږېدې، نو ځکه خو سړی ويلای شي چې دطالبانو د واکمنۍ مرکزي ټکۍ "بېره" وه او ددې ترڅنگ ټول ملت ددوی په واکمنۍ کې په (بېره) کې (راگير) و.

طالبان، بتان او بتپالان

کله چې طالبانو په باميانو کې د بودا تاريخي مجسمې ړنگې کړې، نو دا ليکنه پر همغه مهال په مستعار نامه شوې وه او همغه مهال د هيلې مجلې د ۱۳۷۹ل کال په (۶) گڼه کې چاپ شوې ده، دادی دلته يې يوځل بيا درنو لوستونکو ته وړاندې کوو:

طالبانو په دې نږدې وختونو کې په افغانستان کې داسې يو تاريخ ضد عمل ترسره کړ، چې د (۲۰۰۰) کلونو په اوږدو کې هېچا نه و ترسره کړی. دوی پر يوه تاريخي ارزښت داسې يو گوزار وکړ، چې د ټول بشريت احساسات يې را وپارول او د ټولې نړۍ زړه يې وبوړناوه.

د باميانو د بودا مجسمې يادوو، چې په (۵۳) او (۳۵) متره لوړوالي سره يې دا دومره کاله له افغانانو سره يوځای، پردې وطن ټولې تېرې شوې رڼاوې او ناخوالې وليدلې او ويې زغملې. هغو د اسلام سپېڅلي دين د راتگ ملایمې وړانگې وليدې، چې د دوی تر لمنو يې ټوله ځمکه روښانه اونرمه کړه، خو د دوی تندي يې ونه سپزه. دوی د چنگېز د اسونو گردونه او دتورو خړپاوې وليدل، چې د دوی له خنډو تېر شول، خو د دوی لوړوالي ته يې پورته ونه شول کتلای. دوی دنړۍ د ستر زبرځواک د سرو لښکرو سور سېلاب او سور ناورين وليد، خو د لمبو تاو يې تردوی ونه رسېده، دوی دخپلو يو شمېر نااهلو هېوادوالو

ظلمونه، وحشتونه او له پردیو سره پټې او ښکاره معاملې ولیدې، خو بیا یې هم لاشعور دومره له کینې ډک نه و، چې دوی ته زیان واړوي او داسې نورې ډېرې تورې، سرې او شنې تیاري تېرې شوې، خو هغو ټولوبیا هم یو حد، یوبرید او یوه پوله پېژندل. خو تر (۲۰۰۰) کالو وروسته پر افغانستان داسې یو څوک واکمن شول چې د خپل او پردی دگټې او تاوان په خیال کې نه دي، د دوی د احساساتو تاو د بودا تر بوتانو هم ورسېده او داسې یې په لوگیو کې تاو کړل چې د ابد لپاره یې د هېوادوالو او نړیوالو له سترگو پناه کړل.

طالبانو په دې کار نړۍ ته ثابتہ کړه، چې دوی هر تاریخي او ملي ارزښت له خپل فکري تعبیر او تحلیل نه قربانولای شي؛ نه د نړیوالې ټولنې څه پروا لري او نه هم د خپلو هېوادوالو د گټو. دوی له مذهب نه په یوډول ځانگړي تعبیر، مذهب له تاریخ او فرهنگ سره ټکر کړ او ددې ټکر له امله تر ټولو غټ زیان تر هرچا لومړی خپله زموږ ټولنې ته واوښت. طالبانو هم په خپل لاس خپل محبوبیت د ورکاوې یوې لویې کندې ته تېلواوه. دوه زره کاله وروسته به هم ددغه عمل تر او له ملا او طالب سره کېږي. دلته به د هغو زیانونو یادونه وکړو، چې له دې پېښې پیدا شول او یا پیدا کېږي.

الف- طالبانو ته یې زیان:

لومړی: ددې پېښې زیان تر ټولو دمخه طالبانو ته دی. طالبانو په افغانستان کې له دویمې هجري پېړۍ را وروسته ټول اسلام چلنج

کړ او په دې وخت کې یې د ټولو صحابو کرامو، علماوو، لویو واکمنو لکه: سلطان شهاب الدین غوري، سلطان محمود غزنوي، احمدشاه بابا او نورو ... اسلامي بریاوو، سوبو او واک و ځواک ته د پوښتنې نښه(?) کېښوده، ځکه چې په دې (۱۴) سوو کلونو کې دوی یوه هم دې بتانو ته کوم زیان ونه رساوه.

دویم: طالبانو ټولې نړۍ ته له مذهب او دین څخه خپله اخیستنه او خپله ذهني کچه څرګنده کړه. دوی دیوه تاریخي اثر او د عبادت وړ یو څیز ترمنځ توپیر ونه کړای شو. د بامیانو بتان د (۱۴) سوو کلونو په بهیر کې د عبادت لپاره نه وو ساتل شوي، بلکې دهغو د تاریخي ارزښت له مخې ساتل شوي وو.

په افغانستان کې هېڅ بتپال (بتپرست) نه شته، خو ددې بتانو له درکه افغانستان ته هرکال زیاته مادي ګټه رسېدلې، پخوا خلکو، اور، لمر او نورو ته هم عبادت کاوه، خود ټول بشر ژوند په همدې شیانو پورې تړلی دی، طالبان باید له اور او لمر نه هم خلك منع کړي، چې ګټه ترې وانخلي، ځکه چې پخوا ورته عبادت کېده. عجیبه خو دا ده چې اوس خلك دومره ساده نه دي چې د ډبرو په زړه کې کښل شوي تصویر ته عبادت وکړي او په بدل کې هېڅ شی ترلاسه نه کړي، اوس د عباداتو او نمانځنو ډولونه بدل شوي دي، ډېر خلك پیسو ته عبادت کوي، ډېر مقامونو ته عبادت کوي او ډېر نور اشخاصو او ښاغلو ته...

لکه څنګه چې اوس اور او لمر ته څوک عبادت نه کوي، دغسې د بامیانو بتانو ته هم په افغانستان کې چا عبادت نه کاوه، یوازې

د تاريخي ارزښت او اقتصادي گټې له مخې ورته زموږ خلکو اړتيا لرله.

درېيم: څرنگه چې مسلمانان په نړۍ کې د نورو په انډول د ژوند د عصري وسايلو، زور و ځواک له مخې، کمزوري دي او په اسانۍ سره ورته خطر پېښېدې شي، په ځانگړي ډول په هغو ټولنو کې چې مسلمانان په کې لږکي دي، د باميانو دبتانو ماتولو له کبله به هغوی ته د سرو مال سخت زيان پېښ شي. ددې ټولوزيانونو مسولين طالبان گڼل کېږي. د دوی هغه ادعا به هم غلطه ثابته شي، چې دوی دا کار د اسلام او مسلمانانو په خاطر کړی دی. ځکه چې له دې کار څخه خو مسلمانانو ته د گټې پرځای زيان واوښت.

څلورم: پر طالبانو به د ځينو خلکو هغه گومان او شک هم پر يقين او باور بدل شي، چې طالبان يې دنورو گوډاغيان گڼل. ځکه چې د طالبانو تر پرېکړې يوازې يوه اوونۍ وړاندې زموږ د يوه گاونډي هېواد يو لوړپوړي چارواکي کابل اوکندهار ته سفر کړی و او تر هغه وروسته بيا دبتانو ماتولو اعلان وشو. ډېر افغانان او سياسي کتونکي په دې نظر دي چې زموږ گاونډيو د افغانستان پوځ له منځه يووړ، اقتصاد يې ختم کړ او اوس نو وار دکلټور د ختمولو دی او دا کار د واکمنو وسلوالو ډلو په واسطه ترسره کوي. عجيبه خبره خو دا ده چې د طالبانو مشر تر دې وړاندې د تاريخي اثارو دساتنې لپاره يو ځانگړی فرمان صادر کړی و او دا فرمان دطالبانو مطبوعاتو خپور کړی هم دی. خو اوس يې يو

ناڅاپه دا کار وکړ. کتونکي په دې اند دي چې دښمن گاونډي هېوادونه په افغانستان کې له یو بل څخه خپل غچ اخلي.

پنځم: طالبانو په خپل دې کار سره په افغاني ټولنه کې په راتلونکي کې ملا او طالب د تاریخپالو او هېوادپالو افغانانو پر وړاندې ودرول. عام ولس یې پرې بې باوره کړ او د روښن فکر قشر احساسات یې راوپارول. چا چې یو ټولګی ښوونځی هم لوستی وي، هغوی په دې کار د طالبانو سخت مخالف شول، په عام ولس او په تېره بیا په تحصیل کړي قشر کې چې پخوا دوی کوم پلویان لرل، هغه یې ټول مخالف شول. په راتلونکي افغانستان کې به ملا او طالب ته خلک د خپلو تاریخي اثارو د له منځه وړونکو په توګه ګوري.

شپږم: له نورې نړۍ سره یې د طالبانو د پخلاينې او د هغوی د په رسمیت پېژندلو امکانات ټول له منځه یووړل، طالبان به نور هم تجرید شي.

اووم: طالبانو یوه تاریخي سهوه او تېروتنه وکړه، تاریخي تېروتنې په تاریخ کې نه جبرانېږي او نه ښل کېږي. طالبانو د دوه زرو کالو تاریخي اثار ختم کړل، که دوه زره کاله دهېواد فرهنگ ته کار او خدمت هم وکړي، دا زیان نه شي جبرانولای. ځکه چې ددې بل بدیل نه و، کاشکې طالبانو خپله د تېروتنه په بل شي ازمویلې او تجربه کړې وای، چې بیارغونه یې شونې وای، کېدی شي طالبان یو وخت پښېمان شي، خو بیا به دا پښېماني هېڅ ګټه ونه لري.

اتم: تر دې دمخه بېلابېلو ډلو په ځانگړې توگه د رباني – مسعود او د هغو د موټليفونو له خوا د افغانستان زيات تاريخي اثار، له هغې جملې نه د کابل موزيم اکثره قيمتي تاريخي اثار لوټ شوي او بهرنيو هېوادونو ته وړل شوي دي، د هغوی لاس به هم په طالبانو پاک شي.

نهم: د طالبانو دمخالفينو د تبليغاتي تېر خوله به نوره هم تېره شي، چې تل به يې ويل: "طالبان يک گروه بى فرهنگ است".

ب – اسلام ته يې زيان:

لومړی: لکه څنگه چې څرگنده ده، اسلام د عدل، اعتدال او انصاف دين دی، خو طالبانو په زياتو او يوواريو افراطي هڅو نړۍ ته د اسلام داسې تعبير وړاندې کړ، چې اسلام د افراط او تفريط لاره تعقيبوي^(۱). هېڅ ډول نرمښت او معتدل چلند ته په کې ځای نه شته^(۱) او له تمدن او تاريخ سره اړخ نه لگوي!

دویم: په نړۍ کې يو زيات شمېر وگړو دخپل روحي تسکين او ارامتيا لپاره اسلام ته مخه کړې وه، کله چې د طالبانو په تعبير دومره تنگ اسلام^(۱) وگوري چې دخوښۍ او خوشالۍ لپاره په کې څه نه شته؛ نو ډېر به زړه ښه نه کړي چې تر دې وروسته اسلام ومني.

درېیم: د تنظيمي ډلو د زورزياتيو او په اوسني وخت کې د طالبانو د کړنو له کبله او هم د کومې اقتصادي ستراتيژۍ او پلان د نشتوالي له امله به يو شمېر افغانان نورو اديانو ته مخه کړي،

لکه چې د ځينو خپرونو د خبرونو له مخې تر اوسه پورې تر يوه لک تنو زيات افغانان عيسويت ته وراوښتي دي او د اسلام ستر پيغمبر حضرت محمد (ص) دا حديث به چې: ((پر خلك به له فقر څخه كفر ته متمايل شي)) دلته عملي شي.

څلورم: د طالبانو په نسکورېدو سره به د هغوی معکوس حالت رامنځته شي. په هغه وخت کې به هم هغه معکوس حالت په افراطي بڼه ترسره شي.

يانې اوس چې د بېرې خريل جرم دی، هغه وخت به د بېرې پرېښودل جرم وگڼل شي.

ج – افغانانو او افغانستان ته يې زيان:

لومړی: د (۲۳) کلنې جگړې په ترڅ کې د افغانستان ټول بنسټونه تباه شوي او يوازې ډېر کم تاريخي اثار پاتې وو، چې په هغو کې همدا د باميانو بتان د نړۍ په کچه په سترو تاريخي اثارو کې راتلل او هر کال به د نړۍ له گوټ گوټ نه گڼ شمېر سيلانيان دهغو ليدو ته راتلل او هېواد به يې دنړۍ په سطحه ځلاوه او ډېره اقتصادي گټه به ترې لاسته راتلله. زموږ د هېواد د حال اړيکي يې له (۲۰۰۰) کالو دمخه زمانې پورې تړل. له دغو ټولو گټو څخه زموږ هېواد محروم کړای شو.

دویم: بوديزم د نفوسو د شمېر له مخې د نړۍ درېيم دين گڼل کېږي. د طالبانو په دې عمل سره هغوی ټول متاثر شوي او د افغانستان او افغانانو پر وړاندې دهغو په زړونو او ذهنونو کې نسلونه نسلونه يو ډول کينه روزل کېږي. هغوی دا کار له افغانانو

او افغانستان څخه انګېري. طالبان اوس وخت کې يوه واکمنه ډله ده چې د نور ډلو په شان به څو ورځې واکمنه وي او بيا به له منځه ځي. خو د اعمالو جبران به يې افغانان کوي.

درېيم: د داسې تاريخي اثارو په ختمېدو سره به زموږ د حال او ماضي اړيکي غوڅ شي، نوی نسل به پر تاريخي ارزښتونو او اثارو بې باوره شي، افغانستان به د څو زره کلن تاريخ پرځای څو سوه کلن اود څو سوه کلن پرځای به د څو کلن هېواد په توګه د نړۍ نوي پښت ته څرګند شي.

څلورم: سره له دې چې طالبان ځان يوه مذهبي ډله بولي او کومې سيمې، قوم او ژبې ته انتساب د خپل ځان توهين(!) او د خپلې عقيدې شرک بولي (له کومې سيمې او قوم نه دي راپورته شوي). خو د هغوی مخالفين دوی په زوره د هېواد اکثريت قوم پورې نښلوي، ځکه چې د دوی اکثره په پښتو خبرې کوي، که څه هم دوی له پښتو ژبې سره نه کومه مينه لري او نه کومه لېوالتيا، ان د دښمنۍ تر بريده له ژبپالنې سره مخالف دي، خو بيا هم د دوی مخالفين دوی په پښتنو پورې تړي. ان د ايران مذهبي مشر يوه ورځ وويل: "طالبان يك قوم بى فرهنگ است".

اوس به نو په راتلونکي کې د هېواد اکثريت (پښتنو) په تېره بيا د فرهنگيانو ځواک په دې مصرف شي، چې ددې خبرې سپيناوی وکړي، چې طالبان دخپل ذهن مطابق خپله تګلاره لري، نه قومي لېوالتيا لري او نه ژبنۍ.

بله عجیبه خبره خو لا دا ده چې د نړۍ اسلامي هېوادونو خپل
تاریخي اثار ساتلي او خوندي کړي دي، خو یوازې د طالبانو
تعبیر داسې دی چې تاریخي اثار هم له مذهب سره مخالف بولي.
ایا د سعودي په موزیم کې تر اسلام دمخه همدا ډول اثار نه شته؟
ایا په سعودي کې د جهالت دورې ټول اثار ختم شوي دي؟ تر
افغانستان نه خو په مصر کې اسلام دمخه خور شوی و، چا د
فرعونیانو احرامونه ونړول؟ چا د هغوی ډبرینې مجسمې ماتې
کړې او یا چا د فرعونیانو مومیایي شوي جسدونه له احرامونو
څخه راوکنبل؟

وگورئ په دې انځور کې د
یوه فرعون مومیایي شوی
مړی چې (۳۰۰۰) کاله پرې
تېر شوي دي؟
ایا په عراق او ترکیه کې
چې د اسلامي خلافت لوی
مرکزونه وو، همدا ډول اثار
نه شته؟ او که نه یوازې
طالبان تر ټولې نړۍ د اسلام
پر تعبیر او تحلیل بڼه
پوهېږي؟ ځینې بیا وایي چې
په مصر کې خو د فرعونیانو
مجسمې، احرامونه او

موميایي شوي مړي د عبرت لپاره دي، چې انسانان یې وگوري. عجیبه خو دا ده چې دهغوی تاریخي اثار د عبرت وسیله کېدی شي، خو زموږ نه شي کېدی.

کله چې د بامیانو بتانو له خپل هېواد (ګران افغانستان) او افغانانو نه خدای پاماني اخیستله، نو د حال په ژبه یې افغانانو ته وویل: "د خدای پامان ګرانو او خوږو افغانانو! دوه زره کاله مې له تاسو سره سپرې تودې تېرې کړې، ډېر غمونه او دردونه مو په ګډه سره ولیدل. تاسو به فکر کړی وي چې موږ هم همداسې غلي ولاړ وو او ستاسو پر اوښکو او غمجن حالت مو اوښکې نه تویولې؟ نه داسې نه ده، موږ ټول غمونه او اسوېلي بېرته زړه ته تېر کړي، اوښکې مو نه دي تویې کړي، خو د اوښکو لمبې مو له زړو نه تاوې کړي دي. موږ درنه لاړو، خو ګورئ په تلو تلو کې یوه خبره درته کوو، چې نور خپل ویاړونه مه نړوئ، نور خپل څلي مه وړانوئ، نور د خپلو پلرونو هډوکي مه خرڅوئ، نور پردي مه پالئ، پردي نه خپلېږي، خپل مه پردي کوئ، هو! دې طالبانو نه مې هم یوه ګیله ده، هغه هم داسې نه چې دوی د بتانو او یا زموږ مخالف دي، هغه دا ده چې د دوی د هر یوه په جیبونو کې یو بت څه چې بتان او عکسونه دي، طالبان خپله بتان وېشي، تاسې وگورئ چې د دوی د هر یوه په جیب کې څه پراته دي؟ کاشکې دوی له خپلو زړونو او جیبونو دا عکسونه او بتان لرې کړي وای او بیا یې نو که موږ نړولي هم وای، پروا یې نه کوله.

موږ خپلو افغانانو سره دا دوه زره کاله ژوند وکړ، دوی خو
دومره لنډپاري نه وو، دوی خو پر مېلمه، سپینږيري، تورسري او
مظلوم سر ورکوي... موږ درنه ځو، خو تاسو ته ښېرې نه کوو،
دعاوې درته کوو چې خدای ټټر مو نور ارام او سوکال کړه، ځکه
تاسې ډېرې سختۍ لیدلې دي، په همدې کې یې وروستۍ خدای
پاماني واخیسته او پر ځمکه راپرېوتل..."

که طالبان سقوط شي؟

طالبان به فراموش د دين کتاب کا

د دنيا کتاب به گوري موږ به نه يو

عظيم رانيزی

دا ليکنه د طالبانو تر پرځېدو اته مياشتې وړاندې دهغوی دواک د اوج پرمهال ليکل شوې او همغه وخت په گوربت مجله کې خپره شوې وه. دا ليکنه ما په بدل نامه کړې وه، خو هغه وخت مې په بدل نامه ځکه خپره کړه چې زما ژوند ته يې گواښونه را ولاړولای شول، خو زما اصلي موخه دا وه په هرنامه چې وي خو چې دليکنې پيغام خلکو او واکمنو ته ورسېږي. واکمنو هغه وخت خپل غاښونه ډېر وچيچل خو اصلي ليکوال يې پيدا نه کړای شو، د هغه وخت واکمنو خو دليکنې دپيغام د عملي کولو لپاره نه يوازې دا چې هېڅ ونه کړل، بلکې منفي غبرگون يې هم وښود.

دا ليکنه ما د طالبانو تر سقوط وروسته په هيله مجله کې يو ځل بيا په خپل نامه ځکه خپره کړه، چې دا څرگنده کړم چې موږ وخت پر وخت خپل رسالت ترسره کړی يا په خپل او يا هم په بدل نامه. ددې ليکنې دخپراوي بله وجه دا وه چې ددې ليکنې زياتې وړاندوينې اوس پر واقعيت بدلې شوي، که زموږ پرونيو واکمنو ځينو مشورو او نېکو نظريو ته ارزښت ورنه کړ، نو حال يې هغه شو، خو که زموږ اوسني واکمن بيا هم پر ملي گټو ولاړو مشورو ته اهميت ورنه کړي، نو حال به يې ترهغو پخوانيو بدتر شي. دادی دلته دا ليکنه درېيم ځل چاپوم. دا هم تاسو او دا هم ددې خپرې شوې ليکنې کټ مټ متن.

دا خو ټولو ته څرگنده ده چې په تېرو نږدې دوه نيمو لسيزو کې د افغانستان زياتره سياسي او پوځي ډلې له بهره خړوب شوي او لا

خړوبېږي، همدغه مغرض بهرني ملاتړ، افغاني ټولنه له يو سخت حالت سره مخامخ کړې، کله به پرې افراط واکمن وي او کله هم تفريط. يو وخت داسې و چې چا به خولۍ پر سروله، يا به يې سپينې جامې اغوستلې او يا به يې پينځه وخته لمونځ کاوه او ډيره به يې لرله، هغه نو بيا ((سخت اخواني او يا هم د انگرېز بچۍ و)) سترگې به يې پرې پلستر کړې او ژوندۍ به يې تر خاورو لاندې کړې. د ۱۳۵۷ل کال د يوه بې گناه زنداني د خولې خبره ده چې ويل يې: ((کله چې له ما څخه څارنوال پوښتنې پيلولې، نو د خپل څنگ ملگري څخه يې وپوښتل: د دې سړي جرم څه دی؟ ملگري يې ځواب ورکړ: صاحبه! دا مو بالفعل په لمانځه نيولۍ دی. بيا نو زه په دې جرم بندي شوم، او ترڅو مياشتې بند وروسته هسې د خپل بخت په زور را خلاص شوم.))

شل کاله وروسته بيا په دې بله خوا کې داسې يو افراط حاکم شو چې ډيره خريل شين کفر وگڼل شو، سرتور گرځېدل، خولۍ نه پر سرول او يا لونگۍ نه تړل، د خداى (ج) او رسول (ص) له اوامرو نه بغي وگڼل شوه، موسيقي اورېدل، ساعتېري کول او يا په ډکه خوله خدا تهول حرام وگڼل شول او هغه څوک چې د دې کارونو تر سره کوونکي وي، هغه د سختې سزا وړ.

د څرخي پله همغه زندان چې شل کاله پخوا د ډيرورو، خولۍ والو، لونگۍ والو او نورو سپين پوښو شکنجه ځاى و، شل کاله وروسته، د لنډډيرو، ډيرخړيلو او سرلوڅو د وهلو ټکولو، ځورولو او شکنجه کولو ځاى شو.

اوس نو زموږ ټولنه د سياسي لوبډلو له خوا د افراط او تفريط په جېل کې راگير ده، کله به پرې افراط واکمنېږي او کله هم تفريط او هر کله چې پر يوه ټولنه باندې داسې حالات راشي، هلته به د يوه پر ځای دوه تنه له منځه ځي، لکه استاد الفت چې په «دوه جنازې» ليکنه کې د داسې حالات کيسه کوي، چې په يوه ورځ او يوه ساعت کې له يوه روغتون نه دوه تنه مړي راووبستل شول، يو د وينې د لوړ فشار له امله مړ شوی و او بل د ټيټ فشار له کبله.

د افغانستان سياسي ډلو هم همداسې وکړل، کله يې پر ټولنه افراط واکمن کړ او کله هم تفريط، کله يوه اړخ افراط وکړ، کله بل اړخ، خو تر منځ يې ولس لکه د ژرندې د دوو پلونو تر منځ لوبډلي غنم دل شو. دلته زيات وخت سياسي او مذهبي ډلې په رنگ او لباس پورې نښتې دي، له مانا او محتوا سره سر و کار نه لري، فکرونه او سوچونه نه بدلوي، بلکې، خولۍ او لونگۍ بدلوي. دلته سرونه مهم نه دي چې څه په کې دي؟ خولۍ او لونگۍ مهمې دي. دوی په دې فکر دي، چې خولۍ او لونگۍ له سره لرې شوې او پر سر شوې، نو فکر هم ورسره بدل شو، نو ځکه خو شل کاله مخکې خولۍ او لونگۍ پر سرول جرم و او اوس يې نه پر سرول غټ جرم دی ان د کفر معادله گناه ده. يو وخت په دفترونو کې په تېره بيا د کابل ښار په دفترونو کې ډيرو او بې درېشۍ سړي نه پرېښودل کېدل او چندان مقررېدل هم نه، خو اوس منځ ډيری سړی هم نه پرېښودل کېږي، د لنډډيري او ډيرخړيلی ځای خو زندان دی. يو وخت به

نجونې په زور ښوونځيو ته بيول کېدلې، خو اوس يې په زوره له ښوونځيو څخه منع کوي.

لنډه دا چې اوس يو ځل بيا زموږ پر افغاني ټولنه يو داسې افراط واکمن دی چې تر تېر افراط يې هم، په افراط کې پښه اړولې ده. دا داسې يو افراط دی چې په ځينو برخو کې يې ان د نړۍ تاريخ تر اوسه پورې ورته بېلگې نه دي ليدلې.

خو اوس راځو دې ته چې ايا دا افراط به زموږ پر ټولنه تل تر تله همداسې واکمن وي او که نه له منځه به ځي؟ که له منځه ځي د دې بدیل به څه وي؟ په مقابل کې به يې غبرگون څه وي، او ځايناستی به يې څه شی وي؟

کله چې سپړی په ذهن کې دا او دې ته ورته پوښتنې گرځوي، نو د خپل هېواد د راتلونکي په باب يې اندېښنه نوره هم زياته شي، ځکه د تېرو تجربو پر اساس موږ وليدل چې د ((کمونستانو)) په واکمنۍ کې هغه ډول افراط پر ټولنه واکمن شو او د "بنسټپالو مسلمانانو" په واکمنۍ کې دغه بل ډول افراط: د طالبانو واکمني چې "د اسلامي انقلاب بشپړتيايي پړاو" گڼل کېږي، د اسلامي شريعت په نامه داسې فضا پر ټولنه حاکمه کړه، چې "اسلامي شريعت" يې په اصطلاح د "عمل او کمال" پورېو ته ورساوه. داسې شريعت يې نافذ کړ چې د بشریت د ستر لارښود حضرت محمد (ص) تر زمانې وروسته بيا تر دې دمه يې چا ساری نه و ليدلی. (په سلو کې دوه سوه اسلام). په سلو کې دوه اسلام دا مانا لري، چې سل يې خپله اصلي بڼه او سل نور يې د طالبانو زياته کړې برخه ده او دا ټول يې بيا

جگړه خپلې افغانستان ته راوړې، چې پر اوسني وخت ټولو اسلامي او ناسلامي هېوادونو ته اړ دی او د همدغو اسلامي او کفري هېوادونو له خوا پر همدې برخليک اخته شوی دی.

طبیعی خبره ده چې د طالبانو افراط نور د انفلاق او چاودنې حالت ته رسېدلی دی. ان خبره دې حد ته رسېدلې چې ډېر خلک له خپل دین ځنې واوړي، د ځینو خپرونو، اوازو او گونگسیو له مخې تر اوسه پورې تر دوو لکو زیات افغانان عیسویان شوي او دا لړۍ لا دوام لري. د UNHCR په دفتر او د بهرنیو هېوادونو په سفارتونو کې گڼ شمېر افغانانو داسې کیسونه هم ثبت کړي دي چې موږ اسلام پرېښی او عیسویان شوي یو، طالبان موږ وژني، نو ځکه باید موږ ته پناه راکړای شي.

گڼ شمېر کسان د طالبانو له وېرې لمانځه ته ځي، دې کې داسې کسان هم لیدل شوي، چې بې اوداسه لمانځه ته تللي دي، مقصد له طالب نه یې ځان خلاص کړی دی. ډیرې هم همداسې درواخله، چې ډېرو زیاتو کسانو له وېرې پرې ایښي، په سلو کې تر پینځه ویشتنو زیاتو کسانو چې نوې یې ډیرې پرې ایښي دي، څرگنده کړې چې ډیرې یې نه د اسلام او نه د خدای (ج) د رضا لپاره پرې ایښي دي، بلکې د خپلې حیا او عزت لپاره یې پرې ایښي دي، ځکه چې طالبان د ډیرې له خاطرې د چا د حیا او عزت خیال نه ساتي، مانا دا چې اوس زموږ په ټولنه کې د انسان کرامت او عزت د هغه تر ډیرې ډېر راتیټ دی. ځینې کسان پر طالبانو باندې دا اعتراض هم لري، چې هر انسان د لوی خدای (ج) پر وړاندې مسوول دی، نه د طالب پر

وړاندې، سزا او بښنه يې هم د خداى (ج) کار دی، خو طالبانو د خداى (ج) د بنده گانو د سزا مسووليت پر خپله غاړه اخيستی، خو کله چې د ډوډۍ او نفقې مسئله رامنځته شي، نو بيا وايي: ((والله خير الرازيين)) (الله روزي رسان دی)، [ولې يې له خدايه نه غواړئ چې له موږه يې غواړئ]. نو دې بناغلو طالبانو ته بايد وويل شي چې د ږيري کار خو هم د خداى (ج) او بنده تر منځ خبره ده، نو ستاسو په کي څه کار؟ خو د ډوډۍ او کار پيدا کول لا د اسلام له نظره پر خليفه باندې د ولس حق دی.

ځينې پر طالبانو باندې بل انتقاد هم کوي، چې په اسلام کې يوازې د عبادت برخې ته افراطي پاملرنه کوي او د ژوند نورې برخې ترې پاتې دي، په داسې حال کې چې اسلام د تعادل دين دی او د ژوند ټولو برخو ته يې د پاملرنې وړانگې رسېږي، خو دوى د نورو برخو مخه ډب کړې، ولس يې يوازې پر عبادت مکلف کړی او خپله همداسې په راټولولو کې دي؟

له امامت تر رياسته او له مدرسي نه تر رشوته، ټول کارونه خپله تر سره کوي، د ورځې خرڅ يې پر دولت حواله دی او د شپې يې پر ولس. د ترافيکو رياست، د ښاروالۍ د تنظيماتو رياست، د روغتونونو رياست، د بربښنا رياستونه، بانکونه او نور ټول مسلکي ځايونه چې د هغو د پرمخ بيولو لپاره ډېرو مجربو مسلکي کادرونو ته اړتيا ده، ټول ملا صاحبانو نيولي دي، ايا په ټوله افغاني ټولنه کې لس مسلمان انجينران نه شته، چې لس مسلکي رياستونه ورته ورکړل شي، يا لس مسلمان ډاکټران او ان

دوه ښه مسلمان ترافیکان نه شته، چې هر یوه ته خپل مسلکي پوست ورکړل شي؟ "د کار اهل ته د کار سپارل" خولا د اسلام یو لارښود رکن دی که دا نه وای، نو څه حال به و؟

که ولس د ژوند په هره برخه کې لکه ټلوېزیون، انټرنېټ، هنر او یا کوم بل ژوندی شی وغواړي نو ملا صاحب بیا سم له لاسه وایي چې دا خو بدعت دی، ټلوېزیون د دجال ښه ده، تصویر حرام دی، خو خپله چې پېچېرو، ډاډسونو او نورو نویو موټرو کې گرځي، گرځنده موبایل ټیلیفونونه کاروي، هغه بدعت نه دی، لنډه دا چې د ملا صاحب او طالب په افراطي واکمنۍ کې ولس نور تر پوزې راغلی دی. که چېرې د کوم بهرني فشار، یا کورنیو مخالفونو او یا هم د ولس د پاڅون په نتیجه کې طالبان په زور او یو ناڅاپي ډول راوپرځول شي، نو زموږ ټولنه به یو ځل بیا په بل چپي افراط کې راگیره شي او هغه افراط به د طالبی افراط سخت غبرگون وي، چې کېدی شي په دې لاندې برخو کې یې اټکل کړو:

ډیره:

لږ تر لږه درې ملیونه افغانان به چې د طالبانو د زیات فشار او ټینګار له امله یې ډیرې پرې ایښي، خپلې ډیرې به پر یوه ورځ کلې کړي او دا به د نړۍ د ټولو ولسونو د ډیر خړینې په تاریخ کې یو بې ساری ریکارډ وي، چې افغانان به یې ټینګ کړي، لکه څنګه چې اوس د طالبانو په زور، افغانانو په نړۍ کې د ډیرو پرېښودلو یو بې ساری ریکارډ ټینګ کړی، داسې به یې په خریلو کې هم ریکارډ ټینګ کړي.

بد حجابي:

د سخت بنديز پر وړاندې بې کنټروله ازادي رامنځته کېږي، د یوې ډېرې سختې بد حجابۍ د رامنځ ته کېدو وېره شته، د مخنيوي لپاره به یې هم څه امکانات ځکه نه وي، چې د حجاب دوران به تېر شوی گڼل کېږي او پلویان به یې محکوم وي، دا به په لویو ښارونو کې ډېره زیاته بد اخلاقي رامنځته کړي.

مذهبي او عقیده یي خلا:

یوه لویه مذهبي او عقیده یي خلا به رامنځته شي، ځکه چې د مذهب په نوم واکمنو به له مذهب څخه د خپلې واکمنۍ پر وخت د خلکو زړونه تور کړي وي، دې کې به مغرضو اشخاصو او د نورو ادیانو پلویانو ته هم لاره اواره شي، چې په افغاني ټولنه کې اسلام ضد پروگرام پلی کړي او خلک د ژوند په تضمین نورو ادیانو او مذهبونو ته واړوي.

د ملا او طالب عاقبت:

دا یو څرگند حقیقت دی، چې ملا او طالب زموږ په ټولنه کې له اقتصادي پلوه یو نتلی او اسکیږلی پارکي دی، چې د ژوند د خړوب له پلوه د ولس پر اوږو بار و او د دیني نصیحت، وعظ او اخلاقي لارښوونو له درکه یې خپل ژوند خړوباوه، خو کله چې پر ولس واکمن شول، نو بیا یې د کلونو اقتصادي عقدې پس له خپل ولسه ووېست، د دې لپاره چې د خپل فقر عقده خړوب کړي، په داسې گادو کې سپاره شول، چې په تصور کې یې هم نه گرځېدل او

هم د دويم او درېيم واده په لټه کې شول، دغه اوسنۍ اقتصادي برلاسي او هغه پخوانۍ اقتصادي تنگلاسي او له خلکو سره اوسنۍ ناوړه چلند به له ولس سره د ملا او طالب راتلونکې گوزاره سخته کړي.

غچ:

زموږ ټولنه يوه قبيله يي ټولنه ده، غچ، انتقام او بدل اخيستل د قبيله يي ټولنې يوه مهمه ځانگړنه ده، په اوسني وخت کې ملا او طالب داسې څوک نه دي پرې ايښي چې يا يې په ږيره، وينستانو، لمانځه، عشر، لباس، مسلك، وسلې او يا هم نورو گڼو مسايلو نه وي ځورولي، څرنگه چې افغانستان کې سياسي دښمني او يا د مذهب په نامه د نورو توهينول هم پر شخصي دښمنۍ بدلېږي، نو طالبانو خصوصاً د امر بالمعروف کسانو داسې ډېرې دښمنۍ ځان ته کرلي دي، چې راتلونکي کې به يې اغزنه نتيجه تر لاسه کړي.

د حل لاره:

سره له دې چې طالبانو تر خپلې واکمنۍ وروسته وختونو کې په خپلو کارونو کې دومره افراط وکړ، چې خلک يې د کرکې تر بريده له ځانه خوابدي کړل، خو بيا هم دوی ستر او لوی کارونه تر سره کړل چې سترگې ترې پټېدې نه شي، په سلگونو او زرگونو وږې او لويې پاچاهۍ، قومندانواکۍ، زورواکۍ او پاتېکسالارۍ يې ختمې کړې، هېواد يې له تجزيې څخه وژغوره، سوله يې ټينگه کړه، د واک يوه سرچينه او مرجع معلومه شوه. خو د دې لپاره چې دا ټولې برياوې بېرته له لاسه ورنه کړي، د هغو نورو پر برخليک اخته نه شي

او دا دومره سترې سوبې بېرته په ږیره یا بلې وړې خبرې باینلي او
ټول وخت همداسې په ږیره کې گیر پاتې نه شي، نو ښه به دا وي چې
دوی په خپلو ټولو عملونو او چلندونو کې نرمښت او بدلون راولي
او هغه هم سم نرمښت او مثبت بدلون.

چې ټگي کړي د دنیا لپاره جوړه
حذر بویه له دې هسې طالبانو.
عظیم رانیزی

چې طالبان سقوط شول

(درې ورځې په کابل کې)

زه د طالبانو تر سقوط وروسته درې ورځې په کابل کې وم او بیا پېښور ته د خپلو فرهنگي کارونو لپاره لاړم، دا زما د همغو درې ورځو یادښتونه دي، چې بیا په هیله مجله کې هم چاپ شول.

دسه شنبې ورځ کله چې سهار له خوبه پاڅېدم، نو راډیو مې چالان کړه، دسهار پر ۵:۳۰ بجو بي بي سي راډیو وویل، چې دشمال ځواکونه د کابل ښار ۶ کیلومترۍ ته رسېدلي دي او قوماندانانو یې هوډ کړی دی چې کابل ونیسي.

دهمدې سه شنبې پر شپه طالبانو له کابل نه خپل پوځونه په منظم ډول د جنوب، شرق او غرب پر لوري وکښل، طالبانو چې د شپې پر ۸ بجو دخپلو قطعاتو ایستل پیل کړي وو، دسهار تر ۶ بجو پورې په منظم ډول له ښاره ووتل. دسهار تر شپږو بجو وروسته په کابل ښار کې یو ځل بیا لوت او تالان ګډ شو، ښځو، نرو، ماشومانو او ځوانانو زیاترو پر هغو دفترونو او ځایونو یرغل وکړ، چې د ډول ډول موادو هیله ترې کېده، دلوت او تالان دا برید چې دسهار پر ۶ بجو پیل شوی و، ددې لیک تر لیکنې یانې ۱۰ بجو پورې یې دوام درلود، یوې ښځې په داسې حال کې چې

چادري يې له سره لرې کړې وه، د اوږو يوه بوجۍ يې پر اوږه وه چې دمخ دواړه خواوې يې پرې سپرې کړې وې، داسې ښکارېده چې د وړو بوجۍ يې کله يوې اوږې ته اړولې وي او کله بلې ته، نو ځکه خو يې مخ ورته سپرې کړې و، هغې سره اوس د طالبانو د امر بالمعروف د کسانو وېره نه وه چې مخ يې لوڅ دی او که پټ، يوازې پردې خوشاله ښکارېده، چې د وړو بوجۍ يې په نصيب شوې ده.

يوې بلې ښځې د غوړيو دوه پيپونه يو پريوه اوږه او بل يې پر بله اوږه ايښي وو، يو ماشوم سره څو گيلاسونه وو او بل سره دلائين ښيښه، چا سره يو ډول فرشونه او ځينو سره ډول ډول کارتونه، چې سپرې نه پوهېده څه به په کې وي، خو چې په نوم بنيادم دې لیده يو شی پرې بار و.

موږ په شش درك کې د خپل کوربه له کور څخه ووتو او دهغه لوی سړک څنډې ته نږدې ودرېدو چې له شش درك څخه مستقيماً درېيم مکروريانو ته غځېدلی دی، زه د همدې شش درك له څو تنو نورو اوسېدونکو سره ولاړ وم او دخلکو بهير مو کاته، ولاړ ځلک هم خورا هک حيران وو، يوه يې په کې دا هم وويل چې ياره څه طالبان وو، چې چا ترې سون هم نه شول کولای، کله چې هغوی کابل ونيوه، نو ستن هم ضايع نه شوه. خو اوس دادی بېرته هماغه حالت تکرار شو چې دمجاهدينو په راتگ سره راغلی و، په همدې ځای کې دپوليسو يو ماموريت هم و چې اوس په کې طالبان نه وو او تش و، خو له ماتو دروازو او کرکيو څخه يې ښکارېده چې يو تن په کې پر کار بوخت دی او څه راتپلوي، يوه دقيقه وروسته يو

کس غلی راووت اوله یوې غوتې سره دکوڅې پر لوري وخوځېده، خو دقيقي وروسته دوه درې کسان راغلل، دوو سره دوه پخواني سربونښ توپکونه وو، دوی په دري ژبه خبرې کولې او ځانونه يې شمال ائتلاف ته وفادار کسان معرفي کول، دوو يې اخوا دپخوا منډې کړې او له يو څو کسانو څخه يې دغلا مالونه راتاو کړل او ماموريت کې يې کېښودل، ددوی شمېر لږه شېبه وروسته لس دولس کسانو ته ورسېده او تقريباً په څو دقيقو کې يې له پنځوس شپېتو کسانو څخه مالونه راتاو کړل او ماموريت کې يې کېښودل، بيا ماموريت ته دهمدې کسانو وتل ننوتل پيل شول، څو شېبې وروسته يو کس بار له ماموريت څخه را ووت او بل پرې له لرې غږ کړ: "چيست وبچه، کی استي؟" خو دماموريت ددروازې ترڅنگ ولاړ يو کس پرې غږ کړ: "ازخود است".

سړی غلی شو، دا کار يو دوه ځله بيا هم تکرار شو، دغلا دا بهير ظاهراً ددش درک او درېيم مکرويان ترمنځ پروت، دحکومت په لوژستیک رياست کې پيل شوی و، همدلته د استخباراتو څو نورې ادارې هم شته، غالباً چې هغه به هم لوټ شوې وي، ما چې له څو تنو سره دغلا دبهير دا حالات کتل نو ولاړو خلکو ډېر افسوس کاوه، سره له دې چې دې کسانو هم کولای شول دغلا ځای ته چې يوازې ۲۰۰ متره لرې و، لاړشي او څه ترې راوړي، خو دا کار ورته ډېر بد ښکارېده او هغو خلکو ته يې هم بد بد کتل چې غلا يې کوله، په همدې شېبه کې يوکس زموږ ترڅنگ په داسې حال کې تېر شو چې دبایسکل پر کنجوغه يې د اوږو يوه غلا شوې بوجۍ تړلې وه، سلام يې واچاوه او بيا تېر شو، سترگې

يې ټيټې وې او داسې ښکارېده لکه چې ډېر بد کار يې کړی وي،
دده او د ولاړو کسانو د زړونو او فکرونو ترمنځ يوه سخته
دردونکې روانې رابطه تېرو بېر شوه.

دغلا دې بهير همداسې دوام درلود او زه کورته راغلم، دغه
يادښت مې وليکه، اوس چې لس بجې او پنځلس دقيقې دي
غواړم يو ځل بيا له کوره ووځم او نورې پېښې هم وليکم، خو
ددې يادښت تر ليکلو چې مې کوم معلومات تر لاسه کړي، هغه
دادي چې دښار په نورو برخو کې هم لوټ او تالان کېدلی دی. په
کابل کې دپيسو ادلون بدلون يو مارکيت (سرای شهزاده) هم لوټ
شوی دی او هم په ښار کې يو شمېر نور دکانونه تالا شوي دي.
همداسې هغو کسانو چې له ښاره شش درک ته راغلي وو، وويل
چې په ښار کې هم سخت لوټ او تالان کېدلی دی، بانک چور شوی،
دفاع وزارت، قول اردو، پاميرسينما، شاوخوا ځينې دولتي
ځايونه او گودامونه لوټ شوي دي. يوه کوچني هلک چې له کوم
دولتي دفتر څخه يې غالی پته کړې وه او په لاره کې روان و، يو
وسله وال پرې برابر شو، ټوپکي ورته وويل: کجا میری؟ هغه و
ډار شو ورته يې وويل: "اگر خودت کار داری، بریت میپرتم"
ټوپکوال ورته وويل: ((پرتو.)) هغه غالی واچوله او ټوپکوال ژر
قالينه پورته کړه او په يوه ټکسي موټر کې يې واچوله او پر خپله
مخه لاړ.

دغه راز د شش درك په ماموريت كې هغه مالونه چې له تالانگرو څخه راگرځول شوي وو، له همدې ماموريت څخه په يوه كراچۍ كې بار او دخو تنو له خوا يوړل شول.

زه ۱۰ كم ۱۱ بجې له شش درك څخه دڅلورم مكرويانو په نيت وځوځېدم او غوښتل مې د كابل پوهنتون يو استاد ښاغلي غلام نبي فراهي كورته ورشم، تر نن ۵ كاله وړاندې هم دمیزان پر ۵ نېټه د همدې استاد په كور كې د غرمې مېلمه وم، چې طالبانو غرمه مهال د څرخي سيمه ونيوله او مازيگر ماښام كابل ته را ورسېدل، زه په دې نيت د دې استاد كور ته تلم چې كه هغه څه معلومات ولري او ماسره يې شريك كړي، د شش درك - مكرويانو په لاره كې د بهرنيو چارو د وزارت يو تن مامور مخې ته راغی، چې پر سره سپورتي بايسكل سپور و او په تېرو اوو ساعتونو كې يې د كابل ښار يو شمېر سيمې ليدلې وې، هغه وويل: ((زه پر ميوند جاده باندې پامير سينما ته لاړم، زياتره دكانونه تړلي وو، په دې سيمه كې چې څه دولتي موسسې وې هغه ټولې چور شوي. كلوله پشستې ته ورځېرمه سيمې ته ورغلم، دلته مې د طالبانو هغه ډاډسن وليده چې نن شپه د امريكايي الوتكو له خوا ونيشتل شوې وه او څلور تنه په كې مړه شوي وو، ډاډسنه ټوله سوې وه، دمړو اندامونه هرې خواته پراته وو، ده وويل چې د افغانستان بانك لوټ شوی و، له هغه ځايه د نوي ښار پارک ته لاړم، هلته هم شپږ مړي پراته وو، ويل كېدل چې يو په كې عرب دی او نور پاكستانيان دي.

د کابل ښار د امنیې قوماندانۍ مخې ته هم د یوه تن طالب مړی پروت و..."، کله چې دمکروریانو سیمې ته ورسېدم، نو خال خال خلک په کې لیدل کېدل، موټر هم ډېر کم وو، کله چې د استاد فراهي کورته ورسېدم، نو هغه په کور کې نه و او په نوي ښار کې دخپل ورور کورته ورغلی و. بیا پر دولسو بجو او ۱۵ دقیقو په څلورم مکرویان کې زموږ خپلوان و دهغوی کور ته ورغلم، هلته زموږ یو بل خپلوان د عامې روغتیا وزارت د چور خبر هم راکړ او دا یې هم وویل چې په بي بي مهرو کې پنځه تنه پاکستانیان چې چادری یې پر سر کړې وې، ونیول شول، د ماسپینین مهال کابل راډیو فعاله شوه، چې ملي ترانې یې خپرولې. نن څلور بجې خبر شوم چې په شهزاده سرای کې ۴۵ دکانونه لوټ شوي، په مکرویانو کې دمهاجرینو ریاست او په نوي ښار کې دشهیدانو او معیوبینو وزارت هم لوټ شوی و، ځکه چې هلته یوه زیاته اندازه مواد وو.

دمازیگر پر ۳،۳۰ بجو د شش درک سیمې پر یوه خامه سړک دوو ډاډسونو کې ناست پنجشېریان راغلل او د یوه سړي کور ته چې دوه شخصي موټر یې کور کې ولاړ وو، ور ننوتل، دواړه موټر یې ترې بوتلل او بیا یې په لاره کې پرې جنگ شو، یوې ډلې وویل چې موږ یې وړو او بلې ډلې وویل چې موږ یې وړو، خو په پای کې زورورې ډلې یوړل، په همدې ترڅ کې یو پنجشېري غږ کړ "بېرش، مال اوغان است".

په ماليې وزارت کې هم دموټرو پر سر جگړه پېښه شوه. دهمدې ورځې پر ۶ بجو په کابل کې افغانستان راډيو چې طالبانو ورته د شريعت غږ راډيو نوم ورکړی و، بېرته دافغانستان راډيو په نامه ياده شوه او پر ۶ بجې په کې په فارسي ژبه لنډ خبرونه وويل شول، چې يو په کې د امنيت په باب يو خبر، بل د طالبانو له خوا د شلټرنو موسسې د ۸ تنو بهرنيو کارکوونکو د بيولو په باب يو خبر او بله يې هم د ملي بس د تصدې خبرتيا خپاره کړل. په راډيو کې تر پنځو کلونو وروسته ښځينه ويندويانو هم خبرې وکړې.

د چهارشنبې ورځ دسهار پر ۷ بجو او ۵۰ دقيقو ښاغلي محمد يونس قانوني له افغانستان راډيو څخه د افغانستان د اسلامي دولت د عالي شورا د غړي او د کابل د امنيت د عالي کميسون د مشر په نامه خپله بيانیه واوروله، په دې بيانیه کې يې دافغانستان خلکو ته د کابل او هېواد دنورو سيمو دنيولو په باب مبارکي ورکړه او ويې ويل چې دا "د لوی مسعود" د اتلوليو نتيجه ده، طالبان يې د پرديو گوډاگيان وبلل او دا يې هم وويل چې موږ خو کابل ته نه راننوتلو، خو څرنگه چې دلته شريرو عناصرو د ښار امنيت گډوډوه، نو ځکه موږ دلته راننوتلو، خو ده دا ونه ويل چې ولې يې درنې وسلې او پوځي قطعات د کابل هغو برخو کې ځای پر ځای کړل چې پنځه کاله دمخه يې په هغو ځايونو کې طالبانو سره سختې جگړې کړې وې.

د کابل د نیولو پر درېیمه ورځ ښار ته گڼ شمېر شمال پوځونه را ننوتل، چې د کابل پر څلورو دروازو یانې خپله د خیرخانې کوتل، چهاراسیاب، څرخي پله سیمه او ارغندي واټ (چوک) کې ځای پر ځای شول، دا ددې مانا لري چې دوی نه غواړي له کابل څخه ووځي، داسې اټکل شته که سیاسي حل پیدا نه شي، نو کابل به یوځل بیا د جگړو مرکز شي، خو پر همدې ورځ خبر شوم، چې په کابل کې پروت ورځ د فواید عامې وزارت او په کابل کې د افغاني سرې میاشتنې گودامونه هم لوت شوي دي.

نن سهار لس بجې د شش درک په سیمه کې یو تن په داسې حال کې په وینو سور روان و، چې شاوخوا ترې گڼ شمېر وسله وال کسان روان وو، ما چې د همدې ځای له خلکو څخه، چې د همدې شخص د خلاصون په هیله شاته ورپسې روان وو، وپوښتل چې څه پېښه ده؟ دوی وویل دا یې په دې جرم نیولی دی چې طالب دی، خو موږ ورته قسم خورو چې طالب خو لا څه والله که خو به یې تر اوسه لونگۍ هم پر سر کړې وي، دا چې پښتون دی ځکه یې وهي، وینې پرې بهوي او بیا یې یې.

نن غرمه مې واورېدل چې په کابل ښار کې شپږ تنه نور هم وژل شوي او موټرې ترې وړل شوي دي. دا پېښې په داسې حال کې کېږي، چې د کابل غرب سیمې په باب لا تر اوسه حالات ډېر روښانه نه دي، ځکه هلته د وحدت حزب ځواکونه مېشت دي او ټاکل شوې وه، د هغوی یو زر تنه جنگیالي نن له بامیانو نه کابل ته راشي، خو داسې ویل کېږي، چې په میدان ښار کې د جهادي

قوماندان موسی خان له خوا یې مخه نیول شوې ده، دغه راز ویل کېږي چې د کابل اوسنۍ ادارې موسی خان ته ویلي، چې خپله وسله کابل ادارې ته ورکړي او هم وحدت حزب ته اجازه ورکړي چې کابل ته داخل شي، خو موسی خان دا خبره نه ده منلې او ویلي یې دي، چې زه یو جهادي قوماندان یم، دا وسله د ملت ده او هر کله چې په افغانستان کې ملي دولت جوړ شو، زه به هغه وسله ورکړم، اوس ولس پر ما باور کړی او موږ ټول دروم یا ظاهر شاه د سولې د بهیر ملاتړ کوو.

پر همدې ورځ درېو تنو وسله والو په پل باغ عمومي کې یو ټکسي ډریور او یو بل تن چې هغه سره ترڅنگ ناست و، د کلاشینکوف په ډزو وویشت، ټکسي چلوونکی ځای پر ځای مړ شو او دویم تن سخت ټپي شو، درې واړه وسله وال کسان وتښتېدل.

نن مازیگر په ښار کې دا اواز هم وه، چې گڼ شمېر انگلیسي ځواکونه د کابل په خواجه رواش هوایي ډگر کې راکبسته کېږي. دغه راز کابل ته د شمال اتحاد داخل شوي قوتونو نن کابل ښار کې خپلو تشکیلاتو او مقرریو ته دوام ورکړ، دوی د کابل ښار د ټولو امنیتي حوزو امرین پنجشېریان وټاکل، دغه راز یونس قانوني د کورنیو چارو وزیر، جنرال فهیم د دفاع وزیر، ډاکټر عبدالله د بهرنیو چارو او عبدالحفیظ منصور د اطلاعاتو او کلتور وزیر په توګه ټاکل شوي دي. دخاد د درېیمې ادارې ریس او ځینو ادارو لپاره هم پنجشېریان ریسان ټاکل شوي دي.

دهمدې ورځې په ماښام خبر شوم، چې کابل ته د راننوتو پر وخت دنظار شورا د يو قوماندان بصير سالنگي له خوا د سالنگ يو بل قوماندان اغا شيرين سالنگي چې څو کاله مخکې طالبانو ته را اوښتی و، د خير خانې په کوتل کې په داسې حال کې ووژل شو، چې ددوی هرکلي ته ورغلی و، اغا شيرين له امان الله گذر سره پر خبرو اترو بوخت و چې ډزې پرې وشوې او د ډزو په ترڅ کې هم اغا شيرين سالنگي او هم محمود سرخه ووژل شول.

ايا ټول پښتانه طالبان دي؟

د تومتونو يار دې زه يم
د پتاسو د ستمال دې بر کلي ته ځينه

دا ليکنه د طالبانو تر سقوط وروسته په مستعار نامه د هيلې
مجلې د ۱۳۸۱ ل کال په (۱) گڼه کې خپره شوې ده.

دا خو ټولو ته څرگنده ده چې پښتانه په افغانستان کې ښه
ټاکنونکي اکثريت دي او د هېواد په سياسي او ټولنيزو بدلونونو
کې پرېکنده رول لري، خو ددوی پر وړاندې د نورو له خوا ځينې
تعبیرونه او نظرونه پوره دقیق نه دي، یا له ناخبرۍ دا نظرونه
وړاندې کېږي او یا هم د پښتنو پر وړاندې قصداً داسې نظرونه او
تعبیرونه تبلیغېږي، چې واقعیت نه لري. پر افغانستان د پښتنو
(۲۵۰) کلنه واکمني، هر چارواکی او زورواکی او د هرې سياسي
ډلې مشر د پښتانه تېر د استازي په توگه انګېرل، هغه مسایل
دي چې که څوک یې ژورو ته متوجه شي، نو له واقعیت سره
انطباق نه لري، د ساري په توگه پر افغانستان باندې تېره دوه نیم
سوه کلنه واکمني، که موږ یوازې پښتنو ته منسوب کړو، نو بیا
هغه قوت او هغه خلک څوک وو چې په دفتر او دربار کې یې دعام
پښتانه څه چې ان د واکمن ژبه هم تېرلای او اېرولای شوه، ددې

خبرې مانا داده، چې په تېره دوه سوه کلنه دوره کې هم، پښتانه پوره حاکم نه وو، ان له فرهنگي او ژبني پلوه تر ستم لاندې وو. خو دا ټوله دوره اوس د ځينو له خوا د پښتنو د واکمنۍ په نامه حسابېږي، له درې، څلورو لسيزو را په دېخوا د هېواد په سياسي لوبو کې هر شخصيت او هره ډله چې د واک پر گدۍ ناست دي، نو هغه وخت يې هېڅکله هم پښتو او پښتونواله نه ده ياده کړې، چا د خپلې طبقاتي مبارزې د اصولو خلاف گڼلې او چا د خپلې عقيدې پر وړاندې شرک گڼلې، خو دا بې ژبې نسلي پښتانه چې کله د واک له گدۍ را پرځول شوي، نو بيا ور پورې د پښتون نوم تړل شوی او هر کړی بد کار يې په ټول پښتانه تېر پورې تړل شوی، خو د قدرت پر گدۍ، خلقي، اخواني او طالبي پښتون يوازې خلقي، اخواني او طالب و، هره يوه خپله لاره لرله، پښتو او پښتانه يې د ايډيالوژۍ او فکر په چاپېريال کې نه ځايېدل. همدا خلک چې را پرځول شوي، نو بيا ددوی د عملونو پس له پښتنو څخه اخیستل شوی او کفاره يې پښتانه ولس ورکړې ده. ښه به وي چې يو څو بېلگې هم وړاندې کړو:

۱. د خلقي پښتنو پړاو: په خلقي پړاو کې د طبقاتي مبارزې شعار او بازار ډېر گرم و، دوی د نړۍ د کارگرانو پيوستون غوښته، نه د پښتنو يووالی او ښېرازي، په دې پړاو کې يو شمېر ملتپال پښتانه دوی ته د مبارکۍ، مشورې او ځينو اصلاحاتو لپاره ورغلل، دوی هغه د افغان ملتیانو په تور بنديان او په سزا محکوم کړل، د هغه لست له مخې چې خلقيانو د وژل

شويو افغانانو په باب خپور کړي، پښتانه په کې غوڅ اکثریت دي، ځکه چې په پښتون مېشتو سیمو کې د اخواني ډلو تحریک او تحرک ډېر زیات و.

کله چې روسانو پر افغانستان یرغل وکړ، حفیظ الله امین یې وواژه او پرځای یې خپل مسلکي غلام ببرک کارمل د کابل پر تخت کېناوه، نو د کارمل لومړۍ وینا دا وه چې: "رژیم خون اشام و فاشیستي حفیظ الله امین برای ابد از بین رفت". د امین د فاشیستي ثبوت دا و چې د خلقيانو د واکمنۍ پر مهال زیات پښتانه وژل شوي وو، بیا نو دوی د شوروي د ملاتړ تر سیوري لاندې په ټولو دولتي ادارو کې د پښتنو دکمولو پر پروژې پیل وکړ. اکثره پښتانه یې د امین د باندې د غړو او فاشیستانو په تور له کاره گوښه او یا هم د رتبې له مخې تنزیل کړل. د کارمل د دورې په پای کې د یوې شمېرنې له مخې له پوځ پرته په نورو دولتي ادارو کې د پښتنو ټول شمېر په سلو کې (۱۳) ته رسېده. په همدې دوره کې چې به هر چا له هره ځایه پر روسي پوځونو ډزې کولې، نو د پرچم ډلې او په تېره بیا ددې ډلې مربوطو ترجمانانو به روسانو ته ویلې چې دا خو ټول پښتانه دي، هغوی به نو بیا د پښتنو سیمو ته توپونه اړم کړل، خپله د روسانو لېوالتیا هم همدا وه، همدا کورنۍ او بهرنۍ عامل ددې سبب شو، چې ډېر پښتانه د امین د باندې او مجاهدينو په تېره بیا د گلبدين حکمتیار د ډلې د پلويانو په نامه له منځه یوړل شي.

دې دورې ان اوه نیم کاله دوام وکړ، بالاخره خبره د ډاکټر نجیب الله واکمنۍ ته ورسېدله، دده په راتګ سره داسې تصور کېده چې پر پښتنو به پخوانی ظلم او فشار کم شي، په ځینو برخو کې دا فشار یو څه کم شو، خو په ځینو برخو کې د پخوا په پرتله هم زیات شو، علت یې دا و چې د روسانو اوږده ستراتیژي نه وه بدله شوې، ډاکټر نجیب له دومره ناوړه احتیاطه کار اخیسته چې په سلو کې یې ۹۵ فیصده خبرې په دري ژبه کولې او د هېواد لږه کیو ته یې تر حده زیات امتیاز ورکړی و، د هېواد ملي انډول یې خراب کړی و، خو هغوی بیا هم دی معاف نه کړ، د جبل السراج د تړون له مخې یې دده حکومت ړنګ کړ او جنرال دوستم په پای کې وویل چې: "نجیب یک فاشیست بود".

۲. اخواني پړاو: پښتنو اخواني ډلو په ځانګړي ډول اسلامي حزب د خپلې مبارزې له پیله له قومیت سره دښمني لرله، په تېره بیا د جهاد په کلونو او د واک پر مهال یې ډېر د کار پښتانه له تبغه تېر کړل. قومیت ددوی د ایډیالوژۍ په دایره کې نه ځایېده، خو کله چې پښتانه اخواني ګروپونه په تېره بیا اسلامي حزب کمزوري شول او د واک له صحنې څخه وایستل شول، نو ددوی مخالفینو، (جمیعت او نظار شورا) ډېر پښتانه ددوی په تور له منځه یوړل، هر څوک به یې چې خوښ نه شو، نو ورته ویل به یې: "تو ګلبډیني استي"، جمیعت او شورا نظار سره د مجاهد او ملحد د توپیر خبره مطرح نه وه، په اصطلاح دوی کې هغه د چا خبره ګرد سره مجاهدین او ملحدین نه وو، ټولو یوه قومي لاره

نيولې وه، يوازې د قوميت او ژبې پر شعار راټول وو، يو وخت خو داسې راغی چې رباني او مسعود نېغ په نېغه د روس له گروېوانه (کولابه) سر راوکننه. کله چې د طالبانو اسلامي تحريک د رباني د جمیعت او د مسعود د نظار شورا پر ضد جگړه پيل کړه، نو جمیعتيانو او د هغو بهرنيو ملاتړو تبليغ او هڅه کوله، چې دې جگړې ته قومي رنگ ورکړي، طالبان چې اصلاً د مذهبي ولولې له مخې راپاڅېدلي وو، پر ملي او قومي مسايلو يې سر نه خلاصېده، په لومړي سر کې خو د حکمتيار د اسلامي حزب د له منځه وړلو لپاره ورته کندهار ته استاد رباني بنې بې درېغه پيسې هم ور ولېږلې، کله چې طالبان ميدان ښار ته راغلل، نو مسعود ورته ورغی، خپله تومانچه يې ورته پر مېز کېښوده او ويې ويل: "صیب ما خويک عسکر استيم اول غم حکمتياره بخوريد"، خو کله چې طالبان دوی سره مخامخ شول، نو بيا يې د پښتو او فارسي د جنگ تبليغ ته زور ورکړ. طالبان هم لکه د اسلامي حزب په شان سوچه مذهبي حرکت و، قوميت او ملتپالنه يې يو شرک گناه، د طالبانو امير المومنين ملا محمد عمر مجاهد خپلو اندېوالانو ته په خصوصي ډول ويلي وو: "هغه څوک چې ډېر د پښتو، پښتنو او ملت چيغې وهي يو څو تنه يې په دار کړی چې نورو ته د عبرت درس شي".

له پښتنو سره د طالبانو بې تفاوتې، بدچلندي او ددوی د ملي شعور نشتوالی له دې څخه هم ښکاري، چې ډاکټر نجيب الله يې د خپلې واکمنۍ په پيل او قومندان عبدالحق يې د خپلې واکمنۍ

په پای کې بې درنگه ووژل. دا چې ډاکټر نجیب الله او قومندان عبدالحق سره څومره د پښتنو درد و دا بېله خبره ده، خو وژل یې د طالبانو د ملي شعور د نشتوالي ثبوت دی، خو برعکس قومندان اسمعیل خان ژوندی ساتي او ددې دوو نورو غوندې چلند ورسره نه کوي. طالبانو د خپل واک په پای کې دا هم ونه کړل چې واک ملي خلکو ته پرېږدي، کله چې د نظار شورا ځواکونه د امریکایي الوتکو تر وزرونو لاندې کابل ته ننوتل، نو یو ځل بیا یې خپل همغه تېر خصلت تکرار کړ، له لوټ او تالان نه نیولې، د دولتي واک تر انحصاره پورې ټولو چارو ته یې لاس واچوه، پښتانه یې د طالب او القاعدې په نامه له کاره گوښه کړل او پرځای یې له یوې مخې د یوې ولسوالۍ خلک او نور پښتون ضد عناصر مقرر کړل.

اوس یې نو د روسانو په شان له امریکایانو سره هم ښه غوره یارانه پیل کړې، لکه څنګه چې هغه وخت پرچمیانو روسانو ته راپورونه ورکول او د پښتنو سیمې یې د مجاهد مېشتو سیمو په نامه ځپلې، اوس اوس شورای نظار امریکایانو ته راپورونه ورکوي او د پښتنو سیمې ورته د طالب مېشتو سیمو په توګه ور معرفي کوي، دوی ته اوس ټول پښتانه طالبان دي، خپله هغه خبره یې اوس هېره ده چې ویل به یې "طالبان یک جنبش خود جوش است" او یا "ما یک عسکر استم اول غم حکمتیاره بخورید". اوس یې د طالبانو د عملونو د کفاري بار د پښتنو پر

اوږدو ایښی دی، امریکایان هم د افغاني ټولنې پر داخلي جوړښت یا سم نه پوهېږي او یا هم خپله نه غواړي سر یې پرې خلاص شي. که چېرې دا حالت همداسې دوام پیدا کړي، نو پښتانه به مجبور شي د ځان د خلاصون او ژغورنې په خاطر هرې ممکنې وسیلې ته لاس ور واچوي، بیا به امریکایانو ته هم ډېره گرانه وي چې پر حالاتو کابو شي، د طالبې جگړې پر ځای به یوه ملي جگړه پیل شي. امریکایان به مجبور شي چې افغانستان پرېږدي او یا تر پایه یوې اوږدې جگړې ته چې د ویتنام تر هغې به ډېره زیانونکې وي، دوام ورکړي. خو که چېرې امریکایان ووځي او یا یې هم تر اوسني حالت یې پالیسي بدله شي، د نظار شورا حالت به څه وي؟ طبیعي ده چې تر هغه بل ځل نه به بدتر وي، هغه بل ځل خو د ټولنې یوازې یو قشر یانې طالب راپورته شوی و او دوی یې ټول په غارونو ننویستل، خو که دا ځل ټول قومونه راپورته شول، نو داخل به چېرته ترې خلاص شي، خو مخکې تر دې چې حالات دې حد ته ورسېږي او یو ځل بیا په هېواد کې ډېرې وینې تویې شي، ښه به وي چې هم امریکایان د پښتنو پر وړاندې په خپله پالیسي کې تغیر راولي او هم نظار شورا له قومي تعصب او د واک له انحصار نه تېر شي، ټول یوه متعده لاره خپله کړي، چې په افغانستان کې سوله او ثبات او یو قوي مرکزي حکومت رامنځته شي.

القاعده كه الفايده؟

دا ليکنه د طالبانو د نظام تر ړنګېدو وروسته چې هره خوا کې د القاعدې د ځينې اوازې خپرې وې، ددې ډلې پخواني پلويان اوس ددې ډلې نوي دښمنان وو او د امريکا د مرستو سيلاب پرې را خور و، ليکل شوې او همغه وخت په هيله مجله کې چاپ شوې ده.

د سپين سترګۍ په باب خو به دا اصطلاح هرچا اورېدلې وي چې وايي: "پلانی دومره سپين سترګی دی چې له کاليو سره دې په سترگو کې راننوزي" ددې اصطلاح شننه يا شان نزول دادی چې يو سړي به يو ناوړه کار کړی وي، ټول کلی او ولس به پرې خبر وي، دی په خپله هم په زړه کې پوهېږي چې دا کار خو مې کړی، خو بيا به هم پر دې خپل کار ځان منکروي، خو کله چې ورڅخه وپوښتي چې ولې او څنگه دې دا کار کړی، نو ژر به درته ووايي، چا کړی؟ زه هېڅ خبر نه يم او له ټول کړي کار سره به دې په سترگو کې راننوزي؟ دا خو لا هغه سپين سترګي دي، چې له خپل کړي کاره منکر دي او ځان نا خبره او ناگوار اچوي، خو اوس داسې سپين سترګي پيدا شوي، چې نه يوازې له خپل کړي کار او عمل څخه منکر دي، بلکې هغه انجام شوی ناوړه عمل هم پر تا، پر ما او پر نورو را اړوي، يانې غل مه نيسه چې غل به تا ونيسي.

په افغانستان کې د دوه نیم لسیزې جگړې په بهیر کې بېلابېلو او مختلفو تنظیمونو او د هغو ډلو اکو او ټولواکو مشرانو تر شمېره وټي جنايتونه کړي او یو شمېر یې لا اوس هم لگیا دي د خپلو جنايتونو لړۍ غځوي. عجیبه خو دا ده چې ددې ډلو رنګونه او ژبې دومره سره اوږي را اوږي چې سړی ورته حیرانېږي. پرون یې پلونه الوزول، نن ځان د هېواد معمارنښي، پرون یې جهاد افتخار باله او د روس پر ضد جنګ فريضة، خو نن جهاد اشتباه بولي او له روسانو سره دوستي د ځان بقا، پرون یې دیموکراسي یو شرک باله او نن بیا ځان د دیموکراسۍ مدعیان ښيي، پرون یې په کابل کې د (۶۵) زرو کابل ښاریانو سرونه ټولې کړل، خو نن بیا ځان د کابل د خلکو خواخوږي او دوستان معرفي کوي، پرون یې اسامه بن لادن په ښه شان او شوکت له سوډانه په اریانا افغان الوتکه کې افغانستان ته راوست، خو نن یې بیا د هغه د وژلو او شړلو لپاره امریکایي بمباریو ته هر کلی ووايه، پرون ورته د طالبانو جنښ، خودجوش تحریک و، خو نن بیا ورته ټول تروریستان شول. لنډه دا چې پروني شعارونه له ننیو عملونو سره سل په سلو کې مخالف دي. خو عاملین یې په ډېره سپین سترګۍ د ځان د سپینولو هڅه کوي. د ډېرې حیرانۍ خبره داده چې دا ډلې او اشخاص نه یوازې پر خپلو ژمنو او وعدو ولاړ نه دي، بلکې خپل عملونه پر نورو هم تپلای او اړولای شي، کار خپله وکړي او اړوي یې پر بل، قتل خپله وکړي خو په جرم یې بل څوک نیسي. ښکاره بېلګه یې همدا القاعده تنظیم دی، چې د هغو

بهرنيانو او همدغو کورنيانو له خوا چې دا اوس يې پر ضد راپاڅېدلي، افغانستان ته رارسېدلي و. هغه وخت چې القاعده او اسامه بن لادن افغانستان ته واردېدل، نو نه پرې زموږ ولس خبر و او نه يې هم کومه لېوالتيا ورسره لرله، همدا تنظيمونه وو او د هغوی همدا بهرني ملاتړي، چې اسامه او القاعده يې د افغانستان لمن ته را ورسول. هغه وخت هم د اسامه راشن او خيرات همدې تنظيمونو ته چالان و او کله چې امريکايانو پر افغانستان بريد وکړ او القاعده يې ډېره زيانمنه کړه، بيا هم د اسامه د خپلو له لارې راغلې گټه همدې جنگسالارانو ته رسېږي. زموږ ولس هغه وخت هم د القاعدې د شتون له کبله پر افغانستان باندې د لگېدلو بنديزونو زيان گاللی دی او بيا يې د خپلو له امله هم زموږ د خلکو کلي او کورونه بمبارېږي. اوس په حقيقت کې د نړۍ گڼو هېوادونو او په افغانستان کې جنگسالارانو ته القاعده سازمان د عايداتو د يوې بڼې سرچينې په توگه بدل شوی دی، کله چې امريکايانو پر افغانستان بريد کاوه، نو گڼو هېوادونو لکه اندونيزيا، پاکستان، تاجکستان، ازبکستان او يو شمېر نورو هېوادونو سره يې د هغوی د همکارۍ له امله له لسگونو نېولې تر سلگونو مليونو ډالرو مرسته وکړه، تر دې وروسته يې کورنيو جنگسالارانو او جگړه مارو ته نقدي انعام څه چې د افغانستان د حکومت واک هم وسپاره، له همدې کبله القاعده سازمان په افغانستان کې د بې قاعدې او بې سروبو له

ډلو لپاره يوه بڼه گټندويه وسيله وگرځېدله او له همدې وسيلې څخه درگړده خپل ژوند خړوبوي او پرېسوي.

ياني دا چې القاعده سازمان دې ډلو ته، پر الفايده تنظيم او الې بدل شوی دی، د ساري په توگه جميعت او نظار شورا مې ژواندي گروپونه چې د طالبانو له خوا د مرگ پولې ته نږدې شوي وو، د القاعدې او امريکې د ټکر له امله بېرته را ژوندي شول او واک ته ورسول شول، خو طالبانو په دې ټکر کې خپل واک وځواک بایلود.

ياني دا چې القاعده تنظيم طالبانو ته په زيانمنونکي وسيلې او بې چوکاټه او بې قاعدې ډلو جميعت، نظار شورا او نورو ته په الفايدي بدل شو. نظار شورا نه يوازې له القاعدې نه دداسې الفايدي په توگه گټه پورته کړه، چې ځان يې له مرگه وژغوره، بلکې له دې نامه څخه لا نوره هم گټه پورته کوي. د نظار شورا جنگي ډله اوس خپل ټول مخالفين د طالب او القاعدې په نامه يادوي او هرڅوک چې يې خوښ نه وي د القاعدې په نامه يې تورنوي او د بهرنيو په مرسته او مټ يې له منځه وړي، کارونه خپله کوي او نوم پرې د القاعدې ږدي، قتلونه خپله کوي او وژونکي يې القاعده بڼي.

کله ډاکټر عبدالرحمن ووژني او نوم پرې د القاعدې کېږدي او کله بيا حاجي قدير ووژني پر طالبانو او القاعدې يې تاوان کړي، کله کله بيا په کابل او نورو ښارونو کې بمونه والوزوي بيا هم پرې القاعده تورنوي، عجيبه خبره داده چې په دې ټولو پېښو کې د نظار شورا هېڅ لوړ رتبه او ټيټ رتبه غړو ته کوم تاوان نه رسېږي، بلکې نورو خلکو ته زيان رسي، نو دلته پوښتنه پيدا کېږي چې طالبان او القاعده که دښمني لري، نو اساساً خو يې

بايد نظر شور سره ولري، نه نورو خلکو سره، نو که القاعده او طالبان هم د نظر شور مخالفين له منځه وړي، دا خو نو بيا د نظر شور دوستان دي، نو دوی يې بايد د دښمنۍ امتياز وانخلي. دا خبره ډېره باوري ده، چې القاعده او طالبان اوس په افغانستان کې دومره کمزوري شوي، چې د دا ډول لویو بریدونو او وژنو توان نه لري، بلکې هغه څوک ددې بریدونو توان لري چې د طالبانو پر مقام کېنول شوي دي، نظر شور اوس دا د ځان لپاره ډېره طلايي موقع گڼلې، چې د خپل نامشروع واک د انحصار لپاره د خپلو مخالفينو د خپلو لپاره هر ډول ناروا کار او جرم ته لاس واچوي او بيا خپل لاسونه په طالبانو او القاعدې پاک کړي او له دې لارې فايده اوچته کړي. دوی په خپلو دې ډول هڅو غواړي امريکايانو ته هم وښيي چې گوری دلته اوس هم القاعده شته، ستاسو حضور دلته حتمي دی، ځکه چې دوی اوس پردې پوهېږي چې که دا نن هم امريکايان له افغانستان څخه ووځي، نو د ولس د غوسې او قهر له امله په کابل کې د نظر شور د توپکيانو واک تر مياشتې هم نه شي غځېدلای، نو ځکه د ځينو کتونکو په نظر اوس نظر شور هڅه کوي، چې خپله هم دا پېښې رامنځته کړي، حالات نازک او خطرناک وښيي او له امريکا څخه ډول ډول نعمتونه، سوغاتونه او انعامونه ترلاسه کړي، نو ځکه خو القاعده نوم د پخوا په شان زموږ ولس ته ديوې گرمې لمبې او نظر شور ته د الفايدي په مانا دی او د همدې وسيلې په توگه کارول کېږي.

غوره مالي په سياست کې

دا ليکنه هم د هيلې مجلې د ۱۳۸۲ل کال په (۲) ګڼه کې خپره شوې ده.

ياره ژوند هم عجيبه لوړې ژورې لري، وګړي په کې هر ډول ټيټ وپاس ته مجبورېږي، هغه څوک چې د ژوند د ناخوالو دې ډول ټيټ وپاس ته سر نه ټيټوي او پر مستقيمه لاره روان وي، له غرونو سره سر جنگوي، په عامه افکارو کې دې ډول خلکو ته سرتمبه اشخاص ويل کېږي، چې د دوی په اصطلاح له حالاتو سره سازش نه کوي او خپله روزي په خپله لغته وهي، ډېر کم اشخاص د زمانې دې ډول تور وېرېن سره مقابلې ته تيار دي، خو کله چې بريالی شي، نو بيا سم بريالی وي، بيا د ټولنې نور ګڼ اشخاص پرې راټول شي او ورته وايي چې ياره بېشکه چې ځان دې دې سختيو او کړاوونو ته ټينګ کړ، که څه هم موږ درته ډېر وويل، چې ډېر احتياط پکار دی، د ټولې کورنۍ ژوند او خپل سر ته دې خطر دی، خو تاسو د خپل ژور فکر او ټينګ هوډ پر آس سواره وئ. په هېڅ ډول خطر کې دې رای نه وهله، نو همدا علت و، چې مقصود منزل ته ورسېدی، موږ هم ستاسو تر شا ولاړ يو، هر ډول خدمت چې وي په شپه او ورځ د سر په سترگو ورته تيار يو، خو اوس هم يوه مشوره درکوو، هغه دا چې ځان سره به ډېر احتياط کوي، د سر د بېنمان دې د سر تر وېنستانو

هم زيات دي، خدای مه کړه چې څه خواشینوونکې پېښه رامنځته نه شي. چې ته نه یې بیا که ټوله دنیا موږ ته راکړي، نو موږ یې څه کړو، ته اوس سر یې سر، نه دې دي اورېدلي چې سل دې ومړه خو دسلو سر دې مه مړه، نو که اوس ته پر موږ لورېږي د خپل سر خیال دې ساته. په ټولنه کې لوړ مقام ته رسېدلي دا ډول اشخاص چې خپل ځان د شهرت په دې ډول خپو کې وويني، نو ځان ترې ورک شي، ورو ورو یې منفي اړخونه پر مثبتو هغوزیات شي او د شخصیت ډرنگېدو لاره یې اواره شي، کله چې دا ډول اشخاص له خپل برم او پرتمه راپریوزي، نو په ټولنه کې د نرمو او خوږو خولو خاوندانو ته یو ځل بیا د خبر بازار گرم شي، څومره مې ورته وویل چې دا کارونه مه کوه، نو زموږ یې نه منل او د نورو یې منل، حال یې دا شو، ځینې بیا په کې دا هم وایي، یاره! «که مې سل نصیحتونه ورته کړل- هغه خدای بې لارې کړی په لار نه شو» «نصیحت پر غافلانو اثر نه کا، د سړې اوسپنې خوشې ټکول دي» «زړگيه خوره داغونه چې زما دې نه منل- نصیب دې شول دردونه چې زما دې نه منل» عمومي ارزونه دا شي چې ټول مسئولیت له برمه غورځېدلي شخص پر غاړه پرېوزي او غوړه مالان له زیان او مسئولیته ځان یوې خوا ته ښه خوندي کړي، یو شمېر سیاستوال او واکمن بیا داسې وي، چې غوړه مالي او غوړه مالان یې سخت بدې راځي، مخامخ ستاینه د غندنې په مانا انگېري، له همدې امله یو شمېر غوړه مالان غندي، غوړه مالي یې منع کوي او ان له دندو یې گوښه کوي، له داسې اشخاصو سره په مقابله کې ساده غوړه مالان

خپل مقام او موقف له لاسه ورکوي او يوازې هوبنيار غوړه مالان خپله جاله پورې ويستلای شي، په اصطلاح دوديزه غوړه مالان ماته خوري او ځای يې ماډرن غوړه مالان نيسي، د ترکيې اوتولې نړۍ مشهور طنز ليکوال عزيز نسين په عمومي ډول غوړه مالي پر دوه ډلو وېشلې: ۱- شرقي غوړه مالي ۲- غربي غوړه مالي.

عزيز نسين شرقي غوړه مالي يوه دوديزه غوړه مالي بولي، د هغه په نظر په دې معاصر وخت کې يې نور ارزښت او اغېز له منځه تللی، په شرقي غوړه مالي کې ستاينه په مستقيم او مخامخ ډول تر سره کېږي، جار، قربان، بلا دې واخلم، ستا غم دې پر ما شي او داسې نور الفاظ ددې غوړه مالي افاده ييز لوبې دي. چې ډېر زيات سولېدلې او کليشه شوي دي، اکثره زړه مامورين (متقاعدین) بې نوبته ليکوال اودرباري مامورين له همدې ميتود څخه کار اخلي، د عزيز نسين په نظر په اوسني وخت کې غربي غوړه مالي د زيات چلند وړ ده، په غربي غوړه مالي کې هدف په نامستقيم ډول انتقالېږي، نامستقime ستاينه چې په يوه يو ډول په دويم يا درېيم لاس مطلوب شخص ته ور رسېږي، پر هغه شخص ډېره اغيز ښکاري، نظر دې ته چې خپله يې څوک د يو چا له خوا واورې.

لکه څنگه چې پر ماشوم باندې نامستقime ښوونه او روزنه زيات اغېز لري، او هغه يې بې فشاره او بې تکليفه زغملای او جذبولای شي، نا مستقime ستاينه او غوړه مالي هم همداسې ده، عزيز نسين هم په خپل طنز کې د شرقي او غربي غوړه مالي دوه عملي

بېلگې د ښاروالۍ د دوو مامورينو په وجود کې وړاندې کوي او وايي چې: شرقي غورپه مال د نوي ښاروال له تقرر او پېژندنې سره سم، هغه ته په دوديزه غورپه مالۍ، جار دې شم، زما د سترگو تور يې، خدای دې زما پر سر همداسې سيوری لره... پيل وکړ، نوي ښاروال له غورپه مالانو سخته کرکه لرله او دا يې د مشرانو د انحراف يو خطرناکه وسيله گڼله، نوډېر ژر يې غږ وکړ، چوپ شه غورپه مالي مه کوه، زما له غورپه مالانو بد راځي، غورپه مال سم له لاسه سر تر نامه پورې تپت کړ، او ويې ويل: «په دواړو سترگو شه چې حضور فرمايي» د دوديزوال تر څنگ بل ماډرن غورپه مال مامور هم تشریف درلود، چې له مودې راهيسې يې د دوديزوال غورپه مال، غورپه مالي څارل، خوپه دې ډول غورپه مالۍ کې يې مهارت نه درلود، نو ځکه خوپه ښاروالۍ کې ډېر مطرح نه و، کله چې ماډرن مامور په دې پوه شو چې د زارپه مامور زړه غورپه مالي له موده لوبدلې اودنوي ښاروال دا ډول غورپه مالي بده راځي، نو د خپل نوي هنر پر تمثيل يې پيل وکړ، په غرمنۍ کې به يې د ښاروال څنگ ته ځان ورساوه، ښاروال چې به د خوراک پر وخت د څښاک اوبو ته لاس کړ، نو ده به يې لاس ونيو، لږ په نسبتاً تروه لهجه به يې وويل «فکر کوم دا اوبه تصفيه شوي نه دي که لږ انتظار وکړې، نو تصفيه او يا جوش کړې اوبه به درکړو نوښه به وي» ماډرن غورپه مال به د ډوډۍ پر وخت له ښاروال څخه ترکاري او نور هغه څيزونه چې روغتيا ته د خطر د پېښېدو احتمال به په کې وو، د ښاروال له مخې لرې کول، او پر روغتيا ساتنه به يې ډېر

تينگار كاوه، بناروال ورو ورو ځان سره داسې فكر كاوه، چې والله زما نږدې دوست هم دی دی. ځكه چې هېڅوك ان زما خپله كور ودانه زما د روغتيا دومره خيال نه ساتي لكه دی يې چې ساتي. نو د بناروال په زړه كې يې زيات منښت او گرانښت پيدا كړ، د ماموريت له عادي پوسته يې ورو مديريت، رياست او بيا يې خپلې مرستيالۍ ته پورته كړ، كله چې ماډرن مامور د مقام او منزلت لوړې پورې ته ورسېد، نوزوړ غوړه مال يې يوه ورځ غلې دفتر ورغی تر دوديزې غوړه مالۍ او روغې وروسته يې ورته وويل: «صاحبه زه خوپه دې د زړه له تله خوشاله يم چې زما د شعبي يو مامور داسې يو لوړ مقام ته ورسېد، چې ان زما خولۍ هم ورسره غوړو كې لوېږي، خو اوس دا راته ووايه چې زه له دې خپلې دې پنځه ويشت كلنې تجربې سره سره وروسته پاتې شوم او ته ولې په دې كمه موده كې او كمه تجربه دا دومره لوړ مقام اولوړې پورې ته ورسېدې؟ فقط كه په دغه راز مهارت او علت مې صيب سر راخلاص كړي».

مرستيال صېب ورنږدې شو او ورو يې غوږ كې ورته وويل: «مامور صيب ستا غوړه مالي چې ده هغه زړه غوړه مالي ده، دې ته شرقي غوړه مالي وايي، ددې دوران اوس تېر شوی، دا مخامخ ستاينه ده او زړه شوې، ددې دوران نور تېر شوی، اوس د نوې غوړه مالۍ دوران دی، دې ته غربي غوړه مالي وايي، د غربي غوړه مالۍ يو اساسي ركن نامستقيمه ستاينه ده، ددې ستاينې يو ډول دا دی چې ته په يو داسې ځای كې د غټانو ستاينه كوې، چې په هغه

ځای کې د غټپانو داسې څوک وي، چې ستا ستاينه هغه ته ورسوي، دا کار هغه ته داسې تلقينېږي، چې گنې دې زما رښتني دوست دی اوس پوه شوې که نه؟ د شرقي او غربي چاپلوسي عمده فرق همدا مستقيمې او نا مستقيمې ستاينه ده هيله لرم چې اوس به دې سر خلاص شوي وي». زاپه مامور ورو د تائيد سر و خوزاوه او ويې ويل: «رښتيا چې زما د غوړه مالۍ وخت تېر شوی دی». شرقي ټولنې اکثره سره ورته کلتور لري، ستونزې يې دي که نیمگړتياوې يې دي، که ټولې سره ورته نه دي خو اکثره يې سره ورته دي، اوس راځو خپلې ټولنې ته، خپلې بناروالۍ ته، خپل دربار ته، چې دلته حالات څه ډول دي، ورته دي او که نه دي؟ په افغاني ټولنه کې د غوړه مالۍ لړۍ د سلطان محمود غزنوي له دورې رانيولې بيا د کرزي صيب تر دربار پورې رارسېږي، د تاريخ په دې بېلابېلو پړاوونو کې دې ډول اشخاصو په ډله ييز او يا هم په انفرادي ډول خپل شخصيت تمثيل کړی دی، درباري غوړه مالانو د کار وروستۍ نتيجه دستايل شوي شخص ناکامي راوتې، د غوړه مالانو له لاسه د دربارونو د ړنگېدو غټ علت دا دی، چې په دربار او حکومت کې غټې او وړې نیمگړتياوې وي، کله چې چارواکي د خپل دربار له غوړه مالانو څخه دخپل چار چلند په باب پوښتنه وکړي، چې څنگه دي حالات؟ نو غوړه مالان لاس په نامه ورته ووايي: صيبه کارونه ډېر ښه دي په دې ډول يې لومړی شخص محاصره کړی وي، دا ډلې د ولس او دربار تر منځ حایل وي او هغوی هېڅکله د واقعیتونو لیدو ته نه پرېږدي، د دربار خپل

ضرورتونه هم کله کله داسې وي، چې رسمي غوړه مالانوته اړتيا لري، چارواکي په دې ډول خپلو هڅو ته د پخوا په شان دوام ورکوي او په پای کې گړنگ ته برابر شي، متحد المال غوړه مالان په ټولنه کې په عادي ډول له تقبیح او تطمیع پرته د عادت له مخې خپلې غوړه مالۍ ته دوام ورکوي.

د طالبانو د واکمنۍ پر مهال زما یو اشنا طالب چارواکي راته وویل: «یاره یون صیب دا د پخوانیو اخبارونو کلیکسونونه که دې راته پیدا کړي وای، چې د هغو شاعرانو او لیکوالانو نومونه مې په کې پیدا کړي وای، چې کمونستانو ته یې شعرونه ویل، چې یو څه سزا خو ورکړو»، ما هماغه وخت طالب چارواکي ته وویل: «انډیواله کلیکسونونو او اخبارونو ته څه ضرورت دی؟ همدا خپل ورځني اخبارونه وگوره، تاسو ته چې څوک شعرونه لیکي همدغه دي او بس، همدا راوینیسئ اوسزا ورکړئ، ټول مشکل حلېږي»، طالب چارواکي وویل: «دا څه وایې؟» ما وویل: «بېخي واقعیت وایم، ځکه لکه څنګه چې ستاسو او ستاسو د نظام صفت کوي، داسې یې د تېرو هم کړی، اود سباني به هم وکړي، هغه شاعران چې تاسو نه ستایي، تېر نظامونه یې هم نه دي ستایلي اوسباني به هم ونه ستایي»، چارواکي وویل: «موږ خو یوه ایډیالوژي لرو، خلک موږ د خپلې ایډیالوژۍ له خاطرې ستایي». ما وویل چې ایډیالوژي خو په واک پورې منحصره نه ده، طالب خوتر واک د مخه هم ایډیالوژي لرله، ولې چا نه ستایه، چې اوس یې ستایي؟ دا ټول د قدرت برکت دی، د ایډیالوژۍ نه دی، بل هر نظام ځاته یوه

ایډيالوژي يا شعار لري، غوره مالان او د سست فکر خاوندان ډېر ژر دې ډول ايډيالوژيو ته ور تسليمېږي، کله چې دا شعارونه د زور سرچينې له لاسه ورکړي، شعارونه خپله اتومات ږنگ شي، طالب چارواکي يو ځل بيا وويل: «وللہ رښتيا دې وويل، خو يوه خبره ده، دا کسان چې ته يې يادوې واللہ ښه خلک دي، نيمه شپه چې زه ورته تيلفون وکړم، چې هله په دې موضوع راته يو شعر يا ليکنه راولېږئ، سبا يې وختي دفتر ته را رسولې وي، تاسو غوندي خلک واللہ که د يو نظام په ښه هم راشئ، يو کرښه هم چاته نه ليکئ».

طالب زما شخصي ملگری و، گپ ته مو دوام ورکړ، ما وويل کله چې د طالبانو واکمني ږنگه شي، نو تا به بېرته کويټې ته پناه ور وړې وي. کابل کې به ستاسو پر ځای يو پښتون دښمنه واکمني رامنځته شي او ستاسو په نامه به له هر پښتون څخه غچ اخلي، نو کېدی شي زموږ غوندي خلکو هم په کابل کې گوزاره ونه شي، بيا نو چې کله کويټې کې سره مخامخ شو، نو بيا به گورو چې د چا خبره کره ده. همدا د طالبانو نظام و، چې يو ناظم شاعر اشنا مې مخې ته راغی او په پېښور کې په موټر کې سره همسفر شو، شاعر راته د مرحوم امان الله ساهونه ډېر سر وټکاوه، ماترې پوښتنه وکړه، ولې ساهو صيب خو ډېر د کار سپی و، ذهنأ او روحأ يې تر مادياتو سويه اوچته ده، هغه وويل ما د خپلو شعرونو مجموعه چاپوله، دا د مجاهدينود حکومت دوره وه، پر خپل ځاني لگښت مې دا مجموعه چاپوله او ددې لپاره مې يو څه لگښت برابر کړی و، کتاب مې ساهو صيب ته د ايډيټ او کمپوز لپاره ورکړ، هغه ما

باندې د کمپوز دومره پیسې کېښودې چې ټولې تیاري کړې پیسې
مې په کمپوز ورکړې او چاپ ته یې هېڅ پیسې پاتې نه شوې،
هماغه و چې د شعر مجموعه مې چاپ نه شوه، سره له دې چې هغه
وخت زه له ساهو صیب څخه ډېر زیات خفه وم، چې ولې د دومره
اوچتې پایې سړي داسې کار راسره وکړ، خو اوس ترې ډېر زیات
خوشاله یم، ما وویل د خوشالۍ علت دې څه دی، ده لږه مالگینه
خندا وکړه، یون صېب تانه به یې څه پتوم اصلي خبره داده چې دا
شعرونه ټول ما دمجاهدینو په دوره کې ويلي وو، مجاهدینو اود
هغوی د قومندانانو ډېر زیات صفتونه په کې راغلي وو، کله چې
طالبان راغلل، نو دا ټول یې پسې واخیستل اوس اکثر ته ټوپکیان
او پاتکیان وایي، زما په شعرونو کې د هغوی د اکثر نومونه هم
راغلي وو، نو که چېرته دا مجموعه چاپ شوې وای، اوس به
طالبان زه له سپېرمن نه ترلی وم، خود خدای فضل و چې دا
مجموعه چاپ نه شوه او هغه تاوان باندې هم خوشاله یم چې په
کمپوز راغی او په دې هم خوشاله یم چې نورې پیسې راسره نه وې،
که نورې پیسې راسره وای نو هماغه وخت مې چاپوله، خو خدای به
مې پرده کړې وه، ما وویل ښه نو اصلي خبره دا ده چې ساهو صیب
ته دعا کوي، چې دا رسی یې له غاړې درته وېستې ده، ده وویل
خدای دې خیر او برکت ورکړي، ساهو صیب لاهغه وخت ژوندی و،
د دنیا له بدرنګیو سره یې ډغرې وهلې، چې یوه ورځ مې په یوه
ناسته کې ورسره همدا بحث وکړ، هغه کټ کټ وخنډل او زنگانه ته
یې ټک وکړ، خدای دې دده کور له غنمو ډک کړي، دا شعرونه

مېړونه يې ماته راکړل، راته يې وويل چې دا هم کمپوز کړه او هم ايډيټ کړه او بيا پرې يوه سريزه هم وليکه او گوره چې په سريزه کې راته لږ پام وکړې، ما چې کله دا نظمونه وکتل، نو له يوې مخې د مجاهدينو د قومندانانو ستاينې وې او داسې ستاينې چې خپله مجاهدينو هم نه شوې زغملای، بل سړيه ته خو ټولې دنيا ته معلوم يې چې د مجاهدينو سيوری دې په کابو ويسته، که يو مجاهد د کوم مجاهد قومندان صفت وکړي، نو څه بلا ورپسې، نو ته خو داسې يو څوک يې چې په خلقي-پرچمي نظام کې تر ټولو منلی شخص وي، جهاد موږ کړی دی او گرم دا دی، ټوله نړۍ حيرانه ده، چې له دې قومندانانو نه دا ولس څنگه وژغوري او دا يې ستاينه کوي، لنډه دا چې دا نظمونه مې ولوستل او زما يو ملگري ته مې ورکړل چې ورته کمپوز يې کړي، په دې فکر کې وم، چې په څه ډول يې د چاپ مخه ونيسم، ځکه دا نه يوازې خپله ده ته په تاوان ده، ځکه چې سبابل نظام راشي په دې مجموعه به دده پوستکي وباسي، بلکې پښتو ادب ته سپکاوی دی، چې په اوسني ادبي بهير کې داسې نمونې په اصطلاح شعري ټولگې ټولنې ته وړاندې کوي، موږ د جهاد په گرمو کلونو کې په سپېدې مجله کې داسې شيان نه دي چاپ کړي، نو اوس چې جهاد ختم شو ولې دا شعارونه له موږه تېر شي.

نو فکر مې وکړ چې د ده دا بېله کړې پانگه په کمپوز مصرف کړم، د کمپوز ورځ به هم بڼه شي او دا به هم ژر ددې وس پيدا نه کړي چې بيا پيسې راټولې کړي او دا مجموعه چاپ کړي. کله چې

د فتر ته راغی ما وویل صیب دا خو غټه مجموعه ده خومره پیسې
دې ورته تیارې کړي، هغه وویل (...) کلداری، ما ویل داخو یوازې
د کمپوز هم نه کېږي، نو چاپ به یې په خه شي کوي، سړی ډېر
حیران پاتې شو ویې ویل، خیر د چاپ غم به یې بل وخت کوو، نو
تیارې کړې پیسې یې په کمپوز کې لاړې او مجموعه یې تر ننه چاپ
نه شوه او زه پوره یقین لرم چې نن به ماته دعا کوي، ناظم شاعر په
موټر کې ماته وویل، چې یوه مجموعه خو د ساهو صیب له لاسه
هغسې شوه، چې کیسه مې درته وکړه، اوس مې یوه بله مجموعه
تیاره کړې که ددې غم راته وخوړې کمپوز یې کړې، ایډیټ یې
کړې او یوه ښکلې غونډې سریزه پرې ولیکې او چاپ یې کړې، ما
وویل، نه څنگه د ساهو صیب غونډې یې غم وخوړم، که بل ډول
هغه په خندا شو نه بل ډول، ما ورته وویل موږ د شعرونو مجموعه
نه چاپوو، علمي، تدریسي، څېړنیز او نور کتابونه چاپوو، خو زه
دومره کولای شم چې ستا مجموعه یو ښه کمپوز ته ورکړم، خو
شرط به په کې دا وي چې هېڅ داسې شعر به په کې نه پرېږدم چې په
هغه کې د طالب او یا کوم بل زورور ستاینه راغلې وي، ښه په
خندا شو ویې ویل: دا شعرونه ټول د طالبانود دورې شعرونه دي،
طبعاً د هغوی ستاینه په کې شته، ما ورته ویل چې زه خو داسې
شعرونه نه پرېږدم چې د طالبانو ستاینه په کې وي، هغه بیا په
خندا شو، یون صیب د همدې لپاره دا مجموعه تال له درکوم چې ته
په کې چاڼ وکړې مانه هسې توکلي ستاینه کېږي، په ځان هېڅ نه
پوهېږم، خو د خلکو صفت راڅخه کېږي، ما ورته وویل یو ځل خو

ساهو له مرگه ژغورلی یې، دا ځل به دې زه انشاالله له خطره بچ
 کړم. ځکه چې طالبان به اخر له منځه ځي او بیا به خلکو ته د طالب
 د ستاینې په جرم نیولی یې، ښه دا ده چې همداسه ترې تېر شي،
 طالب به له هغې هم تا ته چندان ارزښت نه درکوي، چې صفت یې
 وکړې، او که ونه کړې. په طالبی پړاو کې هم ددې ښاغلي ناظم د
 نظمونو ټولگه چاپ نه شوه، دا ډول ناظران زموږ په ټولنه کې یو نه
 دي په لسگونو دي. یوه ورځ په دفتر کې ناست وم چې زموږ یو
 ملگري عزت الله شمسزي ته له بهر نه ټیلفون راغی، هغه د (...)
 صیب د شعرونو پر کمپوز باندې چټک او ضربتي کار پیل کړی،
 کله چې مې شمسزي نه پوښتنه وکړه چې څوک یادوي؟ ولې نه یې
 پېژنې؟ (...) صیب! ما وویل هغه خو قومندان نه و څه؟ اوس شعرونه
 لیکي، شمسزي یو غټ ناچاپ کتاب زما مخ ته کېښود، ما چې لږ
 سرسري وکوت د شعرونو ښه «گل گلزار» په کې جوړ و،
 یو قومندان او بل قومندان یې ښه د مزې سپک کړي او ټولې
 ناخوالې یې ورته یادې کړې وي، په نظمونو کې یې وزني تېروتنې
 هم وې، شمسزي ته مې وویل: څه کوي دې سره؟ هغه وویل: زه خو
 دا سړی ښه نه پېژنم، خو د چا له خوا چې رالېږل شوی هغه زموږ او
 ستاسو ملگری دی، خفه کولې یې نه شو، که نه دا مجموعه خو
 والله که په چاپ ارزې، دا ډېر لگښت هم غواړي، تقریباً پنځه سوه
 یا شپږ سوه مخه کېږي، زه به یې ورته د (...) په سترگو کمپوز
 او ایډیټ کړم که نه خو د چاپ وړ نه ده، ښاغلي عزت الله شمسزي
 دا مجموعه په ډېر تکلیف کمپوز او ایډیټ کړه، وزني تېروتنې یې

هم ورسمې کړې او چاپ ته تیاره شوه، د کمپوز ټول لگښت يې دولس زره کلدارې شو او د ايډيټ حق الزحمه يې ده ورته معاف کړه، لږمه وه چې د شعرونو يا نظمونو ليکونکي د کمپوز لگښت راولېږي او خپله مجموعه چاپ ته يوسي، د کمپوز په بهير کې د مجموعې د خاوند له خوا پرله پسې ځوابونه راتلل چې کمپوز څنگه شو؟ کله چې کمپوز خلاص شو، نو شمسزي ورته وويل چې څوک راولېږه چې مجموعه يوسي، دې وخت کې د طالبانو او امريکايانو تر منځ ټکر پېښ شو، په نتيجه کې د طالبانو نظام ړنگ شو، پر مجموعې څومياشتې تېرې شوې، د شمسزي له خوا ځواب ورولېږل شو، چې د کمپوز لگښت راولېږه، د مجموعې خاوند وويل: وروره لگښت مگښت نه شته، اوس خو طالبان سقوط شول، زما پلار هم دا شعرونه چاپولای نه شي، وروره زه بېخي له مجموعې تېر يم ته له کمپوزه تېر شه، تا ته دې درپاتې وي. د يو ناظم له خوا د پردۍ غوړه مالۍ نتيجه دا شوه، چې شمسزي په کې دولس زره کلدارې تاوان وکړ، د انفرادي غوړه مالۍ خو دا حال و، په دربار کې هم دا حال دی، د کرزي صيب په دربار کې دوه ډلې خلک زيات اغېز لري، يو د ټوپک په زور واک ته رسېدلي اشخاص او دويم غوړه مالان.

د ټوپک په زور واک ته رسېدلي اشخاص د هرې خبرې د ویتو کولو واک لري او درباري غوړه مالان پر دې بريالي شوي چې ځان ته په دربار کې ځای پيدا کړي او د نورو با استعداد کسانو مخه ډب کړي، په اکثرو هغو برخو کې چې ولس له حکومت څخه د

زیاتو کارونو هیله لري، د همدغو دوو ډلو له خوا له ځنډ وځنډ سره
مخامخېږي.

که چېرې په دربار کې همداسې حالت روان وي، نو دا دربار به هم
د نورو دربارونو پر برخلیک اخته شي، په مجموعي ډول په
سیاست کې د کینې او بڼې شرقي او غربي غوړه مالی نتیجه د
حکومتونو او موثرو اشخاصو له منځه تلل دي اوبس.

په افغانستان کې د نوې

سرشمېرنې په باب خو اندېښنې

د بن تر پرېکړې وروسته د منځمالي ادارې په بهير کې د سرشمېرنې د ترسره کولو اواز ه و او په دې اړه تشويشونه وو، دا ليکنه ما د همدغو تشويشونو په اړه ليکلې او هماغه وخت په گوربت مجله کې چاپ شوې ده.

دې کې هېڅ شک نه شته، چې په هره ټولنه او هېواد کې د هغود وگړو دقيقه سرشمېرنه د هغو ټولنو او هېوادونو د اقتصادي ودې، ټولنيزې سوکالۍ او فرهنگي سمون لپاره يو اساسي کار او عامل دی. له يوې عادي کورنۍ نه نيولې بيا د هېواد ترکچې پورې د ټولو ورځنۍ او کلنۍ لگښت، گټه او عايدات د هغود شمېر له مخې معلومېږي.

سرشمېرنه د څو مشخصاتو له مخې ترسره کېږي او د هرې برخې د اړتيا د پوره کولو او پرمختيا لپاره پلانونه جوړېږي، لکه د جنس، عمر، زده کړې، سيمې، قوم او نورو ځانگړنو له پلوه. په هغو هېوادونو کې چې يو واحد قوم اوسي او د ملي شعور کچه يې اوچته وي، که له هره پلوه سرشمېرنه ترسره شي، نو له چا سره تشويش ځکه نه وي، چې په سرشمېرنه کې د درغلۍ امکان نه وي او څوک نه وي چې د ټولنې کومه خوا درنه او زياته ونيسي، خو په

هغو هېوادونو کې چې د اکثریت تر څنګ نور قومونه یا اقلیتونه اوسېږي، په دې هېوادونو کې تر ټولو حساسه او جنجالي موضوع همدا سرشمېرنه ده. په ځانګړې توګه که په دې هېوادونو کې سیاسي ثبات او عادل حکومت هم موجود نه وي. که اکثریت د زور او فشار له امله د واک ټول امتیاز ترلاسه کړی وي، نو بیا خود اقلیتونو یا لږه کیو پر سر خاورې دي او که چېرې د کومې بهرنۍ لاسوهنې او یا هم د کورنیو عواملو له کبله واک کوم اقلیت ته رسېدلی وي، نو بیا خودوی د خپلې دایمي بقا او د واک د انحصار لپاره هڅه کوي، چې په هر ډول خپل شمېر زیات وښيي او پر سرشمېرنې خپل اغېز پرېباسي.

افغانستان کې د اکثریت تر څنګ ګڼ شمېر لږکي قومونه هم اوسي، چې ټول په ګډه د افغان ملت هډونه جوړوي، زموږ په هېواد کې سرشمېرنه او د هر قوم د نفوسو څومره والی هغه جنجالي مسئله ده، چې حل یې ضروري دی. د یوه قوم مدعیان هم پر خپل شمېر قانع نه دي، له کلونو راهیسې له سرشمېرنې څخه یوه حساسه سیاسي موضوع جوړه شوې، ځینو له دې موضوع څخه سیاسي ګټه پورته کړې او ځینو زیان زغملای دی.

دې کې هېڅ شک نه شته چې ټول افغانان په دې نظر دي چې په افغانستان کې یوه دقیقه او ناپلوي سرشمېرنه تر ډېرو کارونو یو مهم کار دی، خو سرشمېرنه به د چا له خوا کېږي او څرنگه به ترسره کېږي؟ په افغانستان کې اوس سرشمېرنه د هغې د ټولنیز، اقتصادي، فرهنګي او نورو ارزښتونو په پرتله زیات سیاسي

ارزښت لري. د سياسي ارزښت په ټاکنه کې لوری یا طرف ډېر زیات رول او اغېز لري، نو دلته هم همدا پوښتنې رامنځته کېږي، چې دا سرشمېرنه به د چا له خوا ترسره کېږي؟ د چارو عملي مامورین به یې څوک وي؟ له کومې سیاسي ډلې سره به خواخوږي لري او د چا له خوا به ګومارل شوي وي، د دې پوښتنو تل ته چې څوک ننوزي، نو بیا ورسره دا تشویشونه پيدا کېږي، چې کېدی شي په سرشمېرنه کې درغلي وشي، دلته به د ځینو هغو تشویشونو یادونه وکړو چې د اکثریت افغانانو په زړونو او فکرونو کې په دې باب موجود دي:

۱- ځینې خلک په دې خبره خوشاله دي، چې د افغانستان په چارو کې د ملګرو ملتونو او لویو ځواکونو پښه دخپله ده، نو کېدی شي، دوی په سرشمېرنه کې مرسته وکړي او دقیقه سرشمېرنه ترسره کړي. دا د یوې فکري فرضیې په توګه ښه نظر دی، خو په خواشینۍ سره باید وویل شي، چې په عملي ډول په افغانستان کې ملګري ملتونه، د امریکا متحده ایالات او اوس وخت نور مطرح هېوادونه لکه ایران، روسیه، هند او نور د هېواد د اکثریت (پښتنو) پروړاندې د کورني ائتلاف، چې په سر کې یې د نظار شورا ګروپ دی، برخه ګرځېدلي دي او همدوی د نظار شورا اساسي ملاتړي او سپورتران دي. له بهرنيانو سره خپلې سیاسي ګټې مطرح دي، نه په افغانستان کې د اقلیت او اکثریت حقوق او نه د کوم یوه بشپړه سوکالي او ارامۍ. اوسمهال د نظار شورا او د همدې بهرنيانو سیاسي ګټې پر یوه لیکه ولاړې دي، څه چې دا

هېوادونه غواړي هغه نظر شورا تر سره کوي او څه چې بيا د نظر شورا کورنۍ غوښتنې او د واک انحصار دی، هغه بيا هغوی ورته ترسره کوي. د همدغسې يو سياسي سازش په نتیجه کې د هېواد نور قومونه په تېره بيا اکثریت پښتانه له خپلو اوسنیو سياسي حقوقو محروم شوي او د نورې محرومېدنې اټکل او امکان هم شته. يو څو بېلګې به يې هم وړاندې کړو: د همدې ملګرو ملتونو، امریکا متحده ایالاتو او نورو په خوښه او فشار د بن ناعادلاته غونډه جوړه شوه او اساسي واک يې نظر شورا ته وسپاره، له يوې ولسوالۍ نه شپږ تنه وزیران شول. بيا يې د لويې جرګې لپاره ځانګړی ۲۱ کسيز کمېسيون جوړ کړ چې په هغه کې يې ۱۳ پښتون مېشتي ولایتونه له استازیتوبه محروم کړل، خو له يو ولایت (پروان) څخه يې درېو تنو ته په کې غړیتوب ورکړ. همدې کمېسيون بيا د بدخشان ولایت ۱۳ ولسوالۍ ۲۸ او د پنجشېر يوه ولسوالۍ څلورو ولسوالیو ته پورته کړې او د تنظیمواکۍ ثابت شوي او شفاهي فرمانونه يې زموږ پر ولس تحمیل کړل، له اداري واحدونو پرته يې ناپښتون مېشته سيمو په تېره بيا تاجک مېشته سيمو ته د څوکیو شمېر زیات او د پښتون مېشتو سيمو هغه کم کړ، په انتصابي غړو کې يې هم ډېرې ډنډۍ ووېلې او څه چې يې خوښه وه، هغه يې وکړل. دا ټولې هڅې ددې لپاره وې چې په بېړۍ لويه جرګه کې د پښتنو شمېر را کم کړي او دوی په راتلونکي کې هم ځانته يو حقوقي بنسټ جوړ کړي او د دوی په اند که اينده کې نورې لويې جرګې جوړېږي د همدې معیار له مخې بايد جوړې

شي، ځكه چې دا جرگه خود ملگرو ملتونو تر قانوني چتر لاندې جوړه شوې ده. خو نظار شورا له دې تركيب سره سره بيا هم په لويې جرگې كې سترگې خوږې نه شوې او د وېرې احساس يې وكړ، له خپلو بهرنيو پلويانو سره يې مزي وځغلول، خپل خوښې كابينه يې جوړه كړه او جرگې ته يې هم هېڅ وړاندې نه كړه. له دې بيان څخه مې مقصد دا و چې دغه بې انصافي چا وغندله او چا يې مخه ونيوله؟ ايا نړۍ نه پوهېږي چې په اوسني وخت كې واک له ملت سره دی او كه يوې ولسوالۍ ته سپارل شوی؟ واک له ولس سره دی كه له ټوپك او ټوپكيانو سره؟ هر كله چې څوك دې پوښتنو ته ځير شي بيا پوهېږي چې راتلونكې سرشمېرنه به څرنگه وي؟

۲- په پيل كې داسې هيله كېده، چې ملگري ملتونه به د بن د پرېكړې پر اساس د سرشمېرنې لپاره يو ځانگړی كمېسيون جوړوي. خو اوس داسې څرگنده شوه چې دا كار يوازې د احصايې مركزي ادارې ته سپارل شوی، چې اوس د نظار شورا تر واک لاندې ده، بهرنۍ سرچينې به له دوی سره يوازې مالي مرسته كوي. كه چېرې دا اداره د واكمن گروپ تر سيوري لاندې خپل كار ته دوام وركړي، نو پوره باور دی چې په افغانستان كې به د قومونو د نفوس شمېرنې په برخه كې داسې درغلي رامنځته شي، چې نه يوازې افغانان، بلكې نړۍ به هم ورته حيرانه شي.

۳- دا خبره هم څرگنده نه ده، چې دوی په سرشمېرنه كې د ختې (نسل) او ژبې ترمنځ توپير كوي او كه نه هر چا چې دري خبرې وكړې، هغه تاجك او هر چا چې پښتو خبرې وكړې، هغه پښتون

گڼې، که ژبه د قومیت معیار وگڼل شي، نو په افغانستان کې ډېر هغه قومونه یا د هغو یوه برخه چې خپله ژبه یې هېره کړې او بله یې خپله کړې، خپل قومیت له لاسه ورکوي، که ژبه معیار وگڼل شي نو هزاره گان هم باید په تاجکو ورگډ شي، خو واقعیت دادی چې هزاره ځان ته قوم دی او تاجک ځان ته، په هرات ښار کې یو زیات شمېر پښتنو قبیلو خپله ژبه هېره کړې، خو دغه دا مانا نه لري چې تاجکان شوي، مانا دا چې هر دري ژبی تاجک نه دی او هر پښتو ژبی پښتون نه دی، دې ټکي ته باید په راتلونکې سرشمېرنه کې خاصه پاملرنه وشي.

۴- په افغانستان کې ځینې نور داسې قومونه شته چې د سیاسي امتیاز او فشار له امله کېدی شي، خپل قومي هویت پټ کړي او واکمن گروپ یې د خپل قوم په شمېر کې حساب کړي، د دې درغلی احتمال ډېر زیات دی. ښه به وي چې یوه بېلگه یې وړاندې کړو. په تنګرهار او لغمان کې د یاد وړ شمېر پشه یان اوسي، دوی ځانگړی قوم دی او ځانگړې ژبه لري، څرنگه چې د پښتنو په منځ کې اوسي نو دویمه ژبه یې پښتو ده. خو په اوسني وخت کې د دوی یو څو تنه قوماندانان له نظار شورا سره اړیکې لري او د هغوی له خوا ورته ویل شوي چې تاسو خو اصلاً تاجکان یاستئ او یو نیم ته خويي چې تذکره ورکړې، نو قوم یې ورته تاجک لیکلی دی. دغه ډول سیاسي، اقتصادي، امتیازونه او فشارونه او قومي درغلی د یوه قوم د هویت د ختمولو لپاره یوه هڅه ده او په راتلونکې سرشمېرنه کې د دې ډول هڅو احتمال خورا زیات دی.

۵- ډېرې پښتون مېشته سيمې د غرو او درو په لمنو او سختو ځايونو کې پرته دي، چې تگ ورته خورا زيات لگښت او ستړيا غواړي، که چېرې د سرشمېرنې غړي ملي اشخاص نه وي، نو کېدای شي چې ډېرو سيمو ته د اقليمې، ترانسپورتي، امنيتي او نورو ستونزو له امله هېڅ لار نه شي او که همدا لاملونه پلمه کړي، کېدای شي ډېرې دا ډول سيمې بېخي له ياده وايستل شي او يا يې هم شمېر د اټکل له مخې ډېر کم وښودل شي.

۶- د اټکل او ځينو سرشمېرنو له مخې په افغانستان کې د کوچيانو شمېر دوه ميليونه تنه شاوخوا اټکل شوی دی، څرنگه چې دوی دايماً په سفر کې وي، نو شمېرنه يې گران کار دی او زيات لگښت غواړي، کېدای شي د سرشمېرنې مسوولين د دوی په باب هم همغه پورتنۍ پلمه تکرار کړي، نو دلته يې د حل ښه لاره داده چې د کوچيانو د شمېرنې لپاره خپله له کوچيانو څخه يو کميسيون جوړ شي او دا دنده هغوی ته وسپارل شي.

۷- په ځينو پښتون مېشتو سيمو کې دا دود اوس هم حاکم دی چې د خپلو ښځو نومونه چاته نه ښيي او دا سخت شرم گڼل کېږي دا او دې ته ورته د نورو کلتوري ستونزو د حل لپاره ښه داده چې د سرشمېرنې په غړو کې د هرې سيمې خلک شامل وي، که چېرې په ځينو سيمو کې د ښځو سرشمېرنه ممکنه نه وي، نو د نارينه وو له شمېر سره دې مساوي او يا هم تر هغو يو دوه فيصده زياته ځکه اټکل شي چې د جگړې په کلونو کې د ښځو په پرتله د نارينه وو د تلفاتو شمېر زيات و.

۸- په مجموعي ډول ډېره د اندېښنې خبره داده چې د سرشمېرنې د غړو (مامورينو) په ټاکنه کې به قومي اندېول او تناسب ساتل کېږي که نه؟ که چېرې د مامورينو په استخدام کې دې اصل ته پاملرنه وشوه، نو بيا هم کېدای شي، تر ډېره حده د درغليو مخه ونیول شي او که دا ترکیب هم د کابل د اوسنۍ ادارې د ترکیب په شان وي، نو بيا يې نتيجه هم همداسې يوه اړخيزه بوله.

بله ډېره د اندېښنې خبره داده چې که په افغانستان کې دقیقه سرشمېرنه ونه شي او د ټول ملت قناعت پرې حاصل نه شي، نو افغانستان به په داخل کې له نوي حقوقي بحران سره مخامخ شي. هغه چا چې د درغلي له لارې خپل شمېر زیات بنسودلی هغوی به ملګري ملتونه او نړيواله ټولنه د خپل حقوقي سند په توګه میدان ته وړاندې کوي، چې دا سرشمېرنه خو هغوی کړې، دا څنګه نه مني؟ او که هغه څوک چې قصداً زیانمن شوي او شمېر يې راکم شوی دی، هغوی به وايي چې ملګرو ملتونو او نورو بهرنيانو خو تاسو ته د خپلو سياسي گټو د خوندي کولو لپاره په هره مرحله کې تر حده زیات امتیازونه درکړي وو، نو دا خو نه ستاسو حقوق وو او نه درسره ملت منله، چې یوې ولسوالۍ ته دې په لنډمهاله او منځمهاله اداره کې تر شپږو زیات وزارتونه ورکړل شي او پر پاتې حکومت دې هم خېټه واچوي. همدا بحثونه او جنجالونه به تر ډېره روان وي او کېدای شي خبره جنګ جګړو ته هم ووځي، یانې له سرشمېرنې به سربېرندي جوړې شي. نو د حل ښه لاره يې داده چې سرشمېرنه دې د ملګرو ملتونو تر مستقیمې لارښوونې لاندې د

رښتيني، خپلواک او ځانگړي کميسيون له لارې تر سره شي، د کميسيون غړي او نور مامورين بايد د دولت غړي او مامورين نه وي او نه په کوم سياسي تنظيم پورې تړاو ولري، د هر ولايت او ولسوالۍ وگړي دې په کې شامل وي، ملگري ملتونه دې هم هڅه وکړي چې په ټولو ممکنو وسيلو د اوسني حکومت او په تېره بيا د نظار شورا د لاسوهنو مخه ونيسي او په رښتيا دې هم د سرشمېرنې لپاره يو ازاد او ناپېيلی چاپېريال رامنځته کړي او که داسې نه وي، نو له هغه خيره چې زموږ ملت ته شر جوړېږي، زموږ ملت هغه خیر نه غواړي، هېڅ سرشمېرنه دې نه کېږي، دا کار دې يو نورمال حکومت ته وځنډول شي او دې ته دې بېلې شوې پيسې اوس د سپکونو او روغتونونو پر جوړولو ولگول شي.

ايله جاري جنرالان او مارشالان

دا ليکنه هغه مهال شوې وه چې په افغانستان کې د ملي پوځ او پوليسو يوه منظمه قطعه هم نه وه، خو تنظيمي جنرالان تر شمېره وتي وو او تر عسکرو د جنرالانو شمېر زيات و. دا ليکنه هم په هيله مجله کې خوندي شوې ده.

موږ هم عجيبه خلک يو، کله څوکي لرو، خو سړي ورته نه لرو، کله بيا سړي لرو خو څوکي ورته نه لرو، کله بيا داسې هم وي، چې د يو مقام لپاره دوه درې کسه په رسمياتو کې درج وي، خو عملي کفايت په يو کې هم نه وي، کله بيا داسې وي چې رتبې او نومونه يې غټ وي، خو کارونه يې واړه وي، کله بيا داسې وي چې تحصيل کړي اشخاص مو په بازار کې کراچۍ چلوي، خو د بازار او کوڅې خلک پر مقامونو ناست وي، کله خو بيا داسې هم وي، چې د حکومت د مشر تخت مو يو ځای وي او بخت يې بل ځای وي، د پاچاهۍ تخت يې په مرکز کې پاتې وي، خو پاچا په کليو او غرو رغو کې سرگردانه گرځي، کله پاچا بهرنيان دعوت کړي او ولس يې مخالفت ته راپورته شي، خو کله کله بيا د پاچا له لاسه ولس دومره په تنگ شي، چې بهرنيانو ته زړه ښه کړي، چې بهرنيان مداخله وکړي او دده له غضبه يې خلاص کړي، کله بيا پرچميان، ملحدین او نور روسان دعوت کړي او مجاهدين يې په مقابل کې

راپاڅېږي، کله کله بيا مجاهدين د روس لمن ونيسي او د تېرو جگړو بښنه ترې وغواړي او خپل ملاتړ ته يې راوبولي، کله کله بيا په يو کار کې د کار کوونکو تر شمېره کار فرمايان ډېر شي او کله کله هم په هېواد کې د عسکرو پر ځای جنرالان.

کله کله پر ښځو داسې ناتار راشي، چې له نارينه و سون نه شي کولای او کله کله د بيا د ښځو د ژبو تنستې خلاصې شي او نارينه داسې سپک کړي لکه د باد بڼکه، خو لنډه دا چې کله داسې کېږي او کله هسې، په همدې کله داسې او کله هسې کې زموږ هېواد او ولس هر څه بایلل.

اوس يو ځل بيا د همداسې ريشخنديو، تراژېديو او کميډيو وخت راغلی دی، (تراژيډي- کميډي) ورته ځکه وايو چې داسې مسئله به وگورې چې له ډېره قهره به دې ورته خندا راشي، اصلاً خو به غم وي، خو تا به داسې کړي، چې له ډېره قهره او تاوه به دې په خندا کړي، لکه حميد بابا چې د هغو سرو کړو پسوند سرونو په باب چې پر کراچۍ ايښي اوپه اور سوي وي، سپين شوي او سپين غاښونه يې له ورايه خلکو ته ښکاري او هرڅوک داسې فکر کوي، چې ماته خاندي، خو هغوی د اور په لمبو کې بدلې وي، اور له هغو هر څه اخيستي وي او هغه له ډېره تاوه خاندي، شاعر دغه حساس نزاکت ته متوجه شوی، نو ځکه خويي ويلې دي:

لکه سر د پسه په اور غاښونه سپين کا

هسې مالړه له غمه خندا راغله

نو موږ چې اوس هم د خپل سوي لوي هېواد او ولس حالت ته گورو او په تېره بيا د هغو د سياسي لوبغاړو او لوبو نندارو او ريشخنديو ته گورو، نو موږ ته هم له ډېره غمه خندا راشي.

وگورئ ټول پوځ مو تالاشو، ټانکونه، موټرې او وسايل يې کبار او پر گاونډيو هېوادونو وپلورل شول، پوځيان او عسکر ټول وپاشل شول، لس کاله کېږي چې هېڅوک هم د عسکرۍ د مکلفيت پر اساس عسکرۍ ته نه دې جلب شوي، يو منظم روزنيز پوځي مرکز مو فعال نه دی، د ظابطانو او وړو ظابطانو د روزنې مرکز نه شته، خو د جنرالانو د روزنې مرکز فعال دی، خو ورځې د مخه يو چا کيسه کوله چې په کورينو چارو وزارت کې عسکر نه شته، ټول صاحب منصبان دي او هغه هم لوړ رتبه صاحب منصبان، نو کومه شعبه کې چې چای په کار شي، د شعبي مشر پر بل مادون امر وکړي، «جنرال صاحب يک گيلاس چای خو بيار» مانا دا چې د افغانستان جنرالان دومره بې ارزښته او دومره ډېر شول، چې اوس د شعبي د پياده کار ورځنې اخيستل کېږي.

دا هغه مېړني ملت ته يوسپکاوی دی، چې د يوې پېړۍ په لړ او بر کې يې دوه نړيوالې امپراتورۍ ړنگې کړې، د جنرالانو په مسئله کې لابله کميډي دا ده چې دا اکثر جنرال صاحبان زياتره د يوې سيمې او ان زياتره د يوې ولسوالۍ دي، علت يې دا دی چې نور مشران او جنرالان يې د خپلو سيمو دي، هغوی بيا تردې هم وړاندې لاړل، چا ډگر جنرال او چا ځانته د ستر جنرال رتبې ورکړې، بناغلي محمد قسيم فهميم چې اصلاً د کابل د ابو حنيفه مدرسي زده

کونکي و او هغه هم ترې نیمګړې پاتې ده، ځانته له مسلکي معیار (!) سره سم د (مارشال) رتبه ورکړه، نو همدلته ده چې سړي ته هغه د شاعر خبره را یادېږي (هسې ما لره له غمه خندا راغله). دا د ټولې نړۍ په عسکري تاریخ کې یوازینی استثنايي کیس دی، نو اوس دې خپله فهم صیب، زموږ د ولس وګړي او هر نړیوال یو ځل د څو شپږو لپاره فکر وکړي او د خپل ضمیر په هنداره کې دې وګوري، په هغه هېواد کې چې اوس له څو تنظیمي عسکرو پرته هېڅ اردو نه لري او هر څه دې متلاشي وي، هلته د مارشال رتبه ته څه اړتیا شته؟ که په ټول هېواد کې له یو منظم عسکري کنډک نه نیولې تر یوې ډول اردو پورې چې لږ تر لږه د مرحوم داود خان د وخت په معیارونو برابر وي، یوه پوځي قطعه موجوده وای نو بیا به هم سړی ووايي چې سل په لالي پور دي دا یوه هم د همدې مبارک، خو چې په ټول ملک کې یوه منظمه پوځي قطعه موجود نه وي، نو دا ستر جنرالي او مارشالي څه مانا؟

خو که چېرې دا ستر جنرال او مارشال صیب واقعاً د خپلو دې رتبه مستحق وي، نو لږ تر لږه، خو دې په کابل کې سم امنیت ټینګ کړي، د ملګرو ملتو او بهرنیانو دومره سترو پوځونو ته څه اړتیا ده، خو دا ستر حقیقت باید زموږ اوسني جنرالان او مارشالان د زهرو د یو ګوت په څېر له ستوني تېر کړي، چې که نن هم د ملګرو ملتو او امریکا متحده ایالاتو پوځونه له کابل ووتل، نو نه به دا پوځي رتبه وې اونه به دا چرچې او نه به دا پوځیان وي، نه به مارشالان، نه به دا ناصر خان وي نه به یې دا سره سره او بنان، دا

صاحبان کېدی شي چې بېرته خپل مکان او ورته زمان ته لاړ شي،
چې له کومه ځایه راوستل شوي دي، خو مخکې تردې چې اوسني
واکمن بېرته پر خپل پخواني برخلیک اخته شي، ښه به وي چې د
شکرانې لمونځ ادا کړي او خپل رب ته سر ټیټ کړي او خپلې تېرې
تجربې تکرار نه کړي او که نه کېدی شي یو ځل بیا پر هماغه تېر
برخلیک اخته شي.

څوک د اساسي پوستونولپاره وړ دي؟

دا ليکنه ما د پېړنۍ لويې جرگې د جوړېدو په درشل يانې دې جرگې ته د انتخاباتو په بهير کې کړې وه او هغه وخت چې زه په جلال اباد کې د همدې جرگې لپاره په خيزو ولايتونو کې د انتخاباتو د کميسيون مسؤل وم، نو دا ليکنه مې په هغې جريده «جرگه» کې چې د همدې دفتر له خوا په موقت ډول خپرېده، چاپ کړه، خو څرنگه چې هغه وخت دې دفتر د ملگرو ملتونو د مرستو ځانگړي دفتر يوناما (UNAMA) سره په گډه کار کاوه او د هغوی له خوا ددې دفتر سياسي او اقتصادي ملاتړ کېده، نو ځکه خو په جلال اباد کې د يوناما د دفتر مشر بناغلي کاوون کاکړ ددې چاپ شوې جريدې وېش مناسب ونه باله، همغه و چې دا جريده ونه وېشل شوه، تر يوڅه بدلانه وروسته بيا دا ليکنه د هيلې مجلې د ۱۳۸۰ ل کال په (۶) گڼه کې چاپ شوه، دا دی دلته دا ليکنه يو ځل بيا خپروو:

ټاکل شوې ده د غبرگولي پر ۲۰ نېټه په هېواد کې بېړنۍ لويه جرگه جوړه شي. د ملي مشرتابه، د مهمو وزارتونو د وزیرانو ټاکل د لويې جرگې اساسي دنده ګڼل شوې ده، داسې برېښي چې د ملي مشرتابه د ټاکنې مسئله ځکه دومره سخته نه برېښي چې کېدای شي پرکوم معتدل شخص موافقه وشي، خو غټه مسئله او ستونزه د مهمو وزارتونو ده، ځکه که د دولت مشريو معتدل شخص وي او مهم وزارتونه د يوې سيمې، يوې ولسوالۍ او يا هم د يوه ځانګړي تنظيم لاس ته ورشي، نو بيا خو هرڅه چې همدا خلك او ډله وغواړي همغه به کېږي، لکه دې تېرې تجربې چې وښودله، له وزارتونو پرته د صدارت د څوکۍ برخليک هم معلوم نه دی، چې انتقالي دوره کې به صدراعظم څوک وي او که نه؟ خو که د صدارت څوکۍ نه وي بيا به هم د وزارتونو پر سر سخته لانجه روانه وي. په اوسنۍ اداره کې چې کومې ډلې سره اساسي واک دی، دوی به په اسانۍ دې ته حاضر نه شي چې واک پرېږدي، نو د حل لاره څه ده؟ د حل يوه لاره داده چې په لويه جرگه کې بايد اول پر اصولو او معيارونو توافق وشي. د ساري په توګه د هر وزارت لپاره دې مسلکي اشخاص غوره شي، هېڅ ولسوالۍ ته دې دوه وزارتونه نه ورکول کېږي، د چا چې په تېرو وختونو کې سياسي، بشري او اخلاقي ریکارډ خراب وي، هغه دې په هېڅ

وجه د لوړو پوستونو لپاره نه انتخابېږي، ددې لپاره چې بیا تنظیمي جگړې پیل نه شي، ښه به دا وي چې د مهمو وزارتونو لپاره لکه دفاع، کورنیو، بهرنیو چارو او مالیې وزارتونو لپاره ناپېیلي، مسلکي اشخاص د وزیرانو په توګه وټاکل شي، نه تنظیمي او نه ګوندي اشخاص، خو که چېرې بیا هم د واک انحصار دیوې سیاسي ډلې په لاس کې پاتې شي او نور ملت ورڅخه محروم شي، نو د دایمي سولې د ټینګښت لپاره به هیلې ډېرې کمې وي، په هره ټولنه کې تر انتخاباتو د مخه یو څه اټکلونه هم وي، نو د اوسنۍ بېړنۍ لویې جرګې د نتیجو په برخه کې هم ځینې اټکلونه شته، کېدای شي د هغو څرنګوالي په لاندې ډول په ګوته کړو:

لومړی اټکل:

اعلیحضرت محمدظاهرشاه مشر، حامد کرزی صدراعظم، فهیم د دفاع وزیر، یونس قانوني د کورنیو چارو وزیر. نتیجه (منفي) علت یې دادی چې پخوانی پاچا د خپل عمر له کبله په ډېرو اداري کارونو کې دمدخلې جوګه نه دی، پاتې شو د کرزي صیب، فهیم او قانوني صیب خبره دا به د اوسنۍ لنډ مهالې ادارې مترادف وي، ځکه چې دوه مهم اساسي پوستونه به یوې

ولسوالۍ ته اختصاص شوي وي، څه چې دوی غواړي کړی
صیب به یې ورسره لکه د اوس په شان مني.

دویم اړیکل:

کرزی صیب د دولت مشر، قانوني صدراعظم، فهیم صیب د
دفاع وزیر او نور..

په دې ډول هم نتیجه منفي ده، ځکه صدراعظم به له خپل
اجرائیوي ځواک نه د خپل سیاسي دریځ لپاره زیاته گټه پورته
کوي او پوځ به یې هم په لاس کې وي او نور وزارتونه هم، ددولت
د مشر رول به سمبولیک وي.

درېیم اړیکل:

کرزی صیب ددولت مشر، فهیم ددفاع وزیر، یونس قانوني
دکرزي مرستیال بیا هم نتیجه منفي ده، ځکه چې په اتلسو
میاشتو کې به په دفاع وزارت کې دیوې سیمې او یوې ژبې له
ویونکو پرته بل هېچا ته هم د کار زمینه برابره نه وي او پر ټول
حکومت به ددوی د زور منطق خپور وي او ددې کسانو بیا لرې
کول به د ډېرو وینو توپولو قرباني غواړي.

څلورم اړیکل:

کرزی صیب ددولت مشر، یو مرستیال یې هزاره (تحصیل کړی
مسلكي)، یو تاجک (تحصیل کړی) یو پښتون تحصیل کړی او یو هم

ازېك تحصيل كړی. ددفاع، كورنيو چارو، باندنيو چارو او ماليې وزارتونه ناپېيلو مسلکي کسانو ته او که ځينې نور وزارتونه د اوسنۍ ادارې ځينو نورو مسلکي وزيرانو ته هم ورکړل شي نتيجه به يې منفي نه وي، علت به يې دا وي چې د واک انحصار به له يوې ولسوالۍ څخه ټول ولس ته منتقل شي. ځينو ته کېدی شي پوښتنه پيدا شي چې که کرزی صیب د دولت مشر شي نو بيا يې پښتون مرستيال ته اړتيا څه ده؟ دلته بايد دا خبره په ډاگه شي چې ښاغلي کرزي په خپله شپږمياشتنۍ موده کې دا وښودله چې له ده سره د پښتون او ناپښتون خبره مطرح نه ده، دی لا ان تر دې حده هم مخکې لاړ چې واکمن اقليت گروپ ته يې د اکثريت د گټو او حقوقو د درناوي او خوندي کولو گيله او يادونه هم ونه کړه. کرزي صیب دا خبره په زبات ورسوله چې ده ته د افغانستان ټول قومونه يو شان دي او ان پر لږه کيو يې ډېره لورپينه وکړه، خود اقليتونو د حقوقو واکمنو مدعيانو د تعصب د جام جوش لا تراوسه ناست نه دی اوس هم ميم زرما ټوله زما غواړي، ددې خبرې ثبوت تېر شپږمياشتنۍ حکومت او په هغې کې ديوې ډلې او يوې ولسوالۍ تر حده زيات حاکميت دی.

((لوخي د خپل قام بد غوښتل سر

يې په اوبو کې وچ شو))

دا ليکنه مې د لنډمهالې ادارې پرمهال کړې وه او بيا همغه وخت په
کوربت مجله کې چاپ شوه.

زموږ د هېواد تېرو ۲۳ کلنو خونړيو او جنجاليزو پېښو دا ثابته
کړه چې نه پر بهرنيو پرديو او نه هم پر کورنيو پرديو او غليمانو
باور شته.

د نورمحمد تره کي، حفيظ الله امين، بيرک کارمل او ډاکټر
نجيب الله سياسي تېروتنو، بنوييدنو او جنايتونو، له پرديو سره د
انډيوالۍ او بيا د هغو د ناوړه انجام، پخې تجربې پريښي دي.
د يو شمېر جهادي-نيمه جهادي، الحادي او نيمه الحادي
شخصيتونو د مسخه کېدنې تجربې هم زموږ مخې ته پرته دي، د
طالبانو د افراطي حرکت ترتيجه هغه وروستۍ پخه تجربه ده چې د
افغانستان د سياسي بهير د تجربو جام يې تر مورگو ډک کړ. خو
ددې ټولو تجربو له منځه يوه بله پخه تجربه هم ترلاسه شوه، چې
هغه په هېواد کې په اکثريت او اقليت پورې د ترليو مشرانو
سياسي شخصيت او عملي چلند و. هغو سياستوالو چې د سرې،
شنې او سپينې ايډيالوژۍ تر اورنيو گوزارونو لاندې يې خپل ملي

هویت او ملي ارمانونه وسپځل او ملي پولې يې ړنگې کړې، نن په خپل هېواد کې ځای نه لري او له عامې کرکې سره مخامخ دي. هغو سیاستوالو چې له قومونو يې د خپل سیاسي شخصیت د تبارز لپاره مورچلونو جوړ کړي وو، که د عام ملت په ذهن کې د کرکې وړ شول، خو په خپل قوم او قبيله کې يې ځان ته د منښت او گرانښت ځای پیدا کړ او په اصطلاح هوجره او هدیره يې معلومه شوه. خو هغه سیاستوال چې ملي او قومي بهس او بنسټ يې نه درلود او د صداقت د نشتوالي له کبله يې ايډیولوژيکي مبارزه بريالۍ نه شوه، نو په ولس او نړۍ کې يې د پښې ايښودلو ځای ورک شو.

د هېواد د اوسنۍ لنډ مهالې ادارې مشر ښاغلی حامد کرزی د هېواد په اوسنیو حساسو شرايطو کې له همدغسې پخو تجربو څخه تېرېږي، راتلونکې څو میاشتې به دا معلوموي، چې دی هم پخوانۍ پخې تجربې تکراروي او که نه په هېواد کې د اکثریت او اقلیت د متناسبې تساوی لپاره کار کوي؟ د څو تېرو اوونیو له دولتي چارچلند څخه خو داسې ښکاري چې ښاغلی حامد کرزی خو یا هسې خپلې شپې تېروي او په اصطلاح د نظار شورا ارادې ته يې ځان تسلیم کړی او یا هم فرصت ته گوري او له تدبیر نه کار اخلي.

ښاغلي کرزي ته به باید دا حقیقت ښه په ښکاره په زبات رسېدلی وي چې که دی (پښتون) نه وای نو شاید هېڅکله هم په دغسې بحراني شرايطو کې د دولت د مشر په توگه نه وای ټاکل

شوی. نړیوالو د دې حقیقت جام پر سر راواړاوه چې په افغانستان کې له پښتنو پرته څوک د دولت مشري نه شي کولای، د دې هېواد د سیاسي ثبات لپاره همدا یوه ښه کره نسخه او کیلي ده چې د دولت مشر باید پښتون وي. نو ښاغلي کرزي صیب ته چې د هېواد د یوه اکثریت د استازولۍ په هیله دا ستر مسوولیت ورکړ شوی، له همدې امله ورته هم باید د دې چې هغه په ښه وجه ترسره کړي. اوس ټول ملت وینې دی، څوک پر چا باندې د لعل پر ځای کوټي لعل نه شي تېرولای، د کرزي صیب مشري باید په دې مانا نه وي چې د دولت رئیس دې یوازې پښتون وي او نور میم زر ما ټول د ستمیانو او که په غوڅ ډول وویل شي ټوله د یوې ډلې. د معاصر افغانستان په دې دوه نیم سوه کلن تاریخ کې هېڅکله هم داسې نه دي تېر شوي، چې اهلیت، مسلکي وړتیا او شخصیت له په پام کې نیولو پرته دې د هېواد درې او په حقیقت کې پنځه، شپږ، اووه او یا اته مهم وزارتونه دې د یوې ولسوالۍ وگړو ته ورحواله شوي وي او هغوی دې بیا له مسلکي معیارونو پرته په ډېره سپین سترگۍ د خپل کلي، سیمې، ژبې او قوم هر کس او ناکس ته د هغه تر استعداد او لیاقت پورته څوکی ورکړې وي. له بده مرغه چې نن نظر شورا په همداسې یوه دریځ کې ده او دا لوبه یې روانه کړې ده. که موږ دولتي څوکی د افغانستان او د افغانیت په دایره کې وڅېړو، بیا خونو دا مهمه نه ده چې شماليوال ته زیاتې څوکی ورکړل شوې که جنوبيوال او ختیزوال ته، خو په دې شرط چې دې څوکیوالو سره د ټول ملت غم او ټول هېواد خبره مطرح وي؛ د قوم،

ژبې او سیمې خبره ورته وړاندې نه وي. خو اوس دا حقیقت ټولو ته معلوم دی چې ستمیانو، نظار شورا او د اقلیتونو د حقوقو ټولو مدعیانو ته د ټول افغانستان او ټول ملت د گټو په انډول خپلې ځاني، ژبنۍ، سیمه ییزې او قومي گټې ډېرې د پام وړ دي، ځینې داسې ډلې او کسان هم شته چې ان د افغانستان له تصور او شتوالي سره هم مخالف دي، له اکثریت سره کینه خولا پر ځای پرېږده، خو که اوس هم څوک دا واقعیت نه مني، نو دوی به د چا خبره د فیل په غوږ کې ویده وي.

موږ دا نه وایو چې کرزی صیب دې پر ټولو لویو پوستونو پښتانه مقرر کړي او نور قومونه دې له دولتي څوکیو بې برخې کړي. کرزی صیب اوس د ټولو افغانانو مشر دی، نه د یو قوم. ده ته لږمه ده چې د ټولو قومونو د شمېر د تناسب له مخې په دولت کې د هغوی متناسبه مساوي برخه د اهلیت، مسلک او شخصیت په پام کې نیولو سره تضمین کړي. د دې خبرې سپینول هم په کار دي چې ځینې ځان غرضي کسان کله کله وایي چې ”د افغانستان د ټولو قومونو حقوق سره برابر دي“^(۱) د دې جملې ظاهري مانا تساوي، خواصلي مانا یې ناتساوي ده. ځکه که د ټولو قومونو حقوق مساوي وي، نو د افغانستان تاجکان په تېره بیا پنجشېریان حاضر دي چې د لغمان او ننګرهار له شاړو (پشه یانو) سره برابر حقوق واخلي او خپلې څوکی ورسره ووېشي؟ ایا هزاره گان حاضر دي چې د افغانستان له هندوانو سره برابر حقوق واخلي؟ هېڅکله حاضر نه دي. د دې جملې بڼه باید داسې واپول شي: (ټول افغانان

سره برابر او مساوي حقوق لري. ځكه چې هر افغان كه هغه پښتون وي كه هزاره وي، تاجك وي كه ازبك، پشه يي وي كه نورستاني او كه نور د قانون پر وړاندې يوشان حقوق لري او د قومونو حقوق بايد د هغو د شمېر د انډول له مخې وركړل شي، د ډېرو ډېر د لږو لږ، نه د قومونو د نومونو له مخې، په دې ډول به اصلي فردي تساوي رامنځته شي.

اوسنۍ حكومت او په تېره بيا كرزي صيب ته په كار دي چې د اوسني حكومت تقرر د مسلكي معيارونو له مخې وكړي، نه د قومي معيارونو له مخې، خو كه چېرې زموږ د اقليتونو د حقوقو يوشمېر مدعيان د قومونو خبره مطرح كوي، چې په ټوله نړۍ كې تراوسه دا كار نه دی شوی، نو بيا خو بايد د قومونو د شمېر تناسب په پام كې ونيول شي. خو كه په واقعيت كې د قوم، ژبې او سيمې شمېر په پام كې ونيول شي نو بيا خو د نظار شورا ټاټوبي ته يو وزارت هم نه رسېږي.

د كرزي صيب او نورو ټولو هغو مشرانو او هېوادوالو چې د لويې جرگې ملاتړ كوي، دې خبرې ته هم بايد پام وي، چې كه په اوسنۍ شپږمياشتنۍ دوره كې يو ځل افغان ضد كسانو په دولت كې ځای ونيو او دا وپروس يو ځل په دولتي ادارو كې خور شو، نو دوی په اسانۍ سره كولای شي د لويې جرگې د جوړېدو بهير ټكنی كړي او يا پر لويې جرگې هم خپلې غوښتنې ومنې. كه هغه وخت د لويې جرگې د برخوالو پرېكړه پر دوی فشار راوړي، نو بيا هم كېدی شي خبره خونړيو جگړو ته ووځي، ځكه چې دوی مخكې هم د قدرت د انحصار لپاره خونړۍ جگړې كړې وې او هر ډول سياسي او اخلاقي

بېشمرمې ته هم حاضر دي. اوس هم هغو خلکو سره واک دی چې دوی نه یوازې د لویې جرگې له ماهیت، بلکې د هغې له نامه سره هم حساسیت لري.

تر ټولو بده پېښه دا وشوه چې اوس وخت کې جنګي جنایتکاران د «بن» د تړون تر پردې لاندې د خپلو ناوړه ارمانونو د بري په لټه کې دي.

په هر حال که کرزي صیب او نور مخور ملي شخصیتونه په اوسنۍ اداره کې، ددې افغان ضد او هېواد ضد ویروس (ستمیت) مخه ونه نیسي، نو دوی به هم د تاریخ له سخت او نوم بدې چلنج سره مخامخ شي، د ځینو په نظر خدای مه کړه د کرزي صیب رول به هماغه د غفورزي صاحب په شان وي، چې د پروفیسور رباني په دولت کې د هغه شخصي صدراعظم و او انجام به یې هم د هغه په شان وي، ځکه چې د کرزي صیب په اوسنۍ اداره کې یو لوړ پوړي ستمي نظار شورايي واکمن له یو چا سره په خصوصي خبرو کې ویلي وو: «چه کرزی باشد چه غفورزی». افغانان باید خپلو ملي ګټو ته جدي پام وکړي، له قومي، ژبنیو او سیمه ییزو تعصبونو څخه لاس واخلي. باید په جدي توګه د واک او قدرت له انحصار څخه تېر شي، موږ باید متوجه شو چې کار باید اهل ته وسپارل شي. که کرزی صیب اکثریت د اقلیت تر خوشالۍ قربان کړي، نو خدای مه کړه برخلیک به یې د لوڅو په څېر شي، چې د خپل قام سپکه یې غوښته اوسری یې په اوبو کې وچ شو. خو کرزی باید هېڅکله ځان داسې یو بد برخلیک ته تسلیم نه کړي.

بېړنۍ لويه جرگه:

يو څو انتقادونه او څو وړانديزونه

دغه ليکنه ما د بېړنۍ د لويې جرگې لپاره ليکلې وه او غوښتل مې هلته يې واوروم، خو د وخت د کمي له امله ددې اورول نا ممکن شول وروسته مې بيا د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ ل کال په (۲) ځنځيره کې چاپ کړه، دا دی دلته يې يو ځل بيا د قدرمنو لوستونکو مخې ته رږدم.

د بېړنۍ لويې جرگې ټولو قدرمنو غړو، ښاغلو بهرنيو او کورنيو مېلمنو ته سلامونه او احترامونه! غواړم په لنډيز سره د

ځينو مهمو مسئلو په باب خپل نظر څرگند کړم.

۱- د بن تړون:

سره له دې چې د بن تړون عادلانه نه و او د واک اساسي کلي يې د يوې جنګي سياسي ډلې په لاس کې ورکړه، خو مثبت يې ځکه بللای شو، چې د افغانستان د راتلونکي حکومت لپاره يې يوه اډانه او يو اسکلېټ جوړ کړل.

۲- لنډمهاله اداره:

الف - بهرنۍ سياست: د ښاغلي حامد کرزي په مشرۍ لنډمهاله اداره په خپل بهرني سياست کې تر زياته حده بريمنه وه، د نړۍ د زياتو هېوادونو پام افغانستان ته راواوښت او دوه اړخيز ديپلوماتيک اړيکي ټينګ شول. ښاغلی کرزي يو نړيوال شخصيت او وتلې نړيواله څېره شوه او له گڼو هېوادونو څخه د افغانستان د بيارغونې لپاره د مليارډونو ډالرو ژمنه واخيستل شوه.

ب - کورنۍ سياست: هرڅومره چې لنډمهاله اداره په نړيوال ډگر کې ځلېدلې، همدومره په کورني ډگر کې پيکه شوې او د يوې مشخصې جنګي سياسي ډلې د انحصاري او افراطي واک له امله د عام ولس د کرکې وړ گرځېدلې ده، ددې ادارې ځينې غټې نيمګړتياوې دا دي:

۳ - لوټ او تالان:

الف - عامه شتمنۍ: تر اوسه هم د جعلې پيسو چاپ روان دی، پرته له دې چې دا پيسې مرکزي بانک ته راشي او ثبت شي، نېغ په نېغه يې استاد برهان الدين رباني ته خپله ونډه رسېږي او

نظار شورا ته خپله ونډه، ډېره د خواشینی او درد خبره داده چې دا هر یو بانکنوټ په یوه خصوصي او یو سریال نمبر څو څو کاپۍ چاپېږي، جگړې پرې ډېرېږي او ضمیرونه پرې رانیول کېږي. د ارقامو له مخې د اعلیٰحضرت محمد ظاهرشاه د ۴۵ کلنۍ واکمنۍ پر مهال د ټول افغانستان لپاره (۲۷) ملیارده، د مرحوم داود خان د واکمنۍ پر مهال نږدې (۵۰) ملیارده، د خلق او پرچم په ټوله واکمنۍ کې (۷۰۰) ملیارده، خو د استاد رباني له واکمنۍ نه بیا تر دې دمه د یو رقم له مخې (۱۴) زره او د بل رقم له مخې (۸۱) زره ملیارده افغانۍ چاپ شوي او دا شمېر که بیا په سلو کې ضرب شي نو خبره به کوم حد ته ورسېږي؟ په کورني ډگر کې د لنډمهالې ادارې تر ټولو غټه ناکامي همدا ده چې د افغانستان د جگړې یوه اساسي سرچینه یانې د جعلی پیسو د چاپ او وېش مخه یې ونه شوه نیولای.

ب - شخصي شتمنۍ: تر اوسه پورې په کابل ښار کې په سلگونو واړه موټر غلا شوي، چې اټکلي شمېر زرو (۱۰۰۰) موټرونو ته رسېږي. مانا دا چې هره ورځ په کابل ښار کې لږ تر لږه (۶) موټر غلا شوي دي، په دې اړه دې هغو عریضو ته مراجعه وشي چې د کورنیو چارو وزارت ته راغلي دي، له ګاډو پرته د خلکو په سلگونو کورونه هم په جبر ضبط شوي، نیول شوي او د واکمنې ډلې په لاس کې دي.

۲- امنیتي حالت: د هېواد په ګوټ ګوټ کې همغه پخواني پاتکسالاران او جنگسالاران بیا د واک پر ګدۍ ناست دي او بیا

یې د خپل پخواني خصلت (خپلمنځي جگړو) تکرار نندارې وړاندې کړې دي. په کابل ښار کې چې څه ناڅه امنیت ټینګ دی، هغه هم د لنډمهالې ادارې کمال نه دی، بلکې د نړیوال سوله ساتي ځواک برکت دی، خو دې سره سره بیا هم په لسگونو موټر چلوونکي وژل شوي او موټر یې وړل شوي دي، موټر خو څه کوي چې ان په الوتکه کې هم څوک په امن کې پاتې نه شول او د همدې ادارې د ملکي هوایي چلند وزیر ډاکټر عبدالرحمن یې په چړو سوري سوري کړ، خو چا یې لا تراوسه پوښتنه ونه کړه.

۳- **نشراتي برخه:** په کابل ښار کې اکثره خپرونې په سلو کې (۹۵) برخې یوازې په یوه ژبه (دري) خپرېږي، د انتقاد او ویتو حق هم یوازې د واکمنې ادارې له مشخصې ډلې سره دی. کابل راډیو ټلويزيون هم یوازې د یوې مشخص کینه ګر ګروپ په لاس کې دی، داسې نه ښکاري لکه د یو هېواد مرکزي راډیو ټلويزيون، بلکې داسې ښکاري چې د یوې ولسوالۍ او یا یوه ګروپ شخصي ټلويزيون وي.

۴- **ملګرو ملتونو ولې د جنايتکارانو د تثبيت کميسيون جوړ نه کړ؟**

د بن د تړون له مخې باید د لويې جرګې د ځانګړي کميسيون په شان د جنګي جنايتکارانو د تثبيت لپاره هم یو ځانګړی کميسيون جوړ شوی وي، که چېرې دا کميسيون جوړ شوی وي، نو اوس به یې د لويې جرګې لپاره هم، د لويې جرګې د کميسيون له خوا د جوړ شوي طرز العمل په تطبيق کې غوره رول لوبولای وي، کېدی شول د لنډمهالې ادارې يو څو وزیرانو او يو څو

تنظيم سالارانو دې لويې جرگې ته لاره نه وای پيدا کړې، ځکه چې دې کمیسیون به په افغانستان کې جنګي مجرمان تثبیت کړي وو.

۵ - د لويې جرگې کمیسیون: د بن د تړون له مخې د لويې جرگې د کمیسیون غړي باید بشپړ نا پېيلي او نا تنظيمي اشخاص وای، خو په خواشینۍ سره چې دې کمیسیون کې داسې تنظيمي اشخاص شته چې اوس هم تنظيمي او سمې تمایلات لري. په کمیسیون کې د هېواد ملي او سیمه ییز ترکیب په پام کې نه دی نیول شوی، د هېواد اکثریت ته په سلو کې ۲۸ برخې ونډه ورکړل شوې ده او له ۱۳ پښتون مېشتو ولایتونو څخه یو تن استازی هم په کې نه شته، د همدې ناعادلانه ترکیب له امله د لويې جرگې مرکزي کمیسیون په ځینو ولایتونو کې د تنظیمواکۍ پرمهال زیاتو شویو ولسوالیو ته څوکی ورکړي او د ځینو ولایتونو ژوندۍ ولسوالۍ یې له پامه غورځولي دي، د کمیسیون دا کار د هېواد بېلابېل ولایتونه له لوی حقوقي بحران سره مخامخ کړي، وروسته تر دې چې هرڅوک واک ته رسېږي هغه به د خپل ولایت د اداري واحدونو شمېر زیاتوي او په پای کې به افغانستان په سلګونو ولسوالۍ نه، بلکې په زرګونو ولسوالۍ به ولري.

د نوي حکومت لپاره څو وړاندیزونه

۱- نوی حکومت او نوی کابینه باید له لنډمهالې ادارې څخه چورلټ بدلون ولري، د یوې سیمې، یوې ژبې، یوه قوم، یوه تنظیم او یوې ولسوالۍ حاکمیت باید تمثیل نه کړي، بلکې د

ټول افغان ملت د هېلو ښکارندويي بايد وکړي، که د لنډمهالې ادارې ځينې وزيران په نوې کابينه کې راځي، نو بايد د مسلکي معيارونو له مخې راشي، نه د تنظيمي اړيکو له پلوه.

۲_ څلور اساسي وزارتونه د فاع، کورنيو، بهرنيو چارو او مالي وزارتونه بايد يو قوم، يوې سيمې او يوه ولايت ته اختصاص نه شي، يا د بېلابېلو کميسيونونو او يا هم د ناپېيلو مسلکي اشخاصو له خوا اداره شي.

۳_ هغه کسان چې په انتقالي دوره کې د وزيرانو په توگه ټاکل کېږي، په راتلونکي منتخب حکومت کې بايد لوړو مقامونو ته د بيا کاندیدۍ حق ورڅخه واخيستل شي، چې د تېرې شپې مياشتنۍ دورې د وزيرانو تجربې د تکرار مخه ونیول شوي.

۴_ **راتلونکی پارلمان:** د اتلس مياشتني پارلمان لپاره چې څومره کسان ټاکل کېږي، بايد د هغوی عمومي شمېر په مساويانه ډول پر ولايتونو ووېشل شي او له همدې ټاکلو استازو څخه دې مسلکي او کارپوه اشخاص د پارلمان لپاره په انتخابي ډول غوره شي او که څو تنه د گوتو په شمار په انتصابي ډول راځي، نو هغوی دې هم د قومي او مسلکي تناسب او معيار له مخې غوره شي، که دلويې جرگې ديوويشت کسيز کميسيون غړي غواړي د راتلونکي پارلمان غړي شي، نو د خپلو ولايتونو له ونډې څخه دې د هغو د وکیلانو له خوا په انتخابي ډول راشي. د نور هر ډول انتصاب او ویتو مخه بايد ونیول شي.

۵. راتلونکې اساسي قانون: په راتلونکې اساسي قانون کې باید د یو قومي مرکزي دولت حقیقت او واقعیت ثبت شي، هېڅ ډول فدرالیزم او زورواکۍ ته باید اجازه ور نه کړای شي.

۶. بیا رغونه: په راتلونکو اتلسو میاشتو کې باید د افغانستان د بیارغونې لپاره اساسي پلان طرح شي او هغه په ملیاردونو ډالر چې نړیوالو له افغانستان سره د مرستې لپاره بېل کړي، باید ترلاسه او پر کار واچول شي. تر هرڅه دمخه ددغو څلورو اساسي برخو بیا جوړونې او رغونې ته اړتیا ده:

۱. ټولو لویو لارو او ډگرونو جوړول: د هېواد ټولې لویې لارې ویجاړې شوي، که هرڅومره ژر جوړې شي، هم به مو اقتصادي ګټه ترلاسه کړې وي او هم د وخت سپما.

۲. ښوونه او روزنه او عامه روغتیا: د اتلس میاشتني حکومت دویم اساسي کار باید دا وي چې د هېواد ښوونه او روزنه عصري کړي او په کلیوالي او ښاري سیمو کې زیات ښوونځي جوړ کړي، د زیاتو ناروغیو د مخنیوي په خاطر په هېواد کې وقایي چارو ته زیاته اړتیا ده او هم د طبي پرسونل، روزنې، پالنې او د زیاتو روغتونونو جوړولو ته.

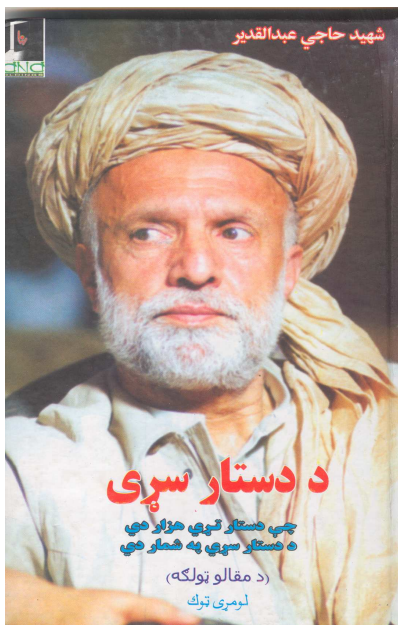
۳. کرنیزه برخه: افغانستان د ښې اب وهواله کبله اساساً یو زراعتي هېواد دی، که موږ سل کاله هم متواتر کار وکړو، په صنعت کې له نورو هېوادو سره ځان د سیالۍ جوګه کولای نه شو، خو که دولت یو کال خپل پام کړنې او مالدارۍ ته راواړوي، نو نورې نړۍ ته به ډېرې غلې دانې او مېوې صادري کړو.

په پای کې یو ځل بیا خپلې خبرې راتلولوم او د راتلونکې
کابینې او پارلمان د عادلانه جوړښت پر مسلې ټینګار کوم او
وايم چې په راتلونکي پارلمان او کابینه کې باید د هېڅ قوم او
هېڅ سیمې جنایتکار ته ځای او مقام ورنه کړای شي.

حاجي عبدالقدير او بيرني لويه جرگه (خو خاطرې او خو حقيقتونه)

دا ليکنه د حاجي عبدالقدير د تلين په مناسبت ليکل شوې وه او ((د
دستار سړي)) د مقالو په ټولگه کې چاپ شوې ده.

د سياسي، ټولنيزو او کلتوري شخصيتونو ژوند، له ډېرو لوړو ژورو
ډک وي او د اوج او زوال ټکي لري. همدغه ټکي د يو سياسي، ټولنيز او
کلتوري شخصيت د تبارز او
شهرت سبب گرځي.

حاجي عبدالقدير هم د خپل
سياسي ژوند په بهير کې ډېرې
لوړې ژورې ليدلي دي، زما په
نظر درې مهمو مسلو او په هغو
کې د حاجي عبدالقدير غوڅ او
مثبت رول د هغه شهرت ملي
کچې او اوج ته ورسوه.

۱- په جلال اباد کې د
سولې لپاره د جهادي
مشرانو راتولونه:

جلال اباد ښار ته د مجاهدينو

په راتگ سره د حاجي عبدالقدير غټه مېړانه دا وه چې دا لرغونې او

کلتوري ښار يې له لوت، تالان او تباهي څخه وژغوره، دا وخت پر ټول افغانستان داسې حالات خواره وو، چې د تمدن هېڅ مرکز او د هېواد د هېڅ لوی ښار وگړي او شتمني خوندي نه وو. خو د حاجي عبدالقدير په مشرۍ د تنگهار جهادي شورا پر دې بريالۍ شوه، چې جلال اباد له تنظيمي او خپلمنځي جگړو وژغوري او دلته د سولې، جرگو او مرکو تېر خور کړي. حاجي عبدالقدير يوازې په تنگهار يا ختيزو ولايتونو کې د سولې پر ټينگښت بسنه ونه کړه، هڅه يې وکړه چې په کابل او ټول افغانستان کې سوله او امن ټينگ شي.

کابل ته يې د روغې جوړې لپاره په لسگونو ځله د سولې هيئتونه ولېږل، خو کله چې په کابل کې د جگړې د ټولو غاړو پر وعده خلافۍ مطمئن شو، نو بيا يې ټولو تنظيمي مشرانو او پر جگړې اخته لوريو ته بلنه ورکړه، چې جلال اباد کې سره جرگه شي او په هېواد کې د سولې او روغې جوړې راوستلو لپاره موافقې ته سره ورسېږي.

حاجي عبدالقدير ددې غونډې لپاره هر اړخيزې هلې ځلې وکړې، چې دا غونډه کوټلې او مثبتې نتيجې ورکړي، هغه وخت اکثره سياسي کتونکي او عام خلک حيران وو، چې څنگه يو والي پر دې بريالۍ شو، چې سرکښه، نه ايلېدونکي او نا متعهده تنظيمي مشران د ډېرو ورځو لپاره پر يوه مېز سره کېنوي، ان د دې گواښ تر کچې پورې چې که چېرې روغې جوړې ته سره ونه رسېږي، نو يو هم له غونډې څخه رانه وتلای نه شي، دې نه اټکلېدونکي کار دده شخصيت ډېر وځلاوه.

۲- د بن کنفرانس: د افغانستان په اوسني سياسي بهير کې د بن کنفرانس يو ځانگړی مقام لري، دا کنفرانس سره له دې چې له سياسي او د امتيازونو د وېش له پلوه ډېر زيات نا انډوله و، خو بيا هم پر دې بريالۍ شو، چې په افغانستان کې د سياسي ژوندانه او فعاليت لپاره يوه

اډانه جوړه کړي. په دې کنفرانس کې د شمال ټلوالې تله خورا درنه وه، الحاج عبدالقدير هم دا وخت ددې ټلوالې يو مطرح غړی گڼل کېده، خو حاجي عبدالقدير د بن په غونډه کې له پيله يوې غټې خلا ته متوجه و، دا خلا په غونډه کې د هېواد د اکثريت يانې پښتنو د مناسب استازيتوب نشتوالی و، کومو پښتنو چې په دې غونډه کې گډون کړی و، هغوی هم د شمال ټلوالې تر دومره اغېز لاندې راغلي وو، چې د هغو اکثرو هم په دري ژبه خبرې کولې، حاجي عبدالقدير د پښتنو د اکثريت او د پښتو د محکوميت او محروميت درد احساس کړ او د اعتراض په ډول يې غونډه پرېښوده، هغه وخت اکثرو افغانانو د حاجي عبدالقدير دا حرکت او جرئت تائيد کړ او ويې ستايله، خو يو نيم به په کې دا تبصره هم کوله، چې حاجي عبدالقدير ته شمال ټلوالې ويلې وو، چې ته دا چيغه پورته کړه، مقصد غونډه اخلاص شي او په دې ډول به ټول قدرت لکه د اوس په شان ټلوالې ته پاتې شي.

د بېړنۍ لويې جرگې د انتخاباتو په بهير کې مو يوه شپه له حاجي صيب عبدالقدير سره ناسته درلوده او همدا پوښتنه مې ورسره مطرح کړه او ومې ويل: حاجي صيب سره له دې چې اکثره پښتانه ستا پر دې جرئت او حرکت خوښ شول، خو يو شمېر نظرونه داسې هم شته چې وايي تاسو د شمال ټلوالې په خوښه د غونډې د اخلاص په خاطر دا کار کړی و. تاسو په دې اړه څه وايئ؟

حاجي صيب وويل: «يوه! اوس خو هغه وخت تېر دی زه خبره سپينه کوم، خلک به هر څه وايي ما دا هر څه د پښتنو په خاطر کړي وو، ځکه پښتانه ددې وطن اکثريت دي، په ټول کنفرانس کې يو ټکی پښتو نه وه، نو څه به مې کول، غلی ناست وای ښه وه، که اعتراض مې کړی وای؟ کله چې له کنفرانس نه راووتلم د ټولې دنيا سفيران راپسې راغلل، چې

راشه که نه غونډه بېخي له منځه ځي، د دنيا مخ مې وکه او غونډې ته په دې خاطر ورغلم چې د غونډې د اخلال او ړنگېدو مسئوليت په ما رانه شي، بيا به سبا خلکو ويلې چې گوره که نه دې غونډې نتيجه ورکوله، افغانستان کې حکومت جوړېده خو حاجي قدیر په کې لغته ووهله، نو ځکه غونډې ته بېرته ستون شوم، مقصد زما چې کوم هدف و د پښتو غږ اوچتول هغه مې ترسره کړ، نور چې خلک څه خبرې کوي هغه د خلکو کار دی. د بن کنفرانس حاجي عبدالقدیر ته د هغه د همدغه جرئت له امله غټ شهرت ویاښه او دی یې د ټولو پښتنو په منځ کې مطرح کړ.

بېړنۍ لویه جرگه: د بېړنۍ لویې جرگې تر جوړېدو دمخه زه په ختیزو ولایتونو کې د لویې جرگې لپاره د انتخاباتو مسئول وم، دا وخت مې له حاجي عبدالقدیر سره څو ځله لیده کاته وشول، دا وخت ماته لارښه څرگنده شوه، چې په دې وروستیو سیاسي پېښو او بهیرونو کې د نورو سیالو قوماندانانو او سیاستوالو په انډول د حاجي عبدالقدیر استعداد او جرئت لوړ دی. د روان سیاسي بهیر او د هغه راتلونکې نتیجه ښه ارزولای شي، پر دې هم ښه پوهېږي چې زموږ گاونډي هېوادونه او نور نړیوال په افغانستان کې څه غواړي او څه کوي. ده د افغانستان د سیاسي ډگر د راتلونکي په باب هم ښه وړاندوینه کولای شوه، د خپل واک او د نورو د واک په انډول، کچ او مېچ ښه پوهېده، همدغې تجربې دی د دې وړ کړی و، چې د خړپ په ځای کې خړپ وکړي او د ترپ په ځای کې ترپ او د احتیاط په ځای کې احتیاط، د عوامو د ارزونې له مخې په سیاست کې سازش او احتیاط د سیاستوالو اخلاقي شخصیت ته زیان رسوي. عام ولس اکثره وخت د خړپ او ترپ سیاستوال خوښوي،

خو حاجي عبدالقدير د جرئت، احتياط او ولسي پوهې له امتزاج څخه خپل سياسي ژوند رغولی و.

د ۱۳۷۱ل کال د ثور مياشت وه، يو شمېر جهادي ډلو د پخواني حکومت يو شمېر ملېشو سره د جبل السراج د تړون پر اساس د ائتلاف له امله د کابل نسبي واک ترلاسه کړی و. دې ائتلاف اساساً قومي بڼه لرله او د هېواد له اکثريت سره د کرکې پر بنسټ جوړ شوی و، زه اسمعيل يون او زما دوه نور ملگري ډاکټر محمد ابراهيم شينواری او ډاکټر روح الله د ۱۳۷۱ل کال د ثور پر ۹ مه نېټه له کابله جلال اباد ته په دې نيت راغلو چې دلته له يو شمېر جهادي مشرانو سره، چې دا وخت اکثره په جلال اباد کې وو، وگورو، د جبل السراج د ائتلاف د ناوړه مقصدونو په اړه ورسره خبره وکړو. دلته د جلال اباد نوي واکمن مشران ډېر زيات مصروف وو. کله چې حاجي صيب عبدالقدير ته زموږ ليک ورغی، نو هغه وغوښتلو د ماښام او مازيگر د لمانځه ترمنځ موږ ته د ملاقات وخت راکړل شو، کله چې مو د جبل السراج د ائتلاف او د هغه د راتلونکو پايلو په باب خبرې وکړې، نو حاجي صيب وويل: «خير نو چې دا ائتلاف دومره د پښتنو په خلاف دی، زه حکمتيار ته هم نه گورم، زه خپله درې لکه لښکر لرم دا ټول ورپسې خوځوم...»

کله چې موږ بيا ټينگار وکړ چې ددې ائتلاف اصلي ريښه بهر ته رسېږي او هغوی د پښتنو پر ضد دا ائتلاف جوړ کړی او دا خبره مو نوره هم ټينگه کړه، نو حاجي صيب عبدالقدير ودرېد او زما لاس يې کېکاږه او ويې ويل: «پلان داسې دی چې په دې دور کې پښتنو ته قدرت نه ورکوي، وينه تويول پرې په کار نه دي...»

حاجي عبدالقدير د هغه وخت په سياستوالو کې د گوتو په شمار کسانو له جملې څخه و، چې د پردې تر شا د گاونډيو هېوادونو په

لاسوهنو ښه پوهېده او پر دې هم پوهېده چې دده خپل لاس تر تېرې لاندې دی. تر دې کتنې پوره لس کاله وروسته زه په ختیزو ولایتونو کې د بېړنۍ لویې جرگې د انتخاباتو مسئول شوم، دا ځل د وظیفه یي مکلفیت له مخې اړوم چې د تنګرهار والي حاجي عبدالقدیر سره وخت پر وخت وگورم. د دوو میاشتو په بهیر کې مې څو ځله ورسره وکتل. دا ځل د تېرو لسو کلونو په پرتله له یو بل حاجي قدیر سره مخامخ شوم، زیات وخت به یې دا خبره تکراروله چې «دا ځل زه هېڅ غیر قانوني کار نه کوم زموږ ټول ضرورتونه پوره دي دا ځل موږ کار کوو».

کله چې د بېړنۍ لویې جرگې د څوکیو د وېش خبره مطرح شوه، نو تنګرهار او ټولو ختیزو ولایتونو ته په کې کمه ونډه ور رسېدلې وه. حاجي صیب موږ وغوښتلو په دې کتنه کې په جلال اباد کې د ملګرو ملتونو د مرستیال هیئت د دفتر (UNAMA) مشر کاوون کاکې، له کابل نه د بېړنۍ لویې جرگې د خپلواک کمیسیون مرستیال او غړی پوهاند عبدالعزیز او سرمحقق سید امین مجاهد او زه اسمعیل یون شامل وو. د شپې ناوخته مو د جلال اباد په قصر کې خبرې پیل کړې، د دولت له خوا نور هېڅوک نه وو، حاجي صیب خپلې خبرې داسې پیل کړې: «د تنګرهار او نورو ختیزو ولایتونو څوکی. کمې دي، زه پر دې قانع نه یم، زه دا نه منم، تر څو چې ماته د څوکیو د زیاتولو ژمنه رانه کړای شي، زه ولسوالیو ته ستاسو هیئتونه د کمپاین لپاره نه پرېږدم. زه ددې انتخاباتو او د لویې جرگې په ماهیت او صلاحیت ښه پوهېږم، خو زه نه غواړم، زما په سینه مار تېر شي او دا وېش د قانون ښه خپله کړي، زه غږ پورته کوم، سبا به زه دلته والي نه یم، خو تنګرهاریان به ماته وایي، چې حاجي قدیر ستا په ولایت کې موږ باندې دا ظلم شوی و او تا د خپل ولایت له خاطرې غږ پورته نه کړ او موږ باندې دا قانون شو».

حاجي صيب قدیر دا هم وویل: «ما په بن کې هم دا غږ پورته کړی او اوس یې هم پورته کوم.» ما په کابل کې کرزي صيب ته هم په داسې حال کې دا خبرې وکړې چې کریم خلیلي او محقق هم ناست وو، ما وویل چې زموږ څوکۍ کمې دي او موږ پرې قانع نه یو، خو کریم خلیلي او محقق وویلې چې نه کمیسیون عادلانه فیصله کړې او سیتونه یې ښه وېشلي. ما محقق ته وویل چې عادلانه به یې خود کړی وي، چې زما سیتونه یې هم تاته درکړي، که ته زما په موقف کې وای، نو بیا به دا تاته معلومه شوې وای چې عادلانه دي که نه؟»

د حاجي عبدالقدیر د غوښتنې او په ختیزو ولایتونو کې د انتخاباتو د دفتر په گډو هڅو په پای کې (۱۷) سیتونه ختیزو ولایتونو ته زیات شول او دې زیاتوالي د اساسي قانون د لویې جرگې د څوکیو پر وېش هم مثبت تاثیر وکړ او ننګرهار بیا تر کابل وروسته د افغانستان د ټولو ولایتونو په منځ کې په لومړۍ درجه راغی.

د بېړنۍ لویې جرگې په ټول انتخاباتي بهیر کې ده هېڅ ډول منفي مداخله ونه کړه، بلکې د انتخاباتو له دې سیمه ییز کمیسیون سره یې هر ډول همکاري وکړه، ان له کابل څخه د دولتي امکاناتو په زور د جمعیت په تېره بیا د نظار شورا یوه گومارل شوې ډله، چې د انتخاباتي پروسې د اخلال او متاثره کولو لپاره یې فعالیت کاوه، په ټینګه ورتړله او د فعالیت مخه یې ونیوله او ورته یې وویل چې دا خپلواک کمیسیون دی، دولت او نور تنظیمونه باید د دوی په کار کې مداخله ونه کړي.

تقریباً د لویې جرگې د انتخاباتو په پای کې حاجي صيب له موږ څخه هیله وکړه چې یوازې د قبایلو د څوکیو د وېش په برخه کې که ورسره مشوره وشي، نو کمیسیون ته به گټورې مشورې ورکړي او د څوکیو وېش به په عادلانه ډول ترسره شي، ددې کار علت دا و چې ده په قبایلي

سيمه کې ډېره زياته پېژندگلوي لرله. کله چې په ټولو ختيزو ولايتونو کې انتخاباتي بهير له کومو ځاني تلفاتو پرته په ډېر ښه ډول ترسره شو، نو حاجي عبدالقدير په همدې مناسبت په يوه جوړه شوې لويه غونډه کې د خوښۍ او مننې څرگندونه وکړه، له پوهاند عبدالعزيز، سرمحقق سيدامين مجاهد، کاوون کاکړ او اسمعيل يون څخه يې مننه وکړه او کور ودانۍ يې ورته ووايه. حاجي صيب وويل: «انتخابات ډېر سخت کار دی، مړي په کې کېږي، ما به هر ماښام راډيو ته غوږ نيولی و، کله چې به خبرونه شروع شول نو زه به مې درب درب کاوه او ويل به مې الله خير چې څو به مړه وي خو د خداي (ج) په فضل چې هر څه ښه تېر شول.»

کله چې په ختيزو ولايتونو کې انتخابات ټول خلاص شول، نو د څلورو واړو ولايتونو وکيلان يې راوغوښتل او په سپين غر هوتل کې يې د سلا مشورې غونډه جوړه کړه، ورته يې وويل: «تاسې ته سپينه خبره کوم هر څه فيصله شوي دا جرگه مازې د قانونيت لپاره ده. اوس په کابل کې د څو کيو وېش روان دی، هر څوک بايد خپل حق مخکې تر مخکې تثبيت کړي، زه خو د مشرقي ولايتونو حق غواړم که تاسو ماته واک راکوئ نو زه به کابل ته لاړ شم او ستاسو په نماينده گۍ به هم څو تنه بوځم، هلته به د خپلو حقوقو خبره مطرح کړو.» ټولو ورسره ومنله او ټولو په ليکلي او شفاهي ډول حاجي صيب ته واک ورکړ. حاجي صيب په دې وخت کې پر اداري رئيس ملک نظير غږ کړ: «ملکه په کابل کې به دوه حويلۍ د مشرقي د وکيلانو لپاره ونيسي، هر څومره کرايه او خرچه چې راځي پروا نه کوي، دا وکيلان به هلته اوسېږي او نور مشرقيوال چې کابل کې کارونه لري او د اوسېدو ځای نه لري دا به د ټولو لپاره د يو مېلمستون حيثيت لري. ټول وکيلان چې له دې ځايه کابل ته ځي د هغوی خرچه هم برابره کړئ!» حاجي صيب تر نورو وکيلانو دمخه کابل ته ورسېد او هلته

د پردې تر شا د کابل له واکمنو سره د راتلونکي نظام، مشرتابه او د څوکیو د وېش په باب پر خبرو اترو مصروف شو. د کابل تر تگ دمخه یې ماته په یوه خصوصي ناسته کې ویلي وو: «زه، کرزی صیب، خلیلزاد، فهیم او څو تنه نور سره ناست وو، خبره مو سره غوټه کړې، ما خلیلزاد ته وویل دا ځل نو د بن د قرارداد په شان معاملې درسره نه منم، چې هر څو مویو گروپ ته ورکړي دي.» حاجي صیب دې خبرې ته هم اشاره وکړه، «چې د کورنیو چارو وزارت یې ده ته پیشنهاد کړی دی.»

کله چې حاجي صیب د پردې تر شا د سیاسي معاملو پر حل او فصل بوخت و، نو دې کې دا څو ټکي د پریزیاټ مطرح و:

۱- زعامت نه د پخواني پاچا اعلیحضرت محمد ظاهر اړول.

۲- د پروفیسور برهان الدین رباني د کاندیدۍ مخنیوی

۳- د لویې جرگې په واسطه د حامد کرزي د زعامت ټاکنه.

۴- د کابینې د څوکیو وېش.

حاجي عبدالقدیر له پورتنیو څلورو مهمو ټکو څخه په درېیو کې بریالی شو، خو په یوه کې پاتې راغی. دا وخت په لویه جرگه کې په پښتنو مشرانو کې تر ده بل مطرح شخص نه و، زعامت ته د اعلیحضرت له کاندیدۍ نه دده نه ملاتړ ددې سبب شو، چې اعلیحضرت په کورنۍ کچه د قدرت یو غټ عنصر له لاسه ورکړي.

له کاندیدۍ نه د استاد رباني د مخنیوي په لار کې هم دده رول د پرمهم و، تر جرگې دمخه یې یوه ورځ استاد رباني ته وویل: «استاد دوست نزدیکت کیست؟ استاد طبعاً وویل: شما (حاجي قدیر). حاجي عبدالقدیر ورته بیا وویل: «خیر که ما دوست نزدیکت هستم همین ما بریت رای نمیتم، دیگه کس بریت رای میته؟» استاد رباني ته یې وښودله چې زما په شان یو نږدې دوست درته رایه نه درکوي، له نورو

خلکو به څه گيله کوي. استاد رباني ددې په مقابل کې دا شرط کېښود چې خیر اعلیحضرت به هم ځان نه کاندیدوي. د نظار شورا او نورو جهادي ډلو نظر هم همدا و چې اعلیحضرت به ځان نه کاندیدوي. دې ټولو او نورو بهرنیو عواملو د اعلیحضرت د کاندیدۍ مخه ونیوله، خو استاد رباني ته د غوڅ قناعت او ځواب په برخه کې د حاجي عبدالقدیر رول ډېر زیات اغېزناک و.

له کاندیدېدو نه د اعلیحضرت او استاد رباني انصراف ددې سبب شو، چې ښاغلي حامد کرزي ته په بشپړ ډول لاره اواره شي. له ښاغلي حامد کرزي نه د حاجي عبدالقدیر هر اړخیز ملاتړ ددې سبب شو، چې نه یوازې د خپلو پلویانو په رایو کې یې ضایعات رانه شي، بلکې نور خلک هم ورته رامات شي، په لویه جرگه کې یو وخت ددې خطر پېښ شو چې د اعلیحضرت گڼ شمېر پلویان له جرگې څخه بایکات وکړي. دا خلک همدارنگه په دویمه درجه کې د کرزي پلویان هم گڼل کېدل، که چېرې دا خلک له جرگې وتلي وای، نو د کرزي صیب انتخاب ته هم غټ خطر متوجه کېده او په خپله د کمیت له پلوه د جرگې مشروعیت ته هم پوره زیان اوښته.

حاجي عبدالقدیر ددې خطر په رفع او دفع کې غوڅ رول ولوباوه او د پاچا هغه ناخوښه پلویان چې د گڼو دلایلو له مخې ناخوښه وو، قانع کړل چې له جرگې څخه بایکات ونه کړي، تر لویې جرگې یوه ورځ دمخه تنظیمي مشران د ښځینه وکیلانو پر وړاندې ودرېدل، په دې غونډه کې لومړی حاجي عبدالقدیر خبرې وکړې او پر ملي وحدت یې ټینګار وکړ، خو چا کوم اعتراض ونه کړ، کله چې د استاد رباني نوبت ورسېد، نو تر خبرو وروسته تر سختو اعتراضونو لاندې راغی، ټول اعتراضونه ښځمنو

وکیلانو وکړل، استاد لاجوابه و او غونډه د هغه د زیاتې پیکه کېدو سبب شوه.

په بېړنۍ لویه جرگه کې یوازینی ټکی چې د حاجي عبدالقدیر پخوانی شخصیت یا په بن کنفرانس کې د هغه استقامت یې د پښتنو په منځ کې تر پوښتنې لاندې راوست، هغه په ډله ییز ډول د ختیزو ولایتونو پر وکیلانو غږ کول و، چې ټول د (قاسمیار) ملاتړ وکړي، دا کار د اکثر و پښتنو وکیلانو خوښ نه شو، او خلکو داسې ویل چې هغه کوم حاجي قدیر و چې د بن کنفرانس کې یې هغه چغه پورته کړه او دلته په معکوس ډول حرکت کوي، کله چې حاجي صیب قدیر په لویه جرگه کې د قاسمیار په پلوي غږ پورته کړ، نو ما همغه شېبه حاجي صیب ته وویل: «حاجي صیب دا څه کوي، دا کار هم تاته په تاوان دی هم ټولو پښتنو ته او بل دا کار د انتخاباتو له اصولو سره هم جوړ نه دی، ځکه رایې پټې دي، د هر چا خوښه ده چې هر چا ته رایه ورکوي، داسې په جار اعلان کول ډېر زیان پېښوي... دا وخت حاجي صیب ماته ډېر په قهر شو او ویې ویل: «یونه! چوپ شه ډېرې خبرې مه کوه بیا به وروسته خبرې کوو، تا او میاخیل دا درې ورځې ماته د سر په کاسه کې اوبه راکړي.»

د شاه محمود میاخیل اختلافات چې هر څه وو، ووبه، زه پر هغو تبصره نه غواړم خوماته حاجي صیب ځکه په قهر و چې څو ځله یې وکیلان راټول کړل او د بېلابېلو موضوعاتو په باب یې ورته خبرې وکړې، هر ځل به ما د حاجي صیب څنگ ته ځان ورساوه او ورته ویل به مې چې د څلورو مهمو وزارتونو موضوع هم یاده کړه، هغه غوښتل چې دا موضوع علني نه کړي، ځکه دوی په خپل منځ کې موافقې ته رسېدلي وو، خو یوه ورځ یې له لاسه ونيولم او دهلېز کې یې کونج ته بوتلم، راته یې وویل: «مشرقي ته یې داخله وزارت منلی، شمال سره مې زور برابر

نه دی، ډېرې زیاتې پیسې او وسلې لري، که نور هر چا رانه زیات امتیاز واخیست بیا مې غاړه کې لنگوتی واچوئ او کش مې کړئ، چې حاجي قدیره ته بې غیرته وې، نور مې څه ته په غذاېوئ...» له شمال تلوالې سره د زور د نا انډولۍ او امتیاز خبره یې د مشرقي وکیلانو په یوه عامه غونډه کې هم وکړه.

کله چې زه د اکثریت رایو په گټلو سره د لویې جرگې د لومړي منشي په توگه انتخاب شوم او پر خپلې څوکۍ کېناستم، نو یوه وره ټوټه کاغذ مې پر مېز کېښودل شو، په کاغذ کې لیکل شوي وو: «یون صیب زه تاسو ته ددې لویې کامیابۍ مبارکي وایم، حاجي قدیر» کله چې ما دا کاغذ ولوست نو بیا مې لاندې د کین لاس لومړي کتار ته وکتل، چې حاجي صیب یې په منځنۍ برخه کې ناست و. ما ورته سر و خوځوه او دی په سترگو او شونډو کې موسکې شو، ما له دې شېبې څخه ډېر خوند او لذت واخیست، ځکه زه پوهېدلې چې زما په انتخاب حاجي صیب څومره خوشحاله شوی او ده دا کار د مشرقي ولایتونو او ځان لپاره یو بری گانه، سره له دې چې په بېړنۍ لویه جرگه کې ما خپل ځان او ټول پښتانه محروم گڼل، تر لسگونو روحي فشارونو او نورو ډول ډول گواښونو لاندې وم، خو دا هر څه مو په چوپه خوله زغمل.

کله چې جرگه رسماً پیل شوه، نو یوه ورځ مې په تفریح کې حاجي صیب قدیر سره وکتل، ما ویل د قاسمیار صیب موضوع کې درنه خلک خفه دي. هغه وویل اوس به یې درته ووايم: «اصلي خبره دا وه چې قاسمیار د سترې محکمې لپاره کانديد و او دا د ډېرې مودې لپاره کار دی، لویه جرگه یوازې د شپږو ورځو لپاره ده، ما یوه معامله کړې، د قاسمیار ملاتړ مې ددې لپاره وکړ، چې هغه بل امتیاز موږ ته پرېږدي،

دولت ما سره ژمنه کړې چې ستره محکمه به فضل الهادي شينواري ته ورکوو، نو ځکه ما دا کار وکړ...».

په لويه جرگه کې يوه ورځ زما مېرمن (ارين يون) د استاد رباني د وخت «ملي سرود» د غږېدو په اړه احتجاج وکړ او دا يې د ۱۳۴۳ ل کال د قانون او د اوسنۍ لويې جرگې د داخلي طرز العمل خلاف عمل وگانه، دغه راز يې په شمالي ولايتونو کې د ډله ييزو وژنو، مهاجرتونو او د طالب په نامه د پښتنو د ځورونې په اړه خبرې وکړې، د شمال ټلوالې پر مشرانو دا خبرې بڼې ونه لگېدې، نو حاجي صيب ته يې شکايت وکړ، حاجي صيب د غرمې ډوډۍ پر مهال له ما څخه پوښتنه وکړه او ويې ويل: «دې خورکۍ چې د مشرقي ولاياتو د بنځو په نماينده گۍ خبرې وکړې دا څوک ده؟» ما وويل ولې څه خبره ده؟ حاجي صيب وويل: «ډاکتر عبدالله او دلته ځينې نور وزيران په قهر دي، چې دا انتقادونه يې موږ ته راجع دي. نو ما ځکه تانه پوښتنه وکړه چې دا څوک ده؟» ما ورته وويل: «حاجي صيب دا زما مېرمن ده» حاجي صيب وويل: «بس پوه شوم هر څه يې چې ويلي بڼه يې ويلي.»

د لويې جرگې په بهير کې بناغلي حامد کرزي د مشرقي ولايتونو وکيلانوته د خبرو اترو پر وخت وويل: «تاسو د جمهوري رياست مرستيالي غواړئ که يو مهم وزارت؟» له مهم وزارت څخه يې مقصد د کورنيو چارو وزارت و. ټولو وکيلانو ورته وويل: «مهم وزارت» هغه وويل: «بڼه ده پوه شوم.»

د لويې جرگې د پای پر ورځ د موقت پارلمان د جوړونې په باب د شمال ټلوالې او نورو وکيلانو ترمنځ د نظر اختلاف پيدا شو، خو حاجي عبدالقدير د بن د تړون له مخې وضاحت ورکړ او د موقت پارلمان جوړولو مسئله يې د پخو دلايلو له مخې اواره کړه.

کله چې د لويې جرگې د وروستۍ ورځې په پای کې کابینه اعلان شوه،
نود حاجي صيب قدیر پر ځای تاج محمد وردگ د کورنیو چارو وزارت د
وزیر په توگه ټاکل شوی و او داسې څرگنده شوه چې یو ځل بیا د معاملو
له پاسه معامله شوې ده.

افغانستان ملت دی که افغان؟

دا لکینه ما هغه وخت وکړه چې کله مې د بېړنۍ لويې جرگې د ټاکنو کړنلاره ترلاسه کړه، دا مهال، تر دې دمخه او تر جرگې وروسته، ان اوسمهال هم دا اصطلاحگانې سمې نه کارول کېږي، د اساسي قانون په لويه جرگه کې هم ((د افغانستان ملت)) لغوي تېروتنه په پښتو او دري متن کې په قصدي او ناقصدي ډول تېره شوې او په نورو حقوقي متنونو کې هم کله کله په همدې ډول تکرارېږي، خود اساسي قانون انگليسي متن چې آر (اصل) متن گڼل کېږي، هلته دا تقيصه رفع شوې او همدارنگه د افغانستان په اړه په نورو حقوقي متنونو کې دا تقيصه نه شته. زما دا ليکنه هماغه مهال د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ کال په (۱) گڼه کې چاپ شوې ده.

زموږ په گڼو خپرونو، رسمي او نا رسمي ويناوو کې کله کله ملي او حقوقي نومونو (اصطلاحاتو) ته پوره او ژور پام نه کېږي، يوه نومونه د بلې پرځای کارول کېږي، يا يو نوم له اصلي مانا څخه اړول کېږي او په دويمه يا بدله مانا کارول کېږي، کله کله بيا له يوې کلمې سره مخکې يوه بله داسې توصيفي کلمه يو ځای کوي چې د دويمې کلمې مانا هم سره بدلوي، کله کله خو بيا ځينې اصطلاحگانې چې اصلاً د مانا او په تېره بيا د اصلي مانا له پلوه سره متضادي او يا مغيرې وي، په يوه او مساوي مانا

کاروي او تر اصلي اصطلاحگانو د مخه ورته د (برابر) صفت يا کلمه کاروي.

دلته غواړو پر همدغو څو اصطلاحگانو چې اوس زموږ د هېواد په خپرونو او د واکمنو په رسمي ويناوو کې زياتې تکرارېږي، لنډ بحث وکړو:

ملت افغانستان يا د افغانستان ملت:

په اوسنيو زياتو خپرونو کې د دولتي چارواکو او ځينو نورو اشخاصو له خوا (د افغان ملت) پرځای (د افغانستان ملت) اصطلاح کارول کېږي. ځينې د (افغانستان ملت) اصطلاح په شعوري ډول استعمالوي او ځينې يې په ناشعوري ډول، هغه کسان چې (د افغانستان ملت) اصطلاح په شعوري ډول کاروي هغوی اساساً په افغانستان کې د يو واحد ملت (افغان) شتوالی نه مني. په حقيقت کې (افغان) د يو ملت په توګه نه مني، دوی وايي چې افغانستان يو هېواد دی او بېلابېل قومونه يا ددوی په اصطلاح (مختلف مليتونه) په کې اوسي، هريو ځانته هويت لري، يانې دا چې ټول افغانان نه دي، د افغان نوم يو خاص قوم ته منسوب او پر نورو يې تحميل کړی دی! او دودول يې يو ډول استعمار دی! ځکه نو دوی کله کله په افغانستان کې هر اوسېدونکي ته د (افغان) پرځای (افغانستاني) نومونه کاروي. په حقيقت کې ددې ډول خلکو د ضمير نښېنه د افغان او افغانستان پر وړاندې صفا نه ده، ددوی ستراتيژي داده، چې په لومړي ګام کې د يو واحد ملت په توګه د (افغان) هويت ختم کړي

او بيا په دويم پړاو کې د افغانستان د نوم د بدلولو هڅه پيل کړي، په دې ډول به يو واحد ملت او يوه ټاکلي جغرافيه چې دا ملت په کې اوسي له منځه يوسي، ددې ډول افغان ضد ډلو تر شا بهرنی ملاتړ هم شته، چې په دې برخه کې گډې هيلې او ارمانونه لري.

خو ددې ترڅنگ يو شمېر کسان په ناشعوري ډول د (افغانستان ملت) نومونه کاروي، دوی د هغو نورو تر تبليغاتي اغېز لاندې راغلي، د کلمې د مانا تل ته نه دي پرېوتې او نه يې پرې سر خلاصېږي، که چېرې دوی پر دې پوه شي چې دا اصطلاح غلطه او يايې مانا منفي ده، نو نه يوازې دا چې خپله به يې ونه کاروي، بلکې د کاروونکو پر ضد به يې سخت غبرگون هم وښيي.

دې ډول اشخاصو او نورو هغو کسانو ته چې په ناشعوري ډول دا اصطلاح کاروي، ددې څو ټکو څرگندول په کار دي:

۱. افغانستان د جغرافيه نوم، د خاورې نوم دی، د هېواد نوم دی، نه د ملت، البته افغانستان له افغان نه اخیستل شوی (افغان + ستان = افغانستان)، دې کې (افغان) د ملت نوم دی (ستان) مکاني روستاړی دی، يانې دا چې د افغانستان د هغې خاورې، جغرافيه او کور نوم دی چې افغانان يا افغان ملت په کې اوسېږي، هرڅوک چې په دې کور کې اوسېږي هغه افغان دی، هر افغان د افغان ملت يو غړی دی.

۲. د افغانستان د نوم بله بڼېگڼه داده چې دا ديو ملت له ريښې (افغان) څخه رغېدلى دى، هر هغه هېواد چې نوم يې د هغه هېواد له ملت څخه رغېدلى وي، لكه خپله افغانستان نو د بقا او استحكام چانس يې ډېر زيات وي. د افغانستان د ۱۳۴۳ل كال په اساسي قانون كې هم يادونه شوې چې زموږ د ملت نوم (افغان) دى او هر څوك چې په افغانستان كې اوسي هغه افغان دى، داسې نه دي ويل شوي چې زموږ د ملت نوم افغانستان دى، افغانستان د افغانانو د خاورې يا جغرافيايي نوم دى نه د افغان ملت.

افغان ضد شعوري، ډلې تل هڅه كوي چې د افغان او افغانانو د نومونو له كارونې ډډه وكړي او ددوى پر ځاى اكثره وخت د (مردم افغانستان) يا (د افغانستان د خلكو) اصطلاح وكاروي، دلته بيا هم همغه مغرض نظر پروت دى، يانې دا چې په افغانستان كې خلك اوسېږي، خو افغانان نه دي، په عادي محاوره كې ددې اصطلاحگانو پر ځاى او ناځاى كارول چندان اهميت نه لري، خو د ملي ترمينالوژۍ او قوانينو د تسويد او جوړونې په برخه كې كه دا اصطلاحگانې په شعوري ډول غلطې وکارول شي، نو د هېواد او ملت هویت له خطر سره مخامخولای شي، ښه به وي چې په دې برخه كې يوه ژوندۍ بېلگه هم وړاندې كړو: تاسو به د بېړنۍ لويې جرگې د ځانگړي كميسيون طرزالعمل لوستى وي، په دې طرزالعمل كې د همدغو افغان ضد كسانو له خوا په شعوري ډول هڅه شوې چې په ټول طرزالعمل كې د (افغان) كلمه پرېنږدي، وگورئ د همدې طرزالعمل لومړۍ ماده:

"لویه جرگه عالیترین مظهر اراده مردم افغانستان است و از قاطبه ملت نمایندگی میکند..." په دې جمله کې دوی د (افغان) اصطلاح څنګه ورکه کړې، سره له دې چې د جملې په دواړو برخو کې ورته اړتیا ده، یانې دا چې "لویه جرگه عالیترین مظهر اراده تمام افغانها است و از قاطبه ملت افغان نمایندگی میکند"، که فرضاً په لومړۍ برخه کې د افغان یا افغانها یادونه راغلی نه وای، نو په دویمه برخه کې باید حتماً راغلی وای یانې (از قاطبه ملت افغان نمایندگی میکند)، اوس دلته نه ښکاري چې (از قاطبه کدام ملت نمایندگی میکند)، دوی دا کار په شعوري ډول کړی.

د څلورم څپرکي ۱۳ مه ماده چې د رای ورکونکو صفات په ګوته کوي، په لومړي فقره کې هم همداسې یوه درغلي شوې، یانې هغه څوک د رای ورکولو حق لري چې: "که از طریق نسب افغانی تابعیت افغانستان را داشته باشد." دلته چې نوره هېڅ چاره نه وه نو دوی د (افغان) پرځای د (افغاني) کلمه راوړې. د (افغان) او (افغاني) ترمنځ هم د مانا له مخې ډېر تفاوت شته. په (افغاني) کې (ي) نسبتي توری دی، چې له یو (شي) یا (چا) سره د (شي) یا (چا) نسبت او اړیکې تړي، دلته هم همغه درغلي شوې، مانا دا چې یو څوک دې خپله افغان نه وي، خو چې د افغاني نسب له لارې د افغانستان تابعیت لري، درایې ورکولو حق لري، که فقره یې داسې لیکلې وای، هرڅوک چې افغان وي او د افغانستان تابعیت ولري د رایې ورکولو حق لري، خبره مطلقه

څرگنده وه، خو دلته بيا خبره همغه نيت ته رسېږي چې د (افغان) پر وړاندې له ځينو سره موجود دی.

د (افغان) او (افغاني) ترمنځ تفاوت دومره دی لکه د (رحيم) او (رحيمي) ترمنځ. دلته (رحيم) يوازې رحيم دی، خو کله چې د هغه اولادونه پيدا کېږي، نو له هغه سره د نسبت له لارې پرځان (رحيمي) تخلصونه ږدي، خو خپله يو هم رحيم نه دی، ددې مانا هم همدا راوځي چې خپله (رحيم) خو په ټاکنو کې گډون نه شي کولای او يا يې يادونې ته هم اړتيا نه شته، خو «(رحيميان)» په کې د رايې ورکولو حق لري، يا په اصطلاح رحيم نه منم خو نور رحيميان منم، په (افغاني) نسبتې نوم کې يو بل مشکل هم شته، چې د يو چا نسبت به افغان ته وي، خو خپله به افغان نه وي، درېيم يا څلورم نسب به يې افغان وي، خو دا فقره چې دلته په دې شکل راغلې، يوازې د (افغان) اصطلاح د مخنيوي لپاره راغلې ده، اوس تاسې ټول طرزالعمل وگورئ، په يو ځای کې هم د (افغان) کلمه نه ده پرېښودل شوې.

مليتېهای مختلف (مختلف ملیتونه) دا اصطلاح له بهر څخه وارده شوې اصطلاح ده، چې د کورنيو ارتباطيانو له خوا يې د هېواد په تېرو ۲۳ کلنو خپرونو کې په شعوري او نا شعوري ډول دود موندلی دی. لومړی خو بايد دا خبره څرگنده شي چې (مليت) د کوم قومي او ډله ييز تشکل نوم نه دی، بلکې (يت) روستاږی په عربي کې د يو شي د جوهر او ماهيت څرگندولو لپاره راځي لکه حيوان + يت = حيوانيت، انسان + يت = انسانيت. دلته هم

(ملیت) د چا د قومي هویت د پېژندلو لپاره دی، مانا قومیت دې څه دی؟ خو روسانو او د افغانستان ستمیانو دا اصطلاح د ملت او قوم ترمنځ دیو بل ځانگړي قومي تشکل لپاره کارولې او کاروي یې، ددوی په نظر په افغانستان کې ((مختلف ملیتونه)) دي (نه قومونه). ددوی د ستراتیژۍ له مخې که افغانستان تجزیه شي نو تیار ملیتونه به ورته جوړ وي، هر یو به خپله ونډه واخلي، دوی د افغانستان د بېلابېلو تېرونو لپاره د قوم اصطلاح کارول هغو ته کسر شان گڼي، نو ځکه خو یې ملیتونه بولي، دوی په خپلو لیکنو کې د افغانستان د بېلابېلو قومونو (ملیتهای مختلف) اصطلاح کاروي.

مختلف دلته دوه ماناوې ورکوي: یو دا چې یو بل سره اختلاف ولري او بل بېلابېل، کله کله بیا دوی ((ملیتهای مختلف، برابر و برادر)) اصطلاحگانې هم کاروي، دا هغه اصطلاحگانې دي چې دقیقې نه دي، که چېرې ددوی په اصطلاح ((ملیتونه)) یوځل مختلف شول یانې د کلمې په اساسي مانا اختلاف یې پیدا کړ، نو بیا خو برادر و برابرېدلی نه شي.

بله خبره دا ده چې که موږ ووايو د هېواد ټول اوسېدونکي افغانان دي او ټول سره برابر حقوق لري، نو بیا خبره حل شوه قومونو او بیا مختلفو قومونو ته څه اړتیا ده؟ خو دوی همېش د قومونو لپاره د برابر (مساوي)، برادر او مختلف اصطلاح کاروي، له برابر و مساوي څخه ددوی هدف نابرابري ده، دوی غواړي د اکثریت او اقلیت حقوق د برابرۍ تر نامه لاندې نا

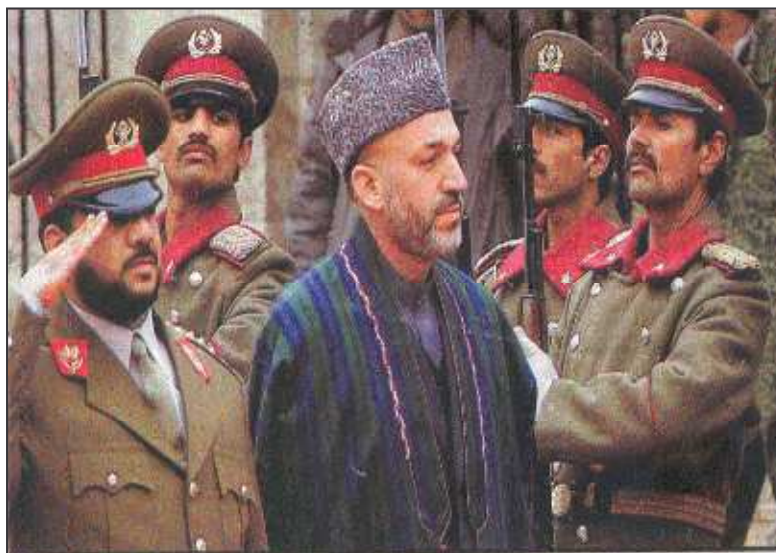
متوازن او نا مساوي کړي، ددې شعار ظاهري مانا يوه، خو باطني بله ده، د افغانستان هېڅ اقليت نه غواړي د افغانستان له ډېر کوچني اقليت هندوانو او سکانو سره برابر او مساوي حقوق واخلي، خو شعار يې ورکوي. لازمه ده چې کله کله اصطلاح کارول کېږي د هغې مانا بايد دقيقه وسنجول شي، د ساري په توګه ټول افغانان سره برابر او مساوي حقوق لري، خو ټول قومونه سره مساوي نه دي، بلکې متناسب دي، په مساوي او تناسب کې د قومونو په توګه د لويو قومونو حقوق ډېر او د وړو کم وي، خو که د فرد په توګه يې وېشي نو د ټولو به مساوي شي.

له دې ليکنې څخه موخه دا وه چې زموږ ملي او سياسي ترمينالوژۍ ته په مغرضانه ډول يو شمېر اصطلاحګانې ور ننوتي دي او ځينې خلک په شعوري ډول هڅه کوي، هغه دود کړي، د شعوري او ملي افغاني مطبوعاتو دنده داده چې د دا ډول اصطلاحاتو مخه ونيسي او د هغو دقيق شکل دود کړي.

ايا له نظار شورا نه د ښاغلي کرزي د خلاصون لاره شته؟؟

دا ليکنه د منځمهالې ادارې پر مهال د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۲) ګڼه کې چاپ شوې ده.

په افغانستان کې د جنګي او سياسي ډلو په کتار کې نظار شورا يوه ډېره څرګنده او مهمه جنګي سياسي ډله ده، دا ډله په

اتلافونو، سازشونو، قومي نښتو، لمسونو، وژنو، ورانيو، توطيو او پرديو ته په جاسوسۍ کې تر نورو ډلو دمخه ده، د

همدغي سرتيتي او جاسوسي له امله خو دادی نن هم په سياسي ډگر کې مطرح ده او په اصطلاح له نورو يې ميدان گټلی دی. د نظار شورا د جنايتونو ډېره غټه بېلگه ددوی هغه تېر څلورنيم کلن حکومت دی، چې په نتيجه کې يې کابل ښار ويجاړ د هغه (۸۵) زره کورونه وړان او (۶۵) زره ښاريان شهيدان شول. دا جنگي ډله يو وخت د طالبانو د اسلامي خوځون له خوا په خټ شوه، له ټول هېواد څخه يې ددوی دظلم تېر ټول کړ او يوازې په سلو کې پر پنځمه برخه خاورې يې نيمنځواندي ژوند کاوه، يوازې يوه کاري ضربه په کار وه، چې دمرگ کندی ته گوزار شي، خو د طالبانو افراطي چارچلند او نړيوال ټکر يوځل يا نظار شورا ته يو داسې طلايي چانس په لاس ورکړ، چې بيا راژوندی شي او د مرگ د خوب پرځای د کابل د تاج و تخت خوبونه وويني. د سپتمبر د ۱۱مې نېټې پېښه که ټولې امريکا ته د زهرو يو تريخ گوټ شو، خو نظار شورا ته يوه داسې نوش دارو او اب حيات شو، چې مړی پرې راژوندی شو. د نظار شورا مشرانو يو دم د امريکائيانو لاسونه ښکل کړل او په پښو کې ورته ورغښتل او بيا يې خپله لاسونه ورته په نامه کېښول او ويې ويل چې صاحبانو هر امر وخدمت ته تيار يو، هر ډول نوکري کولای شو، سره له دې چې (ازموده را ازمودن خطا است) خو تاسو کولای شئ موږ يو ځل بيا وازموئ، بيا يې نو امريکائيانو ته د (۵۰۰) کيلويي بمونو پرځای د (۵۰۰۰) کيلويي بمونو فرمايش ورکړ چې د بشر ډله

منځه وړلو قابلیت خو لا څه چې پر یوه وخت د ونو، بوتو او ټولو ژوندیو موجوداتو د له منځه وړلو وړتیا یې لرله.

په پای کې نظار شورا د امریکائیانو د الوتکو تر وزرونو لاندې کابل ته ننوتله، دا داسې مهال و، چې طالبانو په هېواد کې نور اکثره نظامي قوتونه ختم کړي وو، نو ځکه خو میدان دوی ته تش او خوشې و.

ښاغلی حامد کرزی چې اوس د هېواد یو مهم سیاسي شخص دی، مخکې تر دې چې نظار شورا کابل ته ننویستل شي، په ارزګان کې پر طالب ضد جګړې اخته و او څه سیمې یې لاندې کړې وې. په پای کې د بن د نامتوازن او نا عادلانه تړون له مخې د واک سیاسي کړۍ نظار شورا ته ورکړل شوې او ښاغلی حامد کرزی د لنډمهالې شپې میاشتني ادارې د مشر په توګه وټاکل شو.

کله چې کرزی صیب د واک (!) د رسمي انتقال لپاره کابل ته راغی، نو نه ورسره لښکر و، نه عسکر، نه توپونه او نه مېړونه، یوازې بې وسلې کرزی و، یوه چپنه وه او یوه قره قلی. همغه وخت هغو سیاستپوهانو سره چې د نظار شورا پر خصوصیاتو پوه دي او د افغانستان وضع ورته ښه معلومه ده، داسې تشویش پیدا شو، چې یاره دا وړۍ لکه چې شړۍ نه شي. څنګه امکان لري چې د لېوانو منځ ته یو څوک بې وسلې او بې وسیلې راشي او هغوی دې ورته څه ونه وایي. د کرزي صیب د واک ننداره خو همغه وخت معلومه شوه چې د احمدشاه مسعود تر عکس لاندې یې ترڅو

کرنېزې پښتو وينا وروسته ژبه واړوله او فارسي خبرې يې پيل کړې، دا په افغانستان کې د اقليت ژبې او کلتور ته دبرلاسی په لاره کې لومړی او اساسي گام دی، چې تر کرزي صيب دمخه نورو ډېرو پارسيوان شويو پښتنو شاهانو هم پورته کړی دی.

کرزي صيب هغه حقانيت ته پام ونه کړ، چې ده ته دا څوکۍ د اکثريت (پښتنو) په استازی ورکړل شوې وه، نړيواله ټولنه په دې خبره ښه پوهېدله چې د هېواد اکثريت پښتانه دي، خو چې مشرتوب دوی ته ونه سپارل شي، په هېواد کې ثبات راوستل ناممکن دي. هغه شپږ مياشتنۍ دوره زياتره په بهرنيو سفرونو او ډېرو غورو وعدو تېره شوه، خو کرزي صيب پر دې بريالی نه شو، چې په هېواد کې دسولې او ثبات لپاره زيات عملي گامونه پورته کړي، غټ عمراني کارونه پيل کړي، وسلې راټولې کړي او ان پردې هم بريالی نه شو چې ددولت په داخل کې د خپلو فرامینو تطبيق ته لاره اوراه کړي.

شپږو مياشتو کې خلکو هم، دا ويل چې څه خو نوی حکومت دی، کرزي صيب هم بې توپه او بې لښکره ورغلی، کله چې لويه جرگه جوړه شي، په هغې کې به اساسي څوکۍ له جنگسالارانو واخيستل شي، حالت به تر دې ښه شي. لويه جرگه جوړه شوه، کرزي صيب د مشر په توگه وټاکل شو او جرگې ټول صلاحيت کرزي صيب ته ورکړ، خو کرزي صيب داسې کابينه جوړه کړه اويا پرې وټپل شوه چې د بن تر هغې هم ناکاره وه او بيا يې چاته د مخالفت مجال هم ورنه کړ او دا ځل نو نظار شورا ته نور ډېر

امتیازونه هم ورکړل شول، اوس همغه زورواکان له کرزي صیب نه راتاو دي او دی چې هر نېک کار کوي هغوی یې مخه نیسي. حقیقت او واقعیت دا دی چې نظر شورا ته دومره امتیاز ورکړل شوی چې ولس یې په هېڅ وجه نه شي زغملای، نظر شورا ته د دومره امتیاز ورکول د کرزي شخصیت ته د زیان په بیه تمام شول، خو دې سره سره بیا هم نظر شورا کې دومره اخلاقي او سیاسي شهامت نه شته چې لږ تر لږه د کرزي صیب او امر ومني او د هغه په مخه کې خنډونه را ولاړ نه کړي، کېدی شي کرزی صیب او نړیواله ټولنه اوس دواړه د نظر شورا یا پنجشېر ولسوالۍ له دومره زیات واک نه پنبېمانه وي، خو تشه پنبېماني څه ګټه نه لري، عملي کار په کار دی. نو د حل لاره څه ده؟

اساسي خبره داده چې نظر شورا یا جمیعتیان د خپلوناړوا غوښتنو لپاره له خپل پوځي ځواک څخه کار اخلي، ترڅو چې ددوی پوځي ځواک له منځه لاړ نه شي او یا هم د هغو پر وړاندې بل قوت جوړ نه شي، د واک انحصار به همداسې دوام ومومي. اوس یوه بڼه لاره داده چې کرزی صیب ځان ته یو خاص ګارد جوړ کړي، چې نېغ په نېغه په جمهوري ریاست او شخصاً په ده پورې تړلی وي. ددې خاص ګارد لپاره کېدی شي، څلور زره تنه له ختیزو ولایتونو، څلور زره تنه له جنوب ختیزو، څلور زره تنه له مرکزي او شمال ختیزو او څلور زره هم له شمال لویدیزو ولایتونو څخه را وغواړي، ټول شل زره تنه کېږي، دا کسان به په کابل ښار کې امنیت ټینګ کړي، د جمهوري ریاست د فرامینو لپاره به

روحي او فزيکي قوه شي او جمهور رئيس او مسلکي کابينه به له هر ډول تنظيمي او نظامي گوانونو څخه وژغوري.

په دې ډول کېدې شي د نظار شورا زور اوبه شي، ددې ترڅنگ دې د ملي اردو د جوړولو بهير تعقيب شي او هر منظم کنډک يا غونډ چې جوړېږي هغه دې د تنظيمي قطعاتو پرځای چې اوس د دفاع وزارت په چوکاټ کې فعال دي، ځای پرځای شي، د ملي اردو د جوړښت په باب بايد ژور فکر وشي، اول پر دې اساسي مسئله غور وشي چې ايا يو ټوپک سالار، پاتکسالار او جنگسالار ملي اردو غواړي او که نه او په تېره دا چې ټوپکسالار د دفاع وزارت په راس کې وي؟ ځواب يې څرگند دی، نه هېڅکله نه! ځکه چې د ملي اردو په جوړښت کې د ټوپکيانو محوه مطرح ده.

هغوی هېڅکله نه غواړي، په خپل لاس خپله ځان ته قبر وکيني، ځيني ټوپکسالاران چې اوس يې دفاع او کورنيو چارو وزارتونه او استخبارات په ولکه کې دي، غواړي د خلکو په سترگو کې خاورې ودوروي، ملېشه يي او تنظيمي وسله والو ډلو ته د ملي اردو نوم ورکړي او په دې ډول خپله بقا تضمين او خوندي کړي، خو که دا کار دوام ومومي لکه دا و چې، نو بيا يې هم نتيجه همداسې بوله. خو اوس د ملي اردو تر جوړښت د مخه د تنظيمواکي د مخنيوي لپاره کرزي صيب ته ضرور ده چې ځان ته يو خاص گارد جوړ کړي، ځکه چې ملت پر کرزي صيب اعتبار کړی او دی هم يوې درنې او مبارزې کورنۍ ته منسوب دی، نو دی بايد د خپلې کورنۍ، پښتنو او په مجموع کې د ټول افغان

ملت د عزت ساتلو لپاره په رښتیا هم یو عملي، با کفایت،
باعزمه مشر او جمهور رئیس وي، نه دا چې ډیره زما واك یې د
ملا، که د نظار شورا د عسکرو د برچو تر څوکولاندې د کرزي
صیب د پاچاهۍ کاروان همداسې روان وي، نو داسې وېره شته
چې دا کاروان به د پښېمانۍ او بې کفایتۍ یوې کندی ته ورسېځ
شي او بیا به د خلاصون هېڅ لاره ونه لري.

څوک جنگسالار، پاتکسالار او ټوپکسالار دی؟

دا ليکنه هم د منځمالي ادارې پر مهال په هيله مجله کې چاپ شوې ده.

له دوه نيمو لسيزو راهيسې افغانستان له جنگسالارانو، پاتکسالارانو او ټوپکسالارانو سره يرغمل دی، په تېره يوې نيمې لسيزې کې خو بيا اکثر وختونه جنگسالارانو د جنگ او جگړې لپاره مقدس شعارونه او ايډيالونه عنوان کړي او خلک يې پر ځان راټول کړي وو، دهمدغو شعارونو په زور يې ځان ته د جگړې او لوت و تالان يو ډول ظاهري مشروعيت پيدا کړی و. خو کله چې مجاهدينو او ملحدينو په کابل کې گډاښتلافي حکومت جوړ کړ. نو ټوپک خپل پخوانی منطق او مشروعيت له لاسه ورکړ، د جهاد اصطلاح هم خپل پخوانی کيف بايلود او مجاهدينو ته هم هغه جگه شمله پاتې نه شوه.

تر هغه وروسته چې هرڅه وشول ټولو وليدل، په زور او زېري يې يادون ضروري نه دی، خو دطالب نظام تر ړنگېدو وروسته چې د بهرنيانو د هڅو په نتيجه کې په افغانستان کې يو څه ثبات رامنځته شوی، نو د هرچا په خوله او ژبه د جنگسالار، ټوپکسالار او پاتکسالار اصطلاحگانې ډېرې اوږې راوړې، بڼاغلی حامد کرزی هم د جنگسالارانو اصطلاح ډېره زياته تکراروي، ولس هم

د هغو د واک د اختتام هیله کوي، نړیوال هم د ټوپکسالارانو د ختمولو هیله لري، عجیبه خو دا ده چې خپله جنگسالاران، ټوپکسالاران او پاتکسالاران هم دهمدې ډول کسانو د نابودولو چغې وهي. یانې دا چې غل هم چغې وهي چې غل دی او کاروانی هم چغې وهي چې غل دی، خو اصلي غل معلوم نه شو.

د ښاغلي حامد کرزي صیب په مشرۍ د لنډمهالې ادارې تر جوړېدو وروسته د جنگسالارانو اصطلاح ډېره زیاته کارول کېږي، خو په واقعیت کې په افغانستان کې هېڅکله هم جنگسالاران په دومره مطلق ډول په واک کې نه وو، لکه په لنډمهاله اداره کې چې ددې خلکو څومره زور او واک تمثیلېده، ان د رباني په هغه تېره جنجالیزه واکمنۍ کې هم جنگسالاران دومره په واک وځواک نه وو، علت یې دا و چې هغه وخت یو جنگسالار هم پوره واک نه درلود، یو بل ته بالفعل خطر و، ټول زور یې د یو بل دفع کولو ته متوجه و، جگړې، ورانۍ او جنگونه ډېر و، جنگسالارانو د ارامۍ او راحت احساس ځکه نه شو کولای چې بل جنگسالار به ارامۍ ته نه پرېښودل، خو تر لنډمهالې ادارې وروسته د جنگسالارانو واک وځواک ته قانوني بڼه ورکړل شوه، مخکني جنگسالاران څوک د دفاع وزیر شو، څوک د کورنیو چارو، څوک د استخباراتو رئیس شو، څوک د پولیسو قومندان او څوک هم والیان شول او څوک هم ولسوالان.

اوس له کرزي صیب سره هغوی هم یو ځای چغې وهي چې جنگسالاران او ټوپکیان نه منو، هرڅوک د جنگسالارانو پر ضد

چغې وهي، خو هېڅوك هم د هغو نومونه نه اخلي، كله چې بېړنۍ لويه جرگه جوړه وه، نو كرزي صيب ته يو ځل بيا بڼه موقع په لاس ورغله او پر جنگسالارانو يې بڼه دمزي ټكونه وكړل، د لويې جرگې غړو ته هم دا وخت بڼه طلايي چانس په لاس ورغلی و او اكثر و پر ټوپكوالو، پاتكيانو او جنگسالارانو بڼه په زغرده انتقادونه وكړل، عجيبه خو داوه چې په لويه جرگه كې د ټوپكسالارانو او جنگسالارانو ونډه او برخه هم بڼه غوښته وه او ان په اصل كې په جرگه كې يو اساسي ځواك و، چې د ارتباطاتو مزي يې تر بهرني اساسي ځواك پورې غځېدلي وو، كه چا د ټلويزيون له لارې د لويې جرگې لومړۍ كتار (ستيچ ته مخامخ ليكه) ليدلې وي، نو د پخوانيو جنگي تنظيمونو اكثره مشران او زورواكان به يې په كې ليدلي وي لكه رباني، سياف، خليلي، محسني، تورن اسمعيل خان، عبدالرشيد دوستم، فهيم، قانوني او داسې نور چې د كابل د خرابۍ او ويجاړۍ اساسي عاملين او مسئولين دي، په دې لومړي كتار كې د احمدشاه مسعود او عبدالعلي مزاري شتوالی ځكه ناممكن وو، چې هغوی په حق رسول شوي وو، يوازې د ښاغلي حكمتيار كمی له ورايه احساسېده، كه چېرې حكمتيار هم په دې لومړي كتار كې ناست وای، نو بيا به د افغانستان د وروستۍ لسيزې په تېره بيا د كابل د وړانۍ ټول لوبغاړي، ټوپكيان او پاتكيان پوره شوي وای. عجيبه خبره خو داده چې يو شمېر ټوپكوالو او جنگسالارانو هم د جنگسالارانو غندنه كوله. د هغوی دا كار په دې مانا نه و، چې

گڼې دوی له خپلو تېرو عملونو پښېمانه دي او نور جنگ جگړې نه غواړي، بلکې هغوی داسې انگېرله چې دوی بېخي بېگناه دي، دوی هېڅ نه دي کړي، هرڅه یې چې کړي هغه ددوی مخالفینو کړي، په همدې خو یې ځان ته برئت ورکاوه، بله دیادون خبره خو داوه چې څوموده وروسته د افغانستان لپاره د ملگرو ملتونو ځانگړي استازي لڅدار براهیمي هم اعلان وکړ، چې لویې جرگې ته یو زیات شمېر جنگسالارانو لاره کړې وه، خو خلکو یې زیاته غندنه وکړه، هغه هم د جنگسالارانو نومونه وانه خيستل او نه یې د کوم جنگسالار بېلگه وړاندې کړه.

د ملگرو ملتونو پښه لا هغه وخت ښوېدلې وه چې دلویې جرگې په کمیسیون کې یې په خپله د جنگسالارانو استازي کېنولي وو، نو ځکه خو جنگسالارانو وکړای شول، په اسانۍ سره جرگې ته لاره پیدا کړي، خو لنډه دا چې په اصولو کې هرڅوک د جنگسالارۍ او ټوپکسالارۍ غندنه کوي، خو کله چې د عمل وخت راشي نو ټول ځان غلی نیسي، موږ له ښاغلي کرزي صیب، ملگرو ملتونو او د جنگسالارۍ نورو مخالفینو څخه هیله کوو چې کله بیا د جنگسالارۍ پر ضد خبرې کوي، نو باید د جنگسالارانو نومونه هم واخلي، چې د ولس د زړه پر لمبو اوبه تویې شي. ځینې جنگسالاران بیا ځان ته دا برئت ورکوي، چې موږ خو صیب د طالبانو او القاعدې پر ضد جنگېدلي یو، موږ جنگسالاران نه یو، دا ښاغلي هغه کسان دي، چې په اصطلاح (غر) په (پر) پټوي، که له دې ښاغلو څخه وپوښتل شي، چې تاسو

د طالبانو تر ظهور دمخه څه کول؟ پر کوم علمي، فرهنگي او عمراني کار مصروف وئ او که نه په کابل او د هېواد په نورو سيمو کې مو جگړې کولې، طالبان خو همدا ستاسو د عملونو زېږنده وو؛ که تاسو نه وای د طالب وجود ته اصلاً هېڅ ضرورت نه پيدا کېده.

له ښاغلي کرزي صيب څخه د افغان ولس هيله داده، چې هېڅ زورواکي ته بايد د ملي اتل لقب او مارشال رتبه ور نه کړل شي، بلکې هغوی د ملت عادلانه قضاوت ته پرېښودل شي.

د افغان ولس هيله ده چې کرزي صيب او ملگري ملتونه چې کله هم د جنگسالارانو يادونه کوي، بايد رښتيني بېلگې يې هم وړاندې کړي، داسې نه چې غل غندم، خو دغله نوم له وېرې په خوله نه اخلم، يا دا چې يوازې د مات شويو جنگسالارانو يادونه کوم او د واکمنو په باب څه نه وایم. زموږ ولس ته ټول جنگسالاران يو شان دي، که هغه د شمال دي، که د جنوب، اوس حاکم دی که محکوم، وزيران دي که فقيران، مقصد چې جنگسالار او ټوپکوال وي د غندلو او رټلو وړ دی.

کوم زورواکي چې اوس د حکومت پر لور وځوکیو ناست دي که دا جنگسالاران نه وي، نو خير بيا څوک جنگسالاران دي؟ هيله ده د لنډمهالې ادارې مشر ښاغلی حامد کرزي صيب او ملگري ملتونه همدې پوښتنې ته کوټلی، حقيقي، واقعي، رښتيني او صادقانه ځوابونه پيدا کړي.

د افغانستان د راتلونکي ولسمشر د

انتخاب څرنگوالی

دا لیکنه هم هغه مهال شوې وه چې نه د اساسي قانون لویه جرگه جوړه شوې او نه هم د انتخاباتو کمیسیون او قانون معلوم وو، خو هغه څه چې زما په نظر ملت ته په ګټه و او د افغانستان جوړښت ته یې ګټه رسولای شوه، ما د هغه انتخاباتي سیستم غوښتنه کړې ده، له نېکه مرغه ددې لیکنې زیاتې برخې وروسته په انتخاباتي سیستم کې عملي شوې، خو یو څه تشویشونه لاهم پر ځای پاتې شول. دا لیکنه هم پر هماغه مهال د هیلې مجلې د ۱۳۸۱ ل کال په (۵) ګڼه کې چاپ شوې ده.

د ملګرو ملتونو او نورو نړیوالو په مادي او مانیز ملاتړ اوس د افغانستان د نوي اساسي قانون د مسودې پر ابتدایي متن کار روان دی، کله چې ابتدایي مسوده بشپړه شي، د تدقیق د یوه کمیسیون له خوا به کره کېږي، بیا به د مطبوعاتو او نورو امکاناتو په واسطه ولس ته وړاندې کېږي او د خلکو د نظرونو تر راټولونې وروسته به بیا دا نظرونه د اساسي قانون د کمیسیون له خوا په پام کې نیول کېږي، تر دې وروسته به یوه وروستۍ کره

مسوده جوړېږي، همدا کره او يا په اصطلاح پوره مسوده به د اساسي قانون لويې جرگې ته وړاندې کېږي.

د لويې جرگې تر منظوري او تائيد وروسته به دا قانون د اساسي قانون بڼه خپلوي او هېوادنۍ چارې به پرې سمبالېږي. دا چې د اساسي قانون دا بهير به په همدې ډول ترسره شي که نه؟ د اساسي قانون د کميسيون غړي به پوره وړتيا ولري که نه؟ قومي او سيمه ييز اندول او د افکارو توازن به په کميسيون کې څرنگه وي؟ دا او دې ته ورته پر نورو مسايلو دلته بحث نه کوو، دلته يوازې پر دې غږېږو چې په اساسي قانون کې به د ولسمشرۍ د مقام او د هغه لپاره د انتخاباتو څرنگوالی په څو ټوټه کېږي. د هېواد مشري يا ولسمشري کېدۍ شي د پاچا او جمهور رئيس په وجود کې تمثيل شي، په پاچاهي نظام کې د پاچا قدرت په مطلق او مشروط ډول تمثيلېږي، چې د افغانستان په اوسنيو شرايطو کې مطلق شاهي نظام نا ممکن برېښي او هم د اوسنيو ديموکراتيکو معيارونو مخالف کار گڼل کېږي، د پخواني پاچا اعلیحضرت محمد ظاهرشاه په وجود کې د يو مشروطه شاهي نظام او په هغه کې د شاه اجرائيوي او سمبوليک رول نه د ټولنې له غوښتنو لرې دی او نه هم د ټولنې له عيني واقعيتونو، خو د ټولنې تېر تاريخ او د تېرې بېړنۍ لويې جرگې بهير ته په کتنې سره د ولس هره غوښتنه او هر عيني واقعيت د کورنيو او بهرنيو وسلوالو سياسي ځواکونو له خوا چلنج کېدی او ویتو کېدی شي. که د پخواني پاچا په وجود کې مشروطه شاهي نظام هر څومره هم

د خلکو غوښتنه او د ټولنې يو عيني واقعيت او ضرورت وي، پر افغانستان باندې واکمني کورنۍ او بهرنۍ سياسي پوځي ډلې به دې ته تيارې نه شي، چې داسې نظام ته له خپل نا کنټروله واکه تېرې شي، که په هېواد کې د يو احتمال پر بنسټ مشروطه شاهي نظام هم په پام کې ونيول شي، نو طبعاً تر شاه وروسته دويمه اساسي اجرائيوي څوکۍ (صدارت) به د قدرت د يوې بلې اساسي سرچينې په توگه مطرح شي او د صدراعظم د ټاکنې لپاره بيا هم د يموکراتيکو انتخاباتو ته اړتيا پېښېږي.

که د شاهي نظام ټول چانسونه له منځه لاړ شي، نو د مشرتابه د ټاکنې لپاره دويمه سياسي لاره د جمهور رئيس ټاکنه ده. که جمهور رئيس ټاکل کېږي، بشپړ اجرائيوي ځواک به ولري؟ او که نه سمبولیک رول به ولري او د ځواک ممثل به يې صدر اعظم وي؟ او يا هم جمهور رئيس او صدراعظم به دواړه وي او دواړه به متناسب اجرائيوي ځواک ولري؟ په هر حال کله چې په اساسي قانون کې د هېواد د اجرائيوي مشرتابه (ولسمشرۍ) مقام يا دريځ څرگند شو، نو بيا د هغه د ټاکنې لپاره دوديزه او قانوني لاره همدا عمومي انتخابات دي. تر ټولو ستره او مهمه مسئله همدا عمومي انتخابات دي، ټاکنې بايد په بشپړ ډول عادلانه وي او د هر ډول درغلي مخه بايد په کې ونيول شي، د عادلانه او صفا انتخاباتو په نتيجه کې يو روښان، د خلکو د خوښې او حساب وړ ولسمشر رامنځته کېدی شي، عادلانه انتخابات د انتخاباتو يو رښتيني عادلانه قانون ته اړتيا لري او د عادلانه

قانون د پلي کېدو لپاره يوې ناپېيلې ځواکمنې سرچينې ته اړتيا ده.

عادلانه قانون بيا هغه وخت عادلانه گڼل کېږي، چې د عمل په ډگر کې پلي شي او مثبتې نتيجه ترې لاسته راشي. کله کله داسې هم وي چې قانون عادلانه ليکل شوی وي، خو عملي کېدل يې ناعادلانه وي، کله بيا د عدالت تر نامه لاندې يوه ناعادلانه طرح ليکل شوې وي او ولس ته د عدالت په نامه وړاندې شوې وي. مقصد دادی چې کله د عادلانه قانون او عادلانه ټاکنو نوم اخيستل کېږي دا بايد لفظ او عمل، نظر او عملي کېدنه ټول يو بل سره منطبق وي.

په افغانستان کې د راتلونکې ولسمشرۍ لپاره په انتخاباتو کې دا مسئله هم د يادونې وړ ده، چې د ولسمشرۍ لپاره انتخابات د گوندونو د اکثريت رايو د گټلو له مخې کېږي يانې کوم گوند چې زياتې رايې وگټلې د هغه استازی به د جمهور رئيس په توگه ټاکل کېږي که څنگه؟ او يا هم دا چې د پارلمان لپاره انتخابات کېږي او چا چې په پارلمان کې ډېرې رايې ترلاسه کړې هغه به د دولت مشر ټاکي او يا هم حکومت به جوړوي. دغه راز د انتخاباتو د معيار څرنگوالی هم ډېر مهم دی، يانې دا چې د کومو معيارونو له مخې ټاکنې ترسره کېږي، د افغانستان اداري واحدونه په پام کې نيول کېږي که نفوس يا وگړي، که دواړه؟ که د اداري واحدونو معيار په پام کې نيول کېږي، نو د تنظيمواکۍ په جنجاليزه دوره کې د خپلسرو زياتو شويو اداري

واحدونو ستونزه به څنگه اوارېږي؟ بل د نفوسو مسئله هم يوه جنجالي مسئله ده، ځکه چې تر اوسه پورې په افغانستان کې اول د قومونو او بيا د اداري واحدونو د اوسېدونکو شمېر په دقيق ډول معلوم نه دی. هغه څوک چې د وگړو د شمېر په تناسب څوکۍ وېشي هغوی ته به ډېره مشکله وي، چې د ټولو خلکو رضایت راجلب کړي، د تېروتنو او درغلی د راپېښېدو امکان په کې ډېر زیات دی، خصوصاً د څوکیو د وېش په برخه کې، په کمیسیون کې که تنظیمي اشخاص ځای شوي وي، نو بیا خو خبره په ډاگه له عدالته وځي.

زموږ په اند په اوسني وخت کې د اداري واحدونو او نفوسو د فرضيې پر بنسټ د گوندي انتخاباتو نتیجه مثبت نه ده، لکه پورته چې یادونه وشوه د خپلسرو اداري واحدونو ستونزه او د نفوس د دقيق تثبیت د نشتوالي ستونزه دواړه رامنځته کېږي، د گوندي انتخاباتو په نتیجه کې به د ازادو رایو گټونکو (ممبرانو) برخليک څنگه کېږي؟ ایا په گوندي سیستم کې د ټول ولس د مستقیم نظر څرگندونه کېدی شي؟ که په گوندي سیستم کې فرضاً یوه گوند هم د مشرتابه د ټاکنې لپاره لازم شمېر پوره نه کړ، بیا به څنگه کېږي؟ یا هم یو گوند تر نورو گوندونو لږ زیات اکثریت وگاټه، خو د ازادو ممبرانو مجموعي شمېر تر دوی هم زیات دی، خو څرنگه چې هغو په خپل منځ کې کوم پیوستون نه لري، نو نه شي کېدی دیوه واحد اکثریتي سیستم په توگه

رامنځته شي. نو دلته بيا هم د ولس د اکثريت هيلې شاته پاتې کېږي.

په گوندي سيستم کې د درغلي د پېښېدو غټ اټکل دا دی هغه گوندونه چې د ولسي نفوذ له پلوه کمزوري، خو د پيسو او نورو امکاناتو له پلوه پياوړي دي، هغوی به د پيسو په زور ډېر ازاد ممبران را خپل کړي او هم به يو شمېر کمزورو وړو گوندونو ته تر خپل استحقاقه د پورته امتياز په منلو سره هغوی هم د ځان ملگري کړي او د حکومت مشرتابه به دداسې چا له خوا وټاکل شي، چې ددرغلي له لارې يې ځان ددې جوگه کړی وي چې مشر وټاکي، په دې ډول به د عام ولس رايې د هغو د استازو له خوا هغوی ته د شخصي امتياز په ورکولو سره په ناسمه توگه وکارول شي. نو ددې ډول درغليو او ستونزو مخه څنگه نيول کېدی شي ايا د حل کومه لاره شته؟ د حل لارې به يې نورې هم وي، خو زموږ په نظر د راتلونکو سالمو انتخاباتو لپاره د حل يوه لاره داده:

د جمهور رئيس دټاکنې لپاره بايد په مستقيم او سري ډول د ټول ولس مستقيمي رايې واخيستل شي، په مرکز، ولايتونو، ولسواليو، کليو او هر هغه ځای کې چې د خلکو د راټولېدو ځای وي، د رايې اخيستنې صندوقونه دې کېښودل شي، هر څوک (گوندونه او ازاد شخصيتونه) د هېواد د مشرتابه لپاره خپل کانديد معرفي کولای شي. انتخابات دې په ټول هېواد کې پر يوه ټاکلي وخت ترسره شي، کله چې له ټول هېواد څخه رايې راټولې

شي، تر شمېرلو وروسته چې د هرچا رایې تر نورو زیاتې وې هغه دې د هېواد د مشر یا جمهور رئیس په توګه وټاکل شي. دې ډول انتخاباتو کې درې اساسي ستونزې پر یوه وخت حلېږي:

۱. د اداري واحدونو جنګالي ستونزه اصلاً هېڅ نه

مطرح کېږي.

۲. د نفوس د دقیق شمېر معلومولو او په دې اړه د ناندريو او ډنډیو مخه نیول کېږي، ځکه ټول وګړي هرڅومره چې وي عملاً به په انتخاباتو کې په مستقیم ډول دخپل شي.

۳. د رشوت، زرو زور له لارې به د خلکو د رایو د رانیولو مخه ونیول شي، ځکه چې دټاکنو په دې ډول کې به څوک چاته رشوت نه شي ورکولای، کېدی شي د افغانستان له اټکلي (۲۵) ملیونه وګړو څخه تر نیمایي زیات یې د رایې ورکولو تر قانون لاندې راشي، نو څوک او کوم ګوند به ددې وس ولري چې دولس دیارلس ملیونه وګړو ته رشوت ورکړي، یوه، لس، سل او زر رایې به په څو واخلي او دا رایې به بیا د ووتونو په دې لوی دریاب کې څومره ارزښت ولري؟ خو په هغه بل سیستم کې یانې دا چې خلک یو ځل خپل استازي وټاکي او استازي بیا د حکومت مشر وټاکي په دې حالت کې د خلکو د رایو د خرڅولو او ضایع کولو ډېر زیات احتمال شته، د ساري په توګه که د اداري واحدونو او نفوسو د شمېر په پام کې نیولو سره انتخاباتي سیستم عیار شي، نو کېدی شي هرې ولسوالۍ یا هر اداري واحد ته د تېرې بېړنۍ لویې جرګې د ټاکنو په شان دوه یا درې څوکۍ ورسپړي، که

فرضاً ديوې ولسوالۍ زيات وكم يو لك وگړي خپل درې تنه استازي وټاكي او بيا دا استازي وروسته د پيسو، زور او فشار له وجې خپلې رايې بل چا ته ورکړي او يايې په نا سم ډول وکاروي، نو په حقيقت کې د يو لك کسانو رايې پر سيند لاهو شوې.

په هغه انتخاباتي سيستم کې چې د خلکو قوت د خپلو استازو په وجود کې تمثېلېږي، په هغه حالت کې دا قوت د ډېرو کمو امتيازاتو او پيسو په مقابل کې تر ګوتو کېدې شي، خو که مستقيماً خلکو ته مراجعه وشي، هېڅکله به هم د زرو زور له لارې دا کار شونې نه شي.

د خلکو د استازو له خوا د مشرتابه د ټاکنې بله اټکلي بېلګه به هم وړاندې کړو. که احياناً يو ګوند د مشرتابه لپاره شلو نورو رايو ته اړتيا لري او د خلکو د استازو په ډله کې تر (۵۰) تنو زيات ازاد ممبران هم موجود وي، نو که دا ګوند وغواړي په اټکلي ډول د لسو لکو ډالرو په بدل کې د شلو ممبرانو نظر په خپله خوا رااړولای شي، موږ بايد د خپلې ټولنې دا تريخ حقيقت ومنو چې د پنځوسو تنو له جملې شل تنه هر يو د پنځوس زرو ډالرو په بيه خپل نظر اړولای او بدلولای شي، ددې نتيجه دا شوه چې د انتخاباتو دې سيستم کې زموږ د ملت برخليک يا لږ تر لږه د سياسي مشرتابه برخليک په لسو لکو ډالرو او ان تر دې هم په کمو پيسو بدلېدلای شي.

خو که چېرې ولس په مستقيم ډول يانې هر افغان ديوه فرد په توګه د جمهور رئيس په ټاکنه کې برخه واخلي، د ګوندونو او نورو

سیاسي اشخاصو د درغلی له ډېرو چالونو څخه خوندي پاتې کېدی شي. کله چې جمهور رئیس د ولس د اکثریت رایو په گټلو سره وټاکل شي، نو کابینه دې هم خپله جوړه کړي، جمهور رئیس باید پوره او مناسب اجرائیوي ځواک ولري، د کابینې مشري دې هم د جمهور رئیس پر غاړه وي.

د صدارت پوست یا صدراعظم ته اړتیا نه شته، ځکه چې دلته بیا د قدرت دوه سرچینې رامنځته کېږي او وخت پر وخت د جمهور رئیس او صدراعظم ترمنځ د واک پر سر د ناندريو د پېښېدو امکان شته، د صدراعظم په رامنځته کېدو سره د مالي لگښتونو، درغلیو او اداري تورم د پېښېدو امکان هم زیاتېږي. د افغانستان په شان هېوادونو لپاره ښه داده چې د قدرت مرکزونه راټول وي نه تیت، واحد وي نه متفرق.

پر جمهوري ریاست سربېره د پارلمان (ولسي جرگې) لپاره هم ټاکنې ضروري دي، که په افغانستان کې د ولسي جرگې لپاره په انتخاباتي سیستم کې اداري واحدونه او دقیق نفوس یا لږترلږه اټکلي نفوس د واړه په پام کې ونیول شي ښه به وي، پارلماني انتخابات که د گوندونو په حساب وشي او یا هم په کوم بل ډول دومره ستره ستونزه ترې نه راولاړېږي، خو په دې شرط چې جمهور رئیس تر دې دمخه د خلکو د مستقیمو رایو په واسطه ټاکل شوی او پارلمان یوازې د حقوقي مسایلو او قوانینو د خپرې او تطبیق چارو ته ځانگړی شوی وي.

د پارلمان ځانگړنه دا ده چې اپوزیشن یا مخالف لوری حتماً په کې وي، نو د داسې پرېکړې صادروول ناشونی کوي، چې د ملت د ملي گټو مخالفې وي، په پای کې د خپلو خبرو نچوړ په دې توگه راوړو:

۱. د جمهور رئیس یا ولسمشر د ټاکنې لپاره باید ټول ولس په مستقیم او سري ډول په ټاکنو کې برخه واخلي.
۲. د ولسي جرگې یا پارلمان لپاره دې د اداري واحدونو او نفوس دواړو په پام کې نیولو سره انتخابات ترسره شي او د خلکو قوت او نظردې د خپلو استازو له لارې په پارلمان کې تمثيل شي.

راتلونکې لویه جرگه، انتخابات تشویشونه، اټکلونه او وړاندیزونه

دا لیکنه ماتر پېړنۍ لویې جرگې وروسته لیکلې وه، او هماغه وخت د هیلې مجلې د ۱۳۸۱ کال په (۳) ګڼه کې چې د یاد کال (زمرې-وړې) سره سمون خوري، چاپ شوې ده، ددې لیکنې پرمهال معلومه نه وه چې د اساسي قانون د جوړېدو بهیر به څنګه وي، ددې قانون د تصویب لپاره به لویه جرګه څنګه جوړېږي؟ څو میاشتې وروسته د قانون جوړونې بهیر پیل شو، بیا نږدې یو نیم کال وروسته د اساسي قانون لویه جرګه جوړه شوه، تر هغه وروسته بیا د جمهوري ریاست او ملي شورا لپاره انتخابات وشول، خو ما چې له نږدې نه دا ټول بهیرونه څارلي او په خپلو سترګو مې لیدلي، نو په دې لیکنه کې چې ما کوم تشویشونه او اټکلونه څرګند کړي وو، د هغو یو زیات شمېر پر واقعیت بدل شول، دادی ددې لیکنې د اټکلونو ارزونه د خپلو قدرمنو لوستونکو قضاوت ته پرېږدم.

تشویشونه: وخت او ژوند د باد او اوبو مثال لري، ډېر ژر ژر تېرېږي او شاته نه ګوري. هوښیار خلک هغه دي چې له وخت څخه پر خپل وخت ډېره ګټه پورته کړي، رحمان بابا ځوان تېر وخت او

تېر ساعت د لحد مړی گڼي چې ان په سختو ژړاگانو هم نه را ژوندی کېږي او نه بېرته رغېږي.

د بن دتړون او دبېړنۍ لويې جرگې دپړېکړو له مخې دهمدې بېړنۍ لويې جرگې تر جوړېدو يو نيم کال وروسته د اساسي قانون د تصويب لپاره بله لويه جرگه رابلل کېږي او تر هغې وروسته بيا د شپږو مياټو په بهير کې عمومي انتخابات کېږي او په نتيجه کې به يو منتخب حکومت رامنځته کېږي. اساسي قانون، لويه جرگه، انتخابات او منتخب حکومت هغه ډېرې سترې سياسي مسالې دي، چې د افغانانو او افغانستان برخليک ټاکي، د زمانې څرخ په ډېره بېړه تاوېږي، خو زموږ ولس په تېره بيا ملي سياسي ډلې، ملي شخصيتونه او نورې سياسي ډلې لا تر اوسه کوم فعال سياسي تحرك، خوځون او فعاليت نه لري او ددې طلايي وخت طلايي شېبې يې له لاسه وځي. راتلونکې لويې جرگې او انتخاباتو ته خورا کم وخت پاتې دی، که سياسي ډلې همداسې ويدي پاتې شي او يا هم نوې متحرکې سياسي ډلې او گوندونه رامنځته نه شي، نو داسې اټکل کېږي، چې د افغانستان راتلونکې به تردې هم مبهمه او بدتره شي.

که چېرې په هېواد کې د ملي گوندونو همدا ډب حالت همداسې ډب پاتې شي او د اوسنۍ واکمنې انحصارگرې ډلې پر وړاندې يو ملي بدیل، جبهه او ائتلاف جوړ نه شي او د هېواد په سياسي چارو کې د اوسنۍ واکمنې سياسي ډلې لاس همداسې خلاص

پاتې شي، نو د سترو سياسي ناورينونو د پېښېدو اټکل کېدې شي، چې ځينې يې دلته په گوته کوو:

اټکلونه:

الف_ د بديل مخنيوی: اوسنۍ واکمنه سياسي ډله غواړي تر راتلونکې لويې جرگې پورې په هېواد کې هېڅ يوه لويه سياسي ډله او جبهه چې ددوی گټو ته خطر او ضرر پېښولای شي، رامنځته نه شي، دوی غواړي همدا حالت تر لويې جرگې پورې همداسې وساتي. که چېرې دوی تر بلې لويې جرگې پورې له پوځي پلوه همداسې برلاسي پاتې شي، نو بيا هم لويه جرگه تر خپل اغېزلاندې راوستلای شي، لکه څنگه چې په دې بهرنۍ لويه جرگه کې امريکايانو او ملگرو ملتونو دوی ته د ويتو حق ورکړ او سولې ته دگواښ په نامه يې دوی ته امتيازونه ومنل، نو بله لويه جرگه هم همداسې وگڼه. واکمنه انحصارگره ډله غواړي د زور، وسلو او پيسو په وسيله د قوي اپوزيشن مخه ونيسي، هر مخالف ته د طالب او القاعدې رنگ ورکړي او د هغو د خپلو لپاره د بهرنيو ځواکونو په تېره بيا د امريکايي ځواکونو پام هم راواړوي.

ب_ راتلونکې اساسي قانون: د راتلونکې اساسي قانون مسوده د يو ځانگړي کميسون له خوا ترتيبېږي او لويې جرگې ته د تصويب لپاره وړاندې کېږي، په اساسي قانون کې به دوه موضوعگانې تر نورو زياتې جنجالي وي، يوه د فيدرېشن موضوع او بله د ملي ژبې موضوع. د فيدرېشن پلويان اوس

دومره ځواکمن نه دي، نو کېدی شي افغانستان کې یو مرکزي نظام د زیات تائید وړ وگرځي، خو د پښتو ژبې هغه خپل حقوق چې د ۱۳۴۳ ل کال اساسي قانون کې ورته ورکړل شوي، خو هېڅکله عملي نه شول، هغه هم کېدی شي له گواښ سره مخامخ شي، ځکه چې اوس د پښتو ژبې هغه ډېر شعوري مخالفین په بشپړ واک کې دي، دوی به اوس هڅه کوي چې پر کمیسیون خپل فشار راوړي چې داساسي قانون ددې مادې متن بدل کړي او بیا په لویه جرگه کې دخپلو پلویانو له لارې هڅه وکړي د پښتو ژبې حق سلب کړي. د فیدریشن او ژبې له موضوع پرته اساسي قانون کې نورې موضوعگانې ځکه د زیات تشویش وړ نه دي، چې هغه پر ټول ولس، پر شمال وجنوب، ختیځ او لويديځ یو شان تطبیقېږي.

ج – عمومي ټاکنې (انتخابات): په اساسي قانون کې به د انتخاباتو ماده هم راځي او کېدی شي دیوې بلې ځانگړې ضمیمې په توگه د انتخاباتو قانون جوړ شي، د هېواد راتلونکي سیاسي برخلیک او حکومت په ټاکلو کې د انتخاباتو قانون تر ټولو مهم رول ادا کوي، مهمه خبره داده چې د انتخاباتو قانون د ټولنیز عدالت او واقعیتونو پر بنسټ جوړېږي او که نه؟ دا هم تر اوسه معلومه نه ده چې د انتخاباتو دقانون بشپړ متن لویې جرگې ته وړاندې کېږي او که نه؟ که چېرې د راتلونکو انتخاباتو لایحه د بېړنۍ لویې جرگې د ځانگړې کمیسیون د انتخاباتو په شان وي، نو بیا خو ښکاره خبره ده چې ټولنیز عدالت تر پښو لاندې کېږي،

د بېړنۍ لويي جرگې د انتخاباتو يوه بېلگه به وړاندې کړو: په بېړنۍ لويه جرگه کې د لغمان له ولايت څخه ټول (۲۵) له لوگر څخه ټول (۱۷) خو پنجشېر ولسوالۍ څخه له بېلابېلو لارو تر (۳۰) تنو هم زيات د جرگې د غړو په توگه راغلي وو. د بدخشان اداري واحدونه له (۱۳) څخه (۲۸) ته پورته شوي وو. د انتخاباتو په قانون کې به حتما د اداري واحدونو او نفوسو خبره مطرح کېږي. دې کې بيا ټولنيز عدالت تر پېښو لاندې کېږي، يو خو دا چې په تنظيمواکۍ کې استاد رباني په خپل سر د تاجکېشتو سيمو اداري واحدونه زيات کړي او د نفوسو په اټکل کې يې هم مبالغه کېږي، په بېړنۍ لويه جرگه کې د خوست يو وکیل محمد اکبر نېکزاد استاد رباني ته د موقت پارلمان د ټاکنې په برخه کې وويل "استاد در افغانستان شما (تاجيکها) اکثریت هستيد يا ما (پشتونها)؟" استاد رباني ورته وويل: "شما" نو نېکزاد صيب ورته وويل: "دا نو چې زه په بېړنۍ لويه جرگه کې له هر لسو تنو څخه يو تن د پارلمان د غړو په توگه ومنم، نو دې کې خو ته اکثریت کېږې او موږ اقليت کې راځو، نو دا خو معلومېږي چې تاسو او د لويې جرگې کمیسیون له موږ سره درغلي کړې او زموږ حق مو سلب کړی، اکثریت مو په اقليت بدل کړی، نو هغه پارلمان چې اکثریت په کې په اقليت بدلېږي نو موږ يې ولې ومنو؟ ښه به دا وي چې له هر ولايت څخه دوه دوه تنه پارلمان ته راشي". استاد رباني چې د اکبر نېکزاد دا خبرې واورېدې نو غلی شو او څه ځواب يې نه درلود.

نو که د انتخاباتو په قانون کې پارلماني څوکۍ بيا هم په همدې ډول وويشل شي، لکه د بېړنۍ لويې جرگې د کميسيون له خوا چې شوې وي، نو ښکاره خبره ده چې د انتخاباتو په نتيجه کې به يو ملي حکومت او پارلمان رامنځته نه شي، ځکه چې د هېواد اکثريت به په لومړي گام کې له واکه محروم شي.

د راتلونکې لويه جرگه: تر اوسه دا معلومه نه ده چې راتلونکې لويې جرگې لپاره بيا انتخابات کېږي او که نه؟ همدا وکيلان؟ لويې جرگې ته ځي او که نه په دې برخه کې به څه کمۍ وزياتي غورچاڼ او يا غوراوی کېږي. دا به دچا له خوا کېږي، د انتسابي غړو، وزيرانو او واليانو د گډون مسئله چې اکثره د واکمنې ډلې پلويان وو، څنگه اوارېږي. دا ټولې هغه پوښتنې دي چې بايد تر لويې جرگې ډېرې دمخه سپينې او اوارې شي. که لويې جرگې ته د همدې انتسابي غړو په گډون همدا ترکيب بيا راشي او واکمنه ډله هم تر هغه وخته په همداسې قوت کې پاتې وي او بهرنيان يې هم همداسې ملاتړ وکړي، نو داسې دې وگڼل شي چې نه به داسې اساسي قانون تصويب شي چې هغه پر عدالت ولاړ وي او نه هم د انتخاباتو عادلانه قانون.

هـ راتلونکې انتخابات: د راتلونکې لويې جرگې، اساسي قانون او د انتخاباتو د لايحې له کيفيت څخه ښه څرگندېږي، که چېرې لويې جرگې ښه وړتيا درلوده او د عدالت پر بنسټ يې اساسي قانون تصويب کړ او تر هغه وروسته د انتخاباتو قانون هم د ټولنيز او ملي انډول او عدالت پر بنسټ ولاړ و، نو بيا خود

راتلونکو انتخاباتو نتیجې هم مثبتې بوله، کله چې د انتخاباتو نتیجې د عام ملت د هیلو ښکارندويې وي، نو د هغو پر اساس به جوړ شوی حکومت هم ملي او د ولس د خوښې وړ وي او که په پورته ټولو مسایلو کې درغلي شوې وه، نو حکومت یې هم همداسې بې کفایته او بې ثباته وگڼه.

و د ټاکنو د نتیجو تضمین: تر ټولو ستره او سیاسي وېره د انتخاباتو تضمین دی، که چېرې په افغانستان کې رښتیني انتخابات هم وشي او د ولس د خوښې استازي په ټاکنو کې غوڅ بری ترلاسه کړي، خو دې سره سره بیا هم واکمنه نظامي ډله د واک له اساسي لېږد څخه ډډه وکړي، نو ایا داسې کوم تضمین او سرچینه شته چې واکمنه ډله دې ته اړه کړي چې واک نوي منتخب حکومت ته پرېږدي؟

په خواشینۍ سره باید ووايو چې تراوسه داسې کوم تضمین، د واک کومه بله سرچینه نه شته چې واکمنه ډله واک پرېښودو ته اړه کړي. په افغانستان کې اوس د واک اساسي سرچینې بهرني پوځي ځواکونه او په کورني کچه د نظار شورا پوځي ډله ده، بهرني پوځونه نه غواړي چې په افغانستان کې د ټولنیز عدالت د تضمین او تامین لپاره خپله وینه قربان کړي، غوره مثال یې همدا تېره بېړنۍ لویه جرگه ده.

دا واقعیت ټولو ته څرگند دی، چې که پخوانی پاچا اعلیحضرت محمد ظاهر شاه ځان کانديد کړی وای نو (۸۰-۹۰) سلنې وکیلانو هغه ته رایه ورکوله، خو د نظار شورا د مخالفت له

وچې هغه ځان کاندید نه کړ او امریکایانو نه غوښتل نظر شورا سره د جگړې او یا د هغوی د خفګان په بیه د شاه ملاتړ وکړي، په دې وخت کې له ملګرو ملتو او امریکایي پوځونو پرته بل مطرح قوت نه و، چې نظر شورا باندې یې د زور له لارې د ولس حق منلای وای. کله چې پخوانی پاچا له خپلې کاندیدۍ تېر شو، نو په کاندیدانو کې تر ښاغلي حامد کرزي بل غوره شخص نه و، نو ځکه وکیلانو هغه په ډېر اکثریت یانې له (۱۵۰۰) رایو څخه په (۱۲۹۵) رایو د هېواد د مشر په توګه په دې نیت وټاکه، چې د اوسنۍ واکمنې ډلې انحصاري واک پای ته ورسوي.

خو کله چې د حکومت جوړېدو خبره شوه بیا له جرګې څخه واک واخیستل شو او خبره د پردې شاته ولېږدول شوه. نظر شورا ځکه اساسي پوستونه او کابینه رایې اخیستنې ته وړاندې نه کړه، دوی پوهېدل چې د انتخاباتو له لارې یې موږ نه شو ګټلای. د لویې جرګې رئیس هیئت د پنځه څوکیو لپاره انتخابات دوی ته غوره بېلګه وه، چې د نظر شورا یا پنجشېر ولسوالۍ د کاندیدانو له جملې څخه یو تن هم بریالی نه شو، نو کله چې د جرګې د رئیس هیئت څوکی نه شي ګټلای، نو وزارتونه به څنګه وګټي؟

همدا علت و چې بیا یې له خپل نظامي زور څخه ګټه پورته کړه، کرزي صیب، امریکایان او ملګري ملتونه یې دې ته اړ کړل چې اساسي وزارتونه بیا دوی ته ورکړي او بیا په داسې وخت کې یې جرګې ته اعلان کړي، چې د مخالفت لپاره هېڅ وخت پاتې نه وي. د کابینې تر انتخاباتو وروسته په یوه خصوصي غونډه کې ښاغلي

کرزي صیب دا اعتراف کړی و چې: "موږ په لویه جرگه کې عدالت تر پښو لاندې کړ او سولې ته مو ترجیح ورکړه". له "سولې ته ترجیح" څخه د ښاغلي کرزي مقصد دادی چې نظار شورا اخطار ورکړی چې: "که چېرې په کابینه کې زموږ شرطونه ونه منل شي نو موږ به کابل په وینو ولمبوو". نو ځکه یې غوره وبلله، چې څه که عدالت تامین نه شو نو لږ تر لږه خو موقتي سوله رامنځته شوه، نو د راتلونکو انتخاباتو د مثبتې نتیجې د تطبیق او تضمین لپاره هم همدا وېره شته چې بیا به د بېړنۍ لویې جرگې پېښې تکرارېږي.

اوس پوښتنه داده چې راتلونکې لویې جرگې، اساسي قانون، انتخاباتو او منتخب حکومت ته د دومره تشویشونو او اټکلیزو خطرونو د مخنیوي لپاره کومه د حل لاره هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې په ځواب کې باید وویل شي، چې د حل لارې شته، خو دا حل لارې زیات کار، زغم، پوره تدبیر او زیاته قرباني غواړي، دلته به ځینو حل لارو ته هم اشاره وکړو:

۱. دیوه ملي اساسي بدیل جوړول: د اوسني انحصار د ختمولو لپاره تر ټولو ضروري خبره دیوه افغانشموله سیاسي بدیل جوړول دي. په دې سیاسي بدیل کې باید په افغانستان کې د ټولو قومونو د استازۍ تمثیل وشي، که چېرې داسې وشي نو دیوې ځانګړې ډلې د انحصار ماتېدل به اسانه وي، اوسنۍ انحصارګره ډله غواړي تر راتلونکې لویې جرگې او انتخاباتو پورې هم سیاسي حالات او هم نظامي وضع همداسې پاتې شي او

په دې موده کې کوم قوي مخالف سر راپورته نه کړي، که چېرې حالات همداسې بې تحرکه روان وي، نو د اوسنۍ سياسي نظامي ډلې د بري اټکل زياتېدې شي.

۲. د لويې جرگې د وکيلانو رول: که چېرې د راتلونکې لويې جرگې لپاره بيا له سره ټاکنې کېږي، نو بايد د هغو لپاره سم ترتيبات ونيول شي او هغه نيمگړتياوې چې په بېړنۍ لويه جرگه کې وې، د هغوی د مخنيوي لپاره بايد هڅه وشي، کونښن دې وشي چې غوره ملي او مسلکي شخصيتونه لويې جرگې ته ولېږل شي، ولايتونو او ولسواليو ته د زيات وکم سهم د ورکړې هغه نا اندولي چې په بېړنۍ لويه جرگه کې وه هغه بايد بيا تکرار نه شي او که چېرې همدا وکيلان بيا لويې جرگې ته ځي او يا په کې غورچاڼ کېږي، نو ددې لپاره بايد يا يو بېل ناپېيلي کميسيون وټاکل شي، چې د هېڅ سياسي ډلې اغېز پرې پروت نه وي او يا دې هم د هر ولايت له خپلو وکيلانو يوه يوه جرگه جوړه شي او هغوی دې له خپل منځه لويې جرگې ته غوره او مسلکي کسان ور وپېژني، په دې لويه جرگه کې دمسلک پر خاوندانو ځکه زيات ټينگار کېږي، چې دا د اساسي قانون د تصويب لپاره جوړېږي، نو د فن او مسلک خاوندانو ته په کې ډېره اړتيا ليدل کېږي، که لويې جرگې ته په رښتيا هم ډېر غوره غوره وکيلان لار شي، نو زيات اټکل دی، چې دوی به په هېوادنۍ کچه غوره پرېکړې وکړي او د اساسي قانون هغه مادې

چې د ملت د گټو پر ځای د ځينو خاصو ډلو د نظر او هیلو
بنکارندويي کوي په قانون کې ځای ونه مومي.

۳. د انتخاباتو ځانگړی کمیسون: د انتخاباتو
ځانگړی کمیسون باید بشپړ ناپېیلی او د ملگرو ملتونو تر
مستقیمې څارنې لاندې کار وکړي، د واکمنې ډلې او نورو
تنظیمي ډلو تر اغېزې لاندې باید نه وي، د انتخاباتو طرز العمل
باید روښان او د عدالت پر بنسټ ولاړ وي، که چېرې سیمه ییزه،
ژبني، قومي او تنظیمي لېوالتیا په کې په پام کې نیول شوي وي
او په انتخاباتي حوزو کې د څوکیو او یا استازو شمېر نا عادلانه
وي، نو مخکې تر دې چې عملي انتخابات پیل شي باید سمون
په کې راوستل شي، که د انتخاباتو د نا عادلانه طرز العمل له
مخې عادلانه ټاکنې هم ترسره شي، نتیجه به یې منفي وي، د
ساري په توگه که د انتخاباتو په طرز العمل کې یوې ولسوالۍ ته
(۱۰) څوکی او یوه ولایت ته (۱۰-۱۲) څوکی ورکړل شي، نو دا
عدالت نه دی. د بېړنۍ لویې جرگې د طرز العمل له مخې پنجشېر
ولسوالۍ (۹) څوکی، لوگر او نورستان ولایت ته (۱۷) (۱۷)
څوکی ورکړل شوې وې، خو وروسته د بنځینه استازو او نورو
غړو په گډون له پنجشېر ولسوالۍ څخه (۳۰) له نورستان څخه
(۱۹) او لوگر څخه هم غالباً (۱۹) کسانو گډون کړی و، نو که دا
او دې ته ورته نورې دا ډول هڅې کېږي، نو دا به طبعاً انتخابات
تر پوښتنې لاندې راولي، که فرضاً د انتخاباتو طرز العمل له دا
ډول بېلگو څخه ډک وي، نو بیا انتخابات ځکه ضرور نه دي چې

طبعاً يې همغه خلك گټي چې چا پر طرز العمل خپل دا ډول نظر او غوښتنه تحميل كړي. په تنظيمي پړاو كې د اداري واحدونو خبره بله لانجمنه مسئله ده كه د هغو پر بنسټ نويو زياتو شويو ادارو واحدونو ته امتيازات وركړل شي، نو بيا به اكثره مستحق ولايتونه او د هغو اوسېدونكي زيانمن شي، د تنظيمي پړاو له مخې د پنجشېر ولايت يوه ولسوالۍ پر څلورو ولسواليو بدله شوې، لغمان ولايت هم څلور ولسوالۍ لري، مانا دا چې لغمان او پنجشېر ولسوالۍ ته به يو ډول حقوق وركول كېږي، كه چېرې د انتخاباتو كميسيون هم د بېړنۍ لويې جرگې د كميسون لاره تعقيب كړه، نو څرگنده خبره ده چې عدالت تر پېنو لاندې كېږي. د اداري واحدونو ترڅنگ د نفوسو شمېر بله جنجالي مسئله ده چې د انتخاباتو كميسون به ورسره لاس وگرېوان وي. په افغانستان كې هېڅ قوم هم پر خپل هغه شمېر چې په ځينو احصايو كې وركړل شوی قانع نه دی، اكثره شمېرې هم دقيقې نه دي، نو كه د نفوسو د شمېر له مخې ولايتونو او ولسواليو ته سهم وركړل شي، ځينې نور به پرې ځكه قانع نه شي چې هېڅوك تربل ځان كم نه گڼي او كه په انتخاباتو كې نفوس په پام كې ونه نيول شي نو دا هم لويه بې انصافي ده. كه چېرې د ملگرو ملتونو له خوا واقعيت ته كومه نږدې احصائيه وي، نو هماغه دې په پام كې ونيول شي، هم نفوس او هم اداري واحدونه دواړه دې په پام كې ونيول شي او كه دقيقه احصائيه نه وي، نو د هرې سيمې او په مجموعي ډول د هېواد د نفوسو تر دقيقې سرشمېرنې پورې دې

انتخاباتي سیستم تر تنظيمي ادارې دمخه اداري واحدونو له مخې عیار شي. هغه ولایتونه چې په ښکاره تر نورو لوی دي او زیات نفوس لري لکه کابل، ننگرهار، کندهار، هرات، مزارشريف او پکتیا دوی ته دې تر نورو ولایتونو نسبتاً زیات سهم ورکړل شي او نورو ولایتونو ته مساویانه ونډه ورکړل شي، کله چې تر منتخب حکومت وروسته په هېواد کې عمومي سرشمېرنه وشوه بیا دې په نورو انتخاباتو کې هم اداري واحدونه او هم نفوس دواړه په پام کې ونیول شي، لنډه دا چې د بېړنۍ لویې جرگې د ځانگړي کمیسیون له خوا چې داخل کومه بې انصافي شوې وه، هغه باید بیا تکرار نه شي.

۴. د انتخاباتو د نتیجه د عملي کولو تضمین: ډېر زیات احتمال دی چې تر انتخاباتو پورې په افغانستان کې ملي پوځ او ملي پولیس (څارندوی) جوړ نه شي، البته تر اوسني حالت به یوڅه پرمختګ وشي، خو د داسې ملي پوځ او ملي پولیسو جوړول چې د ولس زړه پرې راټول او ډاډه شي تر هغه وخته ستونزمن برېښي، که چېرې اوسنۍ واکمنه ډله په همدې ډول له خپل نظامي او سیاسي زور سره په واک کې پاتې وي، نو طبیعي خبره ده چې نه یوازې پر ټاکنو خپل اغېز غورځولای شي، بلکې د هغو تگلوري هم بدلولای شي، که چېرې همدا ډله انتخابات وگټي، نو بیا یې د نتیجه د عملي کولو لپاره تضمین ته ځکه اړتیا نه پیدا کېږي، چې خپله همدوی دي، نو دوی په خپله دولت هم جوړوي او خپل نظامي دریځ به هم غښتلی کوي. خو که چېرې

ددوی مخالفینو انتخابات وگټل لکه په تېره لویه جرگه کې چې تقریباً اکثره وکیلان ددوی له انحصار سره مخالف وو، نو بیا به څه کېږي؟ واکمنه ډله به په خپله خوښه نظامي او سیاسي واک پرېږدي او که نه؟ په هېڅ وجه فکر نه کېږي چې هغوی دې په خپله خوښه واک پرېږدي. که فرضاً ډېر زیات نړیوال سیاسي فشار پرې راشي، نو بیا به هم ووايي چې څه ملکي برخه یې د منتخب حکومت، خو د نظامي چارو امتیاز باید موږ سره وي، ځکه چې د "طالب او القاعدې پر ضد مو جگړه کړې ده؟!!" نو که بیا هم همداسې حکومت چې نظامي چارې یې د تنظیمي اشخاصو او ملکي چارې یې د ملت د استازو له خوا ترسره کېږي، گومان نه کېږي چې ډېر دوام وکړي. تل به ملکي حکومت د پوځي هغو له خوا ترگواښ او خطر لاندې وي. نو تر ټولو ښه لاره یې داده چې یو نړیوال سیاسي او پوځي تضمین موجود وي، گومان نه کېږي چې امریکایي پوځونه او نړیوال سوله ساتی ځواک تر راتلونکو انتخاباتو دمخه له افغانستان نه پښې سپکې کړي، ځکه که دوی ووځي د اوسني حکومت عمر هم شاید را لنډ شي.

نو ښه لاره خو داده چې د ملگرو ملتونو تر نظر لاندې سوله ساتي ځواکونه تر نویو انتخاباتو پورې د اوسنۍ واکمنې ډلې ټولې ملېشې بې وسلې کړي او د ملي پولیسو او ملي اردو د جوړولو کار ډېر زیات گړندی کړي، په ملي اردو او پولیسو کې دې د جهاد او الحاد په نومونو د تنظیمونو او ټوپکوالو داخلول بند شي. د بن کنفرانس پرېکړې هم وایي چې له کابل ښار څخه

باید ټول وسلوال کسان ووځي. تر هغه چې کابل ښار له وسلوالو
ملېشو څخه پاک نه شي، د ملګرو ملتونو تر چتر لاندې سوله
ساتي ځواکونه او همدارنګه د نړۍ ستر زبرځواکي؛ د امریکا
متحده ایالتونه، انګلستان او نور مطرح هېوادونه په افغانستان
کې د راتلونکو انتخاباتو د نتیجه تطبیق تضمین نه کړي،
راتلونکي انتخابات به یې باوره او بې ثمره وي.

په راتلونکي اساسي قانون کې

درې مهم ټکي

هغه وخت چې د اساسي قانون د تسويد کميسيون جوړ شو، نو دا ليکنه ما کړې وه او پر هماغه مهال مې د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ ل کال په (۴) گڼه کې چاپ کړه، شاوخوا يونيم کال د اساسي قانون د تسويد او تدقيق موده وه او بيا د اساسي قانون لويه جرگه جوړه شوه، ددې ليکنې تر ليکلو وروسته زه تقريباً په دې شاوخوا يونيم کلن بهير کې د اساسي قانون د جوړولو د پروسې د يوه کارکونکي په توگه پاتې شوم، بيا په لويه جرگه کې هم د اساسي قانون د دارالانشا غړی وم او تر خپلې وروستي حده پورې مې په دې بهير کې د خپل ملت او هېواد لپاره صادقانه هلې ځلې کړي، خو کومه وړاندوينه چې ما د اساسي قانون تر لويې جرگې شاوخوا يونيم کال دمخه کړې وه، زه د اساسي قانون د جوړولو د ټول کار په بهير او په تېره بيا د اساسي قانون په جرگه کې له هغو سره مخامخ شوم، دا چې د اساسي قانون په جرگه کې او تر هغه دمخه او وروسته څه وشول، زموږ اکثره هېوادوال خبر دي. زه نه غواړم هغه مسايل دلته راوسپرم، خو دومره وایم هغه څه چې ما ويلي وو، هغه يو پر بل پسې واقع شول او روحاً ډېر خوشاله يم، چې يو شمېر ملت ضد هڅې ناکامې شوې. دا هم تاسو او دا هم دا ليکنه:

افغانستان په تېرو دوه نيمو لسيزو کې په يوه قانوني خلا کې ژوند کاوه، که د "اساسي اصولو" يا "اساسي قانون" په نامه څه

رامنځته شوي هم وو، نو هغه هم يوازې د کاغذ پر مخ وو او چا پرې عمل نه کاوه، مانا دا چې د سر زورو، خپلسرو، سياسي ډلو شتوالي قانون چلنج او له گواښ سره مخامخ کړی و او د هغه د عملي کېدنې ساحه يې له منځه وړې وه. اوس دادی تر يوه خلیريشت کلن هر اړخیز ناورین وروسته د ملگرو ملتونو په مادي او مانيز ملاتړ د افغانستان د دولت له خوا د افغانستان د اساسي قانون لپاره يو ځانگړی ۹ کسيز کميسيون ټاکل شوی او ويل کېږي چې وروسته دوه تنه نور هم پرې زيات شوي دي. د اساسي قانون دا کميسيون تر ډېره حده د مسلکي معيار له مخې ټاکل شوی او هڅه شوې چې لږ تر لږه د هېواد د بېلابېلو قومونو او ان مذهبونو استازولي تمثيل کړي، خو د اکثريت د حقوقي او لازمي استازولۍ په اندول په کې لږکیو ته د منسوبو غړو تله درنه ده، خو نه هغومره درنه لکه د بېړنۍ لويې جرگې د ځانگړي او خپلواک کميسيون په شان.

د اساسي قانون د ځانگړي کميسيون پر مشرتابه باندې هم شک دی چې له يوې خوا په دولت کې لوړ پوست لري او له بلې خوا په ماضي کې د هغه قومي، ژبنۍ او سيمه ييزې لېوالتياوې خلکو ته څرگندې شوې دي، ځينو سره داسې وېره شته چې دا به د يوه ملي ديموکراتيک اساسي قانون د جوړېدو پر بهير منفي اغېز وکړي، خو په هر حال د اساسي قانون د کميسيون په باب په لنډيز سره سپړي دومره ويلای شي، چې د لويې جرگې تر ځانگړي کميسيون ښه دی، خو دومره هم پوره او کره نه دی چې ټول ملت

پرې قانع شي، که د ښاغلي صمد حامد، پوهاند محمد حسن کاکړ، پوهنوال روستار تره کې او ځينو نورو په شان خو تنه نور هم ددې کمیسیون په غړو او ان مشرتابه کې شامل وای، نو بیا به یې د ولس زیات باور خپل کړی وای او تر ټولو مهمه دا چې د کمیسیون د رښتیني ناپیلتوب لپاره یوه ناپیلي (نادولتي او نا تنظیمي) مشرتابه ته اړتیا ده.

ویل کېږي چې د اساسي قانون د کمیسیون ددې ترکیب تر څنگ به د اساسي قانون د مسودې د تدقیق لپاره یو بل کمیسیون هم جوړېږي، چې د غړو شمېر به یې لږ تر لږه ۳۳ تنه وي، ددې کمیسیون کار به دا وي چې د اساسي قانون د اوسني کمیسیون له خوا د جوړې شوي مسودې متن کره کړي، وروسته به د مسودې دا متن مطبوعاتو او ولس ته وړاندې کېږي، د خلکو تر نظرياتو وروسته به بیا بېرته د همدې کمیسیون له خوا دا نظريات راټولېږي او تر غور وروسته به یو کره یا وروستی متن ترې جوړېږي او بیا به لویې جرگې ته وړاندې کېږي، د اساسي قانون د کمیسیون جوړښت او د کار څرنگوالی چې هر ډول وي او هر ډول پای ته ورسېږي، خو دغه درې موضوعگانې به ډېرې بحث پاروونکې وي:

۱ – په اساسي قانون کې د فلېریشن موضوع: ډېره موده کېږي چې د یو شمېر ګاونډیو هېوادونو له خوا د فلېریشن موضوع ته لمن وهل کېږي، په دې هېوادونو کې (روسیه، ایران، تاجکستان، ازبکستان، ترکیه) او کله کله ان د نړۍ د ډېرو لري

هېوادونو په مطبوعاتو کې هم دا موضوع يادېږي، په کورنۍ کچه لږه کيو ته منسوب يو شمېر اشخاص او يا په اصطلاح د لږه کيو د حقوقو مدعيان دې موضوع ته ډېره هوا ورکوي او کله کله لا په ځينو غونډو کې هم دا موضوع يادوي او ان ددې لپاره لا ځانگړې غونډې او سيمينارونه هم جوړوي.

داسې اټکل او احتمال هم شته چې د اساسي قانون په دې ځانگړي کميسيون کې هم ځينې داسې اشخاص شته چې دې موضوع ته لمن وهي او دې موضوع ته خاصه لېوالتيا لري.

اساسي خبره داده چې فډريشن په افغانستان کې نه له قومي پلوه، نه له اقتصادي او نه هم له مذهبي پلوه د تطبيق وړ دی، هغه هېوادونه چې په افغانستان کې فډريشن ته لمن وهي، هدف يې دادی چې افغانستان پر بېلابېلو کورواکيو ووېشي او بيا هر يو خپلې مطلوبې ساحې سره خپل اړيکي ټينگ او پياوړي کړي، وروسته به همدا کورواکې سيمې د بشپړو خپلواکو سيمو په توگه اعلان کړي، افغانستان به ټوټې او هره ټوټه به يې هر تجزيه غوښتونکي هېواد د ځان کړي. مانا دا چې فډريشن د افغانستان د تجزيې لپاره لومړنی مقدماتي گام دی.

اوس خبره داده چې د فډريشن موضوع ته به په اساسي قانون کې څنگه اشاره کېږي او څنگه به په مسوده کې ځايېږي؟ ايا دا د اساسي قانون د کميسيون صلاحيت دی؟ که د لويې جرگې؟ ايا د اساسي قانون کميسيون دا صلاحيت لري چې تر لويې جرگې د مخه د اساسي قانون په مسوده کې دا موضوع ثبت کړي او يا هم

استدلال وکړي چې د اساسي قانون د مسودې تر اعلان وروسته په اصطلاح خلکو وړاندیز وکړ چې د فډريشن موضوع دې هم په اساسي قانون کې ځای شي او ددې لپاره ځينو کسانو مخکې تر مخکې دستوري هڅې هم پیل کړې وې او غوښتې یې وې چې خپل نظرونه د خلکو د نظر په توګه څرګند او تمثیل کړي، نو ځکه دا موضوع په مسوده کې ځای شوه!

اساسي خبره داده چې تربل اساسي قانون پورې چې د لویې جرګې تر نظر او لید وروسته به پیل کېږي، د بن د تړون له مخې د ۱۳۴۳ ل کال اساسي قانون، شاه او شورا ته له منسوبو څپرکو پرته نور د اعتبار وړ دی، نو د اساسي قانون کمیسیون حق نه لري د هغه اساسي قانون ځینې اساسي توکي مخکې تر دې چې لویه جرګه پرې پرېکړه وکړي، دوی په خپل سر بدل او بیا یې لویې جرګې ته هسې د تائید لپاره وړاندې کړي، البته دا د لویې جرګې حق او صلاحیت دی، چې دوی د افغانستان لپاره د نظام څرنگوالی وټاکي، که داسې او دې ته ورته د نورو مادو د زیاتون اړتیاوې وي، نو هغه دې بیا خپله د لویې جرګې له لارې په اساسي قانون کې زیاتې شي، نه د اساسي قانون د کمیسیون له خوا، د اساسي قانون د کمیسیون د کار محور باید د ۱۳۴۳ ل کال د اساسي قانون محتویات وي، ځکه چې تر دې دمه همدا قانون د اجرا وړ دی او په دې کې اساسي بدلون راوستل هم د لویې جرګې کار دی.

يو ساده اټکل او مثال وړاندې کوو: که چېرې د اساسي قانون له خوا د مرکزي حکومت يا د مرکزيت د حاکميت تمثيل د ۱۳۴۳ ل کال د اساسي قانون په شان پر خپل ځای پاتې شي، نو ښايي په لويه جرگه کې هېڅوک هم ددې جرئت ونه کړي چې د فدریشن خبره مطرح کړي، خو که چېرې د اساسي قانون کمیسیون مخکې تر مخکې د فدریشن موضوع په مسوده کې ياده کړي، نو ددې زيات احتمال دی چې د پريزيات خلک به د فدریشن مخالفت وکړي او يوه ډله خلک به هم د فدریشن پلوي وکړي او لويې جرگې کې به همدا د اختلاف ټکی شي او د اساسي قانون د نورو ديموکراتيکو مادو پر تصويب او تائيد به هم اغېز وکړي.

دلته د يادولو وړ خبره داده چې په دې حالت کې هم د اساسي قانون کمیسیون د فدریشن د پلويانو په ليکه کې ودرېږي، ځکه چې دوی په خپله هغوی ته تياره کړې مړۍ په خوله کې ورکوي. نو که د اساسي قانون کمیسیون غواړي چې خپل ناپېيلتوب وساتي د اساسي قانون په مسوده کې دې داسې جنجالي موضوعگانې په خپل سر نه زياتوي، عجيبه خبره خو داده چې د نړۍ هېوادونه ديووالي پر لوري روان دي. دواړه جرمني سره يو ځای شول، يمنونه يو ځای شول، ويتنامونه لا دمخه يو ځای شوي، کورياوې به هم سره يو ځای شي، لس هېوادونه په اروپايي اتحاديې کې شامل شول، ټوله نړۍ د يوه کلي حيثيت غوره کوي او هېوادونه به ددې کلي بېلابېل کورونه وي، خو زموږ د هېواد کورني او بهرني دښمنان بيا لگيا دي د فدریشنونو تر نامه لاندې يو واحد

هېواد او يو واحد ملت سره وېشي، په کور کې "کورگي" جوړوي او په ملت کې "ملتونه".

د فدریشن او د لږه کيو د حقوقو مدعيان که په رښتيا ديوه ستر حقيقت او واقعيت په توگه مطرح وي، نو بيا خويي گټه په دې کې ده چې د ټول افغانستان په کچه ځان مطرح کړي او دلته زياته گټه ترلاسه کړي، که واقعاً ځان د شمېر او موجوديت له پلوه دزيات استحقاق وړ بولي.

۲- په اساسي قانون کې د مذهب مسئله: په اساسي قانون کې د مذهب مسئله بله جنجالي موضوع ده، چې د اساسي قانون کميسيون او راتلونکې لويه جرگه به ورسره مخ وي. د ۱۳۴۳ل کال په اساسي قانون کې ليکل شوي چې "حنفي مذهب د افغانستان رسمي مذهب دی او د نورو مذهبونو پيروان د خپلو مذهبي چارو په اجرا کې ازاد دي". د ۱۳۶۶ل کال يانې د ډاکټر نجيب الله د حاکميت د وخت اساسي قانون کې بيا د مذهب د رسميت موضوع په ابهام کې تېره شوې او ليکل شوي چې "ټولې چارې به د اسلامي شريعت مطابق ترسره کېږي" او د کوم مذهب د رسميت يادونه په کې نه شته.

په ټوله دنيا کې قانون داسې وي چې د اکثريت رايې ته مراجعه کېږي، د اکثريت تائيد د د موکراسۍ مهم اصل دی. څرنگه چې افغانستان کې حنفي مذهبي افغانان اکثريت دي، نو د اکثريت د حقوقي حيثت په پام کې ساتلو سره بايد د ۱۳۴۳ل کال د اساسي قانون دا ماده پر خپل ځای پاتې شي، که چېرې لويې جرگې دا

لازمه وبلله، کېدی شي بدلون په کې راوستل شي، خو د اساسي قانون کمیسیون باید مخکې تر مخکې دا حساسه موضوع په خپل سر بدله نه کړي.

ایران او ایران پلوي اشخاص دې مسئلې سره زیاته لېوالتیا لري، خو ښه به وي چې په دې برخه کې خپله د ایران له تجربې څخه ګټه پورته شي، چې ایرانیانو په ایران کې دا مسئله څنګه حل کړې، ښه داده چې د ایران له اساسي قانون څخه ګټه واخیستل شي، چې هغوی شیعه مذهب ته د کوم منطق له مخې رسمیت ورکړی او حنفي مذهب ته یې ولې دا امتیاز نه دی ورکړی. په افغانستان کې د هر مذهب پیروانو ته باید دا حق حاصل وي چې په ازادانه توګه خپل مذهبي مراسم ترسره کړي، خو په ملي کچه باید د اکثریت حقوقو ته هم درناوی وشي او څه چې په نړۍ کې دود دي همغه اصل دې په پام کې ونیول شي.

۳- په اساسي قانون کې د ملي ژبې مسئله: درېیمه مسئله چې په اساسي قانون کې به جنجالیزه وي هغه د ملي ژبې مسئله ده. د ۱۳۴۳ ل کال په اساسي قانون کې لیکلي شوي چې "پښتو او دري د افغانستان رسمي ژبې دي"، خو په (۳۵) ماده کې لیکل شوي: "دولت مجبور دی چې د افغانستان د ملي ژبې پښتو د پراختیا او تعمیم لپاره کار او هڅه وکړي"، (۳۵) ماده د لویې جرګې له خوا زیاته شوې وه. د ډاکټر نجیب الله د وخت اساسي قانون کې له "پښتو" څخه "ملي" کلمه حذف شوې او لیکل شوي چې "د افغانستان د ملي ژبو له جملې څخه پښتو او دري د

افغانستان رسمي ژبې دي". اوس دا پوښتنه پيدا کېږي چې په نړيواله کچه د ملي ژبې د پېژندنې لپاره کوم معيارونه شته او که نه؟ د ملي - رسمي او بيا رسمي ژبې ترمنځ خومره توپير او امتياز شته؟.

تر کومه ځايه چې له نړيوالو قوانينو او د نړۍ د اکثرو هېوادونو له اساسي قوانينو څخه ښکاري، چې هلته د ملي ژبې د تثبيت لپاره د هغه هېواد اکثريت اتنيک گروپ يا لوی قوم معيار دی. یونسکو چې د ملگرو ملتونو يوه کلتوري پرمختيايي اداره ده، په افغانستان کې پښتو د افغانستان د ملي ژبې په توگه په رسميت پېژني او "د پښتو څېړنو نړيوال مرکز" او همدارنگه "پښتو" مجله چې په پنځو نړيوالو ژبو (د یونسکو په ژبو) يې خپرونې کولې د همدې سازمان له خوا تمويلېدل. دې سازمان دغه راز د "استازي" په نامه يوه ځانگړې مجله چې د ملگرو ملتونو يو خپرنی ارگان بلل کېده، هم د افغانستان لپاره په پښتو ژبه خپروله.

یونسکو بيا په ايران کې (فارسي) ژبه د ايران د ملي ژبې په توگه په رسميت پېژندله او همداسې په نورو هېوادونو کې د هغه هېواد د اکثريت قوم ژبه د ملي ژبې په توگه په رسميت پېژني. البته د ملي ژبې مانا دا نه ده چې ټولې دفتري او رسمي چارې دې په همدې يوه ژبه وي، د ملي - رسمي ژبې ترڅنگ په يوه گڼ قوميز هېواد کې نورې ژبې هم رسمي کېدای شي او خلک پرې له زده کړې نيولې، تر دفتري او سياسي چارو پورې د اړتيا وړ ټول پوهاوی را پوهاوی کولای شي.

د هندوستان ملي ژبه هندي ده، خو له انگليسي څخه هم په رسمي چارو کې اعظمي گټه پورته کوي، له انگليسي پرته په ټول هند کې تر (۳۰۰) پورې ژبې رسمي بڼه لري چې ښوونځيو کې رسميات لري او گڼ شمېر خپرونې پرې کېږي.

په پاکستان کې اردو ملي ژبه ده، خو انگليسي تر اردو هم زيات رسميت لري، سندي هم د سند ايالت رسمي ژبه ده، په پرمختللي بلجيم کې همدا اوس درې ژبې رسمي دي، خو ملي پارلمان ته تلونکي هر غړی مجبور دی چې ملي ژبه يې زده وي، د نړۍ هر اساسي قانون چې را واپوې په هغه کې همدا د اکثريت اصل په پام کې نيول شوی دی.

دلته ددې خبرې ډاگيزول هم په کار دي چې د ملي ژبې د ټاکلو په برخه کې د هغه هېواد اصلي قومي اکثريت په پام کې نيول کېږي، نه موقتي ژبنی اکثريت، موقتي ژبنی اکثريت کېدی شي د وخت د سياسي او فرهنگي پېښو په رامنځته کېدو سره بدلون ومومي، خو د قومي اکثريت محوه کېدل تر زياته حده ناشوني دي. د بېلگې په توگه يو وخت فرانسوي د روسيې د دربار رسمي ژبه وه او چا چې به په فرانسوي خبرې کولې، نو ځان به ورته ډېر اشراف او متمدن ښکارېده، خو د ۱۹۱۷ کال تر انقلاب وروسته د روسيې له دربار او ټولې روسيې څخه د فرانسوي ژبې تغیر ټول شو او ځای يې د هغه ځای د اکثريت قوم ژبې (روسي ژبې) ونيو، روسي ژبه بيا دومره پراخه شوه چې د منځني اسيا ټولو جمهوريتونو کې خوره شوه او ددې جمهوريتونو رسمي ژبه شوه،

خو کله چې شوروي اتحاد ړنگ شو، دې جمهوریتونو د خپلو قومونو د اکثریت ژبې د ملي ژبې په توګه اعلان کړې، د قزاقستان په اساسي قانون کې خو دا هم راغلي که چېرې جمهوري ریاست ته کاندید شخص د ملي ژبې په امتحان کې له ۵ نومرو څخه ۳,۵ نومرې پوره نه کړي، نو د جمهوري ریاست د کاندیدۍ حق یې سلبېږي.

دغه راز یو وخت فارسي د هند د مغلي دربار رسمي ژبه وه، خو اوس فارسي د هند له نیمې وچې څخه راټوله شوې او خپل اساسي مرکز فارس (اوسني ایران) ته یې مخه کړې ده، پښتو چې د هېواد د اکثریت قوم ژبه ده، له پېړیو راهیسې محکومه ساتل شوې او کله چې ورته پام شوی، نو خپله وړتیا یې ښه ځلولې ده. د یوه لویديځوال پښتو پوه ډاکټر پیچکا په اند د پښتو ژبې د پرمختګ سرعت ډېر ګړندی دی، مانا دا چې که څوک پښتو ژبې ته قصدي خنډونه را ولاړ نه کړي، نو ډېر زیات پرمختګ به وکړي، خو اوس په اساسي قانون کې د ژبې د حقوقو مسئله ده، ایا د اساسي قانون د تسوید کمیسیون به دا حق ولري چې د ۱۳۳۴ ل کال د اساسي قانون (۳۵) ماده په خپل سر حذف کړي او که دا کار به جرګې ته پرېږدي؟ په غالب اټکل چې د اساسي قانون کمیسیون (۳۵) ماده حذفوي او یوازې دومره به لیکي چې "پښتو او دري د افغانستان رسمي ژبې دي".

ایا په دې شکل د مادې ثبت به د افغانستان ټول قومونه قانع کړي؟ فکر نه کېږي، ځکه پښتانه چې د هېواد اکثریت دي له هغو

خڅه د پښتو ژبې خپل ملي حيثيت او حقوق سلېپېري او نور قومونه به هم ووايي چې ولې يوازې پښتو او دري ژبې رسمي دي، ايا د نورو ژبو ويونکي حق نه لري چې په خپله مورنۍ ژبه زده کړه وکړي؟

د اندېښنې وړ بله خبره داده چې د "ملي" صفت په حذفېدو سره به د ژبو په برخه کې په افغانستان کې يو حقوقي بحران رامنځته شي هغه دا چې کومې ژبې چې رسمي گڼل کېږي، د هغوی ترمنځ د "تساوي" تر شعار لاندې د "تناسب" اصل له منځه ځي، د هرې ژبې ويونکي به په هېواد کې د مساوي حقوقو ادعا کوي، دلته به غټ چيلنج، ملي ترمينالوژۍ ته وي، چې په کومه ژبه به جوړېږي، ملي ترمينالوژي د ملي وحدت د ټينگښت او واحد ملت د جوړونې لپاره مهم گام گڼل کېږي. مثلاً که په افغانستان کې څو ژبې يا لږ تر لږه پښتو او دري رسمي ژبې شي، ملي ترمينالوژي به په کومه ژبه جوړېږي؟، ملي سرود به په کومه ژبه وي؟، د وزارتونو لوحې او د نورو گڼ شمېر مهمو دولتي چارو سرليکونه يا عنوانونه به په کومه ژبه وي؟ دا هغه پوښتنې دي چې د اساسي قانون د پلي کېدو پر وخت به خلک ورسره مخامخېږي.

د ۱۳۴۳ ل کال په اساسي قانون کې سره له دې چې پښتو د افغانستان ملي او رسمي ژبه وه، خو په عمل کې هېڅکله هم پښتو ته د همدې حقوقو له مخې کار ونه شو، يانې دا چې پښتو ته خپل حق ور نه کړ شو، خو د پښتو ژبو او دري ژبو ترمنځ دومره يو تفاهم يې رامنځته کړ چې د دولتي پانواکثره سرليکونه به

پښتو وو، خو نور اکثره متن به په دري ژبه و او همدارنگه د ملي ترمينالوژۍ د جوړولو لپاره هم يو څه گامونه پورته شول، خو وروسته وروسته بيا دا تفاهم او انډول هم له منځه لاړ، اکثره متنونه خو په دري ژبه وو او سرليکونه هم په دري واپړول شول. ان دا چې د استاد رباني حکومت خو ملي سرود هم په دري ژبه واپړوه او داسې متن يې ورته انتخاب کړ چې ان د افغان نوم يې په کې نه و ياد کړی.

د ملي سرود يوه ځانگړنه داده چې ملي ايډيال تمثيل کړي، خو دې سرود کې دا کيفيت هم نه شته، د استاد رباني تنظيمي سرود په بېړنۍ لويه جرگه کې د لويې جرگې د وکيلانو له خوا رد شو، خو په اوسني حکومت کې واکمنه ژبنۍ ډله د خپلو ژبنيو تعصبونو له مخې تر اوسه هم دا ترانه د افغانستان د ملي سرود په نامه غږوي، که په اساسي قانون کې د ملي ژبې ځای جوت نه وي، نو تر ډېره وخته به دغسې تنظيمي ترانې د ملي سرود په نامه غږول کېږي.

د ملي ژبې تثبيت په دې مانا نه دی، چې نورې رسمي ژبې به له منځه ځي، يا د هغو ارزښت به راټيټېږي، بلکې دلته د يو رښتيني حقوقي مساوات او تناسب اصل ټاکل کېږي او د راتلونکو جنجالونو مخه نيول کېږي. ددې خبرې يادونه هم ضروري ده چې د افغانستان ټول قومونه د بشر د حقوقو د يوه اساسي اصل له مخې حق لري چې لږ تر لږه خپلې لومړنۍ زده کړې په خپله مورنۍ ژبه وکړي، که دولت ورته نورې اسانتياوې هم برابرولای شي، نو ډېره ښه ده او که نه وي نو بيا پاتې لوړې

زده کړې او نورې چارې دې په پښتو او دري ژبو ترسره کړي، خو د پښتو او دري د ودې لپاره هم باید قانون یو لږ شرایط وړاندې کړي، یو شرط خو یې باید دا وي چې د دولت هر مامور مکلف کړي چې په دواړو رسمي ژبو لیکل او لوستل وکړای شي، که چېرې په ټول افغانستان کې د دولت د ټولو ټیټ رتبه مامورینو لپاره دا شونې نه وي، نو هر هغه مامور چې په مرکز کې دنده ترسره کوي، پر هغوی دې دا اصل عملاً ومني چې په دواړو ژبو دې لیکل او لوستل وکړای شي، ځکه چې مرکز د ټولو افغانانو مشترک کور او چارځای دی، دلته به د افغانستان له هر ګوټ څخه خلک کار ته راځي، نو که د مرکز یو مامور په پښتو او دري دواړو ژبو حاکمیت ونه لري، ددې خلکو کارونه به څنګه په ښه وجه ترسره کوي؟.

درېم که پورتنی دواړه اصول یو وار په بشپړ ډول شونې نه وي، نو دویم اصل دې ورو ورو عملي شي، خو درېم او ډېر ضروري اصل باید دا وي چې له یوه مدیریته نیولې بیا د دولت تر جمهوري ریاسته پورې په ټولو مهمو پوستونو کې د ټاکنې تر ټولو ضرور او اساسي معیار باید دا وي چې دا اشخاص د هېواد پر دواړو لویو رسمي ژبو حاکمیت ولري، هغه اشخاص چې پر دې پوستونو مقررېږي، په پښتو او دري ژبو باید لیکل، وينا او لوستل وکړای شي. ځکه دوی د افغانستان د ټولو خلکو د کار لپاره ټاکل شوي، نه د یوه ځانګړي قوم لپاره.

د ملي ژبې د حق د تثبیت لپاره دې له ایران نه نیولې د نړۍ تر بل هر لرې پروت هېواد پورې د ټولو هېوادونو اساسي قوانین ولټول شي، هغوی چې څرنگه ملي ژبه تثبیت کړې وي، همغه

میتود دې په افغانستان کې هم عملي شي. پښتو د افغانستان د ملي ژبې په توګه د پښتنو حق دی، ددې حق غصبول پښتنو سره څه چې ټول افغان ملت سره درغلي او د بشري حقوقو تر پښو لاندې کول دي، که چېرې بیا هم په قوانینو کې دا ډول درغلي پېښه شي، نو پوره باور دی چې دا به د اساسي قانون مشروعیت هم تر ښکاره پوښتنې لاندې راولي او هغه اساسي قانون چې د هېواد اکثریت له خپلو حقوقو محروم کړي، د هغه عملي کېدل هم ناشوني دي.

شاید د اساسي قانون په کمیسیون، راتلونکې لویې جرګې او په اوسني حکومت کې یو شمېر واکمن داسې فکر وکړي چې اوس پر اکثر پښتنو قصداً د طالب او القاعدې سیوری خور شوی او د پښتنو لاس تر تیرې لاندې دی. نړیوال ځواکونه او په تېره بیا اکثره امریکایي ځواکونه هر پښتون ته د طالب او القاعدې په سترګه ګوري، نو همدا زموږ لپاره ښه تاریخي او تصادفي فرصت دی چې خپلو نا مشروعو غوښتنو ته حقوقي مشروعیت ورکړو او د یوې تکلفي لویې جرګې له لارې به دا هرڅه تصویب کړو. نو دا داسې یو خیال دی چې عملي کېدل یې ګران دي، دا ټول به وشي خو منې یې پر چا؟، هغه قانون چې دیوه ملت لپاره جوړېږي او د هغه ملت هیلې، حقوق او غوښتنې په کې تمثیل نه شي، نو هغه کله عملي کېدی شي، ترڅو به دا بهرني قوتونه وي او دا پټ او ښکاره سازشونه، ترڅو به دا ناصر خان وي او دا یې سره سره اوبښان؟.

راتلونکې عمومي ټاکنې، خو خطرونه او خو وړاندیزونه

دا ليکنه هغه مهال شوې وه چې نه د اساسي قانون لويه جرگه جوړه شوې وه، نه د انتخاباتو کميسيون جوړ شوی و او نه هم د انتخاباتو لپاره کوم طرز العمل ترتيب شوی و، خو تر دې ټولو وړاندې د جمهوري رياست د عمومي ټاکنو په اړه تشويشونه وو او اندېښنې وې. دا ليکنه همدغو تشويشونو او اندېښنو ته د ځواب موندلو په نيت ليکل شوې وه. کله چې لويه جرگه جوړه شوه، د انتخاباتو کميسيون او بيا قانون جوړ شو او وروسته بيا ټاکنې ترسره شوې، نو په دې ليکنه کې يو شمېر تشويشونه رفع شول، خو بيا هم په دې ليکنه کې يو شمېر راغلي اټکلونه او تشويشونه پر خپل ځای او لايحله پاتې شول او تر نن ورځې زموږ ولس کړوي. دا ليکنه هماغه مهال د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ ل کال په (۶) گڼه کې چاپ شوې ده.

د بن د تړون له مخې د اساسي قانون تر تصويب وروسته بايد په افغانستان کې عمومي ټاکنې ترسره شي، جمهور رئيس د ولس د مستقيم او پټو رایو له لارې وټاکل شي او اوسنۍ انتقالي اداره خپل ځای يوه منتخب حکومت ته پرېږدي، د اټکل له مخې د اساسي قانون د تصويب په لويه جرگه کې به د نظام د جوړښت پر درېيو ډولونو سخت بحثونه او شخړې رامنځته شي: مشروطه

شاهي نظام، په دې کې به شاه د واک سمبول وي، اجرائيوي ځواک به صدراعظم سره وي، چې د پارلمان د اکثریت غړو په تائید به ټاکل کېږي، په ریاستي نظام کې به جمهور رئیس د واک سرچینه وي، چې د ولس د مستقیمو رایو په نتیجه کې به ټاکل کېږي، یو، دوه یا درې مرستیالان به لري، کېدی شي صدراعظم ولري او یا یې ونه لري، خو اصلي اجرائيوي ځواک به جمهور رئیس سره وي.

په پارلماني نظام کې جمهور رئیس سمبولیک رول لري، صدراعظم به د پارلمان د اکثریت غړو په خوښه ټاکل کېږي، د حکومت (اجرائیه ځواک) په راس کې به واقع وي، که لویه جرگه له دې درې وارو نظامونو څخه هر یو په اساسي قانون کې تصویب کړي، نو انتخاباتو ته اړتیا ده. دا چې انتخابات به څرنگه ترسره کېږي، رای ورکوونکي به څرنگه تثبیتېږي او د رایو ورکولو مرکزونه به د کومو معیارونو له مخې څومره، څرنگه او کومو ځایونو کې تثبیتېږي؟ د ډېر غور او بحث موضوع ده، چې پر ټول انتخاباتي بهیر اودهغود نتیجه پر څرنگوالي ژور اغېز اچوي. ټاکل شوې ده د ۲۰۰۴ م کال د جون پر میاشت عمومي ټاکنې ترسره شي، څوک چې په عمومي ټاکنو کې د رایې یا ووت حق لري، ددې کسانو ثبت او راجستر خورا گران کار دی او که له ډېر دقت څخه په کې کار وانه خیستل شي، نو کېدی شي د عمومي ټاکنو قانونیت هم تر پوښتنې لاندې راولي، په انتخاباتو کې تر

ټولو مهم اصل دا دی چې د رایې وړ خلکو له درېیو دوه برخې او یا هم اکثریت باید حتمي ثبت او راجستر شي. په دویم ګام کې مهم اصل دادی چې له همدې ثبت شویو کسانو دوه ثلثه او یا هم اکثریت په انتخاباتو کې ګډون وکړي، که چېرې دا پورتنی دواړه اصولونه بریالي او عملي نه شي، نو بیا دټاکنو قانونیت او مشروعیت تر پوښتنې لاندې راځي. د افغانستان په راتلونکو عمومي ټاکنو کې دغه دواړه اصولونه له سترګو ګواښ او چلنج سره مخامخ دي. دلته غواړو دغو دواړو اصولونو ته د ورپېښېدونکو ګواښونو او د هغو د حل لارو په باب څو څرګندونې وکړو:

الف- د رایې ورکوونکو «وټرانو» د راجستر ستونزې:

۱- جغرافیایي ستونزې: دا یو څرګند واقعیت دی چې افغانستان یو غرنی هېواد دی، چې تر اوسه یې د غرونو په لمنو کې پرتو سیمو اولرې کلیو، بانډو ته سپکونه نه دي غځېدلي او ګڼ شمېر خلک په همداسې سیمو کې ژوند کوي، چې د ډله ییز ارتباط او پیوستون لارې یې غوڅې یا محدودې دي. هغه تحصیل کړي یا نیمه تحصیل کړي اشخاص چې د ووترانو د تثبیت دنده پر غاړه لري، په اسانۍ سره زړه نه ښه کوي چې داسې سختو سیمو ته لاړ شي، چې هلته د موټر لاره نه وي او څو ساعته یا څو ورځې پلي مزله ته په کې اړتیا وي، نو په دې وجه په لکونو هغه افغانان چې په دې سیمو کې اوسېږي اود ووت استحقاق لري له خپل دې حق څخه محرومېږي.

۲- کلتوري ستونزې: تر اوسه لاهم افغانستان کې د کلیو، لري پرتو سیمو او لویو ښارونو تر منځ کلتوري واټن او ان تضاد موجود دی، انتخاباتي کمیسیون او د ووترانو د تثبیت کمیسیون طبعاً په لویو ښارونو کې جوړېږي او دا هم څرگنده ده چې دا کمیسیون به تر زیاته حده خپل غړي له همدې ښاري تحصیل کړي او یا هم نیمه تحصیل کړي او اشخاصو څخه پوره کوي، دې کسانو ته ګرانه ده چې د بېلابېلو ولسوالیو د خلکو پر کلتوري خوی او بوی ښه بلد شي او هغوی دې ته رامت کړي، چې په ښه زړه او پراخه تېنده ځانونه ثبت کړي.

۳- د ښځو ستونزه: ښځې د هېواد نیم نفوس جوړوي، لکه څنګه چې نارینه د ووت حق لري، ښځې هم د ووت حق لري، تر اوسه لایه لري پرتو، کلیوالي او ان په ځینو ښارونو کې د خلکو ذهنیت دې ته تیار نه دی، چې ښځې دې په انتخاباتو کې ګډون وکړي، که فرض کړو چې د هېواد غوڅ اکثریت ښځې د ووت له حق څخه محرومې شوې او اقلیت نارینه هم د بېلابېلو عواملو له امله ثبت او راجستر نه شول، نو د عادلانه انتخاباتو لومړی اصل یانې دوه ثلثه اکثریت خپله له منځه لاړ، د یوه محروم اکثریت په حالت کې د اقلیت تر منځ انتخابات بې ګټې او بې مانا دي.

۴- امنیتي ستونزه: دا یو تریخ واقعیت دی چې اوس په هېواد کې سراسري سوله نه ده ټینګه شوې، د مرکزي حکومت د واک مزي لاد هېواد ګوټ ګوټ ته نه دي رسېدلي، همدا اوس د ټول هېواد په کچه تر ۴۰ زیات داسې ولسوالن شته، چې په ولسوالیو

کې ولسوالان په خپل سر مقرر او برحال دي، خو په کابل کې له کورنيو چارو وزارت سره هېڅ رسميت نه لري او نه له دې وزارت څخه معاشونه اخلي، د هېواد پر بېلابېلو برخو واکمن مختلف جنگسالاران او مختلفو تنظيمونو ته وفادار اشخاص واکمن دي، نو په داسې يو حالت کې د انتخاباتو لپاره د عمومي راجستر پروسه له ډېرو سختو امنيتي چلنجونو سره مخامخېږي. يوه بله مهمه مسئله دا ده چې د ووتړانو د راجستر او نومليکني پروسه بايد د ملگرو ملتونو او نورو نړيوالو ادارو تر څارنې او کنترول لاندې ترسره شي. خو همدا اوس د ملگرو ملتونو د دفترينو کارکوونکي د افغانستان له مهمو بنارونو پرته اکثرو ولسواليو ته د امنيتي ستونزو له امله هېڅ سفرونه نه کوي، که چېرې د ملگرو ملتونو د استازو د نشتوالي په حالت کې په کومه ولسوالۍ کې په خپله د افغاني گروپونو له خوا د نومليکني پروسه تر سره شي، ددې کار د شفافيت، قانونيت او مشروعيت تضمين څوک کوي؟

يوزيات شمېر تحصيل کړي افغانان پر بېلابېلو تنظيمي ايډيالوژيو وېشل شوي، زيات احتمال دی، چې د انتخاباتو کميسيون د راجستر پروگرام کې به هم ونډه ولري، نو ددې خطر شته چې دوی به د ثبت او راجستر پر وخت خپلې تنظيمي لېوالتياوې په پام کې وساتي او د خپلې خوبېې اشخاص به ثبت کړي.

۵- د عامه شعور د کچې د ټيټوالي ستونزه: د راجستر پر وخت يوه ستونزه دا هم ده چې ډېر خلک د انتخاباتو پر ارزښت

او ماهیت سم نه پوهېږي، کېدی شي له نوم ثبتونې او راجستر سره چندان لېوالتیا ونه ښيي او یو شمېر خلک یې تفاوته پاتې شي، نو دا ټول عوامل ددې سبب ګرځي، چې د ووتړانو شمېر د هغوی تر اصلي شمېر راکم شي.

۲- د کوچیانو د نومليکني ستونزه: د افغانستان د نفوسو یوه درنه برخه کوچیان تشکیلوي، چې د بېلابېلو سرچینو په استناد یې په ټول هېواد کې شمېر د (۲-۴) ميلونو وګړو تر منځ دی، کوچیان سخت او ګرځنده ژوند لري، د ژمي مېنه یې پر یوه ځای او د دوبي یې پر بل ځای وي او پاتې وخت یې په سفر تېرېږي، کېدی شي، د کوچیانو د نفوس له یاد شوي رقم څخه نیمایي یې د ووت مستحق وي، که چېرې د کوچیانو د نومليکني لپاره یوه اساسي تګلاره جوړه نه شي، نو زموږ د ولس یوه درنه برخه به له انتخاباتو بې برخې پاتې شي.

ب- د ووتړانو د انتخاباتو ستونزې: کله چې په هېواد کې د ووتړانو د راجستر لړۍ پای ته ورسېږي، او انتخابات پیل شي، نو انتخابات به هم له یو لړ ستونزو سره مخامخ وي او چې دلته یې د ځینو یادونه کوو:

۱- د انتخاباتي حوزو د تثبیت ستونزه: د انتخاباتو کمیسیون کېدی شي، هڅه وکړي چې د خلکو د راټولېدو په مهمو مرکزونو لکه د ولایتونو، ولسوالیو په مرکزونو او ځینې نورو مهمو ځایونو کې د رایې ورکولو مرکزونه جوړ کړي، دا مرکزونه کېدی شي له بېلابېلو کلیو واټن ولري، نوزیات شمېر خلک به زړه ښه نه

کړي چې له لرې ځای څخه په خپل لگښت د رایې ورکولو مرکزونو ته لاړ شي او که دا لگښت کومه خاصه ډله ورکوي، نو انتخابات به هم د هغوی په ګټه تمام شي.

۲- د بنځینه ووتړانو د انتخاباتي حوزو ستونزه: تر ټولو غټه ستونزه د بنځینه ووتړانو ستونزه ده، چې حاضرې به نه شي، تر خپل کور او کلي بهر چېرې لرې د انتخاباتو مرکزونو ته لاړې شي، په انتخاباتو کې د بنځو د ګډون په باب پوهاوی هم یوه بله ستونزه ده چې بنځې به ورسره لاس او ګرېوان وي.

۳- د کوچیانو د انتخاباتي حوزو ستونزه: لکه څنګه چې موږ دمخه یادونه وکړه، کوچیان ګرځنده ژوند لري، نو دوی ته ستونزمنه ده چې یو یا څو واحدو مرکزونو ته د رایې اچونې لپاره لاړ شي، نو په دې ډول که دوی تردې د مخه زیات راجستر شوي هم وي، نو زیاتې رایې به یې نا استعماله پاتې شي.

۴- متفرقه ستونزې: پر پورتنیو یادو شویو ستونزو سربېره یو شمېر نورې ستونزې هم شته، لکه ترانسپورتي، لوژستيکي، د وخت کمۍ، تبلیغاتي، ذهني، سیاسي، تخنیکي او نورې ستونزې، چې د انتخاباتو د کمیسیون ګروپونه به ورسره لاس او ګرېوان وي، خو اوس راځو دې ته چې دا ستونزې د حل لارې لري او که نه؟ که چېرې د حل لارې ورته ونه لټول شي یا پیدا نه شي او بیا دا ستونزې پرې حل نه شي او دا یادې شوې ستونزې همداسې لاینحله پاتې شي، نو بیا خوښه دا ده چې بېخي د راجستر لړۍ پیل نه شي او نه عمومي انتخابات ترسره شي، ځکه چې په داسې

شرایطو کې د عادلانه انتخاباتو ترسره کول ناشوني دي او تر ناعادلانه انتخاباتو، نه انتخابات ښه په دې دي، چې د نا عادلانه انتخاباتو په نتیجه کې د انتخاباتو د مشروعیت او تائید تر چتر لاندې یو نا عادلانه مشرتوب ډېر دروند بار دی چې د ولس پر اوږو پرېوزي او که هسې له انتخاباتو پرته یو خپلسری حکومت خپل واک وغځوي، نو هغه کې د ولس مسئولیت ځکه ډېر زیات نه دی، چې دوی خو انتخابات کړي نه دي، په خپل سر راغلی او په خپل سربه بېرته ځي.

خو زموږ په کلتور کې د ا متل دی چې که غر هر خومره لوړ دی پر سړي لار شته، د هر مشکل او هرې ستونزې حل لارې شته، چې که په ژور ډول تشخیص او عمل پرې وشي ستونزې ورسره حلېدی شي، نو د پورتنیو ستونزو د حل او عادلانه انتخاباتو د ترسره کولو لپاره دلته څو وړاندیزونه کوو:

۱- د ووتیرانو د نوملیکنې لپاره عمومي ستراتیژي:

د رایې ورکونکو د راجستر لپاره باید تر هرڅه لومړی یوه لیکلې ستراتیژي جوړه شي او ټولو هغو اړخونو، ستونزو او حل لارو ته په کې اشاره وشي، چې عادلانه ټاکنو ته زیان رسوي دا لیکلې ستراتیژي باید د انتخاباتو د کمیسیون ټولو دفترونو او کارکوونکو ته ورسول شي او هغوی پرې ښه ځان پوه کړي.

۲- د نوملیکنې لپاره د افرادو جذبونه:

طبعاً د انتخاباتو کمیسیون به په مهمو ولایتونو او ممکن په هر ولایت کې ساحوي دفترونه جوړوي، کله چې ساحوي دفترونه په

خپل تشکیل کې د نومليکنې لپاره افراد جذبوي، نو دا بايد د ټولو اداري واحدونو د نفوسو، جغرافيايي موقعيت او دهغو اداري واحدونو اتنيکي جوړښت د څومره والي او څرنگوالي له مخې په پام کې ونيسي، د هرې ولسوالۍ او هراداري واحد لپاره بايد د همغې ولسوالۍ تحصيل کړي اشخاص استخدام کړي، چې د همغې سيمې د خلکو په ځوۍ بوی ښه بلد وي.

۳- د ښځو نومليکنه:

په ډېرو کليوالي سيمو کې لا عام ذهنيت دې ته جوړ نه دی، چې ښځې دې راجستر شي او يا دې په ټاکنو کې گډون وکړي، نو ددې ستونزې د حل يوه لاره دا ده، چې د نومليکنې لپاره دې په غوڅ ډول نارينه کار کوونکي نه استخدا مېږي، په هره ولسوالۍ کې لس شل تحصيل کړې او نيمه تحصيل کړې ښځې پيدا کېږي، همدا ښځې دې د راجستري په پروگرام کې جذب شي او ښځې دې د ښځو له خوا راجستر شي، په دې ډول به د حساسيت مخه ونيول شي.

۴- د عامه ذهنيت د ښه والي حل لاره:

د عامه ذهنيت د کنترول او ښه والي لپاره ښه لاره دا ده چې د راجستري په پروگرام کې د کلي مشر، ملک او روحانيون يا ملا امامان هم شامل شي، په دې ډول به د راجستري پروگرام پر ضد د تبليغاتي کمپاين مخه ونيول شي او ټول به په واحد پروسه کې شريک شي.

۵- د کوچيانو د ستونزې حل:

د کوچيانو د راجستر لپاره بڼه لاره داده چې د راجستر په پروگرام کې خپله د کوچيانو د خپلونو استازي شامل شي، ددې د ټولو خپلونو شمېر ۱۵۰ خپلونو په شا وخوا کې دی، نو که د راجستر په پروگرام کې د کوچيانو لږ تر لږه ۱۵۰ استازو ته ونډه ورکړل شي، کار به ډېر اسانه شي.

۶- د انتخاباتي حوزو د ستونزو حل:

هر څومره چې د انتخاباتي حوزو شمېر زيات وي، په همغه اندازه رايې ورکونکو ته اسانتيا پېښېږي، د ټول افغانستان په کچه د (۵۰) زرو په شا وخوا کې جامع مسجدونه دي، که د هر جامع مسجد مخه او يا د هغه انگرې يوه انتخاباتي حوزه وگڼل شي او دوه ورځې د ټولو انتخاباتو لپاره په پام کې ونیول شي، يوه ورځ د ښځو او يوه ورځ د نارينه و لپاره نو په انتخاباتو کې د ډېرو خلکو د گډون احتمال شته.

۷- د فني او مسلکي اشخاصو جذبول:

په انتخاباتي پروسه کې چې هر څومره زيات مسلکي او فني اشخاص داخل شي، د ټاکنو د بري چانس زياتېږي، د راجستر له پروگرام نه نيولې بيا تر عملي انتخاباتو پورې ددې ټولې لړۍ لپاره په کار پوه اشخاصو ته اړتيا ده.

په عمومي ډول که موږ د انتخاباتي بهير دا ټولې ستونزې او حل لارې په ژور ډول په پام کې ونيسو او هغه گام پر گام عملي کړو، نو د عادلانه انتخاباتو د بري چانس زياتېږي او له دې پرته انتخابات د وخت، پيسو او نورو امکاناتو ضايع کول دي او بس.

د خدمت معيار

دا ليکنه هم د هيلې مجلې د ۱۳۷۹ل کال په (۳) ګڼه کې خوندي شوې ده.

په وروسته پاتو ټولنو کې د کار وېش په پوره او منظم ډول نه وي رامنځته شوی او يا ورته ډېر ارزښت نه ورکول کېږي، تخصصي څانګې جوت ځای نه لري او يا يې د کار مخه نيول کېږي، مسلکي کادرونه دخپل آر مسلک ترڅنګ اړ دي دويم او درېيم کار ته هم لاس وغځوي او خپل ژوند خړوب کړي، همدغه او ځينې نور لاملونه وي، چې وروسته پاتې ټولنه نوره هم وروسته پاتې ساتي او د پرمختګ مخه يې نيسي. کله چې په يوه ټولنه کې د کار وېش نه وي رامنځته شوی او د ټولنې ټول وګړي د کار پر وېش قانع شوي نه وي، نو د خدمت کولو کچه او معيار هم نه معلومېږي. ځکه څنګه ارزولای شو چې چا په کومه برخه کې، څومره او څنګه کار کړی دی؟ کله چې په ټولنه کې کار وېشل شوی نه وي، د خلکو او په تېره بيا د عوامو غوښتنې هم خپله موخه نه شي څارلای، بلکې ډېر ځله بې ځايه هم وي. د بېلګې په توګه که په ټولنه کې يو چا د خپل نسبتي خدمت او هڅې له کبله يو څه نوم وګاټه او د خپلې څانګيزې پوهې له لارې يې ټولنې ته يو ګټور کار وکړ، نو عام وګړي له هغه نه

دنورو هر ډول اړتيا وړ کارونو د سرته رسولو هیله لري. طبعاً دا ډول کارونه د هغه شخص په وس پوره نه وي، نو ځکه خو دعوامو هیلې نه شي پوره کولای، دا کار په خپل ځانگیز کار کې د ده پر گټلي نوم هم ناوړه اغېز کوي او په نتیجه کې په یوه ځانگړې څانگه کې د ټولنې د یوه خدمتگار خدمت هم له یاده وځي.

زموږ په شان وروسته پاتې او وروسته پاتې ساتل شویو ټولنو کې خدمت کولو بله لویه رېږه داده، چې ډېرو سیاستوالو او نورو خدمت په نامه شعارونه ورکړي، خو وروسته یې سر خیانت ته وتلی دی. د «خدمت» شعار اوس په عامو خلکو کې دومره بې باوره شوی، چې څوک د خدمت نوم واخلي، نو د خلکو په ذهن کې خیانت تداعي کېږي، نو اوس که یو څوک د رښتیني خدمت هیله هم لري، څوک پرې باور نه کوي. ان که څوک د خدمت عملي بېلگې وړاندې هم کړي، بیا هم ځینې وایي: «دا خو ځکه داسې خدمتونه کوي او ځان ښه سپری کوي، چې خلک تېر باسي په دې کې یې هم چل دی». زموږ په ټولنه کې د ټولنې اصلي خدمتگاران په یوه او بل نامه تورن، بدنام او دعوامو د ټیټې ذهني کچې د ناباوړۍ ښکار شوي. زموږ په ټولنه کې بله ستره نیمگړتیا داده چې خدمت په مسلک او کار کې نه افاده کېږي، بلکې په اند او گروهې پورې تړل کېږي، هرې سیاسي او گروهمنې ډلې دخپل واک پرمهال خپل نالوستي او نامسلکه کسان پر مسلکي پوستونو او څوکیو کېنول او ډېرې توندې لنډ مهالې خو ډېرې ځپونکي او شاتمبونکې اغېزې یې پرېښودې. له څو تېرو او غبرگېدونکو

پېښو څخه د مسلک خاوندانو او نورو ډېرو پوهانو ته دا نهيلي
پيدا شوه، چې ياره «افغانستان د استثناتو هېواد دی دلته هر
ناممکن شی ممکن او هر ممکن شی ناممکنېدلی شي» نوموړ ته
څه په کار وه چې سر مو په خپل مسلک کې سپين کړ او د زړه وينې
مو وڅښلې؟

ځينې کسان هر خدمت د گروهې په تله تلي؛ د کار لاسته راغلي
ثمرې او مېوې ته نه گوري، بلکې دېته گوري چې دا د چا په هڅه
رامنځته شوي دي. دلته په واقعيت کې دهر خدمتگار کار دهغه د
اخلاقو او گروهې په هنداره کې مطالعه او ارزول کېږي: «پلانی ښه
ډاکتر دی خو افسوس چې عقیده يې خرابه ده. زه به دپلاني
انجنيري څه کړم چې عقیده کې ټينگ نه دی، پلانی به ښه تکړه
پوهاند وي خو په پلاني گوند کې دی او پلانی...».

دلته پر دې بحث نه کېږي، چې پلاني ټولنې ته څه وړاندې کړل،
بلکې د يو چا د خدمت او سریتوب معيار په دې پورې تړل کېږي،
چې دده په ذهن او فکر کې څه گرځي؟! د ټولنې يو شمېر وگړي بيا
دهمدغه ذهني ابهام په تلې هر څه تلي، هغه هم داسې چې هر څوک
له خپل ځان سره د خدمت ارزونې او ټاکنې لپاره بېلابېل معيارونه
لري. څرنگه چې په ټولنه کې د خدماتي کارونو وېش نه دی رامنځته
شوی، نو د خدمت معيارونه هم نه دي مشخص شوي او نه يې
بريدونه ټاکل شوي دي. له دې کبله که هر څوک او د ټولنې هر
خدمتگار په يوه ځانگړې څانگه کې ټولنې ته د زياتو خدمتونو

جوگه هم شي، بيا به هم د ټولنې د ټولو وگړو په ذهن او فکر کې يو
 شان مقبوليت ونه لري، نو خدمتگار بايد څه وکړي؟.

کله چې په ټولنه کې د يو چا د خدمت معيار معلوم نه وي او يا په
 ټولنه کې د خدمت د ارزونې کچه راتپيښه وي، نو خدمتگار طبعاً د
 اوږدې او سترې کوونکې مبارزې له کبله نهيلی کېږي، د ده دا
 نهيلي نه يوازې دده پر فزيکي او روحي ژوند ناوړه اغېزه کوي،
 بلکې د ده پر کورنۍ هم اغېزېښدي او همداسې ټولې ټولنې ته
 غځېږي. کله چې څوک په گانده (اينده) کې د يونېک او غوره کار
 د خدمت تکل کوي، نو چې د تېرو خدمتگارانو د ژوند حال او
 وروستۍ برخليک وويني، نو په خپل کار کې ټکنی او پښه نيولی
 کېږي او ځينې خوپه کې بېخي له خپل پلان کړي کاره تېرېږي.

ددغسې حرکت په نتيجه کې په ټولنه کې د خدمتگارانو شمېر
 راکمېږي، د خدمت کچه ټيټه او ټولنه شاته پاتې کېږي. د بنسټيز
 کار د سرته رسولو په مقصد او په ټولنه کې د خدمتگارانو دنهيلي
 دمخنيوي لپاره يوه غوره او اساسي لاره داده، چې هر څوک په ټولنه
 کې د خدمت او نېک کار د سرته رسولو هيله لري، نو له سره دې
 په زړه او ذهن کې د قربانۍ او بلهارۍ روحيه وروزي او د هېڅ ډول
 مادي او مانيز امتياز هيلې دې نه لري، ځکه چې د خدمتگارانو او
 د ټولنې د عام ولس د ذهني کچې ترمنځ زيات واټن دی، د ټولنې
 عام خلک ددې ذهني وس نه لري چې خپل پالونکي او خدمتگاران
 ونازوي او د ځواک څښتنان د لنډ مهالي عيش او عشرت له کبله د

ټولنې د خدمت او د هغو د خدمتگارانو د پاللو جوگه نه دي او نه هغو ته خپل پام را اړوي.

که چېرې د هرې برخې خدمتگاران له اروايي پلوه داسې تسکين کړي چې: «همدا مې ټولنه ده او همدا يې معيارونه، خو دې سره سره بيا هم ورته په يوې الهي، ملي او هېوادنۍ مينه کار کوم او د هېڅ ډول مادي او مانيز امتياز هيله نه لرم» نو بيا خو کېدای شي چې له ډېرې ذهني او رواني ستړيا او نورې نهيلۍ سره مخامخ نه شي، ځکه چې ده له سره خپله ټولنه او د هغې معيارونه تللي دي. که خدمتگاران په همدې روحيه په ټولنه کې کار وکړي او نور هم دا لاره تعقيب کړي، نو د خدمتگارانو شمېر به زيات شي او ټولنه به هم ډېر مخکې پر لوري روانه شي، کله چې ټولنه نسبي او بيا نور پرمختګ وکړي، نو په ټولنه کې د ځينو ارزښتونو او معيارونو د بدلون امکان هم زياتېږي، بيا به نو ټولنه په ټاکلو معيارونو هم خدمتگاران پېژني او هم خاين، خو تر هغه دمخه د استاد روحي په اند: «په وروسته پاتې ټولنه کې د خدمت او شخصيت معيار معلوم نه وي» خدمتگاران بايد له هر چا څخه د ډېر عزت او پالنې هيله ونه لري او د قربانۍ په زغملو سره خپل کارونه ترسره کړي.

فکري خلا

دا ليکنه د هيلې مجلې په يوه کچه کې خپره شوې ده.

په هره ټولنه يا هېواد کې چې سياسي ثبات له منځه لاړ شي او يا وسلوال پوځ وپاشل شي، نوښم له لاسه ورسره عمومي انارشي رامنځته شي، سياستوال دې پېښې ته د(قدرت خلا) وايي او تل هڅه کوي چې په ټولنه کې دا ډول تشيال (خلا) رامنځته نه شي. دسياسي او پوځي واک دخلا يوه عملي بېلگه ترننه لس کاله وړاندې زموږ په خپل هېواد کې پېښه شوه، کله چې دپخواني شوروي پلوي حکومت مشر ډاکټر نجيب الله پاکستان پلوو، ايران پلوو او يا هم ديو بل ډول روس پلوو ډلو ډلگيو له خوا تر سخت فشار لاندې راغی او اړ شو چې له واک نه لاس په سر شي، نو په هېواد کې يې دسياسي بې ثباتۍ او دقدرت خلا رامنځته کېدو دمخنيوي په باب دملگرو ملتو سازمان ته لمن وغوړوله، چې دنوي بدلون په راتلو سره به سياسي او پوځي ځواک رامنځته شي او ټولنه به له کنترول نه ونه وځي.

ډاکټر نجيب الله چې دمجاهدينو له بېلابېلو ډلو سره ډېر کلونه جنگېدلی و، سياسي ظرفيت او د اکثرو ډلو تر منځ دځواکونو انډول ورته معلوم و. په پايله کې همغسې وشول چې هغه اټکل کړی و.

په افغاني ټولنه کې د سياسي خلا له راپيداشوي ناورين څخه نه يوازې افغاني ټولنې، بلکې ټولې نړۍ د عبرت ښه درس واخيست، خو اوس هم پر هغه اساسي لامل غور نه کېږي، چې د سياسي تشيال درامنځته کېدو سبب گرځي.

د سياسي خلا درامنځته کېدو اساسي لامل، فکري تضاد، بې اتفاقي، فکري کمزوري او يا هم هغه فکري خلا ده چې پر يو واحد ارمان او يا هم پر ځانگړي ټکي دټولو او يا زياتو خلکو د راټولېدو او توافق چانس له منځه وړي. په حقيقت کې همدا فکري خلا ده چې په يوه ټولنه کې سياسي گډوډۍ او پوځي لاسوهنې ته لاره برابروي. په زياترو ټولنو کې ځينې داسې ايډيالونه وي چې ديو ملت ټول وگړي او سياسي ډلې پرې راټولېږي او درناوی يې کوي. ملي، عقیده يي او هېوادني ارزښتونه هغه ستر ارزښتونه دي، چې د يو ملت او هېواد د تشکل سبب گرځي.

ليکوال او شاعر دټولنې هغه پارکۍ دی چې تر ټولو زيات د ملي ارزښتونو پالنې او ځلونې ته ژمن وي، ځکه خو ليکوال ته دټولنې سترگې او دهغه تخليق يانې (ادب) ته دټولنې وجدان وايي.

دټولنې ځينو وگړو ته بې ايډياله ژوند گران نه دی، خو شاعر او ليکوال بې ايډياله ژوند نه شي کولای او که کوي يې هم دا مانا لري چې يو بې روحه کالبوت دی. زموږ يو شمېر شاعران او ليکوال اوسمهال له همدغه فکري بحران او خلا سره مخامخ دي. هغوی چې به پخوا يو ارمان او ايډيال ته متعقد وو، پر ايډيالونو باندې د ډول ډول ناخوالو د راتلو له امله سخت مړاوي دي.

اساسي خبره داوه چې ځينو ليکوالو دخپل ځان لپاره واره ارزښتونه او ايډيالونه ټاکلي وو، لکه سياسي، سيمه ييز، قبيله يي او نور... نو کله چې پر دې ډول ارزښتونو گردونه راغلي، نو دوی هم ورسره مړاوي شوي دي.

يو شمېر نور بيا سياسي توپانونو او نورو ناخوالو دومره وارخطاکري چې هېڅ نه پوهېږي څه وکړي او کوم ارمان ته ډډه ولگوي. دا ډول ليکوال له يوې فکري خلا او بحران سره مخ دي، ليکنې يې کوم مشخص لوري نه شي څارلای او نه په کې کوم ځلند مانيز جوهر پروت وي. ليکنې يې بې ارمانه وي، ارمان او ايډيال دليکوال لپاره د روح مثال لري او بې روحه ليکنې د مړو ليکنو حيثيت لري.

دبې ايډيال له ليکوالو بله ستونزه داده، چې له ډول ډول فکري تېروتنو سره مخامخېږي، متضادې ليکنې ورڅخه کېږي او د شخصيت ثبات ته يې زيان رسېږي، د شخصيت بې ثباتي چې زموږ په ټولنه کې زياتره په اخلاقي انحراف او فکتور پورې تړل کېږي، دليکوال ديوه اثر د اغېزمنۍ لپاره ډېره مهمه خبره ده. په وروسته پاتې او قبيله يي ټولنه کې اخلاقي معيارونه او د شخصيت ځانگړنې ډېر زيات مطرح دي، نو هغه څوک چې غواړي پخه او تلپاتې ليکوالي وکړي، بايد دهغې لپاره پاڅه مانيز بنسټونه هم ولري او دخپلې ليکوالۍ لپاره تلپاتې، پراخ او ستر انساني ايډيالونه انتخاب کړي، نو په دې ډول به په ليکوالۍ کې له فکري بحران او خلا څخه وژغورل شي.

مجاهد او جنگسالار

دا ليکنه هغه وخت شوې وه، چې د مجاهد او جنگسالار پر اصطلاحاتو په رسنيو کې تود بحث روان و او بيا هماغه مهال د کوربت مجلې د ۱۳۸۳ ل کال په (۶) نېټه کې چاپ شوې ده.

په سياسي پلوه «مجاهد» اصطلاح په اسلامي سياسي بحران تر پيل (۱۳۵۷) ل کال وروسته استعمال شوه او پر افغانستان باندې د شوروي يرغل په ټولو کلونو کې يې د مذهبي او ملي مشروعيت ټول پړاوونه ووېشل، نو ځکه په همدغه دوران کې «مجاهد» د ولس د زړونو تل ته ننوت او د منښت او گرانښت مراتب يې حاصل کړل، ان تر دې بريده چې که يو «مجاهد» د شريعت تر پولې خوا هم ځينو کارونو ته لاس ورووړ، نو خلکو پرې پرده خوړوله او ويل يې خیر دی پروا نه کوي مجاهد دی... رښتيا هم افغان ولس د جهاد په لوبښي کې د خپل هېواد د ازادۍ او سرلورۍ لپاره بې سارې قربانۍ ورکړې او خپل ځان يې دنړۍ په ولسونو کې د يوه اتل په توگه تثبيت کړ، په پاکستان کې اوو او په ايران کې اتو کمونيزم ضد او حکومت مخالفو سياسي تنظيمونو چې اکثرو يې تر شوروي يرغل دمخه په دې هېوادونو کې خالي کړې وې، په شوروي يرغل سره ځان ته جهادي مشروعيت حاصل کړ او د جهاد مشري يې راخپله کړه، ولس له ناچارۍ اړ و د شوروي پر ضد جهاد ته دوام ورکړي، که څه هم په لوړه کچه او تش

لاس دې وي، سياسي تنظيمونو ته دا بڼه فرصت و، چې د افغان ولس او د شوروي مخالفو هېوادونو په تېره بيا امريکا متحده ايالات، سعودي عرب او نورو ترمنځ يو حاييل رامنځته کړي، له هغوی څخه وسلې او پيسې ترلاسه کړي او ضمناً دا ورته هم په گوته کړي چې د ولس رهبري زموږ په لاس کې ده او دا ټول ولس موږ راپاخولی دی. د همدغه مهارت په نتيجه کې سياسي پوځي، تنظيمي مشرانو د جهاد په ټول بهير کې د شهرت بڼه شان او شوکت تېر کړ، کله چې شوروي لښکرې له افغانستان څخه ووتلې نو تر هغه وروسته جهادي مشروعت هم ورو ورو کمزوری شو، هغه جهادي ډلې او تنظيمي مشران چې تر دې دمخه يې هر روا او ناروا عمل مشروع گڼل کېده او مذهبي جذبه يې پر سياسي تدبير ډېره غالبه وه، له سخت چلینج سره مخامخ شول، د دې ډلو مشرانو سياسي منطق ډېر کمزوری او تر جگړه ييز بهير ډېر شاته پاتې و، د شوروي لښکرو تر وتو وروسته په افغانستان کې مذهبي او ملي جنگ ورو ورو پر سياسي او قومي جنگ بدل شو، دا داسې يو حالت و چې اکثرو جهادي مشرانو پرې دمخه فکر نه و کړی، د جهاد نړيوال ملاتړ په همدې وختونو کې ورو ورو کمېده، د جبهې ليکې کمزورې کېدلې او د واک د نيونې لپاره په پټه او ښکاره تر مذهبي ارزښتونو اخوا ائتلافونه او سازشونه جوړېدل، يو شمېر جهادي او جهادنا ډلې په کابل کې له يو شمېر الحادي او قومي ډلو سره د سازش په لټه کې شوې، څرنگه چې دا ډول هڅې د ملي گټو پر ضد وې، نو د عامه مشروعت پر ځای يې عامه کرکه

راوپاروله. د سازش او ائتلاف له لارې پر کابل باندې بېلابېل او مختلف تنظیمونه واکمن شول او ورسره ټول هېواد ته د نامشروع جگړې لمبې خورې شوې، هر ځای ته ټوپکواکي وغځېده. حالات دومره ترینګلي شول، چې هېواد ته د تجزیې خطر پېښ شو، ولس له دې حالت تر پوزې راغی او خبره د انفلاق تر بریده ورسېده، پخوانیو جهادي ارزښتونو خپل رنگ او خوند بایلود. پخوانیو سیاسي او مذهبي اصطلاحاتو ته نوې نومونې راووتې، قومندان، ټوپکي، ټوپکوال، نامسووله اشخاص، جگړه مار ټوپکسالار، جنگسالار او داسې نور. ددې نومونو یو غټ علت دا و چې پخوانی مجاهد د خپلو عملونو له مخې تننې مجاهد نه و. مجاهد او جهاد له معنوي پلوه د بهرني یرغل پر وړاندې له مبارزې څخه خپل مشروعیت ترلاسه کاوه، خو نن چې هره خوا خپلمنځي جگړه شروع وه او ټوپک کارېدل، دې جنگ بله مانا لرله، دا د قدرت لپاره د هوسونو جنگ و، څرنگه چې د جنگ بڼه بدله شوله، همداسې د جنگ اصطلاحات او مفاهیم هم بدل شول. د پخوانیو مجاهدینو یوشمېر ډلې او اشخاص چې په نوي جنگ کې رابښکېل وو، له دې نویو اصطلاحاتوسره یې سخت مخالفت کاوه، دوی هڅه کوله چې پخوانۍ سپېڅلې تورې اوسنیو نامشروع امتیازاتو او کړنو ته مشروعیت ورکړي او د تېرې تورې په برکت خپله اوسنۍ گناه بایزه او بښلې وښيي، خو دې خبرې ته یې پام نه و، چې پخوانی شغل هېڅکله هم د اوسني شغل ځای نه نیسي او نه یو د بل پر ځای کارېږي، مثلاً پخوا یو څوک ناوای و، بیا یې ناوایتوب پرېښود،

او قصابي يې پيل کړه، اوس د قصاب پر دندې او غولي ولاړ دی، نو څوک ورته د نانواي خطاب نه کوي، بلکې قصاب يې گڼي. د ځينو مجاهدينو په اړه هم همدا مثال صدق کوي، يو وخت کې يو چا جهاد کاوه او ځان يې د جهاد پر ټولو اصولو برابر کړی او پسرللی و نو خلکو ورته مجاهد ويلې، خو کله چې همدې خلکو د جهاد تر ټولو پښې واپولې او نورو کارونو ته يې لاس کړ، نو بيا خلکو ورته نور اصطلاحات چې د هغوی له عمل سره منطبق او مصدق وو وکارول، که چا د خلکو د ځورونې لپاره ټوپک گرځاوه، هغه ته د ټوپکي او که چا پاتک درلود هغه ته د پاتکي اصطلاحات وکارېدل. حقيقت دادی چې له جهادي حالت نه نامشروع ټوپکي حالت ته د ځينو اشخاصو او بنسټل يوه پروسه وه، هر څوک چې په دې پروسه کې شامل وو، هغوی دويم نومونه خپل کړل. د طالبانو د واکمنۍ پر مهال ټوپکوال او پاتکوال ټول له يوې مخې د هېواد په يوه گوټ کې را ايسار کړای شول، خو د امريکا د متحدو ايالاتو د پوځي يرغل په نتيجه کې د ټوپکوالو مشران يو ځل بيا را ژوندي شول، په سياسي او پوځي برخه کې يو ځل بيا ورته تر خپل استحقاق او استعداد پورته امتيازات ورکړای شول، ولس له همغه پيله د طالبانو پر وړاندې پر دا ډول بديل خوښ نه و، خو امريکايي ځواکونو او نړيوالې ټولنې د خلکو د هيلو خلاف ټوپکوال په زياتو امتيازاتو ونازول، ولس له همغه پيله دې خلکو ته د دوی د شان مطابق اصطلاحات وکارول، هغوی چې تر ټولو زيات ټوپک او وسله وال اشخاص يې درلودل او په دولت کې يې تر ټولو زيات

امتیازات ترلاسه کړي وو، د جنگسالار او ټوپکسالار په نومونو ونومول.

په دې تېرو دریو کلونو کې د جنگسالار پوځي اصطلاح ډېره زیاته سیاسي مانا او اغېزه راخپله کړې، هر څوک جنگسالار یادوي او غندي یې، خو هېڅکله هم چا کوم شخص جنگسالار ته ګوته نه ده نیولې او څوک یې په دې نوم نه دی نومولې. جنگسالاران هم هېڅکله دا اصطلاح پر ځان نه مني او د داسې اصطلاح کارونه د مجاهدینو توهي ګڼي. دا چې په افغانستان کې اوس څوک جنگسالار دی او څوک مجاهد، مخکې پرې په ضمني ډول تبصره وشوه، خو یو شی چې حقیقت دی هغه دادی چې اوس په افغانستان کې جنگسالاران شته، هم په دولت کې دي او هم تر دولته بهر، یا رسمي او نا رسمي جنگسالاران دواړه شتوالی لري، د جنگسالاری اصطلاح هم باید په دقیق ډول وکارول شي، که یو څوک مجاهد ته جنگسالار ووايي، نو بېشکه دا د مجاهد په حق کې ظلم دی او ګناه ده، خو که څوک جنگسالار ته مجاهد وایی، دا نو بیا تر هغه زیات ظلم دی او ګناه ده، په حقیقت کې هر هغه څوک چې د وسلې په زور تر خپل استعداد او استحقاق پورته امتیاز ترلاسه کوي، هغه جنگسالار دی، که هغه پخوا هر څوک و سپین و که تور، مجاهد و که نه و، د جنگسالار د تعریف په باب پخوانۍ بېلګې او بدګڼې د محاسبې وړ نه دي، بلکې د هغه اوسنۍ کړنې د محاسبې وړ دي. د پخوانیو بېلګو په مقابل کې د اوسنیو بدګڼو بېل داسې مانا لري، چې موږ ناروغ ته د اصلي درملو پر ځای

تاریخ تېر درمل ورسوو، طبیبان پر دې پوهېږي چې ناروغ ته تاریخ
تېر درمل څومره زیان ورسولای شي.

سرشمېرنه که سر غوڅونه؟

دا ليکنه هغه مهال شوې وه، چې په افغانستان کې د امتحاني احصايې بهير پيل شوی و او د احصايې په اړه تاوده بحثونه او تشويشونه روان وو، په ځينو ولايتونو کې چې امتحاني سرشمېرنه اخيستل شوې وه، هلته هم د درغلي زيات احتمالات وو، وروسته بيا په ننګرهار کې موږ د سرشمېرنې په اړه يو علمي سيمينار هم جوړ کړ، چې ګڼ شمېر افغان ليکوالو، څېړونکو، د احصايې د مرکزي رياست لوړ پوړو چارواکو او همدارنگه د ځينو کورنيو او بهرنيو موسسو استازو په کې ګډون کړی وو. په دې سيمينار کې موږ د مستندو دلايلو او شواهدو له مخې، دا امتحاني احصايه نيمګړې او له درغلي ډکه ثابته کړه. چې دا مهال زموږ د ځينو څېړونکو لاسته ورغلي وو. په دې اړه زما نورې ليکنې هم شته چې هغه به يوځل بيا خپرې کړم. دا ليکنه همغه مهال د هيلې د ۱۳۸۲ل کال په (۱) ګڼه کې چاپ شوې ده. درانه لوستونکي يوځل بيا ددې حساسې موضوع په هکله ددې ليکنې لوستونه رابولم.

د بن د توافقاتو له مخې د افغانستان د دولت يوه دنده دا ګڼل شوې وه، چې په افغانستان کې به عمومي سرشمېرنه ترسره کوي، نړيوالې ټولنې ژمنه کړې وه، چې په دې کار او چار کې به له افغان

دولت سره مرسته کوي. د بن پرېکړې تقریباً له خپل وخت و مهال سره عملي کېږي، خو نه کټ مټ او سل په سلو کې، خو تر اوسه چې شوک د بن د پرېکړو جاج اخلي، نو تر زیاته بریده یې عملي بڼه خپله کړې ده. البته د بن د پرېکړو په عملي برخه کې هم یو شمېر درغلی، تېروتنې او تېرویسټنې شته او په راتلونکي کې یې هم اټکل کېدی شي.

د بن په توافقاتو کې پر سرشمېرنه زیات ټینګار ځکه کېده، چې دا نه یوازې د افغانستان د بیا رغونې، جوړونې او پرمختګ لپاره یو اساسي لامل و، بلکې د سیاسي چارو د سمون او رغون په لار کې یوه اساسي ستونزه هم ګڼل کېږي، رښتینې سرشمېرنه د سیاسي او قومي ډلو د سیاسي غوښتنو په کنټرول، تثبیت او لاسته راوړنه کې اساسي رول لري. په افغانستان کې سرشمېرنه په تېره بیا د قومي ماهیت له مخې یوه ډېره حساسه سیاسي موضوع ده، د هرې مشروع او نا مشروع سیاسي، اقتصادي او بلې غوښتنې لپاره د قومونو کمیت وار له واره دمخه کېږي او د ستونزې د حل معیار او محک قومي شمېر ګڼل کېږي.

څرنگه چې په افغانستان کې لاتردې دمخه یوه ډېره دقیقه، کره، پوره او ټولو غاړو ته د منلو وړ سرشمېرنه نه شته، نو ځکه هره سیاسي او ټولنیزه ډله چې د قومي هویت او حقوقو تر چتر لاندې یې خپل ژوند تضمین کړی، په هېواد کې د سرشمېرنې له یوه اوږده ابهامه ناوړه ګټه پورته کوي او د هغه قوم، چې دوی ورته منسوب دي، د شمېر کچه دومره لوړه ښيي، چې واقعیت نه لري،

په دې ډول په افغانستان کې له قومي پلوه د سرشمېرنې په بڼه کې زیاته مبالغه کېږي.

هغو سرشمېرنو چې د ځینو بهرنیو غرضي هېوادونو او کورنیو غرضي سرچینو له خوا ترسره شوي او پر واقعیت ولاړې نه دي، موضوع نوره هم پسې پېچلې کېږي ده. د بېلګې په توګه ځینې سرچینې په افغانستان کې زموږ د هزاره وروڼو مجموعي شمېره په سلو کې (۳۵-۳۰) محاسبه کېږي، که دا د یوې فرضيې په توګه همدومره وګڼو، نو همدومره یا تر دې زیات شمېر د تاجکو وروڼو له موجودیت څخه هم هېڅوک سترګې نه شي پټولای، خو که موږ د فرضيې په توګه همدا (۳۵-۳۰) رقم محاسبه کړو، نو د دوو قومونو مجموعي شمېر به (۷۰-۶۰) فیصده شي، د افغانستان په قومي شمېرنه یا یادونه کې معمولاً ازبکان ترهزه ګانو وروسته یادېږي، نو که دا هم د پورتنۍ فرضيې له مخې له (۲۵-۳۰) فیصدو پورې اټکل شي، نو د درېیو قومونو مجموعي شمېر به (۸۰-۹۰) فیصدو پورې ورسېږي، پاتې (۱۰-۲۰) فیصده که دا نور قومونه لکه ترکمن، پشه یي، نورستاني، ایماق، قرلباش او نور محاسبه شي، نو سل په سلو کې پوره شول، په دې ډول نو په افغانستان کې د پښتنو د اکثریت خبره خوله چې بېخي یې د موجودیت پوښتنه راولاړېږي؟ داسې او دې ته ورته احصایې له واقعي او رښتیني حالت څخه د یوه لوري غوښتنه او تقاضا لوړوي او د بل لوري منفي غبرګون راولاړوي، ځکه نو د سیاسي غوښتنو په طرح کولو کې له سرشمېرنې ناوړه ګټه پورته کېږي. هغه وخت

چې په افغانستان کې د تذکرې له مخې د نفوس ثبت او راجستر پیل شوی، نو دا هیله ډېره پیاوړې کېده، چې د وخت په تېرېدو سره به د نفوسو دقیق شمېر هم معلوم شي او بیا به دا مسئله د یوې سیاسي ستونزې په توګه نه مطرح کېږي، خو په افغانستان کې پرله پسې منفي بدلونونو او اوبستونونو نه یوازې دا هیله ټکنۍ او ځنډنۍ کړه، بلکې نورې ستونزې یې هم راولاړې کړې.

د ناوړه سیاسي بدلونونو ترڅنګ د احصایې د کارکوونکو لاسوهنه، درغلي، قومي او سیمه ییز لیدلوري هم ډېرې منفي اغېزې وښودلې، له کومه وخت چې د تذکرو وېش پیل شوی نو ورسره سمه، قومي اړونه او بدلونه هم پیل شوې، په انفرادي او ډله ییز ډول د یوه قوم هویت ختم شوی او په احصایه کې یې په قصدي درغلي شوې ده. د دې کار یو غټ علت دا و چې د احصایې اکثره مامورین ناپېتانه وو. نه یوازې د پښتنو شمېر په کې کم و، بلکې د نورو قومونو لکه ازبک، پشه یانو، نورستانیو، بلوڅو او نورو شمېر هم په کې کم و، همدا علت و چې د نفوس په ثبت او راجستر کې دا ټول قومونه ډېر متضرر شوي دي. اکثره تذکرو ته به تاسو پام کړی وي، د تذکرې متن پښتو، خو هغه ځایونه چې باید په قلم په کې څه ولیکل شي، هغه دري دي. زما په خپله تذکره کې یې د سن په کور کې لیکلي: «(چهارده ساله شصت)». (پر شپېتم کال څوارلس کلن) د سترګو او وېښتانو رنګ او نورې ځانګړتیاوې خو پرېږده، له دې څخه ښکاري چې د احصایې اکثره مامورین پر پښتو نه پوهېدل.

په ټوليز ډول ډېرو کمو پښتنو تذکرې اخيستي، ددې يو علت دا و چې په افغانستان کې د تذکرې ترلاسه کول د ژوند يو ډېر مهم ضرورت نه گڼل کېده، هغو کسانو چې تذکرې يې نه دي اخيستي، هغو خود قومي هويت د بدلانه زيان نه دی زغملای او نه د احصايې مامورينو د درغلی بنکار شوي، خو هغه چا چې تذکرې اخيستي پر گڼ شمېر يې دا څپه تېره شوې، هغه پښتانه چې نالوستي وو، هغوی ته چې د احصايې مامور صيب هر څه په تذکره کې ليکلي دا نو د هغه مهرباني پورې اړه درلوده، يو زيات شمېر دا ډول خلکو ته په تذکره کې د «پښتانه» پر ځای «تاجک» ليکل شوي، کلونه پس چې يې زامن لوستوال شوي او هغوی د خپل پلار تذکره کتلې، نو بيا دې نيمگړتيا او تېروتنې ته متوجه شوي چې نړه پښتانه ته تاجک ليکل شوي دي.

د تنگرهار د سره رود په ولسوالۍ کې خوتنه داسې وو، چې پر خپلې جبارخېلۍ او پښتونواله يې سرما توه، خو کله چې يې خپلې تذکرې وکتلې په تذکره کې يې ورته تاجک ليکل شوي وو، يو چا د سره رود له يوه جبارخېل سره گپ لگاوه او ورته يې وويل: «اينه بيادر خوب شد که در تاجک هم جبارخېل پيدا شد ما خوديگم به او نها نزديک شدیم، بری ما از پشتونوليت لاپ ميزدی خوب شد که اخر بری ما خر شدی» جبارخېل وويل: «ولاچه بگويم ديگه اونا نبشته کده» هغه مخکې ورځو کې د حصارک ولسوالۍ يوه مخور وويل: «تاسې لاد سرخوود ولسوالۍ د جبارخېلو غم وړي ياست ان زموږ په ولسوالۍ کې جبارخېلو ته تاجک ليکل شوي دي»

زما يو بل ملگری په جرمني کې اوسي او د کونړ زېږ. پښتون دی،
 په پښتو او پښتونولي کې تر تورې هم تېره دی، په تېر ساپی دی،
 هغه راته وویل: «... دا لاشه کوي چې زما او د حاجي صاحب
 (مقصد يې خپل پلار و) په تذکره کې هم تاجک ليکل شوي دي.»
 دې سره ټولو وخنډل. د پښتنو يو شمېر سيمو کې څلور پينځه
 لسيزې مخکې کسبگرو ته چندان په ښه سترگه نه کتل کېدل.
 اکثره کسبگر له اقتصادي پلوه د وروستۍ طبقې خلک وو، نو دې
 کسبگرو به سره له دې چې ټول پښتانه وو، خو ځان به يې د نورو
 زورورو له وېرې کوم خاص قومي گروپ پورې نه تړه، کله چې به د
 تذکرې د وېش وخت راغی، نو دوی خو به د احصايې مامور ته له
 وېرې خپل قوم نه ښوده، نو بيا خبره د احصايې د مامور تر څم ته
 پاتې کېده او د هغوی تر څم خو معلوم و.

يوه ورځ مې له خپل ملگري شېر علم امله وال څخه پوښتنه وکړه
 چې په تېرو وختونو کې د تذکرود وېش برخه کې دغسې درغلۍ
 شوي، تاسو پشه يانو کې خو به د چا په تذکره کې تاجک يا پښتون
 نه وي ليکل شوي؟ هغه وویل: «دا عجيبه خبرې کوي ټول ده نور
 له تاجکو ډک دی، څومره چې دې په کار وي زه به يې سبا درته
 راوړم.» ما ويل نه بابا داسې به نه وي هغه وویل: «دوه ورځې ماته
 وخت راکړه» دوه درې ورځې وروسته يې گڼ شمېر تذکرې راوړې
 هغه وویل دا يې نمونه ده، زه نه شم کولای ټولې تذکرې درته راټولې
 کړم. په ځينو تذکره کې پشه يانو ته پښتانه خو په اکثره تذکره کې
 پشه يانو ته تاجک ليکل شوي وو، څو موده وروسته زه خپلې

ولسوالۍ (الینگار) ته لارم، د اساسي قانون لپاره د عامه خبرونې یوه غونډه وه، د الینگار ولسوالۍ له بېلابېلو درو څخه د بېلابېلو قومونو له خوا استازي او مشران په کې ناست وو، د اساسي قانون پر گټو، د افرادو پر حقوقو، ژبو، فرهنگ او د قومونو پر ورورۍ خبرې وشوې، کله چې خبره د قومونو ورورۍ ته راوړسېده، نویو تن پاڅېد او ویې ویل: «زه د سالاو درې اوسېدونکي په قوم پشه یي یم، جهاد مې کړی او اوس د یوه مکتب مدیر یم، دا څنگه حقوق دي، زه به د خپلې درې د ټولو پشه یانو تذکرې درته راوړم چې څه یې په کې لیکلي؟» موږ حیران شو، چې څه یې په کې لیکلي، ده یو ځل بیا ناستو خلکو ته وویل: «زموږ د درې خلک په قوم څه دي؟» ټولو ویل: «پشه یان» ده بیا وویل: «دا نو ولې یې موږ ته په تذکرو کې لیکلي: تاجک.» ده زیاته کړه: «وروند تعصب له مخې دا خبره نه کومه، لغمان کې تاجک نه شته که وي هم ددې غرو سرو کې څه کوي؟ مقصد مې دادی چې اوس دا قانون جوړېږي، موږ یې ملاتړ کوو، خو سبا چې بیا تذکرې وېشل کېږي موږ سره داسې ټکي برکي ونه شي.»

تر الینگار وروسته موږ غربي نورستان ته لاړو، په غربي نورستان کې پشه یان، گوجر، نورستانیان او پښتانه اوسېږي، هلته هم په یوه واړه خو د مخورو او قومي مشرانو په یوه مجلس کې د تنګراج له یوه وکیل (غلام سخي) څخه چې په قوم پشه یي دی، پوښتنه وشوه چې د الینگار پشه یانو شکایت کاوه چې زموږ په تذکرو کې یې تاجک لیکلي، ستاسو په تذکرو کې خو به چا ته داسې نه وي

لیکل شوي، وکیل غلام سخي په خدا شو او ویې ویل: «صیبه دا درې اکثره پشه یان دي، پورته بیا نور قومونه گوجر، وایگلي او واماږي دي. اوس خو دا شل کاله انقلاب کې تذکرې نه دي تقسیم شوي پخوا داودخانۍ او ظاهرخانۍ کې تذکرې وېشلې شوي، هغو اکثره کې زموږ پشه یانو ته تاجک لیکل شوي، هغه وخت کې خلک ساده گان وو، په دې نه پوهېدل چې دا څه مانا؟ اوس هم چندان نه پوهېږي، خو که دا ځل تذکرې والا راغلل، نوزه به ورته وایم چې پشه یانو ته به پشه یان لیکي.»

د مرکزي نورستان وکیل گل اعظم خان او د غربي نورستان وکیل عطاء الله خان هم په دې مجلس کې ناست وو، هغوی وویل: «په نورستان کې هم دا حال دی کومې تذکرې چې دوی هغه وخت په نورستان کې وېشلې دي په اکثره کې یې نورستانیانو ته تاجک لیکلي دي.»

څه موده وروسته کابل ته لاړم، له معمول سره سم د پښتو د یو هڅاند خدایي خدمتگار (...) لیدو ته ورغلم هغه ترستري مشي وروسته سملاسي راته وویل: «خبر شوې؟ ما ویل نه، څه شي نه، هغه وویل: «د استاد رشاد لمسي ته یې په تذکره کې تاجک لیکلي» ما ویل ظالمه زه دې وار خطا کړم دا خو وره خبره ده، ما ویلې چې خپله یې استاد رشاد ته تاجک لیکلي... هغه یو دم رابړگ شو د استاد رشاد لمسي ته تاجک از برای خدا ډېر شرم دی ډېر بې غیرته قوم، پښتون ډېر ویده قوم دی. هغه بیا زیاته کړه چې استاد رشاد په دې خبره خومره خفه دی. «ما هغه ته وویل تاته مې

زموږ د يوه خپلوان د لغمان د الينگار د مولوي گلندر خبره نه ده کړې چې هغه په خپلو پيسو له پاکستان نه دخپل کلي جومات ته يو لوډسپيکر راوړ او خلکو ته به يې هر سهار، ماسپينين او مازيگر وړيا نصيحت او تبليغ کاوه، خو هېچا هم ورته غوږ نه ايښوده او يو نيم به لاپه کې داهم ويل چې ددې (...) زوی ته لاگوره موږ باندې خپل ياسين پخوي، پلار به يې دکان کاوه اودی موږ ته وعظ او نصيحت کوي، څه خپل پدري کسب دې کوه.

مولوي گلندر د خلکو دې بې تفاوتۍ ډېر په تنگ او بې ارزښته کړ، بالاخره د خپل لوډسپيکر مزي يې راټول او هغه يې د جومات له منارې څخه راکښته کړ. بله ورځ يې ماته وويل: «ياره عزيزه دا پښتانه دا ددې ولس خلک دا د ابو جهل قوم دی والله په باله که څوک يې اصلاح کړي، خو چې اسرافيل ورته په غوږ کې شپېلۍ ونه وهي والله که يې راوينس کړي، ماته يې دسر په کاسه کې اوبه راکړې او نور ما هم همداسې پرېښودل ځي چې هر طرف ځي.»

(...) ته مې وويل چې تا څخه هم مولوي گلندر جوړ شوی اخر به دخپل لوډسپيکر تنستې راټولې کړې، هغه په خدا شو ياره بېشکه چې دا د ابو جهل قوم دی دا نه اصلاح کېږي، ډېر بې غيرته دي او بېخ يې وباسې هي»

له کابلې - جلال اباد ته راستون شوم، دفتر کې لاناست نه وم چې يوځل بيا شېرعلم خان رانتوت خوله يې له خدا ډکه وه او همدا يې ويل (نوی انکشاف، نوی انکشاف) ما ويل څه اتوم دې کشف کړی که څنگه؟ هغه ويل اتوم نه هم بدتر. ما ويل څه دي؟ ده ويل: «د

پښتنو جوغه دار هم تاجک شو» ما ويل دا څه وايي کوم جوغه دار؟ څوک يادوي؟ د پښتو جوغه دار څوک دی؟ خو همدا (...) درته يادوم چې کله د پښتو خبره راشي دده په مخکې څوک سني هم نه شي کولای او کله چاته د خبرو نوبت ورکوي، ما ويل هغه خومې همغه ورځ وليد روغ او جوړ دی، څه خويي نه دي کړي؟ امله وال وويل ته غوږ نيسه، که نه خبره داسې ده: «ما غوښتل پر هغو مسايلو يوه مقاله وليکم چې مخکې مو پرې خبرې کړې وې» ماويل کوم مسايل؟ هغه وويل: «هېر دې شول هغه د تذکرو مسايل چې د خلکو قوم په کې بدل ښودل شوی دی» ما ويل ښه ښه په ياد مې شو، ښه اوس کيسه کوه. امله وال وويل: «د همدې ډول تذکرو د پيدا کولو په لټه کې وم، هغه ورځ د روداتو پروتو ته هسې د يوه کار لپاره تللی وم، يوه چا راته يوه زړه قواله (قباله) راکړه دا قواله هغه ستا د ملگري (...) د نېکه په نامه وه، چې له دوو نورو کسانو څخه يې څه ځمکه اخيستې وه، قواله مې لوستله لوستله چې د (...) د نېکه په نامه مې سترگې ولگېدې چې گورم په قواله کې يې ورته تاجک ليکلي» ما ويل نه بابا دا ناممکنه ده، برو او تاجک دا هېڅ امکان نه لري هغه هم په خندا شو او ويې ويل: «زه هم دې ته حيران یم چې هډه او گني، برو او تاجک.» امله وال سبا ته قباله راوړه، په قباله کې يې يو طرف ته قوم تاجک، بل طرف ته مومند او بل طرف ته شينواری ليکلي وو. عجيبه خبره خو داده چې په قباله کې يې د يوه پلار دوو زامنو (يوه ورور ته تاجک او بل ته مومند) ليکلي، قباله مې ښه وکتله ډېره پخوانۍ نه وه، د همغه مهال وه چې دري

ژبو مرزايانو خلکو ته په شعوري او نا شعوري ډول په تذکرو کې د قومونو د اړولو لړۍ پيل کړې وه، ما امله وال ته وويل چې (...)

درباندي خبر نه شي چې پوتکي به دې وباسي، هغه ويل دا ټکه خو يوازې پر (...) نه ده رالويدلې، ددې وطن پر زرگونو څه چې په لکونو خلکو رالويدلې ده، زموږ د ډېرو خپلوانو همدا حال دی، دا انجنير غني څومره شعوري او تکړه سړی دی، ته لاږ شه وگوره د هغه په تذکره کې هم تاجک ليکل شوي، ما ويل نه بابا!! «امله وال ويل راځه شرط به وتړو» امله وال زياته کړه: «انجنير غني لاڅه کوي دا څو نوميالي حاجيان صاحبان او داسې نور حاجيان صاحبان چې اوس ځانونه د ټولو پشه يانو مشران او ليدران گڼي داسې اوازې او انگازې دي، چې د هغو په تذکرو کې هم تاجک ليکل شوي، خو ما خپله شخصاً د هغوی تذکرې نه دي ليدلي او چک کول يې هم څه اسانه کار نه دی.» ما ويل به هکله امله واله زه دې والله پر ځان شکي کړم هسې نه چې زما د پلار او نيکه په تذکره کې تاجک نه وي ليکل شوي. يو ځل بايد زه خپل ځان هم چک کړم. لغمان کې خپل کور ته لاړم، زړه مې درب درب کاوه، دخپل پلار زارې اسناد د دوبي، ايران او د حج سفر اسناد او پاسپورت مې پيدا کړل، په هېڅ ځای کې مې د قوم لپاره د تاجک کلمه ونه ليدله، خوبيا هم زړه مې پوره تسل ونه کړ، ما ويل هسې نه چې د (...) کانه درباندي وشي، د خپل نيکه (هدايت خان) د اسنادو د ميندلو په لټه کې شوم، هېڅ پاڼه مې لاسته راڼه وړه، له خپلې مور نه مې پوښتنه وکړه چې دنیکه مې کومه تذکره يا دهغه په نامه کوم

اسناد پاتې که نه؟ هغې ويل: «نه زويه نيکه دې ډېر پخوا مړشوی،
ان هغه وخت چې پلار دې لا وړوکی هلک و، هغه وخت کې تذکرې
مذکرې او نور شيان نه وو، عکس چا نه پېژانده.» بيا مې زړه
ولگېده.

دا خو په ختيزو ولايتونو کې دا حال و دا چې په لوگر و لويه
پکتيا، غزني، لوی کندهار، هرات، بادغيس، بلخ، شمال ختيزو،
مرکزي ولايتونو او خپله په کابل کې به څه تېر شوي وي؟ د ختيزو
ولايتونو له دې څو بېلگو څخه يې پته لگي.

اوس دنړيوالې ټولنې په مالي ملاتړ د افغانستان د حکومت له
خوا په هېواد کې عمومي سرشمېرنه پيل شوې، خو دا سرشمېرنه
دومره مرموزه او پټه ده چې هېچا ته يې پته نه لگي او هېچا ته يې
معيار معلوم نه دی، مطبوعات پرې هم چندان تبصرې نه کوي او
دولت يې هم د پايلو په باب ولس ته معلومات نه ورکوي. ملگري
ملتنه په دې لړۍ کې په مستقيم ډول گډون نه لري او نه يې چارې
د هغوی له خوا سمبالېږي، ټول کار او چار د احصايې د مامورينو
په لاس کې دی او ددې سرشمېرنې پايله هم د احصايې د مامورينو
په رېښتينوالي او درغلي پورې تړلې ده، لکه څنگه چې مو په
افغانستان کې د احصايې د مامورينو پر تېر چلند باندې لنډه رڼا
واچوله، نو د تېرې تجربې له مخې ويلای شو، چې پراوسنۍ
سرشمېرنه هم د سرشمېرنې د مامورينو ليد لوری (نظر) او فکر
پوره پوره اغېز لري، د مامورينو قومي، سيمه ييز او سياسي تړاو د
احصايې پر رېښتيني ثبوت تاثير غورځوي.

د اوسنۍ احصايې اکثره لوړ رتبه مامورين د طالب نظام تر ړنگېدو وروسته مقرر شوي، د تقرر ددې پړاو اکثره اشخاص په يوه خاص تنظيم او ډلې پورې چې د دولت اکثره حساس پوستونه يې اشغال کړي، تړلي دي. دا ډول مامورين په شعوري ډلو هڅه کوي په احصائيه کې د خپلې سيمې او قوم خواته ډنډۍ وهي او کله چې د عمومي سرشمېرنې نتيجه اعلانېږي، نو دوی به ډېره گټه کړې وي، په نړيواله ټولنه کې هم ځينې هېوادونه او ځينې خاصې سياسي ډلې او ډلگۍ دې سره مينه او لېوالتيا لري، چې په افغانستان کې عمومي سرشمېرنه په دقيق ډول ترسره نه شي، ځينو دا ډول کړيو په افغانستان کې د لږکيو د حقوقو شعار راپورته کړی او ځينو لا دا فرضيه هم وړاندې کړې چې په افغانستان کې هېڅ قوم اکثریت نه دی، ټول اکثریت دي يا په بله وينا ټول برابر دي، دا ډول کړۍ د کورنيو کړيو په مرسته غواړي، دې فرضيې ته عملي بڼه ورکړي او په افغانستان کې د اکثریت او اقلیت واقعیت له منځه يوسي.

سره له دې چې په نورو هېوادونو کې سرشمېرنه د ټولنيزې پرمختيا، اقتصادي بڼې او د ژوند د نورو چارو د سمبالښت لپاره ترسره کېږي، خو په افغانستان کې د سرشمېرنې غټ ټکۍ همدا قومي ماهيت دی، چې په راتلونکي کې اکثره سياسي او اقتصادي امتيازونه ورپورې تړلي دي. په هغو ولايتونو کې چې تراوسه په اصطلاح عمومي سرشمېرنه ترسره شوې، هغه د لاندې څو دليلونو له مخې دقيقه نه ده.

- ۱- هر کلي ته د احصايې مامورين نه دي ورغلي.
- ۲- کوم کلي ته چې ورغلي هلته له ټولو خلکو څخه پوښتنه نه ده شوې.
- ۳- ځينو کليو ته بېخي نه دي ورغلي، په احتمالي ډول يې احصائيه اخيستي.
- ۴- د احصايې هغو مامورينو چې په عملي ډول يې احصائيه اخيستي، هغوی اکثره خپل فورمونه په پنسل ډک کړي، دا چې د کابل په مرکزي دفتر کې هغه پانې په قلم په بل شکل ډکې شوي، سپينې شوي، عوض شوي او ځينې حساس مسایل لکه قوم او ژبه په کې بدل شوي او که پر خپل ځای پاتې دي په دې باب هېڅ پته نه لگي.
- ۵- هغو ولايتونو کې چې احصائيه بشپړه شوې، د نويو ورغليو مهاجرينو او داخلي بېځايه شويو سرشمېرنه به څنگه کېږي؟ که دوی د UNHCR ثبت شوي مهاجر په دې شمېرنه کې ورگډوي نو هغوی چې له UNHCR سره هېڅ ثبت نه دي، هغوی به څنگه کېږي؟
- ۶- ايا داسې کوم ارگان او تضمين شته چې که چېرې د احصايې مامورين د چا قومي او ژبني هویت بدل کړي، نو دا بدلون بېرته اصلاح شي او په ټوليز ډول د احصايې د مامورينو د درغليو مخه ونیول شي؟
- ۷- څرنگه چې د احصايې اکثره مامورين دري ژبي دي، نو دوی چې هرې سیمې په تېره بيا پښتنو سیمو ته ځي نو څرنگه چې دوی

په پښتو نه پوهېږي د سیمې له خلکو سره په دري خبرې کوي، هغوی چې ورسره په دري خبرې وکړي، نو دوی هغه ټوله سیمه په دري ژبو کې شمېري، د احصایې د مامورینو له خوا پر ډکې شوې فورمې باندې هېڅ کلیوال نه پوهېږي، چې ده ته یې په شمېر، قوم او ژبه کې څه لیکلي دي.

۸- اکثر مامورین له کابل څخه راځي، د ولایتونو او ولسوالیو د احصایې مامورین په دې کار کې چندان ونډه نه لري، دوی له سیمې سره پوره بلد نه دي، هره هغه سیمه چې ددې مامورینو خوښه شي او د دوی لور کس گاډی هلته ورتللی شي، هلته ورځي او له نورو سیمو سره سروکار نه لري.

۹- اکثر ولایتونو کې لاپوره امن ټینګ نه دی، په دې ولایتونو کې داسې سیمې او ولسوالۍ هم شته چې د احصایې مامورین خو لاڅه چې د دولت عادي مامورین هم نه شي ورتللی، دا په داسې حال کې ده چې د احصایې مرکزي دفتر اعلان کړی، چې په دې ولایتونو کې احصایه بشپړه شوې ده، دا څنګه احصایه ده له هوا څخه اخیستل کېږي که څنګه؟ د همدغو تشویشونو د رفع کولو لپاره د دولت له لومړۍ درجې واکمنو سره دوه ځله تماسونه ټینګ شول او دا ټولې اندېښنې ورته بیان شوې، خو تراوسه لاپه دې اړه کومه پرېکړه نه ده شوې او دا لړۍ لا دوام لري. پوره باور دی هغه سرشمېرنه چې د درغلۍ له لارې ترسره شي په راتلونکي کې به د ټول هېواد په کچه سترې ستونزې او کړکېچونه رامنځته کړي، دلته به لومړی له غلطې احصایې څخه د څو احتمالي ستونزو

- يادونه وکړو او بيا به خو داسې ټکو ته د وړاندیز په ډول اشاره وکړو چې ددې ډول درغلیو مخه پرې نیول کېدی شي.
- ۱- له غلطې احصایې څخه به په هېواد کې یو لوی سیاسي کړکېچ رامنځته شي.
- ۲- اقتصادي پرمختیا او د پوهنې د ودې په برخه کې به هېواد کې د بېلابېلو سیمو او ولایتونو ترمنځ انډول له منځه لاړ شي.
- ۳- په عمومي انتخاباتو، ملي شورا (ولسي جرگه) او سیمه ییزو جرگو کې به سیاسي عدالت تامین نه شي، ځکه چې د ولسي جرگې د څوکیو شمېر به احتمالاً د نفوسو له مخې ترسره شي.
- ۴- د ټولنیز عدالت د تامین لاره به ډب شي.
- ۵- د بلې رښتینې سرشمېرنې ضرورت به راوټوکوي، پر دویم ځل سرشمېرنه به بیا په لسگونو ملیونو ډالره لگښت وشي، که دا کار هم وشي، نو په مجموعي ډول به پر سرشمېرنو د خلکو باور له منځه لاړ شي.
- ۶- غلطه سرشمېرنه به د سیاسي او فرهنګي کړیو ترمنځ سخت بحثونه راوپاروي او دا کار به د قومي دښمنیو سبب شي.
- ۷- پر غلطه سرشمېرنه به ډېر زیات مالي لگښت وشي او نتیجه به یې هم منفي وي، ددې غلطۍ د اصلاح لپاره دوه برابره فکري او مالي لگښت ته اړتیا ده.
- ۸- د غلطې سرشمېرنې له مخې هغه امتیاز چې ځینو ډلو او سیمو ته ورکول کېږي، د هغو بېرته اخیستل د دښمنۍ معادل کار دی.

۹- غلطه سرشمېرنه کېدی شي د هېواد په اداري جوړښت کې د بدلانه سبب شي، ځکه ځينې سيمې او قومونه به د غلطې سرشمېرنې له مخې د زیاتو اداري واحدونو د جوړېدو غوښتنه وکړي.

۱۰- په غلطه سرشمېرنه کې له قومي او مانيز پلوه له يو چا څخه سرغوڅېړي او پر بل باندې په مصنوعي ډول ايښودل کېږي، ناچل او مصنوعي سرونه د چلېدو وړ نه دي.

۱۱- په ټوليز ډول ناسمه سرشمېرنه په هېواد کې د لسگونو سياسي، ټولنيزو او قومي ستونزو د ټوکېدو سبب کېدلای شي، چې د ټولو يادونه يې دلته ضرور نه گڼو.

د ناسمې سرشمېرنې د مخنيوي حل لاره:

۱- تر ټولو دمخه بايد په اوسنيو شرايطو کې سرشمېرنه بېخي ودرول شي.

۲- کله چې د جمهوري رياست لپاره انتخابات ترسره شي او يو منتخب حکومت رامنځته شي، نو کېدی شي په هېواد کې ورسره سوله او ثبات هم ټينگ شي.

۳- د احصايې د رياست په تشکيلاتي جوړښت کې دې پوره او چورلټ بدلون راشي، د هر قوم او هرې سيمې متناسبه استازي دې په کې تامين شي، چې هېچا ته د درغلی چانس برابر نه شي.

۴- په ټولو ولايتونو او ولسواليو کې دې د احصايې دفترونه فعال، پرسونل دې مسلکي او پوره تخنيکي امکانات دې ورکړل شي.

- ۵- د مهاجرو بېرته راستنېدو ته دې انتظار ووستل شي.
- ۶- سرشمېرنه دې د ملګرو ملتونو او اسلامي کنفرانس او همدارنګه د يو شمېر ملي ګوندونو د استازو تر څارنې لاندې ترسره شي.
- ۷- تر هغه پورې چې دا ټول شرايط برابر شوي نه وي، په افغانستان کې احصائيه اخيستل په لوی لاس د ګڼو ستونزو د راپيدا کولو په مانا ده او تر ګټې يې زيانونه څو ځله زيات دي دا سرشمېرنه نه، بلکې سرغوځونه ده.

دارواني ټاکنې غره توب، تدبير او

خو اټکلونه

دا ليکنه ما د جمهوري رياست تر عمومي ټولټاکنو دمخه کړې وه او کوربت مجلې پر ۱۳۸۵ ل کال د جمهوري رياست ټولټاکنو دمخه چاپ کړه. هغه وړاندوينه چې په دې ليکنه کې شوې وه، د انتخاباتو د بهير تر پايله رسېدو وروسته پر واقعيت بدل شو.

خو په انتخاباتو او سياست کې خوش باوري په کار نه ده، په تېره بيا په انتخاباتو کې، ځکه د انتخاباتو نتيجه يو انجام شوی عمل دی، چې بيا نه راگرځي. اکثره وخت هغه څوک ټاکنې بايلي چې پر ځان ډېر غره وي. د تدبير پر ځای له تکبر او د هوش پر ځای له جوشه کار اخلي. هره رايه يې خپله گڼلې وي او خپل هر مخالف ته يې په نه سترگه کتلي وي. ټولې رايې يې د خپل ځان په گټه پوره محاسبه کړې وي او ضايعاتو ته يې هېڅ پام نه وي اړولای. پر هر چا يې باور کړی وي او د هر چا رايه يې خپله گڼلې وي. دا ډول خلک اکثره وخت په انتخاباتو کې ماتې خوري. وروسته بيا پر انتخاباتي کميسيون، پر خپلو نږدې ملگرو، مخالفانو او اړوندو ادارو نيوکې کوي او په انتخاباتو کې د لاسوهنې او درغلي تور پورې کوي، خو هونبیار سياستوال د وتونو دقيقه محاسبه کوي، ان د عرضې په

اندول د خپلې تقاضا کچه ټيټه بڼي. په انتخاباتو کې معمولاً درې ډوله رایې موجودې وي:

الف- پخې رایې: پخې رایې، هغورایو ته وایي چې رایه اخیستونکي پرې سل په سلو کې باوري وي او رایه ورکونکو هم ورسره په شفاهي یا لیکلي بڼه ژمنه کړې وي او یا ده ته په دویم یا درېیم لاس د هغو د رایې د ورکړې ډاډ ور رسېدلی وي. دا رایې د رایې اخیستونکي له نظره پخې دي، خو ایا د ټاکنو د متخصص او کارکونکي له نظره هم پخې دي که نه؟ نه هېڅکله پخې نه دي. د ټاکنو د عملي کارکونکو له نظره هغه رایې چې د پردې تر شا په پټه اچول کېږي، هغه هېڅکله هم پخې نه دي. په دې رایو کې د پنځوسو رایو داسې احتمال دی چې بلې خوا یا خواوو ته به ځي ځکه هغه رایه ورکونکي چې له یوه رایه اخیستونکي سره د رایې ورکولو ژمنه کړې، له بل سره یې هم کړې، په تېره بیا په داسې حال کې چې د مالي گټو او واک د ورکړې د امتیاز خبره هم په کې مطرح وي، رایې ورکونکي هم سل په سلو کې پردې باوري وي چې د ده استعمال شوې رایې هم نه افشاء کېږي او رایه اخیستونکي ته هم هېڅ پټه نه لگي، چې چا د چا په گټه خپله رایه کارولې ده. په همدغو پخو رایو کې بیا په سلو کې د لسو رایو د غلط او ناسم استعمال اټکل هم شته، خصوصاً په وروسته پاتې ټولنو کې چې خلک نه پوره لوستوال دي او نه هم د انتخاباتو له پروسې سره اشنا دي. خلک په اسانۍ نه پوهېږي چې څنګه خپله رایه خپل مطلوب شخص ته واچوي، د انتخاباتو له تخنیکي

امكاناتو، لكه وټ كارې، د كاندید صندوق، وخت او عمل څخه په ښه ډول گټه نه شي اخیستلای. یانې هغه كاندید چې سل په سلو كې یې خپلې رایې پخې گڼلي، په واقعیت كې د هغه رایې په سلو كې ۳۰-۴۰ دي.

ب- اټكلي يا احتمالي رایې: دا هغه رایې دي چې په ولس كې شته خو كاندید یې په شخصي ډول له چا څخه ژمنه نه ده ترلاسه كړې، احتمالي رایې معمولاً د كاندیدانو د شمېر په تناسب وېشل كېږي. مثلاً په یوه سیمه كې څلور تنه كاندیدان دي، د اټكل له مخې یو كاندید كېدی شي له څلورو رایو څخه یوه رایه ترلاسه كړي، د احتمالي رایو اټكل هم احتمالي دی. هر څوك چې ددې احتمالي رایو پر بنسټ د رایو محاسبه د خپل ځان په گټه كوي په حقیقت كې خپل ځان تېر باسي او كاندید له تدبیري امكاناتو لرې باسي.

ج- مبهمې رایې: ځینې رایې داسې هم وي چې نه یې شمېر معلوم وي او نه یې د چا په گټه د استعمال احتمال، دا ډول رایې كېدی شي، بې تاثیرې یا خنثی رایې وگڼل شي، خو نه سل په سلو كې بې اغېزې، خو د تاثیر څرنګوالي مشخصول یې ګران كار دی. په انتخاباتو كې د دوو نورو رایو په انډول ډېر رول نه لري. په انتخاباتو كې هغه كاندیدان همېشه بریمن دي، چې د رایو دقیقه محاسبه او د خپل ځان په گټه د رایو ډېر ټیټ حد محاسبه كړي او د خوش باوري پر ځای د رایو د زیاتولو پر عملي لارو چارو غور كوي، داسې لارې چارې لټوي چې د احتمالي او مبهمو رایو د راخپلولو

سبب شي. اوس راځو دې ته چې په افغانستان کې د جمهوري رياست دا گڼ شمېر کانديدان څومره پخې، څومره احتمالي او څومره مبهمې رايې لري، د کانديدانو د نفوذ او وټونو ساحې کومې کومې دي او هلته د وټونو احتمالي شمېر څومره دی؟

په افغانستان کې د جمهوري رياست لپاره د دې دوه وېشتو کانديدانو په جمله کې يې اکثره کانديدان د شخصي عقدو، ځاني گټو، د ځان د مطرح کولو او په اينده کې د امتياز لپاره پر منتخب جمهور رئيس د فشار راوړلو او د ائتلافونو د جوړولو په نيت ولاړ دي. يوازې د گوتو په شمار کانديدان شته چې په ولس کې له بېلابېلو لارو څخه يو څه رايې راخپلولای شي. ځينې داسې کانديدان هم شته چې هغه ان د خپلې سيمې په کچه هم مطرح نه دي، پاتې خولاد ټول افغانستان په کچه. له کرزي صيب څخه پرته چې په احتمالي ډول کولای شي د افغانستان له بېلابېلو سيمو څخه رايې راټولې کړي، نور اکثره کانديدان يوازې د خپل ولايت او هغه قوم په دايره کې را ايسار دي، چې دوی ورپورې تړلي دي. د ډېرو کانديدانو شتوالی يو لړ بڼېگنې او بدگنې لري، چې دلته به ورته لږ شان اشاره وکړو:

۱- بڼېگنې: بڼېگنې يې دادي چې په هېواد کې به د ولسواکۍ تمثيل وکړي. که څه هم په هېواد کې اوسنۍ ولسواکۍ د برچې تر څوکې او د B۵۲ الوتکو تر وزرونو لاندې راټوکېدلې، خو بيا هم خلک د پخوا په اندول دا يو غنيمت گڼي، اوسنۍ نړۍ د تصنع دنيا ده، هغوی هم که يو شی په حقيقي ډول نه وي، خو چې مقصد

په تصنعي او تمثيلي ډول وړاندې شي، خصوصاً زموږ په شان يوې اختناق خپلې ټولنه کې، دوی پرې اکتفا کوي. په هېواد کې به يو زيات شمېر سياسي کدرونه د شهرت پورې ته ورسېږي، پر ځان به باوري شي، ولس به د انتخاباتو له لارې د دېموکراسۍ تمرين وکړي، خلک به زړور او سروڼه به يې خلاص شي او تر ټولو مهمه دا چې دې مظلوم ولس ته به خپل قدر معلوم شي، د يو زيات شمېر هغو کاندیدانو جیبونه به هم تش شي او پانگه به يې پر ولس تقسيم شي، چې غواړي د پيسو په زور رايې ترلاسه کړي. سياستوال خصوصاً کاندیدان به دې ته اړ شي، چې د رايې ترلاسه کولو لپاره د ولس د عادي فرد درناوی هم وکړي او ځينې به لادې ته هم اړ شي، چې د خپلو سياسي مقاصدو د ترلاسه کولو لپاره ولس ته څه نا څه ټولنيز او ودانيز خدمتونه هم ترسره کړي. د ډېرو کاندیدانو تر منځ به ولس ته هم ددې چانس زمينه برابره شي، چې تر ټولو غوره شخص ته رايه ورکړي.

۲- بد گڼې: د ډېرو کاندیدانو د شتوالي بد گڼې دا دي، چې انتخابات له تخنیکي پلوه ستونزمنوي، د صندوقونو زياتوالی او يا هم په واحد ووت کار کې د عکسونو زياتوالی ددې سبب گرځي، چې يو زيات شمېر خلک خپل ووت په دقيق ډول استعمال نه کړای شي. په ووت کارونه کې زياته تېروتنه رامنځته کېږي. کله کله د کاندیدانو منفي رقابت خونړيو ټکرونو ته لاره برابروي او کله کله بيا کاندیدان د خپلو ځاني گټو لپاره يو د بل پر ضد داسې ائتلافونه جوړوي، چې ملي گټو ته زیان رسوي، کله کله داسې هم

وي چې له گټونکي سره د ائتلاف له لارې له هغه نه لوړ امتياز ترلاسه کوي، په داسې حال کې چې په نورمالو شرايطو کې دوی هېڅکله د دې پوست لپاره وړ اشخاص نه دي. يانې په وروستۍ نتيجه کې منتخب حکومت بيا يوبل ډول ائتلافي شکل غوره کوي او ائتلافي حکومتونه ډېر کاواکه وي او همېشه د مصلحت او سازش پر ستونو ولاړ وي.

اوس راځو په افغانستان کې د انتخاباتو احتمالي نتيجه چې ته: که څه هم مخکې تر مخکې د ټاکنو د نتايجو ارزونه څه اسان کار نه دی او نه څوک په مطلق ډول حکم کولای شي چې دا شخص يا ډله به حتماً بری ترلاسه کوي، خو په انتخاباتو کې همېشه د (احتمال) پر بنسټ ارزونه کېږي او له بېلابېلو قرینو څخه سړی د نتيجه نسبي وړاندوينه کولای شي. د انتخاباتو نتيجه اساساً د سياسي اکثريت له مخې ټاکل کېږي. د سياسي اکثريت په ترلاسه کولو کې ډېر مسايل رول لري، لکه قومي، مذهبي اکثريت، هغو ته منسوب اشخاص او د کانديدانو پراخه ستراتيژي، کدرونه، مالي امکانات، کورنۍ او بهرنۍ چاپېريال او نور. څوک يې مني که يې نه مني په افغانستان کې د اوسنيو انتخاباتو محور (قوميت) دی. تاسې وگورئ د جمهوري رياست هر کانديد دوو نورو قومونو ته منسوب اشخاص د مرستيال په توگه ټاکي، دا په دې مانا چې د هغه قوم رايې راخپلې کړي، نو که چېرې انتخابات د مسلک او سياسي پوهې پر بنسټ وای، نو بيا

دې ډول انتخاب ته اړتیا نه وه، اوس په دې کاندیدانو کې گورو چې د چا د نفوذ ساحه پراخه ده؟

لومړۍ - حامد کرزی: د عیني واقعیتونو او د حامد کرزی د دوه نیم کلن عملي واک او سیاست د تجربې له مخې دی یو افغانستان شموله شخص دی، که څه هم پښتانه له ده څخه گیلې مانې لري. د ده د واک پر وخت لږکیو ته ان تر خپل استحقاق زیات امتیاز ورکړل شو، هزاره او تاجک لږکیو ته گڼ شمېر دولتي مقامونه او د دوو نویو ولایتونو امتیاز څه ساده خبره نه ده. دی کولای شي د دې دوو قومونو او نورو لږکیو نسبي ملاتړ ترلاسه کړي، د ده د دوو مرستیالانو ټاکنه هم پر دې برخه کې بې اغېزې نه ده. خو د کرزی د ووتونو اصلي ساحه پښتون مېشته ولایتونه دي. پښتانه به له گیلو او مانو سره سره اکثره ځکه کرزی ته رایې ورکړي، چې په کاندیدانو کې د ده جوگه بل پښتون کاندید نه شته، که چېرې د انتخاباتو کمیسیون په عادلانه ډول د کوچیانو او په پاکستان کې د افغان مهاجرو لپاره د راجسټر پروسه تضمین کړي، نو د کرزی د بریالیتوب احتمال په باور بدلېدلای شي. لنډه دا چې کرزی د افغانستان له هر قوم څخه یوه لږمه فیصدي رایې او د اکثریت پښتنو اکثریت رایې هم خپلولای شي. لنډه دا چې که انتخابات له تخنیکي پلوه واقعاً عادلانه وي او په ټول افغانستان کې رایې اچوونکو ته یو شان او اسانه شرایط مساعد وي، نو د کرزی د گټلو احتمال زیات دی. خو که په پښتون مېشته ولایتونو کې د انتخاباتو لپاره ټول شرایط مساعد نه وي، د دې احتمال

شته چې کړزی د لومړي پړاو په انتخاباتو کې کامیاب نه شي او
ټاکنې دویم پړاو ته ولوېږي.

دویم- یونس قانوني: د حامد کرزي د مخالفو کانديدانو په
جمله کې یونس قانوني تر نورو غښتلی دی. قانوني ښه ژبور او د
سیاست په رموزونو پوه دی. دی د انتخاباتو لپاره پوره مالي
امکانات لري، د نظار شورا او جمیعت تنظیم یوه غوښنه برخه یې
ملاتړ کوي، له پوهنې وزارت څخه یې لامخکې تر مخکې یو
سیاسي وزارت جوړ کړی او د خپلې ایدیا پلوي یو زیات شمېر
اشخاص یې په حساسو پوستونو کې ځای پر ځای کړي، دی هیله
من دی چې دا کسان به په انتخاباتو کې د ده لاس قوي کړي. دغه
راز د کورنیو چارو وزارت په اړوندو ارگانونو کې هم د ده په لاس
مقرر شوي اشخاص لاپر خپل ځای دي. د تاجکانو په منځ کې په
اوس وخت کې دی تر هر چا زیات محبوب دی. دغه ټول امتیازونه
دی ددې جوگه کوي، چې د کرزي د مخالفو کانديدانو په منځ کې
قوي دریځ تر لاسه کړي، خو ایا دا ټول ددې لپاره کافي دي چې له
کرزي څخه میدان وگټي؟ په څرگند ډول ویلای شو چې نه.

ښاغلی قانوني د پورتنیو برلاسو تر څنګ یو زیات شمېر داسې
نیمګړتیاوې هم لري، چې هغه د ناکامۍ کندی ته راکاږي: قانوني
د جنګ د دورې محصول کدر دی چې نه ورسره د نړیوالې ټولنې
دیموکراتیکه خوا موافقه ده او نه ورسره د افغان ولس اکثریت ؛
قانوني هغه شخص دی چې د کابل په تنظیمي جګړو کې یې د
جمیعت او نظار شورا د یو جګ پورې غړي په توګه فعاله ونډه

اخيستي او كه چېرې د كابل د وړانۍ حساب كتاب كېږي، نو قانوني هم له دغه قانوني حساب كتابه خلاصېدلای نه شي. د امريكايي پوځونو په مټ د طالبانو د سقوط پر مهال د جميعت تنظيم د ملېشو له خوا د هېواد په شمال او نورو سيمو كې يوزيات شمېر افغانان ځورول شوي، بې عزته شوي او جبراً مهاجرت ته اړ شوي دي. د دا ډول منفي هڅو سلسله هم قانوني او د جميعت نورو مشرانو پورې تړل كېږي. په پوهنې وزارت كې هم د ده سيمه ييز او ژبنی تعصب څرگند و. د بېلگې په توگه د (معارف) جريده كې په سلو كې دوه برخې پښتو هم نه وه، د ده په وخت كې شپاړس نيم مليونه ټوكه درسي كتابونه چاپ شول، چې له هغې جملې څخه يوازې څلور نيم مليونه ټوكه په پښتو او نور ټول په دري ژبه وو او بس. له دې ټولو خبرو پرته د ښاغلي قانوني د ووتونو ساحه په لومړي گام كې پنجشېر او نورې تاجك مېشته سيمې دي. د مسعودي جلال، عبدالحفيظ منصور، لطيف پدram او ځينو نورو كانديدانو د نفوذ ساحه هم تاجك مېشتې سيمې دي، سره له دې چې اټكل كېږي د دوی اكثره به د قانوني په گټه تېر شي، خو كه كوم يو تېر نه شي، نو بيا د قانوني پر رايو منفي تاثير كولاى شي. دغه راز د احمدشاه مسعود د كورنۍ په استازيتوب احمدضياء مسعود كه له كرزي سره رښتيا هم ولاړ وي، نو په تاجك مېشتو سيمو كې د ښاغلي قانوني زياتې رايې اوبه كولاى شي. په پښتون مېشتې سيمو او د نورو لږكيو له سيمو څخه، د ياد وړ رايو په ترلاسه كولو كې د قانوني د بري اټكل كم دی.

خو دې ټولو بریاوو او نیمگرتیاوو سره سره قانوني تریبل هر کاندید زیات کرزي ته خطر دی، خصوصاً که انتخابات دویم پړاو ته ولوېږي او قانوني له دوستم او نورو لږه کیو سره ائتلاف وکړي، نو دا خوا نوره هم پیاوړې کېږي. د قانوني غټه اشتباه اوس داده چې د تاج محمد وردگ په شان یو شخص یې د ځان مرستیال وټاکه، وردگ نه یوازې په پښتون مېشته سیمو کې محبوبیت نه لري، بلکې ټول ورسره مخالف دي، قانوني که د تاج محمد وردگ پر ځای کوم با اعتباره پښتون مرستیال ټاکلی وای، کولای یې شول یو زیات شمېر رایې راخپلې کړي، خو دې کې هم هېڅ شک نه شته چې هېڅ با اعتباره پښتون به قانوني سره دې معاملې ته حاضر نه شي.

درېیم- جنرال عبدالرشید دوستم: د جنرال عبدالرشید دوستم د نفوذ ساحه یوازې ازبک لږکي دي، په هغو کې هم ډېر مخالفان لري، د ترکمنانو زیاته برخه یې هم مخالفه ده. د انتخاباتو له لارې د جنرال دوستم واکمني یو مهال کار دی، خو دوستم کولای شي نورو ډلو او اشخاصو سره د یوه ائتلاف له لارې هغه ډله نسبتاً غښتلې کړي، امتیاز هم ترلاسه کړي او خپل ځان په دې ډول په سیاست کې دخپل کړي.

څلورم- همایون شاه آصفی: همایون شاه آصفی د ملت بابا اعلی حضرت محمد ظاهر شاه سره خپلوي لري، که بابا پر همایون شاه آصفی د تایید لاس راکش کړي، نو ددې احتمال شته چې په پښتون مېشته سیمو کې یو څه یا ډېر شمېر رایې راخپلې او

بناغلي کرزي ته سخت زیان ورسوي، خو داسې اټکل کېږي چې د ملت بابا به د پخوا په شان د هېچا ملاتړ هم ونه کړي، که داسې وشي نو همایون شاه آصفی به د هغه تر خپل تصویر هم کښته رايې وگتي.

پینځم- سید اسحق گیلاني: دې کې هېڅ شک نه شته چې د گیلاني کورنۍ په زیاتو پښتون مېشته سیمو کې زیات محبوبیت او مریدان لري، خو دا محبوبیت تر ډېره کچه مذهبي دی نه سیاسي، خلک اوس تر ډېره حده دا تفکیک کولای شي چې مذهبي او سیاسي ارزښتونه سره بېل کړي. خو خپله سید اسحق گیلاني د خپل مذهبي اغېز تر څنگ په افغانستان کې خپل سیاسي نفوذ هم لري، خو دا دواړه اغېزې به یې هغه وخت لازیاتې وای چې د گیلاني کورنۍ په سیاست کې په یوه خوله وای. پیرسید احمد گیلاني د کرزي د پلوۍ اعلان وکړ او دا کار د سید اسحق گیلاني د نفوذ ساحه ډېره راتنګوي نو په دې ډول سید اسحق گیلاني د ډېرو رایو په ترلاسه کولو کې ازاد لاس نه لري، خو که سید اسحق گیلاني هر څومره کمې رایې هم وگتي، د انتخاباتو په لومړي پړاو کې د دې ټول زیان حامد کرزي ته رسېږي. د پورته یادو شویو غټو کاندیدانو تر څنگ نور کاندیدان هم شته چې په افغانستان کې ډېر زیات نفوذ نه لري او د دې لیکنې د اوږدوالي له امله ورڅخه تېرېږو.

دا لیکنه په داسې وخت کې لیکل شوې، چې تراوسه لا ټول کاندیدان پر خپل دریځ ولاړ دي. د دې زیات اټکل دی چې د

کاندیدانو شمېر تر دې راکم شي، یو له بل سره ائتلاف وکړي. د واک پر وېش معامله وکړي. نا اټکله پېښې رامنځته شي. انتخابات ټال شي، د کاندیدانو له جملې څخه څوک حذف شي او داسې نور ډېر اټکلونه چې هره ورځ یې امکان شته، خو تر دې دمه چې د کاندیدانو کوم جوړښت دی او پر هېواد کومه سیاسي فضا خوره ده او که دا فضا همداسې دوام ومومي، ددې ډېر زیات احتمال دی چې ښاغلی حامد کرزی به د جمهوري ریاست د ټاکنو گټونکی وي.

محمد گل خاموند

(د خوشال د دستار سړی)

دا ليکنه د هيلې مجلې د ۱۳۷۶ ل کال په ۴مه گڼه کې خپره شوې ده.

لوی خان خوشال بابا په خپل مشهور اثر «دستارنامه» کې د يو ايديال شخصيت، ټولنيز مشر او سياستمدار لپاره «شل هنرونه او شل خصلتونه» ټاکلي دي. په دې شلو هنرونو او خصلتونو کې د ځان پېژندنې، پوهې، شعر، سوداگرۍ، د نسب د څېړنې، د انځورگرۍ، د اولادونو د روزنې، د ښکار، د ليک او نور هنرونه او د مشورې، چوپتيا، نارينتوب، توکل، د عدل او انصاف، د ملک انتظام، د همت او نور خصلتونه شامل دي. د خوشال په نظر حميده خصلتونه ډېر دي خو دا شل هنرونه او شل خصلتونه داسې دي لکه سترگې، چې د چا سواد وشي. نور هر کتاب په خپله لولي. د بابا په نظر که چېرې دا هنرونه په يوه شخص کې شته شي، نو (د دستار) د تر لولايق گڼل کېدی شي، که نه هسې خو:

چې دستار ترې هزار دي - د دستار سړي په شمار دي

خوشال بابا د خپل ژوند په اوږدو کې د همداسې يو شخص په لټه کې و، خو هغه وخت لکه چې څوک د بابا د ايديال او بشپړ شخصيت په تله پوره برابر نه شول، يوازې خپله خوشال بابا و، چې د انساني شخصيت دا پورې يې وهلي وې.

وروسته بیا په پښتنو کې داسې شخصیتونه لکه میرویس نیکه (رح) او ستر احمد شاه بابا په پښتني ټاټوبي کې وټوکېدل چې نه یوازې د لوی خان د مشرتابه د اصولو په تله برابر وو، بلکې ډېر هغه ارمانونه او هیلې چې د بابا په ژوند کې پوره نه شوې، هغه دوی پوره کړې.

په شلمه پېړۍ کې لوی څښتن تعالی پر پښتنو یو بل شخصیت چې د خوشال د ایډیالونو ممثل دی، ولور او، دا شخصیت محمد گل خان مومند دی، چې د خوشال د تورې او پښتونولۍ روح یې په اند، وینه او روح کې خپې وهلې. دی یو څو گامه نور هم وړاندې لاړ او د هغه ستم ستونی یې ومروړه، چې پېړۍ پېړۍ یې زموږ ژبې ته زندی وړ اچولې وه.

دی د خوشال غوندې هم تورزن و، هم یې پوهه لرله، هم شاعر و، هم ژبپوه و، هم ورته خپل اصل نسب معلوم و، هم د هېواد د نوي پښت پر ملي روزنه پوهېده، هم مېړنی و، هم یې د عدالت او انصاف تله په لاس کې وه، هم ډوډۍ مار و، هم یې پر خدای ﷻ توکل و او هم د ملک د انتظام پر چارو پوهېده، دی نه یوازې د ځان په روحیاتي پېژندنه پوهېده، بلکې د خپل هېواد او قوم د قومي هویت او ځانگړتیاو د ساتنې او پالنې لپاره یې بې درېغه هلې ځلې هم کولې. ده ژبه د قوم پېژندنې اساسي لامل باله، نو ځکه یې په دې برخه کې داسې ستر کارونه وکړل، چې پښتانه یې تر عمره هېرولای نه شي، ده د وخت نا پښتو ژبي پښتانه واکمنان دې ته اړ کړل، چې د هېواد د ملي او رسمي ژبې په توگه د پښتو حقوق ومنې، یو

خوځنده ادبي بهير يې جوړ کړ، چې د ژبې د پالنې او بډاينې لپاره يې اغېزمن کارونه وکړل، ان خبره يې تر دې را ورسوله چې پښتو ژبه له يو زر کلن ستم نه خلاصه او د نورو سياله شي. ده د خپل ژوند تر وروستي بريده له پښتنو سره خپله دا مينه وپاللله او د ډېر سپين ږير توب پر وخت او د ژوند په وروستيو کې يې هم، همدا ويل: "پښتو پښتو به وایم که وم که نه وم نه وم". دی د همدې هيلې او مبارزې په بهير کې سپين ږيری شو، بابا شو، خو پښتو يې ځوانه کړه (ته شوې د پښتو غزله ځوان زه دې بابا کړم). دی بابا شو، خود پښتو بابا، ځکه يې نو اوس شعوري پښتانه د شلمې پېړۍ د «پښتو بابا» په نامه يادوي.

د يو ملي مشر لپاره د خوشال خان بابا د شلو خصلتونو په منځ کې يو هم د ملک د انتظام خصلت دی، د شلمې پېړۍ پښتو بابا د ملک په چارو، انتظام او سمبالښت کې تر هر چا زيات دقيق و، ده له نن څخه تقريباً شپږ لسيزې وړاندې د هغو زرگونو نيالگيو تر څنگ چې اوسپنيز افغان واکمن (امير عبدالرحمن خان) او ځينو نورو مشرانو له خوا د هېواد په هغو سيمو کې چې د پرديو له خوا ورته په راتلونکي کې خطرونه متوجه کېدې شول، نور زرگونه نيالگي کېنول او بيا يو وخت داسې هم راغی، چې شپېته کاله وروسته د بابا د لاس نيالگي ثمر او مېوې ته رسېدلي وو، لوی بڼامار (شوروي اتحاد) له ډېرې پخوا، افغانستان ته سترگې نيولې وې، خو کله چې يې په ښکاره يرغل پيل کړ، نو ټول نيتونه يې رسوا شول، دوی لومړی د ټول افغانستان د نيولو خيال کړی و او د

هندو کش غرونه يې خپله دفاعي کړننه گڼله. په همدې وجه روسانو د لس کلنې جگړې په ترڅ کې د جگړې زيات اورو نه د افغانستان په شمال-ختيځ، جنوب، لويديځ او جنوب غرب سيمو کې بل کړي وو او ورو ورو يې په شمال کې د پښتنو د تضعيف او کمونې لپاره کار کاوه، ددې لپاره يې افغان ضد او ملي ضد عناصر هم وروزل، کله چې روسان په افغانستان کې پر خپلې ماتې باوري شول، نو خپل رول او نيت يې د «اقلیتونو حقوقو!» تر شعار لاندې ځينو خاصو ډلو، ډلگيو او عناصرو ته وسپارل، هغوی هم د روسانو شعار او تبليغ او د هېواد د ټوټه کولو نيتونه څرگند کړل. خو ملي مفکرين او مشران پر دې پوهېږي چې خپل هېواد څنگه له لرې او نږدې خطرونو وژغوري.

اوسپنيز واکمن امير عبدالرحمن خان او نور پر دې پوهېدل چې د روسانو د نيتونو سترگې خپرې دي، نو ځکه يې د يو اوسپنيز مورچل په توگه له افغان قومونو يو دېوال جوړ کړ او په اکثرو هغو پوله ييزو سيمو کې چې له بهرنيو هېوادونو څخه خطر راولاړېدلای شو، ځای پر ځای کړل، پښتو بابا محمد گل خان مومند د افغاني ټولنې د لافغاني کولو لپاره د تېرو مشرانو هيلې لاسې وغورولې او افغان قومونه يې سره داسې واوډل او واوډل چې اوس يې هېڅوک جلا کولای نه شي. په اوسني سياسي، پوځي بهير کې يو مطرح شخص په يوه خصوصي غونډه کې وويل: «موږ د شمال له پښتنو څخه ډېر خوشاله يو، ځکه دوی د هېواد د تجزيې مخه ونیوله».

پښتو بابا نه يوازې د هېواد د جغرافيايي جوړښت په پام کې نيولوسره د قومي توازن د برابرولو په لار کې درنې کارنامې کړي، بلکې افغانان يې له ښاري ژوند او د سوداګرۍ له چارو سره هم ښه بلد کړي او کوم امکانات او فکر چې هغه وخت د ده په واک کې وو، هغوته يې ورکړي. د هېواد د اولادونو د روغې پالنې او روزنې په نيت يې هغوی ته په خپله ژبه ښوونځي جوړ کړل او په سلګونو نور علمي او ملي کارونه.

خوشال بابا همدغسې يو شخصيت د دستار لايق بولي چې خپلو خلکو او خپل هېواد ته همداسې ستر خدمتونه او ستړې کارنامې وکړي، اوس له دې فاني نړۍ څخه د محمد گل خان مومند د تګ ډېر کلونه کېږي، خو د هغه د کارنامو او لاس کېښولو نهالګيو مېوه او ثمر موږ، زموږ ژبې او زموږ هېواد ته رسېږي، نو لارمه ده چې دی د شلمې پېړۍ د پښتو بابا، ملي مفکر، غازي او د لوی خان خوشال بابا ايډيال شخصيت (د دستار سړی) وبولو.

د استاد رشاد سياسي شخصيت

دا ليکنه ما د مرحوم استاد اکاډيميسن پوهاند عبدالشکور رشاد د مړينې د څلورمې پېړۍ په درناوي کړې وه او بيا د استاد په ياد د مقالې په يوه راټوله شوې ټولګه کې چاپ شوې ده.

کله چه موږ د پښتو ادبياتو تاريخي بهير او د افغاني ټولنې د ودې او تکامل بېلابېل پړاوونه گورو، نو د ليکوالۍ او سياستوالۍ

او ليکوال او سياستوال ترمنځ يو عجيب توازن او تناسب او يو پر بل باندي مقابل اغېزمو ترسترگو کېږي. امير کروړ جهان پهلوان هم شاعر، ليکوال او سياستوال و، پيرروښان هم ليکوال او سياستوال و، ناز وانا او زرغونه انا هم ليکوالې او سياستوالې وې، خوشال او د هغه

ټوله کورنۍ ليکوال او سياستوال وو. د ميرويس نيکه کورنۍ هم د ليکوالۍ او سياستوالۍ دا اصل پاللي، بي بي زينبې د يوې پخې شاعرې او سياستوالې په توګه لاتر اوسه د تاريخ حافظه تانده ساتلې، احمد شاه بابا او د هغه کورنۍ هم د سياستوالۍ تر څنګ

د شاعرۍ درنه پانگه لري، خپله احمد شاه بابا د دېوان خاوند و. لنډه داچې دا بهير له اميركروړه يا هم ان تر هغه دمخه پيل شوی او دادی د پښتو معاصرو ادبياتو په پيل سره لاهم نه تمېږي؛ سراج الاخبار جريدې کې اکثره خپاره شوي مطالب په هغوليکوالو پورې اړه نيسي چې هم ليکوال وو او هم سياستوال، علامه محمود طرزي، عبدالهادي داوي، مولوي صالح محمد کندهاري او نور ټول، ليکوال او سياستوال وو. په امانې دوره کې عبدالرحمن لودين او نورو د سياستوالۍ او ليکوالۍ دا دود وغځوه او تر سقاوي اړو دوړ وروسته، محمد گل خان مومند د خوشال د دستار دسپري په شان د ليکوالۍ او سياستوالۍ مزي لاسې وپيل او د سياست په مټ يې پښتو ژبې او ادب ته داسې ستنې ودرولې چې تر هغه وروسته پرې زموږ د ملي ژبې او ادب ډېرې رنگينې مانۍ ودانې شوې، دا عليحضرت محمد ظاهر شاه په پېر کې بيا هم د ليکوالۍ او سياستوالۍ مزي سره ونه شلidl، د پښتو ادب پينځو ځلاندو ستورو دوينځن زلميانو د ملي سياسي غورځنگ په جوړونه او پرمخبيونه کې اغېزمن رول ولوباوه او د ملي سياسي افکارو په پنځونه او خورونه کې يې کارنده ونډه واخيسته.

استاد عبدالشکور رشاد هم د پښتو ادبياتو د شپږم ستوري په توگه دوينځن زلميانو په ملي سياسي غورځنگ کې د فعالې ونډې له امله همدا دود و پاله او د لسواکۍ په لسيزه کې د ملي مترقي ديموکرات گوند د نشراتي ارگان (مساوات) جريدې د امتياز خاوند په توگه يې د عملي سياست او ليکوالۍ ترمنځ اړيکي وساتل.

د پښتو د معاصرو ادبیاتو د ټول پیر په گډون ، له امیر کروړه رانیولې بیا تر ۱۳۵۲ تر ۱۳۵۷ کلونو پورې ټوله موده کې په عملي او نظري سیاست کې د لیکوالو گډون د ملي افکارو د خورونې ، د ملي ویاړونو د انځورونې او ملت جوړونې سبب شوي او پر یوه مستقیم خط یې همدغه ملي ارمانونه پاللي او تعقیب کړي دي.

یاني دا مهال سیاسي ملي وفاداری په اسانۍ سره د اختناق او امتیاز پر وړاندې خپل لوری نه بدلاوه.

ځکه نو که چا دا مهال سیاسي لیکوالي هم کړې، اکثره یې په ولس کې منښت او گرانښت لري. تر ۱۳۵۷ ل کال وروسته چې په هېواد کې سیاسي بحران رامنځته شو، نو ورسره سم د سیاسي باور او سیاسي وفاداری د ادلون بدلون کړکېچ هم رامنځته شو. همدغه وخت سیاسي لیکوالۍ یا سیاستوالولیکوالو د اکثر و لیکنو تگلوری هم وخت پر وخت بدل شو.

همدا مهال د ولس پر ذهن د سیاسي لیکنو پر وړاندې د بې باورۍ فضا خوره شوه. د وخت غوښتنې، د نظامونو د اختناق او امتیاز فشارونو هم اکثراً مطرح لیکوال دې ته اړ وېستل، چې د یو او بل لوري په گټه لیکنې وکړي او هم ځان په مستقیم ډول له عملي پلوه د هغوی په لیکه کي ودروي.

خو استاد عبدالشکور رشاد د وینې زلمیانو له پاڅه ملي سیاسي تحریک څخه هغه پڅه سته وه چې دا مهال لا پر خپل ځای او خپل دریځ ولاړه وه. استاد نه یوازې د افغانستان، بلکې د سیمې

په کچه داسې یوه درنه علمي او اکاډیمیکه څېره وه، چې هر نظام ته د تائید سرخوځونه او اشاره یې هغه نظام ته د مشروعیت د بنسټې مانا لرله. دا په داسې حال کې وه چې تر ۱۳۵۷ ل کال وروسته ټول نظامونه د مشروعیت له همداسې یو ستر چلینج سره مخامخ وو. خود هېڅ نظام واکمن پر دې بریالي نه شول چې د زور او زرو په مقابل کې د استاد له علمي او سیاسي وزن څخه د خپل نظام د مشروعیت لپاره ګټه پورته کړي. هر نظام چې په کابل کې واکمن و، یو ځل یې ضرور مغرور مشرتابه د استاد د فقیر خانې وړ ټکولای او په خپل نظام یې کې استاد ته د لوړ منصب دور کړې بلنه ورکړې.

خو هغه هېڅکله د امتیاز دې ډول خوړلنیو ته د خپل احساس سر تیت نه کړ. ان تر دې چې یو وخت استاد په علمي او اکاډیمیکو ادارو کې د خپل پخواني ماموریت له دوام څخه هم ډډه وکړه او د کار دا ډول دوام یې هم د نظام مشروعیت او هغه ته د ګټې رسونې په مانا انگېره. یوه غوره بیلګه یې هم په شپېتمو کلونو کې د وخت د حکومت له خوا د اکاډمیسین او کانديد اکاډمیسین علمي رتبو ورکړه وه، حکومت استاد لومړی علومو اکاډمۍ ته راوبوله، خو هغه دا بلنه ونه منله، بیا یې ددې علمي رتبې لپاره دخپلو سوانحو وړ لېږلو بلنه ورکړه، خواستاد بیا هم خپلې سوانح ورنه لېږلې، نو د وخت حکومت مجبور شو، چې دهغه سوانح دهغه ماموریت له اسنادو څخه ترلاسه کړي او دا علمي رتبه کورته ورولېږي. د وخت حکومت د لوړ پېنه د زړه له تله نه وه، د مجبوریت

له مخې وه، ځكه چې دا مهال د ټول هېواد په كچه تر استاد رشاد لوړه علمي سټه نه وه، نو كه حكومت استاد ته دا علمي پوړۍ نه وای وركړې، نو تر هغه ټيټو كسانو ته د دا ډول علمي رتبو وركول په اتومات ډول خپل مشروعيت له لاسه وركاوه.

د تنظيمي واكمنۍ پرمهال يو ځل بيا واكمنو د استاد احساس او ملي وزن د ازموينې په تله كې واچوه، د امتياز او اختناق له دواړو ميتودونو څخه يې كار واخيست، خو استاد يې له خپل دريځه يوساتي متر هم ونه خوځوه، همدا مهال، چې كابل په وينو او د اور په لمبو كې لمبول كېده، د ملگرو ملتو او ځينو افغانانو له خوا به افغانستان ته د پخواني پاچا اعلیحضرت محمد ظاهر شاه دبېرته راتگ يونيم غږ پورته كېده، اكثر و وسلو او تنظيمونو په تېره بيا مغورو بنسټپالو تنظيمونو به په يوه خوله دهغه دراتگ مخالفت كاوه، همدا مهال استاد د همدې بنسټپالو تر ټولو سرتېره يو ليك ولېږه او په هغه كې يې ليكلي وو، چې له اعلیحضرت سره مخالفت نه ستا په گټه دی او نه د ملت. دا اعلیحضرت په رد كې بايد تاسو له ډېر تعقل څخه كار واخلي، نه له احساساتي چلند څخه، استاد په دې ليك كې د دې تنظيمي مشر د مخالفت له امله اوږدو احتمالي ملي او قبيله يي جنگونو ته هم په پرده كې اشاره كړې وه، خو هغه وخت هغه تنظيمي مشر استاد په قبيله يي فكر او خولو كې ډوب و باله او ويي ويل چې ما فكر نه كاوه چې استاد رشاد به هم قوميت پالي. لس كاله وروسته بيا داسې وخت راغی، چې همدا بنسټپال د كابل هوايي ډگر ته دا اعلیحضرت هر كلي لپاره

ورغلل او بيا وروسته يې دهغه لپاره مجللي مېلمستياوې هم وکړې. خو استاد بيا په دې هرکلي او مېلمستياوو کې گډون ونه کړ. تر تنظيمي اختناق او اړو دوو وروسته ديوه بل اختناق لري پيل شوه، د طالبانو نظام پر کابل او د هېواد په زياتو سيمو واکمن شو، د هېواد د ملايي او تحصيل کړي قشر ترمنځ يو غټ درز او تضاد رامنځته شو، هېڅ داسې څرک او څراغ نه ليدل کېده، چې له دې درز څخه هېواد ته دراپيدا کېدونکي خطر دمخنيوي لپاره هڅې وکړي او د طالبانو داغزن چاپېريال او چلند په مهارولو او کنټرول کې مرستندوی او دهغوی د فشار د کمولو سبب شي. طالبانو دا مهال د هېواد ټول روشن فکره او تحصيل کړي پار کې دنابودۍ له گواښ سره مخامخ کړي و، استاد په ډېر دقت سره ددې خطر مخنيوي ته راودانگل او د افغانستان په علومو اکاډمۍ کې يې د پخواني ماموريت د بيا ژوندي کولو له لارې وغوښتل د طالبانو او روشن فکره قشر ترمنځ ديوه پله حيثيت غوره کړي، استاد ددې ملي خطر د کمولو لپاره ډېرې هلې ځلې وکړې، خو کله چې يې وليدل باران پر کانونو باندې اثر نه کوي او طالبانو دخپل سپوره منطق له اسه نه کوزيږي، نو خپله لاره يې بېله کړه، طالبانوته د استاد ملي دريځ هغه وخت لاسه پسې څرگند شو، چې په اطلاعاتو او کلتور وزارت کې، د يو جوړ شوي سيمينار په ترڅ کې، د يو اغزن طالب چارواکي له خوا دوينس زلميانو په غورځنگ کې دگډون له امله پر استاد دگناه پېټې بار شو، خو استاد دهغه بحث په ترڅ کې په ډېر افتخار او جرئت سره ورته وويل: "هو! زه وينس

زلمی وم، وینښ زلمی یم او وینښ زلمی به یم" دې خبرې سره د سیمینار طالب او ناطالب برخوال هک حیران شول او استاد له سیمیناره د کور پر لوري رهي شو. اوس چې د طالبانو د وهم او اختناق بڼا ماروژل شوی، کېدی شي ځینو خلکو ته دایوه معمولي خبره ښکاره شي، خو هغه چا چې د طالبانو په اغزنې واکمنۍ کې شپې ورځې تېرې کړي، هغوی ته استاد دا حرکت د سیاسي او اخلاقي جرئت یوه شهکاره بېلگه ده.

کله چې د طالبانو مشر په هېواد کې د یو ستر فرهنگي جرم د سرته رسونې (د بامیانو د تاریخي بتانو د ماتولو) فیصله وکړه، نو استاد په همغوشپو ورځو کې د طالبانو مشر ملا محمد عمر ته یو لیک ولېږه، په لیک کې په واضح ډول او په ټینګه غوښتنه شوې وه چې د دې تاریخي اثارو پڼګونه افغانستان ته یو نه جبرانېدونکی زیان دی او خپله طالبانو ته یې هم عواقب ښه نه دي. یو زورور واکمن ته د قدرت د اوج پر مهال د دا ډول څرګند لیک لېږل، یوازې د استاد رشاد غوندې د پخې ارادې خاوند کولای شي او بس.

کله چې طالبان د قدرت له نیلي راوغورځول شول او یو ځل بیا یې زړو ازمايل شویو ځای ونيو، نو یو ځل بیا د استاد رشاد جونګرې ته د کورنیو او بهرنیو واکمنو بهیر ورمات شو. تر دې وروسته دلنډ مهالې ادارې له مشر نه نیولې بیا تر دویم او درېیم لاس چارواکو ټولو له استاد څخه په دولت کې د ګډون هیله وکړه، خو استاد بیا هم د قناعت پر تخت ناست و، څوکۍ او مقامونه ورته د باد بڼکې ښکارېدل، همدا مهال د ملګرو ملتونو ځانګړي

استازي لخدابرهمي هم د استاد کورته، په حکومت او روانه سياسي پروسه کې، دهغه دگډون لپاره، هغه ته ځانگړې مراجعه وکړه، خواستاد دلخدار برهمي بلنه ونه منله. دا د استاد عملي سياسي شخصيت څو بېلگي وې، چې په لنډيز سره ورته اشاره شوه، په نظري سياست کې دهغه په بېلابېلو ليکنو خصوصاً په شعرونو کې دهغه د شخصيت انځور په ډېر ښه ډول ليدلای شو، که په عملي او نظري سياست کې داستاد د برخې اخيستنې ټولې بېلگې موږ په دقت سره له نظره تېرې کړو، نو په څرگند ډول به راته جوتنه شي، چې استاد د خپلې ليکوالۍ يا فکري بلوغ له پيله بيا تر ابدې سفر پورې يو مستقيم ملي سياسي خط تعقيب کړی او هېڅکله هم اختناق او امتياز پر دې نه دی بريالی شوی، چې دی له خپل ملي، هوډ، دريځ او لارې واړوي، او يا يې هم په سياست کې پر منځني او منکسري کرښې تگ ته مجبور کړي، د سياسي شخصيتونو په ارزونه کې د زمان او مکان حالات، داختنق او امتياز د فشار دوه غټ فکتورونه ډېر مهم دي، هر سياسي يا فرهنگي شخص چې دوخت له حالاتو سره پر وخت مبارزه کړې، داختنق او امتياز د فشار له دواړو حالاتو څخه بريمن راووځي، نو دا ډول شخصيتونه مثبت گڼل کېږي او د عامه منښت او گرانښت جوگه گرځي او ان دروحانيت مرتبې ته رسېږي. زما په نظر استاد رشاد له سياسي پلوه همداسې يو شخصيت و.

د ښځو حقوق شعار دی که

ضرورت؟

دا ليکنه د ناهيد مجلې په لومړۍ ګڼه کې چې د ۱۳۸۱ ل کال له (زمري-تلې) سره سمون خوري، چاپ شوې ده.

په افغانستان کې داسې يو دود چې شعارونه يو ډول وي او عملونه بل ډول، نيتونه صفا وي، خو تدبيرونه کمزوري او نیمګړي، وينا خوږه وي خو عمل تريخ، لباسونه سپين وي خو زړونه او فکرونه تور او تياره، داسې ډېر کم خلک او کمې سياسي ډلې ليدل شوي، چې شعار او وينا يې له عمل سره سمون خوري، له همدې کبله اوس شعارونو خپل ارزښت له لاسه ورکړی او خلکو ته ستړيا پېښوي، پر سياسي ډلو هم د خلکو باور کمزوری شوی، د خاين او خدمتګار مفاهيم هم کله کله يو د بل پرځای کارېږي. د اعتماد او باور په دغسې يو بحراني حالت کې که څوک ډېر ښکلي او شفاف (راڼه) شعارونه هم ورکړي او د عملي کولو لپاره يې هم د زړه له تله هڅه و هاند وکړي، نو بيا به هم د ډېرو خلکو باور ځکه راخپل نه کړای شي، چې تر دې دمخه د شعار او عمل د انطباق خبره رڼه نه ده تېره شوې. «د ښځو حقوق» اوس په افغانستان کې

همدغسې يوه موضوع ده. ښځې په افغانستان کې له کلونو څه چې له پېړيو راهيسې له خپلو اکثرو حقوقو څخه بې برخې وې او د طالبانو په واکمنۍ کې خو بيا د ښځو پر حقوقو داسې چاره راکاږل شوه، چې هېڅ ځانگړې يې خپل سر نه شو پورته کولای، ددغه کرکجن او تاوچن اختناق تر ختمېدو وروسته يو دم د ښځو د حقوقو مسئله دومره گرمه شوه، چې اوس د ښځو څه چې ان د جهادي ملايانو په خوله کې هم د ښځو د حقوقو مسئله اوږي را اوږي، روښنفکران او ديموکراتان خو لا پرځای پرېږده، هغوی خو وايي چې دا خوزموږ د مبارزې اساسي برخه ده، د طالبواکۍ تر ړنگېدو وروسته په هېواد کې يوه تر ټولو گرمه مسئله همدا د ښځو د حقوقو موضوع ده، اوس د ښځو د حقوقو د ترلاسه کولو او دفاع لپاره نه يوازې خپلواکې ټولنې جوړې شوي، بلکې ځينې انجيوگانې هم په دې برخه کې د شعار او عمل تر بريده کار کوي او دولت هم د ښځو د چارو لپاره يو ځانگړی وزارت جوړ کړی دی.

دا طبيعي خبره ده چې شعارونه ډېر شي، عملونه کمېږي، اوس يو ځل بيا د ازموون وخت رارسېدلی دی، اوس به معلومېږي هغه ټولنې، دولتي او نا دولتي موسسې چې د ښځو د حقوقو شعارونه پورته کوي عملاً يې د ښځو د ژوندانه د ښه والي لپاره څه کړي او څه کوي؟

ايا يو ځل بيا خو به تېره تجربه نه تکرارېږي، چې عملونه تر شعارونو قربان شي او يو ځل بيا د بې باورۍ فضا رامنځته شي.

دې کې هېڅ شک نه شته چې ښځه د ټولنې نیم بدن دی، هر کله چې په ټولنیز، سیاسي او عملي ډگر کې د ښځو فعال گډون محسوس نه وي، نو دا ددې مانا لري چې نیمه ټولنه فلج او له فعالیتته غورځېدلې ده.

ښځې له نارینه سره برابر حقوق لري او دواړه باید له خپلو ټولو حقوقو برخمن شي، که یو نارینه د ژوند، زده کړې او د بیان له ازادۍ څخه برخمن وي او د ټولنې د یو متمدن انسان په توګه وده وکړي، نو هغه هېڅکله د ښځو د حقوقو مخالفت نه کوي، که څوک غواړي په افغاني ټولنه کې په اسانۍ سره ښځې له خپلو حقوقو برخمنې کړي، نو ښه لاره یې داده چې د نارینه او ښځو حقوقو ته د وخت او ځای له پلوه په موازي ډول کار وکړي، ځکه که یوه خوا هم له خپلو حقوقو بې برخې شي، پر بله خوا ناوړه اغېز کوي، اوس په ټولیز ډول د ټولو افغانانو او په تېره بیا د ښځو د حقوقو د ترلاسه کولو لپاره د پخوا په اندول ډېر ښه شرایط برابر شوي، له دې حالاتو څخه باید ښه عملي او مشره ګټه پورته شي.

د ښځو د حقوقو ترلاسه کول په واقعیت کې د ټولنې یو ستر ضرورت دی، دا اړتیا باید پوره شي او افغان مېرمنې له خپلو ټولو حقوقو څخه برخمنې شي، خو دې ټکي ته مو باید ژور پام وي، هسې نه چې ښځې په دې شعارونو کې بېخي ورکې شي، یو ځل بیا تېرې تجربې تکرار شي او بیا هم په ټولنه کې د بې باوري فضا رامنځته شي.

تهران په کابل کې

دا ليکنه د طالبانو تر ړنګېدو وروسته په افغانستان کې د ايران زيات واک وځواک په باب د اندېښنې په توګه ليکل شوې وه، په هوسۍ او ښکلا مجلو کې چاپ شوې هم ده او دادی دلته يې يوځل بيا قدرمنو لوستونکو ته وړاندې کوو:

هسې خو له پېړيو او په تېره بيا له لسګونو کلونو راهيسې پر افغانستان د ايران کلتوري تاثيرات موجود و، خو په کابل کې د اسلامي جمیعت او پر ځينو برخو د وحدت ګوند د نيمواکه واکمنیو په بهير کې دا تاثيرات لاسي جوت او څرګند شول، د اسلامي جمیعت مشر خو په ايران کې افغانستان او ايران يو ژبي هېوادونه وګڼل او له ايران څخه يې د زيات فرهنگي او ژبني اغېز شيندني هيله وکړه، د وحدت ګوند بنسټ خو هسې هم په ايران کې ايښودل شوی، ريښې يې هم له هماغه ځايه څرېدلي او څرېدلي، ځکه خو يې تر هرچا زيات ځان د امام خميني د خط پيروان ګڼل او ايران پالنه يې خپله اصلي دنده شمېرله، د ايران فرهنگي، ژبني، مذهبي، اقتصادي او سياسي تاثيرات هغه وخت لاسي زيات شول چې د طالبانو حکومت د امريکايي پوځونو په لاسو ړنګ او واک يو ځل بيا اسلامي جمیعت، ملي اسلامي جنبش او اسلامي وحدت ګوند، چې درېو وارو ته د ايران مرستو د نوش دارو حيثيت درلود،

لاسته ورغی. لکه څنگه چې د افغان-شوروي په جگړه کې د جگړې دروند زیان شوروي اتحاد او په خپله افغانستان وزغمه، خو امتیاز یې نورو هېوادونو په تېره بیا پاکستان واخیست. دغسې د طالبانو د سقوط بار د امریکا متحده ایالاتو او نورو هېوادونو اوچت کړ، خو گټه په کې تر هرچا زیاته ایران وکړه. د اسلامي جمعیت او وحدت گوندونو څواکونه چې کابل ته د طالبانو تر سقوط وروسته سم لاسي داخل شوي وو، د حکومت اکثره حساسي، فرهنګي، سیاسي، اقتصادي او تخنیکي څوکۍ یې اشغال کړې، آن د هېواد نږدې اکثره بهرني روابط او استازی هم د ایران پلوه ډلو تر کنټرول لاندې راغلل. د هېواد په غرب کې داسې ایران پلوه اشخاص یو ځل بیا واکمن شول، چې کلونه کلونه پرې ایران خپله پانګه لګولې وه، ایران په افغانستان کې د حکومت له دغه حالت نه د خپلو ملي او سیاسي گټو لپاره اعظمي گټه پورته کړه او په لسگونو ډوله قراردادونه یې له افغاني اړخ سره لاسلیک کړل، دا قراردادونه خصوصاً د فرهنګي «همکاری» قراردادونه داسې وو، چې د ایران په گټه او په مجموع کې د افغانستان په زیان تمامېدلای شول.

ایران تر دې حده د افغانستان په کورنیو او ملي چارو کې دخپل شو چې د اسلامي جمعیت طرحه شوی سرود چې په افغانستان کې اوس په وچ زور د «ملي سرود» په نامه غږېږي، په ایران کې کمپوز شوی او موزیکال شوی دی. په فارسي ژبه د افغانستان په ملي سرود کې د ایران خاصه لېوالتیا ده، کله چې حامد کرزي ته د

کورنیو چارو په وزارت کې د احمد شاه مسعود د لوی عکس تر چتر لاندې د قدرت د انتقال مراسم ترسره کېدل، نو د جمیعت سرود ته د احترام په خاطر ټول گډونوال پورته کړای شول، د ایران د بهرنیو چارو وزیر هم د دې غونډې یو واکمن مېلمه او یو ویناوال و، ده د خپلو خبرو په ترڅ کې د دې سرود ډېر توصیف وکړ او ویې ویل چې دی یې تر ډېر تاثیر لاندې راووست، کله چې حامد کرزي ته واک ولېږدول شو، نو داسې تصور کېده چې د ایران واک او اغېز به د حکومت په دننه کې ورو ورو راکم شي، نه یوازې داسې و نه شول، بلکې خبره نوره هم بدتره شوه، ایران د خپل اغېز مزي نور هم وغځول او داسې وخت هم راغی چې کرزي صیب د شېخ محمد آصف محسنی پر وړاندیز او غوښتنه د کابل حبیبیې لېسې ته مخامخ یوه ساحه د یو لوی فرهنګي او علمي مرکز جوړېدو لپاره د ایران په واک کې ورکړه.

عجیبه خبره دا ده چې دا ساحه د خوشال بابا د لېسې ملکیت و، یانې لیلیه وه چې کلونه کلونه ترې افغانانو گټه پورته کړې، پرته له دې چې د چا ملکیت او حقوقو ته پام وشي او یا هغه معوضه شي دا ملکیت د ایران پلوه ډلو په واک کې ورکړل شو، اوس ایران په دې سیمه کې د یو لوی کمپلیکس د جوړولو کار بشپړ کړی دی او په نږدې راتلونکي کې به د گټې اخیستنې لپاره تیار شي.

دا به په افغانستان کې د شیعه ییزم د پراختیا او د مذهب تر پردې لاندې د ایران د پراختیا غوښتنې یو اساسي مرکز وي، چې هر کال به په سلګونو تنه د مشخصې مذهبي زدکړې تر څنګ د ټاکلې

موخې په پام کې نيولو سره سياسي زدکړي محصلين روزي، دا کار به په افغانستان کې نه يوازې قومي ستونزې راولاړې کړي، بلکې د مذهبونو ترمنځ به ډېر ټکر يوه اساسي وسيله هم شي، د دې پر ځای چې د مذهبونو ترمنځ تفاهم او پوهاوی رامنځته شي او د اختلاف وړ ټکي په مذاکره او مناظره حل شي، اختلافات به نور هم ژور شي او بيا به ورو ورو فزيکي ټکر ته لاره اواره کړي، دا نه کنترولېدونکې احتمالي پېښې په داسې حالاتو کې رامنځته کېږي چې د افغانستان په نوي اساسي قانون کې د حنفي مذهب او جعفري مذهب دواړو د رسميت خبره هم په ابهام کې تېره شوې ده. په افغانستان کې د حنفي مذهب ژورې او عصري زدکړې نه شته او که څه هم دي، نو هغه په کليوالو نا رسمي مدرسو کې له دوديزو کلتوري او فتاوي مسايلو سره د امتزاج له مخې ترسره کېږي، چې د پاڅه منطق ستنې نه لري. په هند، پاکستان او ځينې نورو اسلامي هېوادونو کې چې د احنافو مدرسې او پوهنتونونه دي، هغو ټولو ته د سني مذهب افغان طالبان لاس رسې نه شته، يوازې د پاکستان د احنافو په مدرسو کې افغان طالبان ته د زدکړې يو څه نا څه امکانات شته، چې هغه هم په منظم او سيستماتيک ډول نه دي او له کوم ځنډ او خنډ پرته يې څوک تر پايه پورې نه شي تعقيبولای. د افغانانو لپاره د پاکستان په ديني مدرسو کې يوه بله ستونزه هم شته او هغه دا چې هلته مذهبي زدکړي څه نا څه د داسې سياسي اغېزو تر سيوري لاندې دي چې همېشه يې د افغانستان ملي گټې زيانمنې کړي دي. نو که هلته څوک مذهبي زدکړې ترسره

هم کړي، له سياسي پلوه د افغانستان د ملي گټو د زيان په بيه تمامېږي. بله خوا چا چې د ايران په ديني مدارسو کې زدکړې کړي، هغه د شيعه ييزم تر څنگ د ايران پالنې روحيه هم پالي. اوس چې د ايران سياسي لاسونه د هېواد تر زړه (کابل) پورې غځېدلي، نو په افغانستان کې د ايران پالنې او ايران خوښونې روحيه نوره هم پياوړې کېږي. د ايران د سياسي مذهبي اغېز تر څنگ د هغوی بله اساسي جبهه هماغه ژبنۍ او فرهنگي هغه ده، چې د اوسني حکومت په دننه کې د واکمنو فرهنگي او سياسي چارواکو په ملگرتيا پر مخ بيول کېږي، ځيني ازادې ملت ضد خپرونې چې له بهرنيو سرچينو څخه خړوېږي، هم په دې بهير کې د ايران پالنې روحيه تعقيبوي. د ايران په لمسه په خپله د دولتي او نا دولتي خپرونو له خوا د افغانستان پر دوديزې ملي ترمينالوژۍ (اصطلاحاتو) څرگند يرغل، خپله د افغانستان له اساسي قانون سره ډاگيز مخالفت دی. کله چې څوک د افغانستان دولتي تلويزيون، افغان تلويزيون، طلوع، آيينه تلويزيون او نور گوري، نو د گڼو ايراني اصطلاحاتو په کارولو سره فکر کوي، چې دا د ايران محلي تلويزيوني چينلونه دي. عجيبه ده داسې شپه هم راغلې چې له دې يادو څلورو تلويزيوني خپرونو څخه يو وخت څلور بېلا بېل ايراني فلمونه خپاره شوي، نو هلته له خلکو سره دا پوښتنه پيدا کېدله چې دا تلويزيونونه لکه چې ايرانيانو ټپکه کړي که څنگه؟ د افغانستان د اطلاعات او کلتور وزارت خو له خپل نامه څخه نيولې بيا تر خپلو امکاناتو پورې تر زياته بريده په خپل قدرت، د

ایران پالنې په چوپړ کې دی او د دې وزارت وزیر ښاغلي سید مخدوم رهین خوان د افغانستان له ملي ترمینالوژۍ څخه هم منکر دی او ویل یې: «موږ اصلاً ملي ترمینالوژي نه لرو». ایران په داسې حال کې چې په افغانستان کې د کلتوري، مذهبي او سیاسي یرغلونو له لارې زیاتې بریاوې ترلاسه کړي، په اقتصادي برخه کې هم تر هر چا دمخه دی. افغانستان د ایراني شیانو، نفتو او نورو تولیداتو لپاره تر ټولو ښه مارکیټ دی او په دې برخه کې نږدې دی چې له پاکستان او چین څخه د افغانستان اقتصادي بازار خپل کړي. ایران نه یوازې د پاکستان په انډول د نسبتاً ښو شیانو د تولید له لارې د افغاني بازارونو د را خپلولو په حال کې دی، بلکې د حکومت په داخل کې د سیاسي نفوذ له لارې یې هم د دې زمینه ځان ته برابره کړې، چې د پراقتصادي قراردادونه د ځان په گټه را خپل کړي. هوټلونه جوړ کړي، هوایي شرکتونه پرانيزي او د لوړ پوړو ودانیو د جوړولو قراردادونه وکړي. ایران په مجموعي ډول په افغانستان کې د لویو اقتصادي تاسیساتو د جوړونې مخالف دی، چې له هغې جملې له ترکمنستان څخه د افغانستان له لارې پاکستان او بیا نورو هېوادونو ته د غازو او تېلو نللیکې غځول دي، ایران غواړي دا نللیکه د ایران له لارې تېره شي او اقتصادي گټه یې ایران ته پاتې شي، په همدې وجه په افغانستان کې د مشخصو سیاسي اتنیکي او پوځي ډلو ټپلو د تقوینې له لارې د افغانستان سیاسي وضعه بې ثباته ساتي. لنډه دا چې اوس ایران د افغانستان په چارو کې په هر اړخیز ډول دخپل دی او که د خلاصون

يوه دقیقه لاره يې و نه لټول شي، نو د روسيې او پاکستان په شان به
د افغانستان د تباهي سبب شي. د افغانستان دولت ته په کار ده
مخکې تر دې چې خبره د بحران حد ته ورسېږي د ايران د مذهبي،
کلتوري، سياسي او اقتصادي اغېز د کمولو لپاره يو دفاعي
سيستم او حل لاره ولټوي او بيا هغه عملي کړي.

د محمد اسماعيل يون لنډه پېژندنه

محمد اسماعيل

يونس د حاجي

محمد خان زوى

پر ۱۳۴۲ ل

کال، د لغمان

ولايت د الينگار

ولسوالۍ

دنيازيو په يوې

روښنفکرې

کورنۍ کې

زېږېدلى دى.

لومړنۍ زده کړې يې د الينگار ولسوالۍ د سلينگار په لومړني
ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغى او په
خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ ل کال له نوموړې لېسې
څخه په دويم نومره بريالى او پر ۱۳۶۷ ل کال د کابل پوهنتون د
ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې محصل شو. پر ۱۳۷۰ ل
کال له نوموړې څانگې څخه اول نومره بريالى او پر همدې کال
بېرته د پښتو څانگې د کدر غړى شو. پر ۱۳۸۵ ل کال په نوموړې

خانګه کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بريالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر تنه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پورې ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د «کابل پوهنتون»، «هیلې» او «شمشاد» مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې «معارف» مجلې کتونکې غړی هم و. همدارنګه د یو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې د لومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسته خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد د ښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له

خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرگه کې د نوموړې جرگې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوی وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تردې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لاتر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلويزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د

څرگند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنگ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو تپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښن فکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېریو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته

اينښودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنگي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنگي کارونو سربېره د ګڼو فرهنگي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنگي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنگي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنگ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو په لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستي ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يوزيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثر

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنگوالي	چاپ کال
• متکور	لومړۍ شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

- هیلې ګډه شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷
- نیمګړي ارمانونه د حیران شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د لوونو فصل ګډه شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د نازوانا یاد د سیمینار د لیکنو ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د استاد الفت ثري کلیات د استاد الفت ثرونه درېیم ۱۳۸۷
- سیندونه هم مري د اسحق تنګیال شعري منتخبات دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
- د پوهنوال روستار تره کي اثر دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
- د نینسي دوېرې اثر دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
- د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د - یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- د پنتاګون ترڅنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

هـ- خپرني او شننې:

- د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوبښتي زیانونه دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷

- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دویم ۱۳۸۷
 - ساینسي پرمختیاوې دویم ۱۳۸۷
 - بېړنۍ لویه جرگه ولسواکي او زورواکي دویم ۱۳۸۷
 - انډیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
 - هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
 - کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
 - فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
 - مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
 - خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
 - د کتابونو په وېږمو کې لومړی ۱۳۸۷
 - افغانستان په سیاسي کېلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
 - پښتولیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
 - اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
 - که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷
- خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم
تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي
کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسپلې هیله لرم.
- په درناوي
وفا الرحمن وفا
کابل - افغانستان

afġānestān

pə syāsi kagleč ke

(Afghanistan in the Maze of Politics)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-27-3

9 789936 500273 >

د خپرونو لړۍ: (۲۸)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library